NYELV- ÉS IRODALOMTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK

XXX. évf. 1986 1. szám

TARTALOM

Tanulmányok

ANTAL ÁRPÁD: A fiatal Gyulai arcképéhez 3
MITRULY MIKLÓS: A szerelmi tematika megjelenése a népi lírában . . . 19
HAJÓS JÓZSEF: *Mintha* vagy *mint ha*? 27

Kisebb közlemények

NAGY OLGA: Asszonyok elbeszélései 35
BALOGH DEZSŐ: A szófaji érték 43
MURÁDIN LÁSZLÓ: A zárt *ű*-zés és *ú*-zás egytagú szavakban és határozóragokban 49

Adattár

MÓZES HUBA: A két világháború közötti romániai magyar rövidpróza . . . 59
CSOMORTÁNI MAGDOLNA: Csíkszentdomokos, Csíkszentkirály és Zsögöd helynevei 72

Szemle

BERRÁR JOLÁN—KÁROLY SÁNDOR, Régi Magyar Glosszárium *(Szabó T. Attila)* 81
SZABÓ T. ATTILA, Tallózás a múltban *(Zsemlyei János)* 83
* * * Analele Academiei Republicii Socialiste România *(Mózes Huba)* . . . 84
BÉCSY TAMÁS, Az irodalomesztétikai tudásról *(Szabó Zoltán)* 85
LŐRINCZY HUBA, Fénytörés *(Kozma Dezső)* 88
DEMÉNY LAJOS—PATAKI JÓZSEF, Székely Oklevéltár *(Kósa Ferenc)* . 89
* * * Pro Didactica *(Vasiliu Gabriel)* 91
KIEFER FERENC, Az előfeltevések elmélete *(Kabán Annamária)* 92
HAJDÚ MIHÁLY, Magyar—angol, angol—magyar keresztnévszótár *(Gálffy Mózes)* 94
GABRIELA DUDA — AGLAIA GUGUI — MARIE JEANNE WOJCICKI, Dicţionar de expresii şi locuţiuni ale limbii române *(Szász Lőrinc)* . . 96

Hírek

B. GERGELY PIROSKA: Szabó T. Attila 80 éves 98
KÖLLŐ KÁROLY: Elena Stan 100

ROMÁNIA SZOCIALISTA KÖZTÁRSASÁG AKADÉMIÁJÁNAK KIADÓJA

STUDII ŞI CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ ŞI ISTORIE LITERARĂ

Anul XXX. 1986 Nr. 1

SUMAR

Studii

ÁRPÁD ANTAL: Contribuţii la portretul tinărului critic literar Pál Gyulai . . 3
MIKLÓS MITRULY: Apariţia tematicii de dragoste în lirica populară 19
JÓZSEF HAJÓS: „Mintha" sau „mint ha"? 27

Articole

OLGA NAGY: Povestiri ale femeilor 35
DEZSŐ BALOGH: Valoarea „părţii de vorbire" 43
LÁSZLÓ MURÁDIN: Alternanţa *ű/ő* şi *ú/ó* în cuvinte monosilabice şi în sufixe adverbiale 49

Materiale şi documente

HUBA MÓZES: Proza scurtă maghiară din România din perioada interbelică (Studiu bibliografic) 59
MAGDOLNA CSOMORTÁNI: Toponime din Sîndominic, Sîncrăieni şi Jigodin (jud. Harghita) 72

Recenzii

BERRÁR JOLÁN—KÁROLY SÁNDOR, Régi Magyar Glosszárium *(Attila Szabó T.)* 81
SZABÓ T. ATTILA, Tallózás a múltban *(János Zsemlyei)* 83
• • • Analele Academiei Republicii Socialiste România *(Huba Mózes)* 84
BÉCSY TAMÁS, Az irodalomesztétikai tudásról *(Zoltán Szabó)* 85
LŐRINCZY HUBA, Fénytörés *(Dezső Kozma)* 88
DEMÉNY LAJOS—PATAKI JÓZSEF, Székely Oklevéltár *(Ferenc Kósa)* . . 89
• • • Pro Didactica *(Gabriel Vasiliu)* 91
KIEFER FERENC, Az előfeltevések elmélete *(Annamária Kabán)* 92
HAJDÚ MIHÁLY, Magyar—angol, angol—magyar keresztnévszótár *(Mózes Gálffy)* 94
GABRIELA DUDA—AGLAIA GUGUI—MARIE JEANNE WOJCICKI, Dicţionar de expresii şi locuţiuni ale limbii române *(Lőrinc Szász)* . . . 96

Cronică

PIROSKA B. GERGELY: Attila Szabó T. la 80 de ani 9
KÁROLY KÖLLŐ: Elena Stan 100

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

NYELV- ÉS IRODALOMTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK
XXX. évf. 1986. 1. szám

TANULMÁNYOK

A FIATAL GYULAI ARCKÉPÉHEZ

„Sorsunkat hordta, nem csupán a kardot..."

Vajon érdemes-e írni, s egyáltalán van-e mit mondani a „vitéz kis úr" harcairól és szellemi örökéről, aki tájainkról indult most százhatvan éve, s végső távozása óta is jó háromnegyed század telt el? Hisz életében és halála után, pró és kontra, úgyszólván mindent elmondtak róla. Akadtak magasztalói, s köztük nem is holmi törpeségek (pl. Horváth János), akik a magyar irodalmi tudat évszázados fejlődésének csúcsára helyezték, vagy a legnagyobb magyar kritikus jelzővel illették. Másik oldalról viszont jobbára csak elmarasztaló, sőt egyenesen kárhoztató ítéletek voltak divatban személyét és művét illetően, olyanok például, hogy irodalmunk legnagyobb kártevője, a fejlődés elszánt kerékkötője s ezekhez hasonlók. Egyik kiváló irodalmár kollégám, ki annak idején Adyn, Babitson, Szabó Dezsőn s a népi írókon nevelkedett, mikor asztalomon meglátta kirakva a Gyulai-köteteket, kereken kijelentette, hogy ő ettől az avatag úrtól semmit sem olvasott — s már nem is fog. Mikor meg arra hivatkoztam, hogy a dogmatizmus évtizedének irodalomtörténete, melyről negyedórával előbb igen elmarasztalóan szólt, ugyancsak sommásan s még a hajdani ellenzékre is ráduplázva intézte el Gyulait, legyintéssel tért napirendre a kérdés felett mondván, hogy azért ebben a dologban igazuk lehetett. S amikor halkan és a meghallgattatás reményében a fiatal Gyulaival hozakodtam elő, erre már csak ennyit szólt: egykutya.

Egy pályaszakasz megközelítése —
torzító visszavetítés nélkül

Az utóbbi negyedszázad kritikatörténeti vizsgálódásainak tükrében, melynek elég gazdag termésére lehet hivatkozni, ma már úgy látjuk: sem az egyik, sem a másik végletes ítélkezés nem tartható. Eszerint az öreg Gyulai munkássága sem annyira negatív, mint ahogy ellenzéki kortársak és utódok látták, bár alapjában igaznak látszik az a felismerés, hogy ekkorra bizony „kifutott alóla" az idő. Pozitívabb beállításban kezdjük ismerni a középső pályaszakasz irodalomtörténészi termését, s még inkább a fiatal Gyulai szépírói, költői s főleg a minket érdeklő kritikai munkásságát. Ez utóbbi pályaszakaszt illetően Kovács Kálmán és Somogyi Sándor hoztak felszínre elfeledett vagy kezdettől fogva bolygatatlanul hagyott dokumentumokat, és nyitották meg a korszerű értelmezés új és termékeny távlatait (Kovács 1963; Somogyi 1977).

Mindezek fényében úgy tűnik, hősünkkel valami olyasmi esett meg, ami nem is olyan ritka jelenség az irodalmi kutatásban. Gyakorta előfordul, hogy az írói fejlődést nyomozó monográfus már a zsengékben „meglát" olyan merész villanásokat, melyek a majdani érett műveket előlegezik. Eddig nem is volna semmi baj, de mihelyt a megsejtett összefüggést vizsgálva az elemző felértékeli a korai kísérletet, sőt a későbbi érett alkotásra jellemző gondolati és művészi kvalitásokat magyaráz bele, máris súlyosan vétett a tudományos objektivitás, az efféle munkában kötelező mértéktartás ellen. Gyulai esetében is alapjában ilyenféle, csakhogy tartalmát tekintve fordított előjelű visszavetítéssel van dolgunk. Somogyi szóvá tesz egy igencsak árulkodó filológiai melléfogást. A dogmatikus időszak egyik harcias írásában, melynek szerzője azt a tételét igyekszik bizonyítani, miszerint Gyulai már 1853-as tanulmányát a Petőfi-kultusz „lerombolásának szentelte", perdöntő idézetet a kritikus egyik 1883-as keltezésű, tehát pontosan harminc évvel későbbi írásából vesz (Somogyi 1977, 205). Az apró filológiai „balfogás" mögött mélyebb igazság rejtőzik, mely rávilágít egy általánosabb, az egész életművet érintő gya-

korlatra. Az történt ugyanis, hogy az öreg Gyulairól, a megkövült elvek csökönyös védelmezőjéről, az irodalmi megújulás harcos ellenfeléről kialakult negatív képet rávetítették a fiatal Gyulaira, s ebben a torzító tükörben ítélték meg korai munkásságát is, nem sokat törődve az idő s benne az emberek változásával, s mellőzve maguknak a szövegeknek valóban alapos egzegézisét. Így derülhetett ki róla, hogy már ekkor megkövült nézetek csalhatatlan pápájaként lépett fel, ellensége volt az irodalom fejlődésének, tagadta a Petőfi életművében jelentkező új eszmeiséget és irodalmiságot, s valósággal „kizsigerelte" örökségéből mindazt, ami a közelmúlt irodalmi és történelmi harcaira emlékeztet. És mindezt tette az „irodalmi Deák-párt" nevében, vagyis egy ekkor még sehol sem létező szervezett csoportosulás vezető kritikusaként (Somogyi 1962, 162). S ha már van retrográd irodalmi párt, élén a mindenható kritikussal, máris megindul a legendaképződés; kerestetik* és találtatik a reakciós kritikussal szembeállítható, de az irodalmi életből kiszorított ellenpólus, akár kettő is. Egyik a fiatalon elhunyt Zilahy Károly (Féja 1943, 92—93), a másik állítólag Erdélyi János, aki Gyulaival szembefordulva Petőfiben „a népi költő betörését ünnepelte a nemzeti politika porondjára" (l. Erdélyi 1953, Bev. 21).

Az itt jelzett megközelítési módokkal szemben az irodalom- és kritikatörténeti tények arról győznek meg, hogy az ötvenes évtized első felében Gyulai még azt sem tisztázta magában, hogy vajon a költői, a szépírói, esetleg a kritikusi pálya mellett kötelezi el magát végérvényesen, vagy éppenséggel az irodalmi élettől elvonuló tanár lesz Kecskeméten. Kritikusi elvei és módszerei mégcsak most vannak kialakulóban, s ennek folytán még korántsem ellentmondásmentesek. Aztán dehogy is nézi megkövült elvek fedezékéből s szervezett „irodalmi párt" vezéreként a szellemi életet, hisz maga is benne van — költőként, szépíróként, kritikusként s efemér életű lap szerkesztőjeként — az újra induló irodalmi élet tarka és meglehetősen kaotikus zajlásában. Az írókkal és kritikus társakkal való kapcsolatai is jórészt még változóban vannak, bár néhány személyi kötődése szorosnak és tartósnak ígérkezik, mint ahogy kritikai munkássága is mind határozottabb karaktert kezd ölteni. Az alábbiakban e fiatal Gyulai egyéniségének és kritikai munkásságának néhány alapvonását és fontos mozzanatát próbáljuk megragadni, szorosan az évtized első felére összpontosítva figyelmünket, s azon belül is főleg azokra az írásaira, melyekben a Petőfi és Arany nevével jelzett költészet mibenlétét, esztétikai rangját és irodalomtörténeti helyét körvonalazza, feleletet keresve az évtized költészetének elevenbe vágó kérdéseire. A nélkülözhetetlen előre- és visszatekintést nem mellőzhetjük ugyan, de szigorúan ragaszkodunk ama módszertani elgondoláshoz, hogy lényegi kérdésekben csupán a jelzett félévtized szövegeit fogjuk vallatóra: az 1850-es rövid életű *Pesti Röpivek*ben olvasható írásaitól az 1855-ben közreadott könyvterjedelmű cikksorozatáig, a *Szépirodalmi szemlé*ig, amelynek hirtelen megszakadása fontos cezúrát jelent kritikusi pályáján.

Illúziótlan virrasztás —
cselekvő elkötelezettség

Amikor Világos után — helyét keresve, jövőjét faggatva — a Teleki családnál titkárkodó, alig 23 éves Gyulai szétnéz a világban, már elég tarka írói próbálkozások sora áll mögötte (versek, kritikák, tudosítások, szépprózai kísérletek), s a közelmúltból is két fiatalos nekilendülés emlékét hordozza (ifjúsági vezérkedés a kolozsvári márciusi napokban, Petőfit visszhangzó versekkel, s ugyanez év válságos őszéről néhány radikális hangvételű laptudósítás). A bukás Telekiéknél, a Pest szomszédságában fekvő Gyömrőn találja, ahonnan sűrűn bejár a fővárosba, s nemcsak hogy jelen van az irodalom újraindulásánál, hanem mint nyugtalan örökmozgó és csillapíthatatlan mohóságú szellemi ember, mihelyt a katonai terror valamelyest enged, sorra felkeres mindenkit, aki akkortájt írónak számított. Szilágyi Sándornál, a folyton megbukó (betiltott), de mindig új vállalkozásba kezdő lapszerkesztőnél Keménnyel, Csengeryvel, Lévayval találkozik, a márciusiak táborából Sükeit már korábbról ismeri, most meg Pálffyval, Bérczyvel kerül kapcsolatba, s különös öröm számára a Pákh Albert barátsága — és még inkább a Sajó néven publikáló Jókaié, akit budai rejtekhelyén látogat meg. Fiatal barátaival felkeresi az öreg Szemere Pált, a vidéki fiatalokkal meg, köztük Szász Károllyal, levél útján érintkezik. Szemét rajta tartja a szellemi élet első mozdulásain, mindenről tud, mindenről véleményt mond, s maga is ír mindent, amire ere-

jéből és idejéből futja. S erről a mindenre odafigyelő nyitottságról és szellemi mohóságról akkor sem mond le, amikor kenyéradóival másfél esztendőt (1851 tavaszától 1852 őszéig) Gernyeszegen tölt.

Különös és nehezen áttekinthető világ volt ez a szellemi újrakezdés, a fiatal írót olyasféle letisztulatlan légkör vette körül, „melyben egyszerre gomolygott a rácsodálkozó visszapillantás és a bukástól meghökölő önvizsgálat, az újult lelkek eszményekkel [s olykor illúziókkal] való ébresztgetése és az illúziók iránti ingerültség" (Kovács 1976, 16—17). Az eszmei revíziót sürgető önvizsgálathoz, az illúziók és romlásba vivő szenvedélyek elvetéséhez, az adott körülményekkel számoló, józan evolucionista fejlődés eszméjéhez elsősorban Kemény Zsigmondtól kap ösztönzéseket, kinek röpiratait és esszéit, valamint szépprózai munkáit mohó érdeklődéssel olvassa, nemegyszer még kéziratban, hisz a nagy író műhelyébe is alkalma nyílik bepillantani. Első írásaiban hivatkozik is Kemény nemzetkarakterológiai megállapításaira, sőt kezdő kritikusként az elsők között méltatja szépprózai munkáit. Elmélyült lélekrajza, atmoszféráteremtő művészete okán a legjobb kortárs elbeszélőnek tartja Keményt, de kiégett kedélyéről, sötét világlátásáról, mely műveiből előtör, némi idegenkedéssel szól: „Kemény kihűt, józanná tesz, de a legtöbbször vigasztalhatatlanná is, mert oly oldalról mutatja be az életet sötétnek, melyet kevésbé hiszünk annak, s a ledöntött eszmények helyébe csak a kétkedő kérlelhetetlen észt ülteti" (KDUGY. 34). Láthatóan Gyulai osztja Kemény dezillúziós, kijózanító felfogását, az adott erőviszonyokkal és kötöttségekkel számotvető, a polgárosodás evolucionista útját valló nézeteit, de az is kiolvasható a fenti sorokból, hogy Gyulai dezillúziója mégsem oly lesújtó és vigasztalan, mint írótársáé, s végtére is őt nem elégíti ki a „kérlelhetetlen hideg ész" tanácsa.

Alighanem a lényegnél tartunk. Gyulait sokkal mélyebben érintették a közelmúlt eseményei, érzelmileg és gondolatilag szorosabban kötődik a nagy küzdelem emlékéhez, amelyeket reményekkel teli ifjúként élt át. Ezért van az többek között, hogy személyi kapcsolataiban, mint már láthattuk, a másik irányú vonzás is erősnek bizonyul. Szívesen hallgatja az okos fejtegetéseivel és mélyreható elemzéseivel mindenkit lenyűgöző Keményt, de utána éjfélbe nyúló beszélgetést folytat Petőfiről a kedves és kedélyes Kaján Ábellel (Pákh), Jókaival való találkozásáról meg ujjongva ír Szásznak („Legtöbb örömet szerzett nekem a Sajóvali ismeretség s tán mondhatnám is már — barátság"), s következő levelében a Szendrey Júlia társaságában töltött délutánról számol be, ilyen — Petőfire utaló — sóhajjal zárva sorait: „Vajha olvashatnók valaha a viszontlátás örömét zengő költeményét is..." (Lev. 47, 50). De közreadott szépirodalmi munkáit is érdemes megvallatni. Első Világos utáni elbeszélésében, a *Három beteg*ben, a dezillúzió közegében ugyan, de a háttérből felsejlenek a történelmi küzdelem hangulatát sugalló képsorok. Az évtized elején írt verseiben hol a szarnokság elleni indulat tör fel elemi erővel *(Oh ha ki tudnám fejezni)*, hol meg a közelmúlt és jelen ellentétének lírai átélése *(Karácsonykor, Honfi bú)*, a jelen fájdalmas mélabúja, az emlékező hűség lírai vallomása kap hangot, mint például a *Pál gazda* című*ben* vagy a *Szüreten* záró soraiban: „Köd a völgyben, éj a bércen, — Már a tüz is alvófélben. — Halvány hold és sötét árnyak — A felhők közt odafenn .. — A halottak fel-feljárnak, — Sok a sír a völgyeken" (Költ. I. 121).

A jelzett kettős kötődés felől közelíthető meg Gyulai sajátos sztoicizmusa is, amely a szenvedélyek fölötti uralmat jelenti, az egyén józan önmérsékletét, saját szenvedéseinek és veszteségeinek türelmes viselését, egyszóval önmagának megóvását attól, hogy a belső küzdelmek viharában felőrlődve képtelen legyen a nemzeti közösség ügyének szolgálatára. Mert Gyulai szemében ez volna a fő dolog. Ilyen összefüggésben kész elfogadni a kompromisszumot is, de csak olyant, amelyben az egyén nem adja fel emberi lényegét, a viszonyok szabta korlátok között ugyan, de megőrzi a cselekvés, végső soron a változtatás igényét és kilátásait. „Amin lehet változtatni, azon kell is, de ehhez energia szükséges, s ez csak akkor van, ha nem emésztjük magunkat afölött, amin kellene változtatni, de nem lehet" (Dávidházi 1972, 596). Ez a fajta sztoicizmus, mely az egyén vértezettségét hivatott biztosítani egy nagyobb cél érdekében, egyenesen következik Gyulai passzivitást tagadó, cselekvést sürgető erkölcsiségéből; és egyszersmind abból a felfogásából, miszerint a történelmet, bár az adott viszonyok és kötöttségek korlátai között, de végső fokon mégiscsak az emberek csinálják. És itt utalnunk kell Dávidházinak ama konklúziójára, melyben az empirikus gondolkodású,

elméletalkotástól idegenkedő Gyulai írásaiból kihüvelyezhető történelemfelfogást összeveti Hegel apriorisztikus fejlődéselméletével. Eszerint „Hegelnél az emberi történelem kényszerű fejlődés, a fejlődéstervet nem az ember készítette s nem is hiúsíthatja azt meg, Gyulainál a történelem nem szükségképpen fejlődés, de az ember *azzá teheti*. A hegeli történelemvízióban a szükségszerű fejlődésen van a fő hangsúly s ehhez képest az emberi akarat esetleges, Gyulainál a fő hangsúly az emberi akaraton van s a fejlődés ennek függvénye"; a minket érdeklő konklúzióra összpontosítva: a történelem „az volt és lesz, amivé a körülményektől fékezett ember teremti" (uo. 584, 582).

Ilyen eszmélkedés, cselekvő erkölcsiség és elszánt akarat vezeti Gyulait, amikor 1850 őszén elvállalja Szilágyi Sándor rövid életű lapjánál, a *Pesti Röpiveknél* a kritikai rovat vezetését, s mindjárt terjedelmes cikksorozatot indít *Társaséletünk* címmel, amelyben átfogó és józan helyzetelemzésre vállalkozik. A legtágabb értelemben vett társasélet állapotait vizsgálja, s nem csekély bátorsággal és lényegre tapintó biztonsággal körvonalazza a legsürgetőbb feladatokat, mégpedig azokon a területeken, melyeken az adott helyzetben lehet valamit tenni. Jól tudja, hogy a politikában egyelőre ilyen lehetőség nincs, emiatt azonban az ember, a nemzeti közösség sorsformáló szerepét nem vonja kétségbe, sőt itt mondja ki első ízben fentebb jelzett meggyőződését: „Fordulóponton állunk, hol — bár merész állításnak tessék — *sok s majdnem minden tőlünk függ*... Míg a politikai téren magához méltólag megjelenhetne [a nemzet], foglaljon a társaséletben minden talpalatnyi földet, honnan javára munkálhat s szebb jövőt készíthet elő. Gazdag aranybánya ez, s egyszer fölhozott kincseit semmi ellenséges viszony el nem rabolhatja..." (kiemelés tőlem, BCT. 434, 440).

Az abszolutizmus beolvasztó, elidegenítő programjának kihívására válaszolva — s a herderi ösztönzések szellemében — hangsúlyozza a művelődés („társaséletet") öntörvényű, szerves fejlődésének követelményét, s egyszermind a nyitottság igényét az egyetemes kultúra irányába, mert szerinte nincs mit örülni „a debreceni és szegedi polgár csökönyös törzsökösségének, ki az idegen elemmel egyszersmind a műveltséget is kizárni igyekszik" (BCT. 442). Ilyenféle általános, elvi alapozottságú és felelősségteljes állapotrajz után, amelyet könnyű volna tovább árnyalni, egyik korai cikkében máris felhangzanak az irodalom jeleseihez intézett korholóbuzdító sorai: „Különös előítélet kapott lábra jelesebb költőinknél. Tetszenek magoknak elvonulva, mintha e szegény nemzet már nem is volna méltó hozzájok. Valóban jól megválaszták az időt... Csak vesztegeljünk tétlenül, hallgassunk mélyen és sóhajtsunk szomorúan: haldoklunk. Majd lesznek mások helyettünk, s föl is fognak sóhajtani, csakhogy gúnyosan s egy szóval többet: már meghaltatok" (BCT 12). Irodalmi köztudatunk a *virrasztás* jelszavának megfogalmazását Vajda nevéhez kapcsolja, ilyen címet viselő 1855-ös költői remeke alapján. Nem árt azonban tudni, hogy a majdani áldz ellenfelek ekkor még jórészt azonos nyelven beszélnek, sőt az „ájult lelkek" felrázására vállalkozó Gyulai, írótársát megelőzve, már 1850-ben leírja ezt a sugalló erejű kifejezést, majd két év múltán megismétli egy másik szövegében. Azzal a szándékkal, hogy kortársai elé lelkesítő eszményeket állítson, a hőskorszak úttörő nagyjait mutatja fel, köztük Kazinczyt, Bajzát és nemzedéktársaikat. Előbbiről szólva tételesen is kimondja, hogy „a, kor, melyben élünk, testvére az övének, midőn az irodalom lőn a nemzetiség védangyala és szellemünk életnyilatkozatainak egyedüli központja". Aztán meg így: „E férfiak nagy eszméket képviseltek, s hatásoknál csak szenvedésök nagyobb. Midőn mindenki aludt, *virrasztottak*, midőn senki sem érzett, *szenvedtek*, midőn alig áldozott valaki, magokat áldozták fel. Pályájokon megvetés fogadta, gúny kísérte, nyomor vette körül. Egyetlen örömük, hogy küzdhetnek, vigaszuk a távoli remény, jutalmuk az önérzet. De *nem hiába fáradtak*" (kiemelések tőlem, BCT. 295—96, 19). Aligha lehetne jobb példát találni Gyulai puritán-aszkétikus erkölcsiségének, optimista fejlődéshitének illusztrálására, mely azon a mély meggyőződésen alapul, hogy az odaadással végzett munka, a nemes emberi erőfeszítés és hősi áldozat — gáncsok és kudarcok vagy tragikus bukások ellenére is — végső fokon mindig megtermi gyümölcsét. Ezt sugallják az úttörő nemzedékek példáját aposztrofáló sorok, s ha a hajdaniak tetteit idéző szövegek után tovább nyomozunk, arra is hamar rájövünk, hogy Gyulai nemcsak versben, hanem értekező prózában is hangot adott a közelmúlt olyan értékelésének, amely alaposan eltér a Keményétől, s nem éppen hangzik egybe saját evolucionista felfogásával sem. A történelmi két

esztendőről szólva egy helyütt így ír: „A nagy eszmék és óriás szenvedélyek kora nem röppenhetett el nyom nélkül; a szenvedés gyümölcsöző lélekben és szívben", meggyőződése szerint ez a két év „látkörünket szélesíté, s mintegy bevitt az európai életbe" (BCT. 24). Ezek volnának a legáltalánosabb eszmei, erkölcsi és érzelmi összetevői Gyulai illúziótlan virrasztásának és cselekvő elkötelezettségének.

A költészet új fejleményei —
egy fiatal kritikus vívódásai

Miként a történelmi újrakezdésnek centrális kérdése a közelmúlt eseményeihez való viszonyulás, sok tekintetben hasonló dilemmákkal kerül szembe — a bénultság hónapjain túljutva — a lassan újrainduló irodalom, közelebbről a minket érdeklő költészet is. Az előző évtized költészetének címszereplője Petőfi, akinek költői forradalmát a kritikusok többsége elutasítással fogadja, kisebb hányada félig-meddig érti és méltányolja, miközben az egyre növekvő olvasótábor és a nyomába lépő fiatal költők körében addig nem látott sikernek örvend. Meredeken magasba ívelő pályáját végigkíséri egyrészt az *esztétikai distancia*, amely költészete és a kritika elvárásai közt feszül, másrészt meg a roppant széleskörű népszerűség az olvasók körében, a *spontán siker*, amit az a körülmény is bonyolít hogy Petőfi nemcsak költője, hanem egyben történelmi szereplője is az évtizednek (Jauss 1980. 20). Neve, költészete s legendába emelkedő sorsa milliók tudatában összefonódik az 1848—49-es történelmi küzdelmekkel. Életében egyetlen igazi értője akadt, a konzseniális költőtársként, költői forradalma nagy igazolójaként és barátként 1847-ben mellette feltűnő Arany János.

Ez volna az az örökség, amellyel kritikának és költői gyakorlatnak szembe kell néznie Világos után, egy gyökeresen megváltozott világban. A költői gyakorlatban az igazán méltó viszonyulás a hűtlen hűség, a változott korszak személyes és közösségi létélményét korszerű esztétikum nyelvén megfogalmazni, élve az előző periódus hasznosítható költői vívmányaival. Ennek útjait keresi, kételyekkel küszködve, Arany és Tompa, akik mindketten részesei voltak az előző évtized új költői irányának, s mivel a közös irányon belül már akkor sajátosan eredeti színt képviseltek, most a fő kérdés számukra önnön költői örökségükhöz való viszonyulásuk, annak korszerű meghaladása. Az övékénél még relevánsabb Vajda János példája, aki 1849 előtt alig több Petőfi-utánzónál, sőt a bukás után is eleinte petőfies népdalokkal próbálkozik, de hamarosan felismeri a kisiklás veszélyét: a *Sirámok*ban már saját hangjára lel, a dalformát átminősíti, látomásszerűvé szubjektivizálja, s a korszak létélményének, hangulatvilágának művészi kifejezőjévé avatja.

A nagy költői örökséghez való viszonyulásnak van aztán az egyértelműen elutasító változata. Ezzel is találkozunk az ötvenes évek elején. Császár Ferenc és társai ismét divatba hozzák azt az affektált, finomkodó, érzelgős szalonköltészetet, amelyet annak idején épp a negyvenes évek költői újítása ítélt halálra, kiszorítva azt az irodalom peremére. Most Császár *Divatcsarnok* címmel folyóiratot indít, fórumot teremtve ennek az avatag költészetnek s a hozzá hasonló prózának. Végül a harmadik változatot a silány utánzók, a gombamódra elszaporodó Petőfi-epigonok képviselik. Ezek Petőfi gesztusainak, népies és világfájdalmas lírájának kirívó, felületi jegyeit utánozzák. Zseni pózokban tetszelegnek, a spontaneitásra esküsznek, s minden ötletüket, képzavarukat és nyelvi bizarrságukat azon nyersiben előtálalják. Népies bordalok, szerelmi dalok, tájversek, helyzetdalok özönét árasztják, amelyekre egyfajta provinciális népieskedés, olcsó magyarkodás és kiáltó művészietlenség jellemző. Szellemesen jegyzi meg Szerb Antal (1935, 60), hogy Petőfit — s költői nagyságának ez volna egyik jele — „sokszor csak egy hajszál választja el a költőietlentől — az utánzók ezt a hajszálat következetesen elvétik", s így akaratlanul is Petőfi paródiáját produkálják, diszkreditálva költői örökségét. S ami igazán meghökkentő, ám az adott viszonyok között mégis érthető: ezeknek a silány szövegeknek sikerük van, Nagy Ignác ezekkel tölti meg a népszerű *Hölgyvilág* hasábjait.

A siker érthető, sőt némelyek szerint igazolható is. Császárék finomkodó versei révén az anyanyelv mégiscsak eljut az előkelő körök olvasóihoz; emezeket pedig az olvasásra nemrég rákapott, de ízlését tekintve még fejletlen nagyközönség olvassa tetszéssel. A kisszámú értők, kik szívükön viselik a költészet gondjait,

mind nagyobb ellenérzéssel és haraggal szemlélik a dilettantizmus tobzódását, s egyáltalán a féktelen karrierizmust, az elvtelen, kritikátlan szellemi életet. Ezek közé tartozik Toldy Ferenc is, ő azonban úgy támadja a népiesség fattyúhajtásait, hogy ugyanakkor magát a népies irányt, a negyvenes évek új költészetét is elmarasztalja. Arany az ilyen véleményekre, mint levelezéséből kiderül, érzékenyen felszisszen, védi a népiest, de nem kíméli annak eltorzítóit. Valójában kétfrontos harcot folytat. Tompához írt levelében a szalonlíra ellen zsörtölődik: ez az ízlés „visszasóhajt Egyiptom vereshagymáira: a Kazinczy és Döbrentei szonettóira; Császár Ferenchez folyamodik, hogy »tisztult ízlésével« mentse meg a magyar költészetet a barbároktól" (Arany 1888, 300). Szilágyi Sándorhoz írva meg a népieskedő epigonok hadát támadja, nála szokatlan keménységgel: „Iszonyú sok lerúgalni való állat kezdi rágni a bogáncskórót Parnasszus körül. Nem vagyok azon értelemben, hogy ezt hazafiságból tűrnünk kell. Botot nekik, míg el nem rontják a közönség ízlését, vagy el nem csömörltetik az összes szépirodalomtól. Hiszen inkább semmi irodalom, mint oly botrányosan infamis!" (uo. 239).

Gyulai már 1850 őszén, a *Pesti Röpivek*ben közreadott egyik kritikájában, élesen kikel a dilettantizmus ellen, kárhoztatva a mindenfelé tapasztalható szinvonaltalanságot, amiért Aranytól meg is kapja „ab invisis" a dicsérő üdvözletet. Egyelőre azonban úgy érzi, még készületlen arra, hogy jól átgondolt elvekkel tudjon fellépni mint kritikus. Néhány bírálatát barátai sem tartják elég érettnek, az egyikkel maga Pákh Albert polemizál, a másik közléséről meg Lévay beszéli le. Mint empirikus hajlamú gondolkodó, aki általában idegenkedik attól, hogy prekoncipiált elméleti tételekkel közeledjék a művekhez, s ezért el is utasítja a mübölcseleti iskola módszerét, a Sükei írásaiban javallott mütörténeti iskola hívének vallja magát. Eszerint a korszak reprezentatív nagy alkotóinak műveit kell tanulmányozni, s azokból elvonni, Gyulai kifejezésével élve: „lehúzni a széptani elveket". Ami a magyar költészetet illeti, Petőfit és Aranyt tartja ilyen kiemelkedő alkotóknak, s ha fellapozzuk levelezését és korai írásait, azt tapasztaljuk, hogy a két költő úgyszólván állandóan jelen van Gyulai gondolataiban, egyéniségük varázsát, művészetük titkait kutatja. Róluk ír Szásznak már 1847-ben (Lev. 32—33), 1851 januárjában meg ezeket írja barátjának: „Én Pákhkal igen jól vagyok, sok jó órát töltök nála s kivált ha Petőfiről beszél... Mi s velünk együtt a nagy közönség félig sem ismertük Petőfit. A legkülönösebb s legérdekesebb jellem, de annyi ellentmondásokkal teljes, s oly majdnem megfoghatatlan, hogy az egyes vonásokat egy hűn kerek egésszé nem tudja olvasztani a legfogékonyabb lélek is" (Lev. 69). Pár hónappal később, Gernyeszegre utazva, magát a koronatanút, Aranyt keresi fel Szalontán. Mint úti jegyzeteiben írja, délelőtt érkezett és este tovább utazott, tehát alig egy napot töltöttek kettesben, azaz hármasban, mert Petőfi is végig jelen van: vagy úgy, hogy Gyulai kiönti töprengéseit s a házigazdát felőle faggatja, vagy úgy, hogy Aranyt szemlélve melléje képzeli Petőfit, s elmereng a „nyugodt kedélyű" epikus zseni és a „nemesszívű, de ingerlékeny és viharos" lángész baráti összehajlása felett. Arany barátjává fogadja, közel engedi magához a fürkésző, tüzes szemű s az igazság keresésének lázában égő fiatal kritikust, s amit kevesekkel tesz meg, részleteket olvas fel neki a készülő Toldikból, a II. s a III. részből, és Gyulai máris érzékeli az elsőtől különböző új művészi kvalitásokat. Nem kevésbé izgalmas, amit jegyzeteiben Petőfiről ír: „ő nagy költő, *ki korszakot alkotott*, s a szellemkincs, mit hátra hagyott, méltó, hogy becsüljék"; ismét szól egyéniségének különös összetettségéről, s a köztudatban róla terjesztett badarságokról, majd ingerülten jegyzi meg, hogy „az irodalom egy tekintélyes része még mindig ignorálja"; ő maga szükségét érzi annak, hogy végre „avatott kéz írja meg életét s egy szenvedély, elfogultság nélküli ítész mutassa be" annak művészetét és egyéniségét, ki „nagy jövendőhöz nyitott utat, mert a magyar irodalom nem volt, hanem lesz" (BCT. 454—56). Nem kétséges, a jegyzetek írója máris készül erre a feladatra.

Amikor 1853 januárjában Pákhkal megindítják a *Szépirodalmi Lapok*at, a Gyulaitól származó programnyilatkozatban olyan közlönyt ígérnek, amely csak rangos irodalmat ad az olvasók kezébe, s amely minden pajtáskodást kizáró, igényes és elvszerű kritikát igyekszik meghonosítani. Erre nézve kertelés nélkül kimondja: „... hívei vagyunk azon reformáló mozgalomnak, mit költészetünkben Petőfi, Arany és Tompa, széptanunkban Erdélyi kifejtettek..., de elérkezettnek hiszszük az időt visszahatást idézni elő kinövései ellen, melyek hovatovább botrány-

nyá fajulhatnak" (BCT. 296). És tartják is magukat ígéretükhöz, a lapban közölt írások színvonalát olyan nevek jelzik, mint Arany, Petőfi, Kemény, Csengery, Tompa, Lévay, Erdélyi, Sükei. Gondjuk van kitekintést nyújtani a külföldi irodalomra és népköltészetre is: Planche nyomán szemlét adnak a francia líráról, fordításokat közölnek az északi, köztük a finn népköltészetből.

Ami a beígért kritikai hadjáratot illeti, ehhez bizony csak az előkészületeket teszik meg; Erdélyitől cikket közölnek a kérdés elméleti alapjairól, januári lapszámaikban hirdetik az újabban megjelent versgyűjteményeket, azzal a megjegyzéssel, hogy rövidesen elemző vizsgálat tárgyává teszik valamennyit. A jelzett elemző cikkek azonban elmaradnak, a kritikai offenzívára nem kerülhet sor, hisz alap előfizetőinek száma így is hétről hétre apad. Azon túl, hogy kritikai irányával, magas igényű irodalmi anyagával csak a kevesek érdeklődésére számíthatott, a *Hölgyfutár* és a *Pesti Napló* szerkesztői mindent elkövetnek annak érdekében, hogy a lapot és szerkesztőit gyanússá tegyék az olvasótábor szemében. Bujtatott célzásaikból, nyílt támadásaikból a kozmopolitizmus, a hazafiatlanság, a nemzeti ügy elárulásának vádjai olvashatók ki.

Ilyen helyzetben Gyulai sem írja meg a jelzett elemzéseket, helyettük *Vallomások, szenvedések és víziók* címmel annak a kritikusnak a töprengéseiről és gyötrelmeiről vall, aki jól látja, mit tálalnak fel hazafiság címen a közönségnek, s „ki azt hiszi, hogy a nemzetiség balfelfogása legtöbbet magának a nemzetiségnek árt..., ki szabad szót és véleményt követel magának az irodalomban s azt másnak is megadja gyanúsítás nélkül" (SZL. 436). Gyötrő töprengései közben víziószerű álomba merül, s egyszerre két szellemalak jelenik meg előtte, az egyik „subában, meredt szemekkel", a másik „glacé kesztyüben, finom-komolyan" (a célzást talán nem kell magyarázni), s a kritikus életét követelik, mert megölte „bennük a nemzetiséget". De ennél is izgalmasabbak a most következő hallucinációk, amelyekből *francia* és *angol* nyelvű hangfoszlányok hallatszanak ki, köztük ilyenek: „Kiskorúak, korlátoltak vagytok, az irodalom suhancéveiből nem akartok kibontakozni..., egy páncélos cikk miatt kétségbe estek, mi megcáfoljuk, ha megérdemli, párbajt vívunk, ha becsületünk van sértve. Nekünk nagy íróink vannak. Ez a különbség. Szeretjük őket, dicsérjük, gyalázzuk, megfizetjük..., minden nagy nevet az egekig magasztalva s a földig gúnyolva szeretünk látni, de egyiknek sem hiszünk. Imádjuk a humort, eltúrjük a gorombaságot is, csak az ostobaság és unalomtól irtózunk. Tanuljatok tőlünk." Mire a kritikus felfohászkodik: „Ne vigy uram a kísértésbe" (SZL. 437—38).

Mint láthatni, Gyulai a francia és az angol irodalom, illetve Bajza (mert az ő neve is felmerül vízióiban) példájából merít ösztönzést az olyan kritikához, amely kicsikről és nagyokról egyaránt merészen szól, a tévedés kockázatát vagy akár a pisztolycső fenyegetését is vállalva, mert csakis ez lehet a valóban nagy irodalom útja. Ez az elvi felismerés és igazságra törő szenvedély nehéz napokban, amilyenek a lap bukása után köszöntenek rá (a bukott szerkesztő Kecskeméten tanári állást vállal), átmenetileg a lélek perifériájára szorulhat. De az ilyenféle meghátrálás nem lehet tartós, nem is bizonyul annak. S bár Pestre visszatérve sem elveit támogató lap nem várja, sem hozzá méltó hely a szellemi életben, csupán szerény óraadói munkakör egy kültelki iskolában, Gyulai visszamondja a vidéki állást („Nem tehetek róla, ösztönömet követem. Ments ki az illetők előtt" — írja barátjának). Az ősz folyamán szorgos munkához lát, egy hónap leforgása alatt megírja négy ívre terjedő Petőfi-tanulmányát, s november közepén már amiatt panaszkodik Aranynak, hogy írását sorra elutasítják a szerkesztők, még Jókai is, állítólag a cenzúrától tartva. Végre is vitatásra, Toldy fogja megjelentetni 1854-ben *Új Magyar Múzeum*ában. Másik nagy kritikai teljesítményével, a *Szépirodalmi szemlével* sem különb a helyzet, ennek közlését Szilágyi Ferenc kormánypárti lapja, a *Budapesti Hirlap* fogja vállalni.

Még egyszer a Petőfi-portréról —
Gyulai és a forradalmár költő

„Részemről, míg egyfelől Petőfi életéről és költészetéről írva hálaadómat hiszem lefizetni azon költő iránt, kinek költészete első ifjúságom álmait körüllebegte, addig másfelől mintegy megkönnyülve érzem magamat, hogy szót emeltem lírai költészetünk bajairól akkor, midőn a hivatottabbak hallgatnak" (TB. 107).

Ezekkel a vallomásos sorokkal zárja a Petőfi-tanulmányt, de állhatnának a *Szépirodalmi szemle* végén is, amelyben Arany s valójában mindkettejük iránti „hálaadóját" törleszti, s ha lehetséges, még merészebben szól a jelen költészetének bajairól. Az idézett sorokból annak az embernek a felszabadult vallomását érezzük ki, aki írásával hivatása, lelkiismerete parancsát teljesítette, végre igazi önmagát adhatta, a ránehezedő nyomással dacolva autentikus létét vállalta, a benne formálódó értékszempontok szerint döntött.

Magára a Petőfi-portréra térve nem szándékunk itt újra felmondani mindazt, amit a közelmúltban megnyugtatóan tisztáztak, legfeljebb futólag érintjük a főbb eredményeket (Sőtér 1963, Somogyi 1977). Azt mindenekelőtt, hogy Gyulai legfőbb becsvágya a gondosan felgyűjtött és ellenőrzött életrajzi tényekből a temperamentum, a jellem és kedélyvilág alapvonásait kibontani, egyszóval az egyéniséget megragadni, s ebből értelmezni az életművet, ahogy ezt külföldi és hazai mestereinél láthatta (Sainte-Beuve, Maculay, Kemény). Remek lélektani érzékkel és ma is frissnek ható írói módszerrel, igazi láttató erővel hozza olvasói elé az ifjú költőjelölt küzdelmes, hányatott sorsát, s mindezt költői élményforrássá váltó erkölcsi erejét, kedélygazdagságát és szellemi rugalmasságát. Ismételten visszatér a fogékony lélek mohó ismeretszomjára, rendszertelenül szerzett, s mégis feltűnően gazdag irodalmi kultúrájára, amit páratlan biztonsággal tudott integrálni, sajátjává asszimilálni. Az érett Petőfit Shakespeare-i dimenziókat reveláló életismeret és költői eredetiség (Gyulai párhuzamba állítja a „világ legnagyobb drámaíróját" a „legnagyobb magyar lírikussal"), legendás erkölcsi feddhetetlenség és jellemnagyság, hallatlan hivatás- és önértéktudat jellemzi. Páratlan erővel és biztonsággal tört céljai felé, „haladt a maga útján, nem hallgatva senkire... Líránkban valóságos forradalmat idézett elő" (KD, 141). A szintén maga útját járó Gyulai elemében érzi magát, ilyen telibe találóan intézi el az egykorú kritika gáncsait: „Ha Petőfi másokra hallgat, s nem önmagára, talán ma kevesebb gyönge költeményt olvasnánk tőle, de bizonyára kevesebb remeket is" (BT. 72).

A tanulmányon végigvonul egy olyanféle antitézises módszer is, amely az egyéniség előbb érintett nagy pozitívumaival, mint azok túlzásba lendülését, szembehelyezi a negatív vonások egész sorát is. Eszerint Petőfi áldozatkész barát, de olykor zsarnoka is társainak; az őszinteség, az egyenesség megszállottja, de nemegyszer nyers, ingerlékeny és szeszélyes; annyira csodált önértéktudata és hivatásérzete gyakorta konokságba, ereje túlbecsülésébe, mások kicsinylésébe, természetessége meg hetykeségbe, „negédlésbe" fordul át. Azt is hozzáteszi, hogy az ilyen túlzások sokszor érthető reagálások voltak kisszerű környezetére, amelyben az ámítás, a nyegleség, a „kimázolt erény", az üres affektáció voltak divatban. Akik a jellemzés hasonló mozzanatain megütköznek, azokat nem árt emlékeztetni egy neves céhbelink ama megjegyzésére, hogy az irodalomtörténet nem hagiográfia, s talán érdemes figyelmükbe ajánlani Barta Jánosnak a Gyulaiéval sokban egybevágó vélekedését arról, hogy „Petőfi minden nemes vonásának megvan a maga külső, magatartásbeli fonákja: a természetes túltengés vagy a tiltakozó jellegű túlzás révén. A hivatástudat és az önértéktudat már-már áthajlik az önhittségbe és a gőgbe, a korlátlan önérvényesítési vágyban van valami zsarnoki hajlam, a költői öntudat csábít a kritikátlan fölényre", és így tovább (Barta 1976, 150). Gyulai egyéniségrajzában talán azt kifogásolhatjuk, hogy valósággal abszolutizálja az antitézises módszert, az ellenpólusok némelyikét meg önkényesen társítja, s így nem áll össze maradéktalanul a jellemfejlődés szerves folyamata. A Felhők-periódust például a már említett „negédlés" jegyében intézi el, meg sem kísérelve, hogy e válságszakasz lelki történéseinek a mélyére pillantson, bár később a *Szemlé*ben mintha differenciáltabban szólna a jelenségről, s az epigonoknak is odavágja: „... legyetek hát világfájdalmasak..., essetek kétségbe, ha nem tudtok lelkesülni, gyűlöljetek, ha nem szerethettek, de igazán s egész lelketekből, csak az istenért ne affektáljátok azt, mit nem éreztek..." (KD. 199—200).

Ez már átvezet a pályarajz legproblematikusabb részeihez, a forradalmár Petőfi és a forradalmi költészet Gyulai-féle megközelítéséhez. S itt az elhamarkodva ítélőket hadd emlékeztessük arra, hogy 1853-ban vagyunk, mikor még érvényben van a statárium s a költő ellen kiadott elfogatási parancs, amikor a hatóságok még hitelt adnak a bujdosó Petőfi legendájának. Ilyen időben négy íven írni a költőről, a legnagyobb magyar lírikusnak minősítve, már önmagában tett-

nek számít. Az életpályát, mint azt akkurátusan be is jelenti, 1847 végéig követi, ám ezt úgy oldja meg, hogy a költővel együtt haladó történelmi mozgás rajzában az is felsejlik, ami túllép a jelzet időponton. Vázolja a negyvenes évek atmoszféráját, a közéletben, politikában, irodalomban végbemenő változásokat („a demokrát eszmék tettek hódítást", „fölmerült a politikai nép eszméje"), amelyek mind arra mutattak, hogy az élet valamenyi övezetére kiterjedő válsághelyzet alakult ki („a jelen meghasonlott a múlttal, s ím, költője föllépett"). Petőfi tehát a megbolydult évtized közérzületének kifejezője, s nem csupán pályája kezdetén. Amikor az események radikális irányt vesznek, akkor is együtt halad a történelmi mozgással, persze nem sereghajtóként, hanem valahol az élen. És itt valóban belépnek a visszahőkölő, távoltartást sugalló minősítések: „Látnoknak hiszi magát, szemében könny, homlokán sötét fény, s az idő méhében küzdő elemekből vesz lázas ihletet... Kora izgatottsága a legnagyobb fokon kezd benne tükröződni, s képzelme a közéletben megpendült eszmék legtávolabbi erőszakolt következményeivel foglalkozik... önhitt megvetéssel tekint az akkori közélet országosan tisztelt férfiaira" (TB. 87). Hozzátehetnők: a csak beszélő, de cselekvésre képtelen honatyákra, miként a fiatal Gyulai tette az eredménytelenül záruló erdélyi országgyűlés után. De Petőfi itt is „az idő méhében küzdő elemekből veszi" ihletét, s az sem mellőzendő, hogy szerzőnk közben tárgyszerűen reprodukálja, mégpedig elmarasztalás nélkül, a költő jó néhány eszméjét. Parafrazálja például Aranyhoz írt levelét a nép uralkodóvá tételéről a költészetben, „ami aztán nem maradhat következmény nélkül másnemű viszonyaira nézve sem" (TB. 87).

És most lépjünk még tovább. Vajon nem kellene-e elgondolkodni azon a bravúron, amellyel — hősének sorsát követve — háromszor is átlépi a jelzett határpontot, 1847 végét? Első ízben a még gyermekifjú Petőfit bemutató fejezetben, s meglepő módon egy olyan passzust követően, ahol lírai beleérzéssel vall hőse varázslatosan kedves egyéniségéről, kinek verseit olvasva „egészen átadjuk magunkat az érzéseknek, melyeket a költő iránti részvét felköltött", s itt jön a kitűnő leleménnyel becsúsztatott beszédes párhuzam: „Éppen mint Byronnál [már a második nagy angol, akivel társítja], kinek élete nem kevésbé vette igénybe a világ részvétét, mint halála. S mint hasonlít egymáshoz sorsuk is! Mindketten ifjan, hírök délpontján, eszméikért szállottak sírba, halálukkal engesztelve ki ellenségeiket, s pecsételve meg azon költői kijelentést, melynek dalnokai valának" (TB. 69). Pár lappal odébb ismét alkalmat talál az utolsó idők szuggesztív erejű felvillantására: „Ellenben Petőfi elemében volt, mint viharmadár. Dala kihangzott az ágyuk dörgései közül. Neki ott kellett élnie s elesnie. Végzete azon korszak romjai alá temette, melynek kötőjévé hívta elő". Végül a harmadik ilyenszerű bevágott rész — a beteljesülő szerelem és barátság idillje után — mintegy történelmi mementóként hangzik fel, váratlanul hasít az olvasó szívébe: „A barátság és a szerelem karjaiból szakította ki a bekövetkező viharos év. Áldozata lőn..." (TB. 90). Itt zárul az életrajzi rész, a három pont ezúttal a szerzőtől való: kitöltetlen hely a szövegben, az olvasóra hagyva annak kitöltését, a továbbgondolást.

Mindhárom részben közös az áldozat-motívum, s közös a megindultságot elárulló őszinte rácsodálkozás, megrendült emlékezés a közelmúltra. Idézzük emlékezetünkbe a Világost követő első írásokat, s a szerzőnek azokból kiolvasható meggyőződését, miszerint a munkának, a küzdelemnek, az *áldozatnak* értelme van, az mindig meghozza gyümölcsét. És mindezt kiterjesztve a nagy közösségre, melylyel együtthaladva lobbant el a költő fiatal élete, újra csak azt kell mondanunk Dávidházival: Gyulai „a forradalmat úgy értékeli, hogy bár áldozatokkal járt, a fejlődésre óriási hatással volt" (Dávidházi 1972, 58). Nem kétséges, hogy a forradalmár Petőfit megjelenítő Gyulai tollát többféle motiváció vezeti: a viszonyok kényszerével számoló meggondolás csakúgy, mint történelemlátásának, világnézetének és érzésvilágának ambivalens jellege; világnézeti alapon nyugvó idegenkedése az illúzióktól, kockázatos lépésektől a jelenben, másfelől meg a közelmúlt erőfeszítéseinek, nagy áldozatainak előrevivő értelmét valló meggyőződése, s erős érzelmi kötődése e közeli emlékekhez. Végső fokon ilyen összetett motiváció érhető tetten Petőfi gondolati és forradalmi lírájának — szükségképpen — érintőleges, csupán jelzésszerű tárgyalásánál is. Olvasunk itt egyfele „emelkedett világnézetről", amelynek állítólag korlátoznia kellene, nyugvópontra hoznia a viharzó szenvedélyeket, de mindjárt utána magának a szerzőnek kell belátnia, hogy nem

csupán a zsenge fiatalságában távozott s a sorstól teljes eszmei kiforrásához időt nem nyerő Petőfi marasztalható el ilyen alapon, de „a magyar költők közt alig van egy", aki megfelelhetne ennek az elvárásnak, „s a tiszta líra szűk kör is erre. Nálunk a legnagyobb, a legépebb tehetségre is egy lidércnyomásnak kell nehezednie. Egy fájdalom fogja sírjáig kísérni, mely zavarólag hat fejlődésére. Ez viszonyaink átka" (TB. 95). Jól sejti Kovács Kálmán, hogy itt a műélmény diktálta felismerés vitázik a formálódó, a szenvedélyek megfékezését, nyugvópontra segítését valló líraelméleti nézetekkel, illetve ezek világnézeti indítékaival (Kovács 1963, 225—26). Úgy véljük, erről a pontról kétféle elmozdulás lehetséges: egyik a beszűkülés irányába, másik egy nyitottabb líraelméleti tájékozódás felé, amely szélesre tárhatná a „viszonyok átkát", illetve az annak következményeit magán viselő múltbeli és jelenbeli líra mélyrehatóbb értelmezésének útját.

Az Arany-Petőfi ikerpár —
ahogy a fiatal Gyulai látta

Míg a forradalmi költészethez és a forradalmár költőhöz, mint láthattuk, ambivalens módon viszonyul, addig a népies Petőfiről osztatlan elismeréssel szól, a magyar líra legnagyobb klasszikusának mondja. A verses epikában meg Arany művei jelentik a csúcsot, mint egyazon költői megújulásnak az előbbiével rokonságos, de az autonóm művészegyéniség eredetiségének jegyeit magukon viselő produktumok. Kritikusunk, a műtörténeti iskola híveként, e két költőnagyság említett alkotásaira összpontosítja figyelmét, s az egyikéből a lírára, a másikéból meg a verses epikára nézve igyekszik poétikai elveit leszűrni. Arannyal látszólag könnyebb dolga van, az ő esetében ugyanis nem kényszerül rá, hogy épp a kiteljesedő pályaszakaszt kelljen „tapintattal" megkerülnie, bár a költő nem titkolt műhelygondjait ismerve, éreznie kell a véleménymondás felelősségének súlyát. A Petőfi-örökség értékelését meg — a mondottakon túl — az epigonhaddal való leszámolás gondja teszi sürgőssé, s ugyanakkor meglehetősen bonyolult, várhatóan polémiákat kavaró feladattá. (Megjegyzendő: az epigonság Arany költészetét sem kímélte, gondoljunk a *Kinizsire*, Tóth Kálmán Toldi-utánzatára; de ezen a területen egyelőre nincs szó veszélyes áradatról).

Mint az előző fejezetben láthattuk, kritikusunkat Petőfi mint ember, mint személyiség is kezdettől foglalkoztatta, egykori barátait is rendszerint jellemének titkai felől faggatta. Ezt a lenyűgöző egyéniséget az átalakuló korszak új ízlésének, erkölcsi és közéleti igényeinek, várakozásainak és eszményeinek fókuszába helyezi, s a Petőfi-költészet rejtélyét nyomozva, érthető módon, annak nagy újdonságát elsősorban a lírai személyesség felszabadításában, merész érvényre juttatásában véli felismerni. Igen jól látja azt is, hogy a bordalokban, családi- és önarcképversekben jelentkező új tematika, népi szemlélet és új költői attitűd éles kihívás volt a társadalmi előítéletekkel („a csupán üres illem s álszégyen nyomorúságaival") szemben, s egyidőben visszahatás volt az avult esztétikai és kritikai elvekre („melyek a költőt ki akarják vetkőztetni egyéniségéből, s egyenruhaképp valami köz-jelleggel ellátni" TB. 91). Eppígy lényegretapintó Gyulainak az a megjegyzése is, hogy a közvetlen személyesség, a spontán megszólalás, az untalan emlegetett őszinteség még nem minden. Ebben a dologban a kérdés lényege az, hogy az önmagát spontán líraisággal megmutató költő elég érdekes és gazdag egyéniség-e? Szerinte Petőfi az volt (utánzói a legkevésbé sem), következésképpen Petőfit „igazságosan csak önmagából lehet megérteni" (TB. 101). S máris körvonalazza újabb érvét az utánzók ellen.

Vitázik azokkal, akik túlhangsúlyozzák Petőfi spontaneitását, nemkülönben azzal az általános köztudattal is, amely Petőfit (s a költőt általában) amolyan torzonborz, műveletlen ős-zseninek képzeli. Ezzel szemben újra hangsúlyozza — amit az életrajzban is kiemelt — költőnk irodalmi kulturáltságát és a verseiben tetten érhető művészi gondot („azok a könnyű versek nem éppen olyan fáradság nélkül pattantak ki fejéből, mint a nyomában induló lángészcsapat hiszi" TB. 66). Tájverseiről máig érvényes jellemzést adva, újabb érveket szűr le vitájához, amikor például leíró művészetének gazdag realizmusát dicséri, az árnyalásban és művészi elrendezésben megmutatkozó tudatosságát, a leíró művek érzelmi, hangulati és eszmei teltségét, s mindenekelőtt kép és eszme szerves esztétikai egymásba olvadását, mint egy hosszú fejlődési folyamat tetőzését. „Tudja vegyíteni

az árnyat és a szint, hogy csak azt láttassa, amit akar, s oly világításban, minő hangulata és a merészen kivitt képek, az érzések és eszmék levegőjében mintegy megéledni látszanak. Az eszme és érzés nála mindig a képből merül föl, s visszahat reá, sohasem önkényes, hazudott... *A csárda romjai* minden sorában nem egy elégia zeng-é? pedig a költő csak romokat ír le" (TB. 96—97). Hasonló megközelítésben vizsgálja élet- és jellemképeit, valamint népdalait, melyekben a naiv, természetes megszólalást, a tökélyre vitt stílust és verselést, a kerekded népdalkompozíciót csodálja, ismét rendre utasítva azokat, akik szerint Petőfi elhanyagolná a formát.

Összegező megállapításai szerint a magyar költészet igazi hazatalálását, az otthoni tájnak, a népéletnek s a nép hagyományainak művészi felfedezését és a nemzeti költészetbe emelését váltja valóra Petőfi. Ha az előtte járóknál némi idegenséget, a nyomában tódulóknál meg valami „úrias leereszkedést" észlelni, nála ezek a hiányok és torzulások végleg eltűnnek, mert a benne megtestesülő „népköltő egészen népe világában él, érzéseit hordozza keblében, de egyszersmind annyival nagyobb és nemesebb, mennyivel költő" (TB. 99). Mint népköltő újfajúságot lehelt a magyar lírába, központi alakja lett egy nagy arányú megújulásnak, melynek lényegét a kritikus így ragadja meg: „Azon irodalmi mozgalom, költői iskola, mely *népies*nek mondja magát, nem azt célozza, hogy költészetünk visszatérjen a nemzet primitív állapotára s egészen a népköltészeti hagyományok eszmekörére s érzésvilágának képviselője legyen, hanem hogy segédforrást vegyen, s megújítsa magát a népszellem által, mert csak így lehetett igaz hangja a kor hangulatának, a fejlődő nemzeti szellemnek. A *népies* egy új fázisa vala a nemzeti költészet fejlődésének, a nemzeti szellem új hódítmánya erősebb alapon, tágabb határral" (TB. 103—104).

Az irány másik nagy alakját, az epikus zsenit Gyulai vélekedése szerint is Petőfi „lírikusi szerencséje" bátorította fellépésre, s igen jól ismerve Arany alkotói gondjait (hisz nem rég panaszolta kételyeit a verses epika jelenkori érvényét illetően), írásával most láthatóan ő vállalja a bátorítás feladatát. Számol ugyan a regény s az új verses epikai műformák (versesregény, poéma stb.) nyilvánvalóbb korszerűségével, ám ugyanakkor részletesen és meggyőzően bizonygatja, hogy a régmúlt időkben elveszett s csak mondatöredékekben fennmaradt naiv eposznak, ha nem is rekonstrukciója, de jelenbeli létélményt sugalló s a nemzeti művelődés hézagait pótló, modernizált változata még mindig korszerű lehet. Ehhez érveket épp a *Toldi* rövid méltatásából és a *Toldi estéje* értő elemzéséből igyekszik meríteni, s miközben Arany kivételes nyelvalkotó zsenialitását, páratlan lélekábrázoló és kompozíciós művészetét, drámai és atmoszférateremtő erejét jellemzi, ilyenféle minősítéseket vet papírra: „E bevégzettség, az alak e zseniális virtuozitása Aranyt minden magyar költő fölé emeli" (KD. 118).

És ha Petőfit a negyvenes évek közérzületének és eszméinek lírai megszólaltatójaként emlegette, Arany műveiről is hasonlókat állapít meg, némi hangsúlybeli módosulással, illetve más tartalmi árnyalattal. „S vajon Toldi, a pórsuhanc, ki lerázza a viszonyok jármát, fölfelé tör, népünk eszményi oldalait tünteti elő, nem hangzott-e össze azon kor vágyai és eszményeivel, melyben az első rész megjelent?"; s éppígy — vallja kritikusunk — a második *Toldit* olvasva „olynemű humoros elégiai hangulat fogja el kedélyünket, mely rokon jelen élményeinkkel" (KD. 116, 118). Mi is az a másnemű tartalmi árnyalat? Itt látjuk mocsanni csírájában azt a gondolatot, mely szerint Arany valóban a korszak érzületének kifejezője (Petőfivel együtt), de ezen túl még egyéb is: a legnemesebb nemzeti karaktervonások letéteményese. Olyan értelmezési mozzanat ez, amely évtizedek múlva az Arany-jellem és -életmű legfőbb magyarázó elve lesz.

Az ehhez hasonló motívumok, sajátos értelmezési mozzanatok ekkor még csak annyit jelentenek, hogy Gyulai elvárásainak, befogadási horizontjának inkább megfelel az új évtizedbe vele együtt átjött Arany, mint az előző decennium történelmi viharában eltűnt Petőfi. Összegező értékelésében azonban egymás mellett, egyazon szinten jelöli ki irodalomtörténeti helyüket, miként a Toldyval és Gregussal polemizáló szövegrész is mutatja. A vita tulajdonképpen Toldy ama fejlődéstörténeti koncepciója ellen irányul, mely szerint a magyar költészet fénykora 1830-ig tart, s azóta jobbára csak epigonokról beszélhetünk. Ezzel a felfogással már Erdélyi szembefordult, a negyvenes évek költészetét a fejlődés új, magasabb szakaszának minősítve. A vitát Gyulai folytatja, sokkal élesebb hangvétellel,

s az ekkor még Toldy nézeteihez húzó Gregussra is kiterjesztve. Petőfi és Arany népiességét védelmezi e múltba temetkező, egyébiránt igen nagyrabecsült férfiakkal szemben: „A népies iskola irányában is ezt az eljárást követik. Ha kinövései mutatkoznak, keményen felszólalnak ellene, de kitünő sajátosságait mellőzik.. Panaszkodnak a gondatlan, a pongyola nyelv miatt, és sok igazuk van, de azt nem veszik észre, hogy éppen az újabb idő, a népies iskola *két költője ir a legköltőibb, a legmagyarabb nyelven.* Összecsapják kezüket az alaktalanságon, a művészet hiányán, és újra csak igazuk van, de azt megint nem veszik észre, hogy az újabb idő, a népies iskola *két költőjénél, ami alaktalanságnak látszik, az legtöbbször nemzeti alak, s egyik a lirai, másik az epikai nemben legjobb műveinket teremték meg.* Ők a népies eszmét kívülről megnézegetik, mellettök elsuhannak, de nem vesznek fáradságot boncolatába bocsátkozni, sem azon társadalmi politikai és irodalmi mozgalmakkal kapcsolatba hozni, melyek közt kifejlődött. Ekkor benne bizonyosan sok oly széptani elvre találnának, miket részben régiek és újabb költők, egy Homér, egy Boz, egy Goethe, egy Béranger is képviselnek, és észrevennék, hogy... oly mozgalmat állított elő, mely *különböző színezettel minden irodalomban kifejlett,* s nálunk már csak azért is be kellett következnie, mert *a régibb irodalom előkészité*" (kiemelések tőlem, KD. 112).

A kommentárt akár mellőzhetjük is, már ami az Arany-Petőfi ikerpár együttes értékelését illeti. Legfeljebb a népiesség kitágított értelmezése kíván néhány megjegyzést. Olyan kategóriáról van itt szó, amely majd minden magas esztétikai értékű irodalmi alkotást magába foglal. Ez volna a népnemzeti irodalom eszményi követelménye. Gyulai igénye tehát nem valami provinciális bezárkózás, hanem széles távlatok nyitása a művészi tökély, a korszerű polgárosult nemzeti irodalom s ezen át az európai kultúra magaslatai felé. Kérdés azonban, hogy amikor kifelé is ily nagyvonalúan tájékozódik, vajon számol-e az igazán korszerű fejleményekkel, a reális távlatot nyitó példákkal (költészetről szólva például Baudelaire művészetével)?

Harcban a költészet bajai ellen —
nyitottság és a beszűkülés veszélye

A *Szépirodalmi szemle,* melyből eddig is bőven idéztünk, voltaképpen könyvterjedelmű irás, 29 folytatásban jelent meg 1855 első felében, s nemcsak Aranyról és Petőfiről szól, hanem az utóbbi időszak egész költői terméséről, ami könyvalakban a közeli években megjelent. Így véleményt mond még további három epikai alkotásról, köztük Vajda János *Béla királyfi*járól, s tucatnyi verskötetről, melyek között egy Tompa és egy Mentovich gyüjtemény is szerepel. A Mentovichét röviden elintézi, a Tompáéval viszont hosszan és elemzően foglalkozik, vázolva a költő pályáját, méltatva a korérzésnek hangot adó, új művészi látásmódot és esztétikai kvalitásokat felmutató néhány lirai darabját, de ugyanakkor elmarasztalóan szólva virágregéiről s lirájának zöméről is. A költői erő megfogyatkozását, egyfajta bágyadtságot, „túláradó szentimentalizmust", sőt „erkölcstanári hajlamokat" tesz szóvá (KD 152—53). Tompát vérig sérti a bírálat, s a költőhöz irt levelében Arany is túl szigorúnak mondja Gyulai irását, de részletes taglalásába nem bocsátkozik, hisz tudván tudja, hogy Gyulainak alapjában igaza van. Az Arany-Petőfi-Tompa triumvirátus legendáját foszlatja szét, amit annak idején Petőfi fogalmazott meg Aranynak irva, s bár ő maga hamar el is temette, a köztudatban azóta is hármójukat együtt emlegették. Gyulai biztos ízléssel mérlegel, Tompa egyéni hangvételű és rangos költészetéről jól tudja, hogy számottevő érték, de a zseniális ikerpár művészetéhez mérve mégiscsak másod-harmadrangú teljesítmény. Bajza elvi szigorát követi, aki legbensőbb barátjának, Toldynak így irt annak idején: Amikor művedről itélek, nem vagy barátom.

Ezután tér rá az epigonok versáradatának szemléjére. Vállalkozása jól illusztrálja a tényfelülbírálás attitűdjét, amit Dávidházi a korabeli kritika korszakformáló elvének mond. Eszerint a megvalósult tény (esetünkben az irodalmi mű) önmagában még nem igazolja létjogosultságát, éles különbséget kell tenni a megvalósulás (mégha siker övezi is) és a jóváhagyhatóság között, a megvalósult tényekkel szemben fenn kell tartani az értékszempontú ítéletalkotás jogát, mégpedig a tények meghaladásának igényével. A tények értékszembesítés nélküli jóváhagyása „szellemi önmegsemmisítéshez, az emberi lényeg kiiktatásához vezet",

ellenben az értékszembesítő tényfelülbírálás „az emberi lényeg megóvását jelenti", minthogy az embert ennek érdekében vállalt „tudatos értékrendszer különbözteti meg a többi létezőtől" (Dávidházi 1981, 153—61). Olykor nemcsak egy műről mondható el, hogy nem felel meg a célnak, melyért íratott, hanem egész fejlődési tendencia „mehet tévútra", mint ahogyan az epigonköltészet esete is példázza. Vele szemben Gyulai épp erre az értékszembesítő bírálatra vállalkozik, már bevezetőben hangoztatva, hogy „ügyet képviselek", s hogy szándékai „irodalmi meggyőződések és elvekből folynak", mert a kritika „nem gáncshajhászat sem díszbeszéd, hanem a szellem nyomozása" (KD. 108, 85), mégpedig esetében a Petőfi és Arany költészetéből leszűrt értékszempontok alapján. Mert létezik egy másfajta kritika is, s egyelőre ez van divatban a lapok és folyóiratok többségénél: amelyik a „nemzeti hiúságnak tömjénez", „játékot űz a nemzeti érzéssel", s „megalázza az irodalmat". Gyulai óvja az olvasóközönséget az ilyesféle kritika ámító, félrevezető manővereitől, leleplezve egyes irodalmi korifeusok manipulációit, akik tucatjával közölnek a szerkesztői műhelyekben készült olvasói leveleket.

Szellemes hasonlattal indítja az epigonok számbavételét. Ezek úgy jártak el Petőfi örökségével mint Nagy Sándor vezérei uruk halála után: a birodalommal, felosztották maguk között, hogy aztán külön-külön züllesszék szét. Itt is egyiknek jutott a tájköltészet, másiknak a bordalok és szerelmi dalok öröke, harmadiknak a világfájdalmas versek tartománya, s valamennyinek a kritikaellenes kifakadások gesztusai és a zseniskedő pózolás, végre a nem éppen tehetségtelen Tóth Kálmán az egész birodalomra jussot tart, második Petőfiként követel helyet magának a költészetben. Bírálatán végigvonul az az alapvetően helyes megfigyelés, hogy az epigonok Petőfi magatartásának, gesztusainak, ifjúkori és válságperiódusbeli költészetének kiütköző, felületi, a legkönnyebben megragadható jegyeit utánozzák, s művészetének lényegéről, az igazi esztétikumot hordozó mélyebb áramáról, legjobb kvalitásairól tudomást sem vesznek. Költészetének életközelsége, látszólagos tiszta empirizmusa nyomán elindulva verseiket tájszavakkal, a népi környezet rekvizitumaival, tájrajzi elemek özönével zsúfolják tele, anélkül persze, hogy ezt a nyers kelléktárat átminősítenék: valamiféle nemes eszme, érzés vagy hangulat jegyében, illetve poétikai, művészi felfogás alapján valóban költőivé avatnák, esztétikai egységbe fognák, egyszóval művészi kompozíció szintjére emelnék. Megállapításaiban Erdélyi emlékezetes *Szépirodalmi Lapok*-beli írásának elméleti tételeire alapoz, aki „kelmeiségnek" mondja ezt a nyers tényeknél, művészileg átminősítetlen részelemeknél megrekedő „szövegelést" (Erdélyi 1953, 27—43). Különös szigorral leplezi le ezt a költőietlen versesinálást a két idősebbnél, Lisznyainál és Szelesteynél, akik már Petőfi fellépte előtt is ontották „müveiket", csakhogy akkor a szalonlírát művelték, mihelyst azonban a népies jött divatba, nyomban annak uszályába szegődtek. A költői eljárás viszont ugyanaz maradt: akkor a dagály, a finomkodó cicoma, előkelősködő képek zavara, a bizarr dikció, most meg a tájszavak, táji elemek, népieskedő bizarr ötletek, „kelmeszerű adalékok" özöne árad belőlük. „Mindenesetre a juhászbundán parfümöt érzünk s a pitykés dólmány alól kilátjuk a fodrozott inget" — jegyzi meg Gyulai (KD. 184).

Zalárban a világfájdalom szenvelgését, Szpetykóban és társaiban a tájleírás, a lírai személyesség diszkreditálását pécézi ki, Tóth Kálmánban a zseniskedő pózokat, a spontaneitás abszolutizálását, az olcsó tettetést, az önművelés és tudatos művészi munka megvetését kárhoztatja, s mindannyioknál azt, hogy a korszak hangulatából, érzésvilágából, sajátos létélményéből úgyszólván semmit sem képesek kifejezni, s itt értékmérceként Petőfit, Aranyt s bizonyos megszorítással Tompát említi meg. Voltaképpen ebben az összefüggésben értjük meg, hogy a Petőfi-portrében, amellyel bővebben foglalkoztunk, miért emelte ki a spontaneitásukkal, könnyed természetességükkel „tüntető" versek mélyén fellelhető bonyolultságot, a művészi alakítás nála is tetten érhető gondját, tudatos és fáradságos munkáját, kép és eszme, megjelenítő anyag és érzelem egymást átható szerves ötvöződését, s végül a mindezekhez nélkülözhetetlen irodalmi műveltséget, a szünetet nem ismerő önképzést. Újabban Barta János világította meg a Petőfi-befogadás és -utóélet néhány alapkérdését, s Gyulaira is többszörösen hivatkozva a Petőfi egyéniségéből és műveiből sugárzó hatások (impulzusok) kétféle övezetét különíti el: egyfelől a könnyen kiütköző, felületi réteget, másfelől a mélyebben fekvő, a mű rejtettebb esztétikai hatóelemeivel kapcsolatos övezetet. Nos, ez utóbbi volna a

továbbviendő, a magyar költészet fejlődésébe beépíthető örökség, amire a költő Arany és a kritikus Gyulai különös érzékenységgel reagál, a másik viszont már a negyvenes években kiürült, sőt maga az érett Petőfi is jórészt meghaladta (Barta 1975, 61—70). Az epigonsereg épp ezt vitte tovább, persze Petőfi tehetsége nélkül s így rekordot döntve művészi formátlanság és tartalmi üresség dolgában. Amikor az első nagyigényű Petőfi-portrét megrajzolta, Gyulai egyfelől Petőfi és Arany költészetének esztétikai rangját és irodalomtörténeti helyét harcolta ki Toldy elavult koncepciójával szemben, másfelől meg az új évtized költészetének fattyúhajtását ítélte el, a továbbfejlődés termékeny útjait egyengetve. E kétirányú fegyvertényére utal, amikor Petőfi-tanulmányára visszatekintve a *Szemlében* ezeket írja: „Hízelgek magamnak, hogy ez annyira bálványozott s annyira lenézett költő iránt én voltam a legigazságosabb. *Se parókát, se pörge kalapot* nem tettem föl. Födetlen fővel tiszteltem meg..." (kiemelés tőlem, KD 113).

Ez a Gyulai aligha mondható avult nézetek emberének, mégha némelyik írásában már ott kísért a beszűkülés lehetősége is. A korlátok közé nem fogott műélmény, a disszonancia és szenvedélykultusz ellenében, mint azokat megfékező, megnyugtató feloldáshoz segítő elvet, már felemlegeti az „emelkedett világnézetet", sőt dramaturgiai írásaiban már ennél is határozottabban megfogalmazódik az „erkölcsi világrend" gondolata. Aranyban jobbára csak az epikust méltatja, s nem „látja meg" a költészet új lehetőségeit jelző líráját. Alapvonásait tekintve azonban ekkor még a nyitottság jellemző elveire és munkásságának egészére. Erre vall előbb részletezett kétfrontos küzdelme, nemkülönben majdani ellenfeleihez és vitatársaihoz való viszonya. Most még Vajdáról is tud elismerő hangon szólni, a költő nem valami sikerült elbeszélő munkájáról írja, hogy „még egy meg nem alakult költészet tisztulatlan, de erős nyilatkozása, s van benne valami meglepő, mi várakozást s igényeket gerjeszt" (KD. 132). Gregusst meg arra inti, hogy legyen „szigorúbb a tehetségtelenség s kevésbé szigorú a valódi tehetségek, mint például... Jókai és Kemény iránt" (KD. 111). S láthatóan a vonzalom kölcsönös: Jókai kritikus barátjában véli felfedezni „a bátortalan szemek mögött a legbátrabb szívet, a sötét arc rejtekében a legvilágosabb lelket" (Papp 1935, 281). A fiatal Gyulai nyitottságáról árulkodik egyik lírai ihletésű elmélkedése is: „Mennyivel nagyobb műfilozóf a természet, mint bölcseink. O nem tiltja meg a csalogánynak, hogy ne énekeljen fájdalomról, meghagyja a pacsirta örömét, szereti az erdő rejtélyes és sötét romanticizmusát, nem bánja a szellő és patak idilli csevegéseit, tűri a felhők világfájdalmát, midőn villámolva mennydörgik be a láthatárt, nem haragszik a szivárvány humorára, mely könnyezve és mosolyogva öleli át a földet. Neki minden szép, mi hű, igaz és jellemző. O csak a hamisat gyűlöli. Neki nincs iránya, mert ezer iránya van, ő nem egy, hanem egész. O sem klasszikus, sem romantikus, sem szomorú, sem vig, sem népies, sem szalonias, neki csak ízlése van, mely gyönyörködni és gyönyörködtetni tud" (KDUGY. 20—21).

Pünkösdi hangulat sugallta ezeket a sorokat, s ne is vegyük többnek, mint az igazi művészet iránti érzékenység vallomásának, amely semmiféle iránytól nem idegenkedik — de a *hamisat gyűlöli*. Alapjában ő is a hamisság ellen kezdett polémiát, s nem csupán elméleti síkon, hanem egyenesen ad hominem intézve támadásait. A felzúdulás óriási volt, barátai közül többen elfordultak tőle, a pörge kalaposok meg úton-útfélen gyalázták, gúnynevekkel illették (egy csokor belőlük: ici-pici füles gnóm, mérges hörcsög, irodalmi epemirigy, békanyúzó, irodalmi szeméthordó). Sőt, ami hadra készülődő vívódásai idején angol—francia hallucinációiban felmerült, azt sem kerülheti el: a sértett Tóth Kálmánnal párbajt kell vívnia. Ezzel zárul is „kritikai táborozásainak" első évköre, cikksorozatát félbehagyja, s egy főúri fiatalember mentoraként Berlinbe távozik. Innen írja egyik hűséges emberének: „...egész kritikusi pályámnak olyan színe kezd lenni, mintha csak magánmulatságból üzném a kritikát". Úgy érzi, légüres térbe került, s barátai is csupán azért tűrik, „mert mulatságos és eredeti egy kis ember vagyok" (Lev. 277).

Hogy koránt sincs szó „magánmulatságul" üzött kritikáról, azt fölösen bizonyítja az az irodalomtörténeti tény, hogy a szóban forgó írásokban megfogalmazott nézetek eszmei kisugárzása egészen napjainkig tart. A pisztoly elé is kiálló „eredeti egy kis ember" nagy és sorsfordító ügyekben hallatta szavát, s a felvállalt ügyekért úgy tudott harcolni, hogy azt sem barát, sem ellenfél nem hagyhatta szó nélkül. Alakja, munkássága így lett megkerülhetetlen örökség. Es ezt

a más úton járó lovagias ellenfél sem tagadta meg tőle: „Sorsunkat hordta, nem csupán a kardot, — S a sorsvívók el nem mehetnek. — Hol álom-pipák ős füstje kavargott, — Szívig és csontig vinni kell a harcot."

ANTAL ÁRPÁD

Könyvészet

Gyulai Pál (A szövegben név nélkül – az itt jelzett rövidítésekkel – hivatkozunk a Gyulai-idézetek és utalások forrásaira.)
1853 *Vallomások, szenvedések és víziók.* Szépirodalmi Lapok I. félév, 435–439. Röv. SzL.
1894 *Költeményei.* I–II. Bp. Röv. Költ.
1908 *Kritikai dolgozatok 1854–1861* Bp. Röv. KD.
1911 *Bírálatok 1861–1904.* Bp. Röv. Bír.
1927 *Kritikai dolgozatok újabb gyűjteménye 1850–1904.* Bp. Röv. KDUGY.
1956 *Válogatott művei.* Bev. Hermann István. I–II. Bp. (Magyar klasszikusok). Röv. VM.
1961 *Gyulai Pál levelezése 1843-tól 1867-ig.* Szerk., jegyz. Somogyi Sándor. Bp. (A magyar irodalomtörténetírás forrásai 4). Röv. Lev.
1961 *Bírálatok, cikkek, tanulmányok.* Szerk., jegyz. Bisztray Gyula és Komlós Aladár. Bp. (A magyar irodalomtörténetírás forrásai 5). Röv. BCT.
1967 *Tanulmányok, bírálatok.* Szerk., bev. Kozma Dezső. Buk. Röv. TB.
1968 *Irodalomkritikai antológia Csokonaitól Gyulai Pálig.* Bev. Csehi Gyula, szerk. Dávid Gyula. Buk. Röv. IA.

Barta János
1975 *A Petőfi-élmény Arany János irodalomszemléletében.* In: Petőfi-mozaik. Szerk. Paál Rózsa–Wéber Antal. Bp. 44–70.
1973 *Géniuszok találkozása* (Petőfi és Arany barátsága). B.J.: Klasszikusok nyomában. Bp. 142–66.

Dávidházi Péter
1971 *Gyulai Pál történelemszemlélete.* ItK 5–6. 580–600.
1981 *A kritikatörténet korszakformáló elve 1849–1867.* ItK 2. 153–161.

Erdélyi János
1951 *Válogatott esztétikai tanulmányok.* Szerk., bev. Heller Ágnes. Bp.

Féja Géza
1943 *Nagy vállalkozások kora.* Bp.

Jauss, Hans Robert
1981 Irodalomtörténet mint az irodalomtudomány provokációja (ford. Bernáth Csilla). Helikon 1–2. 8–39.

Kovács Kálmán
1961 *Fejezet a magyar kritika történetéből.* Gyulai Pál irodalmi elveinek kialakulása 1850–1860. Bp.
1973 *Gyulai Pál széppróz*ája. StudLitt. XIV, 3–109.

Németh G. Béla
1975 *Defenzió a hatalom fogságában.* ItK 5–6. 599–608.

Papp Ferenc
1931 *Gyulai Pál.* I–II. Bp.

Somogyi Sándor
1961 *Az „irodalmi Deák-párt" kérdéséhez.* ItK 2. 161–79.
1971 *Gyulai és kortársai.* Fejezetek egy negyedszázad irodalomtörténetéből. Bp.

Sőtér István
1961 *Nemzet és haladás* (Irodalmunk Világos után). Bp.

Szerb Antal
1934 *Magyar irodalomtörténet.* Második, átdolgozott kiadás. Bp.

Törő Györgyi
1954 *A Szépirodalmi Lapok* (Pákh Albert és Gyulai Pál lapkísérlete 1853-ban). It 3–4. 418–34.

CONTRIBUŢII LA PORTRETUL TÎNĂRULUI CRITIC PĂL GYULAI

(Rezumat)

Autorul îşi concentrează atenţia asupra anilor de debut (1850—55) ai carierei de critic literar a lui Gyulai, respingînd acele evaluări eronate care subapreciază această perioadă, datorită unor asocieri neconcludente cu concepţia conservatoară şi cu rolul negativ care-l avea să joace criticul pe la sfîrşitul secolului. Enunţînd principiul metodologic de a se rezuma doar la exegeza textelor din perioada amintită şi în contextul condiţiunilor istorico-spirituale şi literare date, procedează la definirea trăsăturilor ideologiei şi concepţiei literare, aflate încă în proces de formare, ale lui Gyulai, precum şi la prezentarea frămîntărilor sale

în fața tendințelor negative ale vieții literare, mai cu seamă ale creației în domeniul poeziei lirice. În continuare trece la aprecierea primelor lucrări de bază ale lui Gyulai, consacrate personalității și operei poetice a lui Petőfi, respectiv a lui Arany, care au constituit criterii valorice de bază în polemica sa critică dusă împotriva diletantismului și epigonismului vremii. În aceste subcapitole autorul aduce contribuții noi la problematica evaluării lucrării lui Gyulai asupra operei petőfiene, evidențiind prezența unei atitudini și concepții critice mai diferențiate, decît s-a arătat pînă în prezent, mai ales față de moștenirea revoluționară a poetului. De asemenea sînt redate în complexitatea lor reală discuțiile purtate în problema unor tendințe negative ale poeziei lirice din anii respectivi. În concluzie apreciază activitatea din această perioadă a criticului în esență ca pozitivă, semnalînd și unele carențe în ideile și orientările sale critice, dar care în acești ani nu l-au împiedicat să aducă contribuții substanțiale la evaluarea și stabilirea locului cuvenit în istoria literară al curentului reprezentat de Petőfi și Arany, precum și la susținerea teoretică și critică a unei evoluții pozitive în domeniul poeziei anilor absolutismului.

NYELV- ÉS IRODALOMTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK
XXX. évf. 1986. 1. szám

A SZERELMI TEMATIKA MEGJELENÉSE A NÉPI LÍRÁBAN

Mikor, az emberi társadalom fejlődésének melyik fokán jelent meg a szerelmi líra? Erre a kérdésre hiába keresünk érdembeli válasz(oka)t az egyetemes néprajzi irodalomban. Voigt Vilmos ugyan megemlíti egyik tanulmányának[1] egyik jegyzetében, hogy máig is uralkodó nézet a folklorisztikában az a vélemény, amely szerint „az osztálytársadalmakat megelőző fokon, tehát az egykori őstársadalmakban és a ma élő természeti népek költészetében is lenne szerelmi líra, tehát személyes líra, mint az itt már megtalálható szerelmi érzés esztétikai lecsapódása" (1969. 241.), de ami meglepő a máskor oly bőségesen hivatkozó szerzőnél, az általa elutasított felfogás egyetlenegy képviselőjét sem nevezi meg, sem egyetlenegy, a szóban forgó véleményt igazolni látszó érvet nem említ. Ez a tény alighanem azzal magyarázható, hogy a kérdéssel tüzetesen, alaposan, tényeket és érveket felsorakoztatva és mérlegelve, nem foglalkoztak a kutatók. A folklorisztika eme mulasztása különben érthető, ha meggondoljuk, hogy a szájhagyományos költészet egészének és egyes műfajainak történetét felvázolni — e költészettípus ismert sajátságai folytán — rendkívül problematikus feladat, s különösen az a társadalmi, gazdasági, kulturális életben bekövetkezett változásokra a legérzékenyebben reagáló lírai műfajok esetében.

A román szakirodalomban tudtommal és megkérdezett román kollégáim szerint nem is vetődött fel a kérdés. Nem veti fel *A magyarság néprajzában* „A nép lírája" című fejezetet jegyző Solymossy Sándor sem. Ezzel szemben a népzenének szentelt fejezetben, a virágénekekről szólva, Kodály Zoltán leszögezi, de nem argumentálja, hogy a szerelmi életet kendőzetlenül tárgyaló dalok, amelyek minden nép szájhagyományos költészetében megtalálhatók, „az ősköltészet egyik terebélyes ága".[2] Közel három évtizeddel később Katona Imre, kinek fő kutatási területe éppen a népi líra, úgy véli, hogy már az őslírán belül számolnunk kell a szerelmi dallal, amelynek nem jelentéktelen része egyszersmind varázsdal. A továbbiakban arra hivatkozik, hogy az urali-finnugor közösségtől legkorábban elvált és „legkezdetlegesebb fokon megrekedt szamojédok körében [...] jelen van az alkalmak és tartalom szerint csoportosítható líra", többek között a szerelmi dal is.[3] Egy másik tanulmányában — az ősköltészet műfajairól értekezve — nem kevesebbet állít, mint azt, hogy „a lírai alkotások többsége [...] kezdettől fogva dalban fogant szerelmi vallomás".[4] Ám nem telik el másfél évtized sem, jelentékenyen módosítja korábbi nézetét. Most már úgy látja, hogy az alkalmi, közösségi lírából „csak a legújabb korszakban lesz személyi (érzelmi, egyéni) líra", illetve kevésbé kategorikus megfogalmazásban: „A személyi-egyéni líra [...] egységes tömbként s főként tömegméretekben csak a reneszánsz óta bontakozik ki."[5]

Mi okozta e lényeges fordulatot? Az, hogy időközben megjelent Voigt *A szerelem kertjében* című tanulmányának két részlete, amely azt bizonygatja, hogy „az igazi folklór személyiség-líra", tehát a szerelmi líra is, „legkorábbi alkotásaiban sem régibb az európai feudalizmus virágkorát követő felbomlás időszakánál", mert a reneszánsz előtt „a személyileg szabad individuum (az önálló, társadalmilag is »szabad« egyén) kiakulása csak olyan rendkívül vékony rétegek körében mehetett végbe, amelyek szűk köreiben nem nyílott tere az individuállírának". (1969, 239.) Ezt a gondolatot ismétli meg Voigt — újrafogalmazva — a Magyar Néprajzi Lexikon (1980) és a Világirodalmi Lexikon (1982) „Líra" szócikkében. Eszerint: „Csupán egy viszonylagos kései történeti korszakban (Európában pl. a

---

[1] Voigt Vilmos, *A szerelem kertjében*. Szempontok lírai népdalszövegeink kialakulásának és alkotásmódjának vizsgálatához. Ethn. 1969, 235–75, 1970, 28–54, 1981, 513–32.

[2] *A magyarság néprajza* IV. Bp., [1937]. 59.

[3] Dömötör Tekla – Katona Imre – Ortutay Gyula – Voigt Vilmos, *A magyar népköltészet*. Kézirat. Eötvös Loránd Tudományegyetem. Bölcsészettudományi Kar. Bp., 1966. 157, 162.

[4] Katona Imre, *Népek költészete – magyar népköltészet*. Valóság 1966, 48–60. Az idézet: 52.

[5] *A magyar folklór*. Szerkesztette Ortutay Gyula. Bp., 1979. 29, 329.

kapitalizmus megjelenési folyamatában) történik meg az egyéniség kiszakadása a »közösség köldökzsinórjától«, és a szabad személyiség megjelenése, amely a vitathatatlan *személyes* ~ (vagy *individuális* ~) elterjedéséhez vezet." A reneszánszkori műköltészet nyomán „kialakul a folklórban is a sajátos jellegű személyes ~".

Igaz ugyan, hogy Voigt tanulmányával lényegében egyidőben Küllős Imola és Katona Imre egy-egy tanulmánya is napvilágot látott[6], amelyek oda konkludálnak, hogy ismert szerelmi népdalaink jó része, többsége a 17—18. századi kéziratos szerelmi énekköltészet, illetve az ő közvetítésükkel a nyugat-európai hivatásos szerelmi költészet leszármazottja, de ezek nem játszhattak döntő szerepet Katona álláspontjának megváltoztatásában, mert mindkét tanulmány csak az *ismert*, a múlt és a jelen században összegyűjtött szerelmi népdalaink zömérő állítja, hogy viszonylag kései és irodalmi eredetű sajátékok, nem léphetnek fel azzal az igénnyel, hogy véleményt nyilvánítsanak általában a folklór szerelmi líra megjelenését illetően.

Voigt — közleményeiből kikövetkeztethetően — az alábbiakra alapozza véleményét:

1. „A személyes líra teljes győzelmét az európai hivatásos irodalomban" is „csak a reneszánsz hozza meg, ettől kezdve válik az emberi szubjektum, a szabad személyiség csakugyan a poézis első tárgyává, első alkotójává és első élvezőjévé", mivel ennek előfeltétele, a személyileg szabad individuum, társadalmilag számottevő méretekben csak ekkor jelenik meg. (1969, 238—9.)

2. Kéziratos énekköltészetünkben igen gyakori a „lírai elbeszélés" vagy „narratív lírai dal", az a versfajta, amely „a szubjektív érzelmek előadását egy fiktív történet köré bonyolítja", s gyakorisága biztos jele annak, hogy „ez idő tájt még csak kibontakozó félben van irodalmunkban az ennél későbbi felfogású, már narratív keretek nélküli lírai költészet" (1969, 246.). A 16. század végén Magyarországon is ismert és kedvelt narratív szerelmi líra nem a folklórból táplálkozott, hanem egy másik irodalmat követett, s nem a népköltészet befolyásolta a 17. század közepéig bekövetkező fokozatos lírizálódását, narratív vonásai egy részének elvesztését. „Éppen fordítva. A szöveganalízis azt bizonyítja, hogy az egyezések mind a népköltészetbe való átvételek, amelyek a [...] szépirodalmi, hivatásos költői alkotásokból születtek meg." (1981, 523.) Voigt természetesen számol az ellenvetés lehetőségével, azzal, hogy az írásban rögzített és fennmaradt műköltészeti alkotások a szájhagyományból később lejegyzettekkel szemben csupán a megörökítés kronológiai elsőbbségét bizonyítják kétségtelenül. Ezért az ellenvetést eleve kivédendő, így folytatja: „Ebben az ellenvetésben van igazság. És ha egyrészt az irodalmi alkotások nem indokolnának önmagukban is egy saját fejlődést, másrészt a népköltészeti alkotások nem bizonyulnának az irodalmi megfogalmazások leszármazottjainak, igen elgondolkozhatnánk az ellenvetésen. Mivel azonban e két feltevésnek éppen az ellenkezőjét vélhetjük valóságnak, legalábbis e ponton nem kell követnünk a folklorisztikai adatok történeti hiányából származó aggodalmaskodást." (1981, 524.)

3. „A magyar folklór szerelmi költészet kialakulását illetően döntő jelentőségű »virágének«-kérdést [...] megnyugtatóan oldotta meg Gerézdi Rabán. [...] Filológiai elemzéssel bebizonyította, hogy Sylvester János 1541-es híres nyilatkozata Sylvester oldaláról nézve nem jelenthette azt, hogy szerelmi népdalokat gondolt volna »virágének« néven" (1969, 244.) — hivatkozik Voigt az irodalomtörténész Gerézdire, igaz, csak jegyzetben, ami azonban nem csökkenti az utalás súlyát.

Voigt argumentumaihoz a következő megjegyzéseket fűzhetjük:

1/a. Nem éppen szerencsés a személyes líra reneszánszkori „teljes győzelméről" beszélni, mert nem minden irodalomban és nem minden — a reneszánszot követő — időszakban vált vezető, az illető nép vagy nemzet és kor irodalmának reprezentatív vonulatává. Legfeljebb arról lehetne elgondolkozni, hogy mennyire vált gyakoribbá, fontosabbá a maga korában, másféle irodalmi terméshez viszonyítva, mint például a Voigttól is említett ókori görög vagy a középkori lovagi individuállíra a Homérosz utáni görög irodalomban, illetve a középkori irodalom egyik vagy másik századában, periódusában. Az individuum reneszánszkori jelent-

[6] Küllős Imola, *A magyar népköltészet lírai dalnemfajai és a kéziratos énekköltészet.* Népi Kultúra — Népi Társadalom III. Bp., 1969.; Katona Imre, *Virágének — magyar nóta — népdal.* Artes populares. I. Bp., 1970.

kezését illetően is kérdéses Voigt állításának valóságértéke. Az irodalomtörténész Balassi-kutató Horváth Iván A. J. Gyurevics *„A középkori ember világképe"* (Bp. 1974.) című munkájára hivatkozva nagyon kategorikusan jelenti ki: „Az individuum megjelenését [...] tájékozatlanság lenne középkor utáni vívmánynak tartani."[7]

1/b. A 19. századi jobbágyok, sőt a század végi parasztok sem voltak szabad személyiségek, miként többek között Móricz Zsigmond életrajzi műve, az „Életem regénye" is bizonyítja, szerelmi dalaik mégis voltak. A „szabad személyiség" tehát nem elengedhetetlen feltétele a személyes líra kialakulásának. Egyébként pedig a szabadság is s a függőség is viszonylagos, egyik sem abszolút. A legszigorúbb közösségi kötelékek sem nyomtak el mindig és mindenhol mindenféle egyéni megnyilvánulást, óhajt, szándékot, törekvést. A 20. századi etnológiai kutatások az egyén és közösség közötti reális kapcsolatok helyszíni vizsgálatai nyomán helyesbíteni kényszerültek azt a nézetet, amelyik az archaikus társadalmat illetően tagadta az egyéniség meglétét, s azt állította, hogy az egyén teljességgel alá van rendelve a közösségnek.[8] A házasság sem mindig és mindenütt a legérdekeltebbek tudta, beleegyezése, akarata ellenére történik, illetve történt. Az Óceánia-kutató Godlewski tudósít róla, hogy bár a melanéziai házasságokban „ritkán játszik szerepet az érzelmi ok, vagyis a szerelem", s a házasságkötések legfontosabb indítéka a „gazdasági haszon", mégis megesik, hogy a házasulók szüleikkel dacolva is diadalra juttatják saját szándékukat, személyes vonzalmaikat. „Olykor előfordul, hogy a két család ellenzi az egymást szerető fiatalok házasságát. Ekkor a fiatalok összebeszélnek, titokban elszöknek otthonról, elrejtőznek messze a két családtól, akár hónapokig is rejtekhelyükön tartózkodnak, egészen gyermekük megszületéséig. Ekkor már egyik fél sem ellenzi a házasságot."[9]

Hogy mennyire nincs minden tekintetben és minden körülmények között a közösségnek alárendelve az egyén, egyszersmind hogy milyen erős, tartós, a legnagyobb áldozatot is vállaló lehet a személyes érzelem, szerelmi vonzalom még az úgynevezett primitív társadalmak emberében is, egy másik példával illusztrálhatjuk. A múlt század nyolcvanas éveiben — olvashatjuk egy útirajzban — egy marquesan nő, kinek dologtalanul henyélő fehér férjét a bennszülött férfiak az após közreműködésével agyonverték és felfalták, húsából az asszonynak is adtak enni, elhallgatva, hogy mivel kínálják, az — megtudva a történteket — egy pálmafára felakasztotta magát.[10]

2/a. A matriarchátusra visszavezethető halottsirató, ami ugyan alkalmi, nagyobbára szertartásos (csak nagyobbára, mert elhangozhat a temetési szertartáson kívül, közönség hiányában is), de egyéni s nem közösségi érzelmeket megszólaltató narratív lírai műfaj, nyilvánvalóan nem müköltői eredetű. Nem szükségszerűen az tehát a narratív folklór szerelmi líra sem. Akkor pedig Voigttal ellentétben számolnunk kell azzal a lehetőséggel, hogy igenis, a folklórból (is) táplálkozhatott a 16. század végén Magyarországon is ismert és kedvelt narratív szerelmi müköltészet. A narratív jelleg egyébként nem köthető az irodalom fejlődésének egy meghatározott stádiumához. Egyaránt kimutatható az ősköltészetnek (az epikus mítoszokkal, hősénekekkel szemben inkább) lírai műfajaiban és a kétségtelenül 19. századi epiko-lírai népdalokban, például a Voigttól is említett „alku"-típusú lírai elbeszélésekben.

2/b. Nem világos: az irodalmi alkotások saját fejlődése mivel vagy miként igazolja kétségbevonhatatlanul valamely, a folklórból is ismert témának az irodalomban való elsődleges megjelenését. Egyszerűen elfogadhatatlan álláspont kivétel nélkül irodalmi művek leszármazottjainak tekinteni minden olyan népköltészeti alkotást, amelynek szüzsége, motívumai az irodalomban is fellelhetők. Irott és szájhagyományos költészet között nem csupán egyirányú mozgásról beszélhetünk. Vagy talán — hogy egy későbbi példát említsek — Arany János „Rózsa és Ibolyá"-ja volt a forrása a megfelelő népmesének, nem éppen fordítva? Horváth Iván, noha nem folklorista, nem ennyire egyoldalú a kapcsolat megítélésében. Őt idézem: „A világi lírai verseket tartalmazó 17. századi kéziratos gyűjtemények

---

[7] Horváth Iván, *Balassi költészete történeti poétikai megközelítésben*. Bp., 1982. 214.
[8] Redfield, Malinowski, Leenhardt, Radin és Nippold munkáira hivatkozva: Gulian, C. I., *Lumea culturii primitive*. Bucureşti, 1983. 153.
[9] Godlewski, Alexander Lech, *A déli tengereken*. Fordította Nemere István. Bp., 1978. 221–2.
[10] O'Brien, Frederick, *Haldokló szigetvilág*. Fordította Fodor Erzsébet. Dante kiadás. H.n., é.n. 147–8.

túlnyomórészt vagy tipikus folklórszövegeket tartalmaznak, amelyek akkor emelkedtek fel az írásbeliség szintjére, vagy olyan nemesi lírai szövegeket, amelyek már akkor megindultak a folklorizálódás útján."[11]

3. Gerézdi Rabán[12] — miként alább látni fogjuk — nem oldotta meg megnyugtató módon, hogy mit is ért Sylvester János a tartalmában elítélt, formailag ellenben nagyra becsült virágénekeken.

A szerző egyik megfogalmazása szerint a Sylvester említette virágének „aligha lehetett más, mint a korabeli vágáns típusú költészetünk"; nem sokkal később pedig: „... több mint valószínű, hogy Sylvester híres passzusa nem a népköltészetre értendő, hanem a korabeli magyar nyelvű »tudós« műköltészetre" (270, 271). A megnyugtató megoldásnak ellene mond már a nem teljes bizonyosságot hordozó „aligha lehetett" s a „több mint bizonyos" formula, valamint a „vágáns típusú" és a „tudós" költészet azonosítása, avagy a bizonytalanság közöttük. De lássuk a véleményét alátámasztani hivatott érveket.

a. A vágáns szatírának — amellyel közös alapra kerül szerzőnknél a virágének — egyetlen fennmaradt emléke, Apáti Ferenc Cantilenája, „kétségtelenül tudós szerzemény" (271).

b. Egy humanista szemében — Sylvester pedig az volt — a „poézis" fogalma magától értetődően egyet jelentett a tudós költészettel (271). Mint az 1541-ben Nádasdi Tamáshoz írt latin nyelvű s magyarul is idézett leveléből kiderül, „a tudós erasmistát versben és prózában egyaránt a tudós irodalom érdekli". (272—273).

c. Ha Sylvester nyilatkozatát úgy értelmeznők, miként Horváth János kivételével szinte minden irodalomtörténész, nevezetesen, hogy virágéneken népköltészetet ért, akkor nyilatkozatából „szükségszerűen és félreérthetetlenül az olvasható ki, hogy ő az igazi, a magasabb rendű magyar poézist, a költői (formai) eszményképet már a XVI. század első felében, Európában mindenkit messze megelőzve, programszerűen a népköltészetben látja, jelöli meg, s ezt a népköltészetet akarja »minden nép« közvéleménye, irodalmi ítélőszéke elé vinni, annak igazolására, hogy kár lenézni a magyart, kár felhánytorgatni szellemi elmaradottságát. Mindez annyira felemelő, annyira szép, hogy nem is lehet igaz. S valóban — nem is az". (272.)

d. „A magyar erasmista a nép nyelvén szól de nem a »nép nevében«. [...] Ő a »níp« szót a »gens«, »natio« értelemben használja. Új testamentomát is [...] »Az magyar nípnek, azki olvassa« — ajánlja. Már az »azki olvassa« kitétel is elgondolkoztató...", bizonyára arra akar utalni ezzel, hogy az olvasni tudó, művelt emberek, nem a (köz)nép (274).

e. „Nyelvi eszményként előtte nem a nép nyelve, hanem a héber, görög, latin nyelvekhez mérhető kipallérozott, megregulázott tudós irodalmi magyar nyelv kialakítása lebeg" (275).

f. A 16. században a virág még csak a kiváltságosaké, a főuraké. S nem lehet kétséges, hogy „a virágének elsődlegesen annak a kiváltságos társadalmi osztálynak, illetve rétegnek költői műfaja, amelyik megengedhette magának a kert és virágápolás fényűzését" (295).

g. Bár Sylvester hivatkozása alapján joggal feltételezhető, hogy a virágének már az ő idejében nagy múltra tekinthetett vissza, Mohács előttről csupán a töredékes *Soproni virágének* és a *Körmöcbányai táncszó* maradt fenn, mindkettő városi jegyző kézírásában. „A városi jegyzőség jelentős, magas képzettséget igénylő bizalmi állás volt, [...] városaink jegyzői szinte kivétel nélkül egyetemet végeztek" — sejteti Gerézdi, hogy ez a körülmény is a nevezett szövegek folklór minősítésének kizárása mellett szól. Az előbbi a legnagyobb valószínűség szerint „albaszerű szerelmi búcsúzó. A lovagi albák kései magyar nyelvű hajtása. Népdal már ezért sem lehet". Az utóbbinak jellege és versindító *supra* szava „valószerűvé teszi vágáns rokonságát és műköltői eredetét" (296—299).

A felsorolt érvek első olvasásra szinte ellenállhatatlan erejűeknek tűnnek, ha azonban eltöprengünk felettük, sem külön-külön, sem összességükben nem győznek meg végképpen Gerézdi igazáról, mert mindenikkel szemben lehet ellenvetésünk.

---

[11] Horváth Iván i.m. 223.
[12] Gerézdi Rabán, *A magyar világi líra kezdetei*. Bp., 1962. 266—303.

a. Az a tény, hogy Apáti vágáns szatírája tudós szerzemény, a vitatott kérdést illetően elhanyagolható, mert Sylvester nem róla, hanem a virágénekekről beszél. Különben is: Horváth Iván, aki Gerézdinek a 16. századi magyar költészetet minősítő *udvari—lator* ellentétpárját az *arisztokratikus—populáris*-sal helyettesíti, ahol is az arisztokratikus lényegében megfelel az udvarinak — a „tudós" jelző nyilván őket vagy bár egy részüket illetheti meg s nem a populárist —, a vágáns szatirát a lator-énekkel és a női dal különböző alfajaival együtt a populáris regiszterbe sorolja[13], véleményem szerint nem alaptalanul.

b. Ha a poézis fogalma egyet jelent a tudós költészettel, Sylvester nem is beszélhetett volna 1541-ben a gyakorta megnyilatkozó magyar poézisről, mert nyelvi-stilisztikai vonatkozásban méltán magasztalható magyar nyelvű tudós poézis még nem is volt, legalábbis a szöveg sugallta mennyiségben nem. Az esetleg műköltői vagy talán helyesebben: nem köznépi eredetű virágénekek Gerézdinek a megelőző lapokon (268—270) kifejtett véleménye szerint nem reneszánsz-humanista, hanem vágáns típusú alkotások; a deák énekekből pedig — szintén Gerézdit idézem — „teljességgel hiányzik" a Sylvestertől joggal dicsért képes stil (270).

c. A népköltészet stiláris szépségeinek meglátása és hangoztatása nem feltételez semmiféle programszerűséget, egyáltalán nem következik vagy következnék szükségszerűen belőle, hogy Sylvester ezzel a népköltészetet jelölné meg mindenféle tekintetben követendőnek. Annyi azonban feltétlenül, hogy a tudós irodalom iránti érdeklődése nem tette alkalmatlanná a nem tudós költészet stiláris értékeinek felismerésére. Az előző pontban foglaltakat is szem előtt tartva nincs tehát okunk kizárni annak a lehetőségét, hogy a virágének, amelyben a nép elméjének a lelésben, a nyelvi-költői eszközökben megnyilvánuló éles voltát csodálhatni, Sylvester szóhasználatában igenis jelenthet(ett) folklór-műfajt.

Hadd jegyezzük meg: Kodály Zoltán számára magától értetődő dolog, hogy Sylvester nem az urak vagy poéták, hanem a nép virágénekeinek nyelvi leleményeit dicséri. „A tudós prédikátor megkülönböztette volna, ha irodalmi eredetű versekről beszél"[14] — vélekedik. Egyik jegyzetében Pázmányt is idézi: „. . . csaknem minden házak ezekkel zengenek".[15]

Igaz, a 15—16. század népéről és dalairól nyilatkozva Kodály nem kizárólag az alávetett, elnyomott osztályokra gondol. „Galeotti csodálkozva állapítja meg, hogy az urak s a nép nyelve egy. Van okunk hinni, hogy az urak s a nép dala közt is több közösség volt akkortájt, mint ma" — írja[16], egybehangzóan Arany Jánosnak „A magyar népdal az irodalomban" című tanulmányának egyik passzusával. Aranyt idézem: „Azt sem kell felednünk, hogy midőn ama régiebb korban *népdal* forog szóban, semmi ok egyedül a köznépre szorítkozni. A harcias, vagyonos nemesség, az írástudatlan *paraszt* urak nem valának még kifejlődve annyira az eredeti naiv állapotból, hogy közöttük egyéb dal, mint a népies, kelendő lehetett volna."[17]

Kodály és Arany idézett felfogása egyértelműen azt a nézetet támogatja, amely a Sylvestertől említett virágénekeken olyan szerelmi dalokat ért, amelyek nem egyesegyedül a társadalomtudományi értelemben vett nép sajátjai ugyan, de az övéi is; az alávetett néposztályok és a kultúrában, költői-művészi ízlésben tőlük nem, vagy alig különböző más rétegek körében egyaránt közkedvelt, énekszóban élő-elhangzó-terjedő-hagyományozódó, folklór jellegű alkotások, nem csupán a kiváltságosak és írástudók szűk rétegének költői megnyilatkozásai.

A soron következő pontban mondandók alapján sincs miért kétségbe vonnunk, hogy a virágének terminussal köznépi szerelmi dalokat, vagy általánosabban fogalmazva: közszájon forgó dalokat nevez meg a tudós humanista szerző, olyan szóbeli költői alkotásokat, amelyek társadalmi osztályhoz nem kötött tárgyuk, mondanivalójuk folytán éppúgy lehettek a dolgozó tömegek, mint a fölöttük álló rétegek mindenképpen közösségivé vált szerzeményei, szellemi-művészi igényeik és szükségleteik kielégítői.

d. „Az magyar nipnek, azki olvassa" — miként a Ferdinánd fiaihoz intézett

---

[13] Horváth Iván, *Balassi költészete történeti poétikai megközelítésben.* Kandidátusi Értekezés Tézisei. Bp., 1979. 26 tézis. Uő., *Egy kiaknázatlan műfajtörténeti forráscsoport: XVI. századi kéziratos versgyűjtemények.* ItK. 1983 75—88.

[14] *A magyarság néprajza* IV. 59, 61.

[15] I. m. 80.

[16] I. m. 51.

[17] Arany János, *Összes prózai művei és műfordításai* II. Franklin Társulat. é.n. 405.

és Gerézditől idézett ajánlás tanúsítja — nem a korabeli magyarság nagy többségét, a köznépet kizáró s csak a művelt rétegekkel számoló kitétel. Sylvester éppenséggel kiterjeszti a nép fogalmát „a mi nemzetünk kereszténveinek vulgusá"-ra is, akinek a kezébe el akarja juttatni a bibliát. (274.) „Vulgus"-on pedig, éppen Gerézdi szerint, az „egyszerű, írástudatlan népet, köznépet" érti Sylvester (275).

e. Nemcsak a művelt írástudók, hanem a köznép naponkénti szólásaiban, énekeiben is lépten-nyomon észlelhető nyelvi lelemény, képes beszéd iránti csodálat nagyon jól megfért a pallérozott anyanyelv kialakításának szándékával.

f. Ha valóban csak úri fényűzés lehetett a csupa drága és kényes virágok termesztése, igénytelen, olcsó virágok paraszti portákon is meglehettek, még ha nem is keritettek, különítettek el nekik külön virágoskertet. Nem szabad megfeledkeznünk arról sem, hogy a paraszti dalokban nagyon sokszor nem ilyen vagy amolyan virágfajtát, hanem egyszerűen és általában csak *virágot* említenek. A nem konkretizált virág pedig gyümölcsfa virágja is lehetett, mint az *Enekek énekében*, az ókori zsidóság lakodalmi és szerelmi népdalaiból összeállított antológiában[18] a szőlő, alma, gránátalma virágja, a japán szerelmi költészetben — Voigt példáit említem — a szilva- és cseresznyevirág (1970, 28.); de lehetett akár vadon termő virág is. A viola például, ahogyan a 19. századot megelőzően többnyire a szerénység jelképét, az ibolyát nevezték. Magyarországon „századok óta ismert vadon és félvadon kertekben élő faj".[19] A liliom — a középkorban több növényfajta neve[20] — és a rózsa — a kolostor- és várkertek nagy becsben tartott virágja[21] — ha nem is termesztették jobbágyparasztok, kézművesek, polgárok portáin, e rétegek előtt is ismertek és kedveltek lehettek, részint az egyházi-vallásos szimbolikában játszott szerepük folytán, részint annak következtében, hogy szemlélőként és gondozó-ápoló személyekként közvetlen kapcsolatba is kerültek velük (a vadrózsa-fajok pedig útón-útfélen ott virítottak). E tekintetben sem feltétlenül a kiváltságosak költészete tehát a virágének.

A főúri eredeztetést kérdésessé teszi az is, hogy bár a szóban forgó termékeket katolikus és protestáns egyházférfiak egyaránt és egyértelműen erkölcstelennek nyilvánították, Melius Juhász Péter egyenesen latornak bélyegezte, de — miként Horváth Ivántól értesülünk — „udvari virágénekekre utaló nyilatkozat [...] nincsen".[22]

Az sem hallgatható el, hogy — ha nem a fordítók tevékenységének tudható be — konkrétan vagy csak elvont általánossággal megnevezve, a virág olyan közösségek szóbeli költészetében — nem kizárólag szerelmi dalban — is előfordul olykor, amelyekre sem a reneszánsz műköltészet, sem a tehetős-fényűző életmód nem hathatott, például: vogul (udmurt), cseremisz (mari)[23], altaji, tuvai, ulcsa[24], melanéziai, polinéziai[25] szövegekben, azokon az alkotásokon kívül, amelyekben virágzó vagy virágos fáról esik szó.

g. A magas fokú képzettség, egyetemi végzettség, illetve a szájhagyományos költészet lebecsülése nem feltétlenül zárja ki annak lehetőségét, hogy pár sornyi szöveget elvétve papírra nem vessenek, akár komoly okból, mint például Anonymus, akár szórakozottságból vagy tollpróbaképpen. A két említett virágének — Gerézdi fogalmazásában is — csak valószínűleg, tehát nem egészen biztosan műköltői eredetű, a lovagi vagy vágáns szerelmi lírával rokonítható alkotás. De ha kétségtelenül az volna is, túlságosan kategorikus állítás, hogy népdal már ezért sem lehet. A folklorizáció számos esete erre rácáfol. Egyébként arról sem kell megfeledkezni, hogy ami nem népi eredetű, folklór jellegű alkotás, az még nem feltétlenül műköltői. A kettő között átmeneti fokozat(ok) is van(nak).

Ha Gerézdi minden érvével szembeni fenntartásaink ellenére is hajlandók

---

[18] *Énekek éneke.* Sajtó alá rendezte és az utószót írta Komoróczy Géza. Bp., 1980. 82, 90. *Világirodalmi Lexikon* Komoróczy jegyezte szócikke.

[19] Magyar Néprajzi Lexikon megfelelő szócikke

[20] Magyar Néprajzi Lexikon megfelelő szócikke

[21] Magyar Néprajzi Lexikon megfelelő szócikke

[22] Horváth Iván: 7. jegyz. i. m. 246—247.

[23] *Napfél és éjfél.* Finnugor rokonaink népköltészete. Az eredeti szövegekből válogatta, fordította és az utószót írta Képes Géza. Bp., 1972. 216, 220, 223, 299, 314.

[24] *Sámándobok, szőljatok.* Szibéria őslakosságának népköltészete. Fordította Bede Anna. Bp., 1974. 46, 117, 222.

[25] *Táncol a kullámsapkás tenger.* Óceánia népeinek költészete. Fordította Rákos Sándor. Bp., 1976. 19, 31, 84.

volnánk a virágéneket, azaz a virágszimbolikával és -metaforával élő folklór szerelmi lírát a reneszánsz szerelmi műköltészetből sarjaztatni, akkor sem volna elégséges okunk és alapunk a szerelmi népköltészet egészéről hasonlóképpen vélekedni. Hiszen nem minden szerelmi dal virágének, az utóbbi terminus szűkebb értelmében. A különböző népek szóbeli költészetében nagy számban találunk olyan lírai, epiko-lírai vagy narratív dalokat, amelyekben nem virág vagy meghatározott virágfajták említtetnek, hanem fű, fa, ág, levél, gyümölcs, illetve valamilyen állat, leggyakrabban madár, avagy más természeti jelenség, ember alkotta dolgok.

Az ide kívánkozó magyar, oszmán-török, baskír, nogáj-tatár, kazáni tatár s egyéb példák tucatjainak idézésétől megkímél Lükő Gábornak a népköltészet és a népművészet szimbólumairól írott könyve.[26] Jelzőül mégis hadd iktassuk ide, máshonnan, két finnugor nép egy-egy költői alkotását. Az egyik egy cseremisz dal: „Kapu előtt gyöngyvessző, / Meghajlítjuk, úgy hagyjuk; / Lapu levél szétterül, / Letapossuk, úgy hagyjuk; / Szemrevaló hamis lányt / Eltaszítjuk, úgy hagyjuk; / Barnaszemű szép kis lányt / Szánra rakjuk, elhozzuk."[27] A másik példánk vogul sorsének, amelynek „műfaji" megjelölésével kapcsolatban szükségesnek látszik megjegyezni, hogy Munkácsi Bernát és Artturi Kannisto nevezte így „azokat az egyéni alkalmi énekeket, esetleg rögtönzéseket, amelyek leginkább megközelítik az európai népek »népdal«-fogalmát. [...] A legfőbb motívumok az élet legfontosabb állomásai: születés, szerelem, házasság, halál" — jellemzi őket Kálmán Béla.[28] Az ének így hangzik: „Hattyútoll-fehér házba / mennék én véled, / keresztet, amint illik, / vetnék én véled. / Ott benn a házban / jó asztal melé / ülnék én véled, / jó ételt, rossz ételt / ennék én véled, / innék én véled. / Lúdlábnyi magas megemelt ágyba / feküdnék véled, / rucaláb-magas puha vánkosra / feküdnék véled. / Állattal díszes takaró alá / húzódnék véled; / csókolgatnám szép hattyúfehér nyakad / s megölelnélek."[29]

Mindent összegezve: nem tartom eléggé megalapozottnak azt a nézetet, amely a folklór szerelmi lírát — magát a „műfajt" s nem egyik vagy másik darabját — a hivatásos reneszánsz szerelmi költészetből származtatja. Ellentmond eme felfogásnak az a letagadhatatlan tény is, hogy vannak, illetve ezelőtt száz—másfélszáz esztendővel még voltak olyan alacsony fejlettségi fokon megrekedt, de egyféle szerelmi lírát már felmutató nemzetségi, törzsi társadalmak, amelyekről nemcsak az állítható teljes biztonsággal, hogy nem érték el a reneszánsz vagy a neki megfelelő kultúra és költészet szintjét, hanem az is, hogy egyáltalán nem volt még műköltészetük, nem jutottak el az írásbeliséghez. Ezeknek a társadalmaknak az életében a szerelmi költészetnek természetesen még nem lehetett olyan súlya, jelentősége, mint századokkal vagy évezredekkel később, összehasonlíthatatlanul magasabb társadalmi, kulturális, szellemi fejlettségi fokon: bizonyos, hogy témáit és formai eszközeit tekintve sem versenyezhet az előrehaladottabb társadalmak gazdagabb és változatosabb szerelmi költészetével; mindez azonban a szerelmi lírának, epiko-lírai vagy narratív dalnak a szájhagyományozó költészetben való megjelenését, kialakulásának időpontját illetően másodrangú kérdés. Noha erősen eltúlzottnak tartom Katona Imre ama korábbi álláspontját, hogy az ősköltészet lírai alkotásainak többsége kezdettől fogva szerelmi dal, úgy vélem, jóval korábbra datálható a folklór jellegű szerelmi líra megjelenése, mint ahogy azt Gerézdi és Voigt feltételezik. Korántsem általános, mindenütt és minden kultúrában érvényes módon ugyan, de úgy hiszem — csatlakozva a Voigttól elutasított felfogás képviselőihez —, hogy még az ősközösségi társadalom későbbi periódusában, felbomlásának valamelyik stádiumában, mindenképp az osztálytársadalom megszilárdulása és az írásbeli költészet megjelenése előtt kialakult egyes helyeken. S ennek sem a nővásárlás, sem a szülők gyermekeik feletti hatalma, sem pedig a többnejűség nem volt szükségszerű és megkerülhetetlen akadálya, miként az archaikus társadalmak vagy a poligámiának hódoló népek szerelmi költészete bizonyítja.

A jegyzetekben említett antológiák tanúsága szerint ez a líra előbb kizárólag, majd pedig főleg erotikus-szexuális tartalmi jegyeket hordozó lehetett, hogy

---

[26] Lükő Gábor, *A magyar lélek formái*. Bp., 1942.
[27] *Napfél és éjfél*. 299.
[28] *Leszállt a medve az égből*. Vogul népköltészet. Válogatta, [...] az utószót és a jegyzeteket írta Kálmán Béla. Bp., 1980. 515.
[29] I. m. 397.

aztán fokozatosan gazdagítva tematikáját — az egészséges, természetes erotikumot, testiséget ki nem rekesztve — a szerelem bonyolultabb s változatosabb lelki-érzelmi rezdüléseit-viharait is megénekelje. Hangsúlyozni szeretném azonban: bármennyire természetes, hogy kezdetben csakis vagy szinte csak erotikus vágyakat szólaltatott meg, konkrét, meghatározott, bár nem feltétlenül megnevezett személyekhez címzetten, — az ilyenszerű alkotásokat sem számüzhetjük a szerelmi költészet, az individuál-líra köréből —, érzelmi húrokat már az emberi társadalomnak nem a reneszánszénál, hanem a megelőző évszázadokéinál is alacsonyabb fejlettségi fokán is megpendített olykor. Mindenekelőtt a nők, és nem csupán a lányok, hanem — talán elsősorban — az asszonyok ajakáról felhangzó énekekben. Például a következő vogul szövegben: „Ha mi kettőnket kétfelé rendelnek, drága életecskémet magam kezével magam vesztem ki."[30] A vogul énekes határtalan ragaszkodása szerelmeséhez vagy élete párjához — bizonygatni szükségtelen — szintén nem reneszánsz vagy más adekvát szerelmi müköltészet nyomán szólal meg.

MITRULY MIKLÓS

APARIŢIA TEMATICII DE DRAGOSTE ÎN LIRICA POPULARĂ

(Rezumat)

Polemizînd cu folcloristul Vilmos Voigt, după părerea căruia în lirica populară orală cîntecul liric de dragoste — ca în general lirica individuală — a apărut într-o epocă relativ tîrzie şi în urma poeziei culte (în Europa numai în cursul apariţiei capitalismului, legat de lirica de dragoste a poeţilor epocii Renaşterii), autorul prezentului studiu aduce o serie de argumente din domeniul etnologiei, folclorului literar şi istoriei literare împotriva concepţiei sus-menţionate, argumente pe baza cărora se poate afirma că poezia orală de dragoste a anticipat-o pe cea cultă, a apărut într-o epocă mai îndepărtată, cînd nici n-a existat literatura cultă.

[30] Trócsányi Zoltán, *Észak nomádjai*. Bp., [1936] 163.

NYELV- ÉS IRODALOMTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK
XXX. évf. 1986. 1. szám

MINTHA VAGY *MINT HA*?

A helyesírás a kulturáltság egyik eleme, tünete, fokmérője. Elhanyagolása mai zseniknek, élő klasszikusoknak sem „áll jól".

1. Mivel a *mintha* kötőszó gyakran jelez fikciót, a fikcióknak pedig fontos hely jut a tudományban — igenis vannak *tudományos* fikciók! —, valamint a filozófiában (kivált Kant óta; de a 9 évvel az ő születése előtt elhunyt Hevenesi Gábor *minthái*t se hagynám túlzottan kallódni), a *mintha* iránti érdeklődés távolról sem kizárólag filológiai. Ma már nemcsak geométerek méltányolják kellőképpen azt a „fickót", aki mély, kvázi infinitézimál-számításos dialektikával döbbent rá arra, hogy a kört úgy vehetjük, *mintha* végtelenül sok szögből álló sokszög lenne. Ami a bölcseleti vonatkozásokat illeti, emlékeztetek arra, hogy adatgazdagsága és eszmeébresztő volta miatt ma is tanulságos Hans Vaihinger *Philosophie des Als ob* című, 800 oldalas, jövőre 75 esztendős műve. Bartók György behatóan ismertette az Erdélyi Múzeum 1913-as évfolyamában. Mivel pedig az *ob*nak nagyjából megfelel a *vajon (vaj, vajh)*, kérdezgettem magamban: „Vajh ingerelhető-e hazai tudós a *mintha* és a *mint ha* sokszempontú bemutatására?"

Az alábbiakban eltekintek a *mintha* sugallta tartalom ismeretelméleti vetületeitől és e formaszó — főleg mondatbeli viszonyításra szolgáló szó — jelentéseinek, jelentésárnyalatainak mondattani megközelítésétől is. (Az utóbbihoz jó kiindulási alap A Magyar Értelmező Szótárnak a megfelelő szócikke.) A hangsúlyt a *mint ha* téves egybeírásának úgyszólván vészes eluralkodására teszem, kutatva a baj csökkentésének az útját. Lehet, hogy túl változatosan csinálom. Azonban *varietas delectat*, s én „delektáns" vagyok — dilettáns. Műkedvelő. Talán nem *színlelt* kedvelő, inkább a helyesírásnak *mint műnek* az őszinte kedvelője.

2. Egybe is, külön is írható szavaknál előfordul, hogy a helyes írásmód már a hangsúlyból kiderül. Példák: ha *csak, ha*nem, már *most, csak*hamar, csak *nem, hogy*sem, hogy *ne*. Leírt szöveg esetén a disztingváláshoz ilyenkor elég, ha csak az illető szó vagy szópár *előtt* van odaillő, világos textus. (Két kis párbeszéd: „A végösszeg nem tíz. — Hanem?"; „— Ha esik, elázunk. — És ha nem?") Megtörténik, hogy a leírt mondat értelmének a tisztázásához ő maga nem elég, ha nem biztos a leírás ortográfiai helyessége. A „Szeretlek, csaknem halálosan" mondat négy szóban, *csak nem*-mel írandó, ha a hangsúly a *nem*-en van, tehát a vonzalom nem halálos voltán, amely legfeljebb arra nézve lehet halálos, aki belepusztul, ha szíve választottja nem imádja őt halálosan.

Nincs hangsúlykülönbség például a *minthogy* és a *mint hogy* között. Itt mégis viszonylag könnyű eldönteni, jó-e az egybeírás, hiszen jó akkor, ha *mivelhogy* tehető a szó helyébe, tehát nem 'mint az [azt], hogy' a jelentése. Példa oktondi egybeírásra: „Egy tekintélyes lapban se többet [,] se kevesebbet nem állított [Féja Géza], minthogy Molter Károly azok közé a tehetségtelenek közé tartozik, akik azért bújtak meg Marosvásárhelyen és egyebütt, mert egy világvárosban szavuk se lehetett volna az irodalomban" (Utunk [= U], 1984/38. 6). A *mint ha* téves egybeírásának a tévessége — ezt már itt előrebocsátom — nehezebben derül ki, bár olykor segíthet az a felismerés, hogy az illető mellékmondat első szótagja után értelmesen beszúrható egy *az* (*azt* stb.): „mint az, ha . . .".

3. Ami kiejtve mindig egyszerűen m i n t h a, az leírva lehet *mintha* (egyetlen kötőszó) vagy *mint ha*, azaz két kötőszó. Ez a megállapítás persze alig több némi nyelvészeti ontologikumnál. Ha értékelő szempontot is alkalmazunk, mindkét fent jelzett eseten belül két alesetet kell számbavennünk: egy helyeset s egy hibásat. Legtöbbször fordul elő a *mint* és a *ha* indokolt egybeírása (mert erre leggyakrabban van szükség); tapasztalatom szerint sokkal kevesebbszer a hibás egybeírásuk, még ritkábban a helyénvaló különírásuk; legritkábban a téves különírásuk. A helytelen egybeírás annyira elharapódzott, hogy szükségét érzem

nyomatékosan felhívni rá a figyelmet. Azért is, mert nem pusztán banális, külsőleges, a tartalomtól és intellektuális erényektől független hibáról van szó.

Az alábbiakban először a téves egybeírás aggasztóan széles térhódítását igyekszem érzékeltetni, majd — részint ezenközben is — a hiba súlyosságát és elkerülhetőségét. Nem annyira az „anyag" (a szellemtől hiányosan áthatott „szövegmassza") bőségét emelem ki, mint inkább lelőhelye változatosságát. Példáimat három csoportba osztom. Az elsőbe kerülnek — didaktikus célzattal — a legkönnyebben fölismerhető, tehát (ezért *is*) legsúlyosabb hibatípus képviselői. Ezek fölrúgják azt a szabályt, hogy a *mintha* után jövő (ritka esetekben csak odaértendő) ige kötelezően föltételes módú. Az ilyen fölrúgást netán fülsértőnek is mondhatnók. De mivel e *mintha* és a *mint ha* egyformán hangzik, ezek az esetek valójában nem *fülsértőek*, hanem — a látás, az értelmes olvasás folytán — *elmesértőek*. S ha már szóba jött az elme, bátorkodom egy klasszikus, vitán felül elmés írónktól vett idézettel kezdeni:

„...nincsen e világon egy ifjú részirül dicsőségesebb dolog, mintha az nemes erkölcsökkel és arany elmével bír" (Bessenyei, *A filozófus*, 1777, 4). Tucatnyi évtized múltán, tucatnyiban (*A lélek mint egyén*. Sepsiszentgyörgy 1897, 78) lát napvilágot ez a szintén etikai megállapítás: „...az erkölcsiségre deprimálóbb és demoralizálóbb semmi sincs, mintha tanítomat, oktatómat érem azon a bűnön, melynek elkövetését vételnek, bűnnek állítja". Ami igaz, az egybeírt *mintha* ellenére. Hasonló netovábbot tesz szóvá — hasonló *minthával* — Kuncz Aladár: „Nincs nagyobb veszedelem az irodalomra nézve, mintha elveszti kapcsolatát a valóságos élettel" (Ellenzék, 1924, 138; ugyanúgy: U, 1974, 45, 6). Persze aki eltávozott e valóságos, földi, fekete kolostoros életből, már nem kuncoghat azon, hogy hibás egybeírás csúszott be szinarany talentumú, tragikus életérzésű humoristánk e szónoki kérdésébe is: „Érhet-e vajon egy szentet nagyobb gyalázat, mintha a dicsfényét kicseréljük árjegyzékre?" (Bajor Andor: *Főúr, írja a többihez*. 1967, 341). Egy Krúdy-kötetben (*Az ördög alszik*. 1972, 150) a *darabideig* vagy a *buskomoly* szót ízlelteti sorok sokaságához képest eltörpül ez a férfiúi vallomás: „Nem tudom egyébbel meghálálni hozám való jóságodat, mintha életemet áldozom neked." Gaál Gábor jó félszáz évvel ezelőtt írta: „Még mindig kisebb baj, ha kirúgásom következtében a lap kolozsvári kiadóhivatalában zavar és esetleg tájékozatlanság van, mintha a lapnak nincsenek előfizetői." (G. G. összegyűjtött levelei 1975-ös kiadása 222). Könnyű eljutni innen Seneca erkölcsi leveleinek utószóbeli, tehát az utószó szerzőjének szerénységét is sejtető tételéhez: „Ha olvassuk Senecát, nyilván biztosabban ítélhetjük meg — vagy el —, mintha csak Senecáról olvasunk." (296). Seneca leveleitől időben nagy az ugrás Descartes ama leveléig, mely szerint „semmi sem lehet rosszabb a léleknek, mintha olyan testhez kapcsolódik, amely teljesen megfosztja szabadságától" (*Ima az Akropoliszon*, 1977, 53). Időben kisebb az ugrás a jelentőségben is jóval kisebb Rémy de Gourmont-hoz, aki leszögezi: ha egyesekről azt mondják, hírnevük nem ért fel tehetségükkel, „ez talán többet ér, mintha azt a másik megjegyzést teszik, amely nem ritkább: a hírnév, amelyben életükben részük volt, ma már érthetetlen, mert tehetségük igazán a legközepesebb" (uo. 453). Az utókorra bízom annak eldöntését, hogy e két diszkrepancia melyikéhez áll közelebb az az írónk, aki egyszer így nyilatkozott: „Ha valakiről azt meséli anyám, hogy nem tanította meg magyarul a fiát, ugyanúgy suttogni kezd, mintha egy asszonyról rosszat beszélnek" (Nők Lapja [= NL], 1978, 13, 6). Másféle diszkrepanciát érint ez a vélekedés: „A gyermeknek család kell, de talán jobb, ha eleve csonka családban születik, mintha egymásra fenekedő szülőkkel vergődik" (uo. 25, 8). Hozzáteszem: a helyzet különösen szomorú, ha ráadásul iszákos az egyik szülő, esetleg az apa, mely eshetőségre gyöngéden utal az alábbi NL-idézet. Ezt az idézetet azonban előzze meg — az időrend miatt, illetve annak ellenére — egy 17. századi orvos-költő, Th. Browne megemlítése, aki prózában vallotta be: „épp olyan vígan eszi a salátát, ha *temetőben* szedték, mintha *kertben*" (Új Írás 1981, 12, 68). Viszont föltehetően hamarabb fogja temetőben, éspedig alulról szagolni a salátát az a férfiú, aki erősen hazabeszélve válaszol igennel erre a suta fogalmazású kérdésre: „Férfias-e az, ha jobban ragaszkodik a kocsmagőzös bandához, az ő irányításukat fogadja el, mintha enged kedves felesége jó befolyásának?" (NL 1979, 44, 24). Szerintem sem kiváltképp férfias. És aligha férfiasabb dolog az, hogy „az emberiség hálásabb, ha kihúzzák a gennyes fogát, mintha kimutatják egy festményen a kockafejét" (A Hét

[= H], 1980, 99, 5). Férfias, nem „kockafejes" dolog volt egy tanerős tantérfiútól beismerni: „...aránylag későn jöttem rá arra, hogy a diákokra nagyobb hatást tesz, ha egyik-másik ismert személyiség jön el az osztályfőnöki órára, mintha örökké én ismételgetem tanári intelmeimet" (H, 1982.V.21.3). Pedig az ő intelmei közé biztosan nem furakodott be ilyen: „Hát nincs szebb, mintha az embernek nincsenek főnökei" (U, 1982. aug.27.4). A főnök-beosztott viszonyhoz tartozik a gazdi és kutyus közti is, amelynek egyik szokatlan formáját vetíti elénk ez a teleologikus közlés: „A verseny célja, hogy a szerelmes kutya több pénzt hozzon a házhoz, mintha a gazdája szerelmes" (Ludas Matyi [= LM], 1982, 37, 8). De még a fülig szerelmes, ám nem botfülű pásztorkutya is elámul és „mehr Licht"-et vakkant, ha meglátja a Világosság nevű folyóirat 1982/11. száma első cikkének a címét: „Mintha pásztortűz ég...". Aki ezt produkálta, nem tanulmányozta kellő fogékonysággal az Igazság fél évvel korábbi, április 17-i száma egyik írásának így hangzó címét: „Mint ha pásztortűz ég őszi éjszakákon...". Bizony, bizony: nappalokra is (és nemcsak ősziekre) érvényes az, hogy „nincs szörnyűbb mulasztás mintha a tűz kialszik", ti. az éberség tüze (U, 1982, 53, 4). Mely tűz jócskán lobog ama honfitársunkban, aki hetet-*havat*, vagyis válogatás nélkül mindenfélét karakánul, szúrósan megbírál, s így joggal írhatta magáról: „...nekem ez [*havat* takarítani; hozzáértendő: és „hetet", azaz hevet, főként túlfűtött szerzői hevet lohasztani] meghittebb boldogság volt, mintha tizenkét éves koromban atlaszdolmányban, hatlovas hintón vonulhatok be a Burgba" (Igaz Szó, 1983, 2, 147). Ezt *Hogyan nem lettem király?* című, időszerű visszaemlékezésében tárta fel Szőcs István. Néha *még* időszerűbb, ha egy király vagy magát költőfejedelemnek tartó személy megmagyarázza, miért nem lett szücs. Persze nem arra a poétánkra célzok, akinek románul megjelent verseihez Ion Alexandru írt előszót, nem is gyanítva, hogy egyik hasonlatát így fogják magyarítani: „...bármely fordítás, legyen a legkitűnőbb is, olyan, mintha ujjbeggyel érintjük a himport [este un deget care s-a atins de colbul] a pillangó szárnyain" (H, 1983. aug. 12, 7). Eredeti, nem más nyelvből fordított magyar szöveg ez: „Mégis más érzéssel kanalazza az ember a zöldséglevest, ha a hozzávalók tisztességes, becsületes úton jutottak a tányérjába, mintha a bűn mocsarából sarjadtak" (LM, 1984, 2, 10). Elsinkofálódik a *mint* és *ha* között hagyandó hézag ebben a figyelmeztetésben is: „Ha húz, nagyobb az esélye a nyerésre, mintha nem húz" (Igazság [= Ig], 1984, ápr. 1, 3). Még egy okos figyelmeztetés: „Ha az erődítmény hamar megadja magát, falai kisebb kárt szenvednek, mintha hosszú és hiábavaló ellenállást fejt ki." (Boswell, *Doktor Johnson élete*. 1984, 185. Ugyanitt — furcsa kompenzációként — hibás *különírása* is két szótagnak: „Mondásainak emlékezetből való felidézése olyan, mint ha valaki állott, fonnyadt gyümölcsöt vagy zöldséget akarna befőzni".) Bár kiadója válogatja, pragmatista csengésű, mert a múzsához szól ez: „Hasznosabb, ha a kiadó, mintha a te ízlésed szerint írok" (LM, 1984, 36, 6). Szilágyi Domokos mindenesetre a maga ízlése szerint írta be a nagyszalontai Arany Emlékmúzeum emlékkönyvébe a „Szép" szót, és „többet elmondott ezzel, a maga módján, [...] mintha tirádát ír be" (Könyvbarát, 1984, 5. VII). Más lapra tartozik ez a morfondírozás: „Évi buszbérletre kifizettem egyből 1320 forintot. Ami nem olcsóbb, mintha havonta veszem (12 × 110 = 1320), de így az utolsó hónap is annyiba kerül, mint az első" (LM, 1984, 51—52, 18). Nem pénz-, hanem időmegtakarítás végett mondja valaki: ott aztán „adjál fel néhány csomagot. Gyorsabban megkapják, mintha innen adjuk fel" (Brassói Lapok [= BL], 1985, 14, 8). Mivel „az idő pénz", jelen bekezdésembe csak még két idézetet veszek be. Az egyik épp az időhöz, pontosabban életkorhoz kapcsolódik, a másik pénzhez: „...más dolog az, ha egy szerény nagypapában egy nagy szellemi-társadalmi teljesítmény derűs túlélőjét szeretjük, mintha pusztán a kora miatti vigaszunkat nyújtjuk át neki" (Előre, 1985. V. 21. 4); „Csonka visszakapott félmillió forintot. Nem ezt akarta, de beleegyezett, így is jobb, mintha kihasználatlanul hever a pénz" (Élet és Irodalom, 1985. V. 31, 16).

4. Áttérek olyan szövegekre, amelyekben a *minthát* feltételes módú ige követi, mégis téves az egybeírás, mert nem látszattal van dolgunk („Didergünk, mintha tél volna"), sem látszatkeltéssel („Úgy tesz, mintha nem tudná", „Mintha nem tudnád!"), sem félrevezető hasonlóság többé-kevésbé szubjektív érzékelésével („Mintha már jártam volna itt!"), hanem föltett esetek k ü l ö n b s é g é n e k valamilyen kifejezésével. Álljon itt elsőként a Kayser-féle Werther-utánzat Kazinczy adta átdolgozása

előszavából ez a kérdés: „Ki nem hallja inkább a Bácsmegyey és Surányi Mantzi neveit, mintha Adolfot, Theodort, Leonhardot, Wilhelminét említenék?" (*Bácsmegyey-nek öszve-szedett levelei.* Kassa, 1889, XIV. Ugyanígy: Kazinczy Válogatott művei, 1960. II. köt. 94 és Ig, 1983. IV. 3.) Száznegyven év múlva írja Nyíró József: „Csodálom, hogy írók vezetik le ezt az egyébként nívós vitatkozást [az írók gyávaságáról]; kétségtelen, hogy jobban sikerül, mintha mások csinálnák" (Keleti Újság, 1929. X. 20. 13 — Ugyanígy: U, 1981, 12, 3 és Kátor Lajos: *Vallani és vállalni.* 1984, 80). Más: „Mi sem rendítené meg jobban az egész újkori matematikai, természettudományos és filozófiai gondolkodást, mintha ... a végtelent kizárnók a valóságból" (Engel Tivadar, *Pozitivista törekvések d'Alembert-nél.* 1930, 46). Nem bagoly mondja a verébnek, hanem csinos lány egy leánykának: (Ha valaki meglátna engem,) „szépet látna, nem úgy mintha téged látna." (Tamási Áron, *Címeresek.* 1931, 31; a 62. lapon: Ha ezt tennéd, „még alábbvaló cselekedet volna, mintha magad vásárolnál hadiszereket".) Női szépségen és tettek etikumán lehet vitatkozni, az viszont tény, hogy akik a gőzgép feltalálása előtt utaztak Kolozsvárról Bécsbe, messzebb mentek, „mintha ma Kaliforniába mennének" (Gaál Gábor, *Válogatott írások,* II, 1965, 264; ugyanígy már a Keleti Újságban, majd a *Vidéki történet* című 1977-es kötetben). Örkény *Tóték* című darabjában az Ornagy „mindig csak kér, sohasem követel, de kérése agresszívebb, mintha parancsolna" (Film, Színház, Muzsika, 1976, III, 3. 5). „Ha Balczó András látnánk a villamoson Amália néni szakácskönyvével a kezében, kevésbé mulatnánk, mintha hasonló műélvezet közben Abódy Bélát lepnénk meg" (NL, 1973, 36, 21). „Persze, felszámítana a berendezés használati díjában is valamit, de még így is alig lesz több a bérleti díj, vagy tán nem is több, mintha üresen bérelnék ki egy hozzá hasonlót" (Kacsó, *Fogy a virág, gyűl az iszap.* 1974, 120; ugyanígy az 1985-ös kiadásban). Az elvonókúrás intézet gazdaságában „korántsem kereshet annyit valaki, mintha a szakmájában dolgozna, méghozzá bányászként" (NL, 1976, 17, 9). „... sokkal nagyobb kár lenne, például nálunk, hogyha csak egyszer is elmaradna egész határunkban az ugarlás, szőlő- vagy málékapálás, mintha háromszor vagy négyszer is elmulasztódna a hétköznapi, kivált délutáni üres templomozás. [...] sokkal érezhetőbb fogyatkozás lenne a társaságra nézve, ha teszem, két-háromszáz mesterember, rendetlen vagy pontatlan lévén művei elkészítésében, a dolgoztatókat magától elidegenítené, mintha egy papnak hallgatói számára írt, de sokszor csaknem az üres templomnak elmondott prédikációja más vasárnapra halasztódnék" (Benkő Samu, *A helyzettudat változásai.* 1977, 156). „Mert amikor olyan művet forditunk, amelyet szeretünk, mélyebben hatolunk belé, mintha csak pusztán olvasnánk" (*Ima az Akropoliszon,* 1977, 55). Cigarettázni „még mindig jobb, mintha leinnánk magunkat" (NL, 1978, 19, 21). „A gyengébb képességűeknek vigaszként annyit mondhatok, hogy kisebb baj, mintha a személyiségük lenne torz" (NL, 1979 11, 9). Gaál Gábor leveleinek kommentált szemelvényfüzére „több élményt és hitelesebb információt kínál, mintha a [G. G. kolozsvári indulásáról szóló] dolgozat írója értekeznék felőle" (Tóth Sándor, *Rólunk van szó.* 1980, 252). Ha az áruházi rendész visszavásárolja az áruházakból lopott holmit, „így jobban jár az áruház, mintha más venné meg" (LM, 1980, 21, 7). A japán villanyrendőr madárcsicsergés-hangja „mindenképpen kellemesebb, mintha dörgő hangon rádreccsentene" (Előre, 1980. XI. 18). Ha a diákot hozzásegítjük, hogy egyéninek nevezhető fogalmazásokig jusson, „ez az eset jobb annál, mintha tanulónk, jól elsajátítva egy típusfogalmazás technikáját, e technikai tudásra alapozva akárhány típusszöveget írna" (Korunk, 1981, 6, 485). Bölcs véli úgy, hogy „százszorta jobb, ha ő üt saját szájára, mintha mások vágnák szájon" (Ig, 1982. V. 25, 3). Ha valaki *pofára* esik, „ez azért is érzékletesebb, mintha arcra esett volna, mert szinte halljuk, amint a *pofája-puffan*" (U, 1982, VIII. 27, 6). Menyházi „a bélyegekben gyönyörködik, abból jobban megismeri a világot, mintha egész életében csak utazna" (Korunk, 1982, 8, 610). Hogyan utazzunk olcsón? „Négyesben vonaton, ami szeptembertől ugyan drágább, mintha autón mennénk, de a vonatot nem kell megvenni." (LM, 1982, 35, 9. — E lapban szinte mindig *mintha* szerepel *mint* ha helyett. Egy kivételt jegyeztem ki az 1982. jún. 17-i számból, azzal kapcsolatban, hogy bizonyos kártyaszín *tök* neve a német *Schellen* 'csörgők, here' első jelentésének az ignorálásából ered, s hogy később a kártyára főzeléknövény került: „Igaz, a zöld indák egy erősen csörgőszerű tököt díszítenek, de ez még mindig jobb, ugyebár, mint ha a magyar félrefordító elképzeléseit bocsátaná közszemlére és közkézre a

kártyagyár.") Könnyeivel Ovidiu Birlea „többeket tanít román népköltészetre és népművészetre [...], mintha katedrája volna" (U, 1982. IV. 2, 6). Adam Smith piactörvénye szerint „saját érdekeiért küzdve az egyén inkább előmozdítja a közérdeket, mintha szüntelenül erre törekednék" (*Népességrobbanás — egyke*. 1982. 24). Méltányolható fiatalabb íróink úgynevezett nyelvi naturalizmusa, de „amikor ez is rítussá, kötelező csoportjeggyé vált, semmivel sem hoz be az írásba több frisseséget, mintha elcsépelt szépelgésekkel töltené meg!" (U, 1983, 14, 4). „Mert egészen más az, amikor egy gondolatot plasztikában fejezünk ki vagy színekben, mintha irodalmi müben jelenítenénk meg" (H, 1983. IV. 15, 5). „Mi több, a mesterséges szívvel könnyebb volt ellenőrzés alatt tartani jó darabig Clark egyéb tüneteit, mintha természetes szíve lett volna" (uo. 11). „Jobban járna James úr ezzel a megoldással, mintha új láncot venne?" (TETT, 1983, 1—2, 64). A rablók a lopott pénztárcában „mindössze 360 lejt találtak, de gondolták [úgy gondolták,] ez is jobb, mintha munkával kellene ezt megkeresni" (Ig, 1983. IV. 20, 2). „En — írja Montaigne — Archesilast nem tartom kevésbé tiszteletre méltónak, amiért tudott bánni arany és ezüst eszközeivel, anyagi helyzetének megfelelően; ellenkezőleg: inkább becsülöm ezért, mintha lemondott volna olyasmiről, amivel egyébként mértékletesen és szabad emberhez méltó módon élt." (Montaigne, *Esszék*, 1983, 108—109. A névmutatóban a 282. lapon külön szerepel „*Arcesilaus* — Arkeszilaosz..., az Új Akadémia megalapítója" és „Archesilas — Arkhészilaosz". Voltaképp egyazon filozófusról — Arkeszilaoszról, a *Középső* Akadémia megalapítójáról van szó.) „De ez még mindig jobb, mintha importálnánk." (LM, 1984. I. 5, 1. A 13. oldalról: „Még mindig jobb, mintha a parkolási díjat egy esztendőre kellene kifizetni".) „Az sem mellékes, hogy a bérletváltással, [fölös vesszőt] a dolgozóknak kevesebbe kerül az oda és vissza utazás, mintha mindennap jegyet váltanánk" (Ig, 1984. IV. 5, 3). „Kiszámították, hogy huszonkétszer több energiát igényel a dobozos sör előállítása, mintha üvegekbe töltenék a folyékony kenyeret" (H, 1984 V. 24, 10). Egészséges embert hozó személy szól így: „Higgye el, sokkal jobb, mintha egy súlyos beteget hoztam volna" (Ország-Világ, 1984, 39, 22). „Hát nem hámoztál-e almát, miközben az éhes ember mellett elhaladtál, s röstelkedés nélkül néztél rá? Rosszabb volt ez, mintha loptál, gyilkoltál vagy paráználkodtál volna!" (BL, 1984, 41, 4). Schiller Goethéhez: „... mivel Ön mégis kimond valamit, úgy tűnhet fel, hogy ez volna minden, és így szükebbre szorítja az alapgondolatot, mintha egészen az olvasó feladata lett volna, hogy megkeresse". Goethe Schillerhez, egészen más ügyben: „Ez semmivel sem jobb annál, mintha valaki parkjába mesterséges tavat rendelne" (*Goethe és Schiller levelezése*. 1984, 123 és 179). Nem helyesírási „mütyürkékkel", vagy a *mütyürke* szó alig negyvenéves múltjával, avagy — uram bocsá' — a bikali bikacsöknek és használati körének a csökkenésével való bibelődésre utal ez a nyilatkozat: „Utólag is úgy látom, jobb, hogy így csináltam, mintha apró dolgokkal töltöttem volna az időt" (H, 1984, X. 18, 9). Jeles fizikusé a fenti pályaértékelés, aki kettes spinű tereket is vizsgált magas kvantumelméleti szinten, de nem becsülve le a röppálya irányával ellentétesen forgó labda backspinjét. Az utóbbit is érdekesen érinti *Sport és tudomány* felcím alatt egy igen jó írás. Ebben négy *mintha* fordul elő, ami helyi *top*, azaz csúcsérték, minden libatoptól és topspíntől függetlenül. E négyes előfordulás minőségi megoszlása így fest: 3—1 a helytelenek javára, vagyis a nem helyénvalóan toposzspórlók (helykímélők, egybeírottak) javára (H, 1984.XII.6, 10). „Ha egy újságosbódét a villamosmegálló közelében helyezünk el, sokkal nagyobb forgalmat bonyolít le, mintha ötven méterrel arrébb lenne" (H, 1985.VII.4, 11). Ha pedig egy ilyen bódéban megvesszük a Nők Lapját, ezt olvashatjuk: „Igazán nem magamért vagyok itthon [»gyesen«], fáradtabb vagyok így, mintha bejárnék a gyárba" (1985, 7, 24). Akit az otthonülésnél jobban nyomaszt az a tudat, hogy néha kemény szidást érdemel, az őszintén mondhatja: „Amikor nem tolnak le, az szörnyűbb, mintha kiabálnának." (*Írószemmel 1984*. Bp. 1985, 16)

Gyakorlottsághoz gyakorlás kell. Bár hosszúnak tűnhet a példák, a hibás egybeírást illusztráló idézetek fenti sora, azért *is* válogattam belőlük ennyit, mert hiszem, hogy figyelmes „megnézésük" jó agytorna, szellemi gyakorlat, amely lerövidíti a *mint ha* indokolt különírásához vezető utat, éspedig hathatósabban, mint bonyolult preceptumok, szakkifejezésekkel teli szabályok. Úgy vélem, legalábbis *mutatis mutandis* hivatkozhatom itt Seneca mondására: Longum iter est per praecepta, breve et efficax per exempla. (Kurcz Ágnes fordításában: „A ta-

nításokon át hosszú út vezet, a példákon át rövid és meggyőző".) Azért is állítottam össze a fenti példatárt, mert — hogy enyhén módosítsam egy interjú helyesírásilag sem kifogásolható befejezését — „gyűjteményként ezek a *minthák* biztosabban meg fognak őrződni, mint ha szétszórtan, az elkallódás állandó veszélyének kitéve hagynánk őket". (H, 1985.II.28, 14. Az eredetiben *minthák* helyett *munkák* áll.) Továbbá gyűjteményem rávilágít arra, hogy a különírandó *mint ha* legtöbbször középfokhoz kapcsolódik. Az előző bekezdésben adott közel félszáz példából csak négyben nincs középfok. Az utóbbiak közül legalább háromba könnyű bevinni egy középfokot (pl. „korántsem kereshet annyit" helyébe ez tehető: „csakis jóval kevesebbet kereshet"); egyszer a *más* határozatlan névmás fordul elő egyszer pedig „nem úgy". (Az utóbbi, Tamási Árontól való esetben az illető gondolat így is megfogalmazható: „Ha valaki meglátna engem, szépet, tehát mást, vonzóbbat látna, mint ha téged látna.") A *más* vagy a középfok elé elég egy tagadó szót tenni, és máris k ü l ö n b s é g helyett ennek az ellenkezőjét fejezzük ki, a struktúrán szinte semmit se változtatva. (A Kacsótól vett szövegben együtt *van* állítás és tagadás.) Ezért a következő pontnál beérhetjük kevesebb példával.

5. Az *egyezés, hasonlóság vagy azonosság* jelzésekor tévesen (és ugyancsak feltételes módú állítmánnyal bíró mondatban) egybeírt *mintha* eseteiből azért is említek itt keveset, mert az előbb tárgyalt típushoz képest sokkal ritkábbak. Csupán két lapból fogok szemelgetni jelen bekezdésben. Udvariasság okán előbb a női arcélűből: „Ha valaki tudatosan félárvát csinál a gyermekéből [persze csak leányanyaságot, nem élettárs- vagy férjgyilkosságot vállalva], éppen úgy jár el, mintha valaki egy egészséges gyermek fél lábát leoperáltatná, csak azért, mert úgyis vannak fellábú gyermekek." (NL, 1978, 22, 21. Világosabb fogalmazásban: Ha szándékosan leszel leányanya, éppen úgy vétesz, mint ha levágatod egészséges gyermeked fél lábát.) „A pincér vállalta, hogy ha az [elfogyasztott adagoknál megrögzötten kevesebbet bevalló idős] emberpár a kasszánál blokkot vált, ő éppúgy felszolgálja a kávét, mintha csak nála rendelték volna meg." (NL, 1982, 36, 8. Itt a *csak* lehet hangsúlyos is! Ettől függetlenül, nekem is jön, hogy előtte *minthát* írjak, egy szóba, mert fiktív eset következik.) „Ha a test súlyát kilogrammban fejezzük ki, olyan hibát követünk el, mintha a távolságot időegységben (másodpercben), vagy az eltelt időt méterben adnánk meg" (Ig, 1982.VII.21, 2). „Ha ugyanis túl sokat szedünk [a megfelelő gyógyszerből], a vérnyomás túlságosan lecsökken, és ez is éppen olyan baj lehet, mintha a csökkenés ([olvasd: csökkentés] nem sikerült volna" (Ig, 1984.II.23, 2). Az iskolatáskájában testsúlya 1/4-ét cipelő első osztályos diák „megterhelése tehát annyi, mintha egy 70 kg-os felnőtt, [fölös, bár fizikailag szinte súlytalan vesszőt] 17 kg-os súllyal közlekedne" — persze gyalog (Ig, 1984.XI.11, 2). „Bizonyos az is, hogy [házi hangversenyen] a művészeknek ugyanolyan öröm a jelenlevők tapsa, mintha egy hatalmas koncertteremben ünnepelnék őket. Sőt, talán többet is kaptak" (Ig, 1985.IV.28, 2). Nekem ez nem egészen bizonyos. Sőt az sem, hogy ez az idézet helyénvalóbb itt, mint alább.

5.1. A pincérrel kapcsolatos fenti szöveg kapcsán ugyancsak jeleztem, hogy engem is megkísértett a benne lévő *mintha* elfogadása. Jelen alpontban, mely részint talán külön pont lehetne, a legnehezebben elbírálható, az *egybe- és a különírásra szinte egyaránt csábító eseteket* hozok fel. Íme az első: „Ha a földmívelő s mesterember szégyenleni találná, hogy ő a státusban egyebekhez képest a rangnak s kijeleltetésnek oly alanti lépcsőjén áll: csak olyan lenne, mintha a fundamentombeli nagy szegletkő, mely száz meg száz másokat tart, egy magasra bigygyesztett zsendely sorsát irigyelné" (Benkő Samu i.m. 157). Úgy érzem, itt a *mintha* írásmód *is* helyes, mert a szerző *fikció* révén, irigy szegletkő létét föltételezve vet egybe. De *csak* azért. Hiszen a szöveg föltételes módú igéi mind áttehetők jelentő módba. Más példák: „S ebben a szituációban [ha az abszurd hatalmi gépezet helyét az ugyanolyan abszurd társadalmi-természeti világ veszi át] az egyén éppoly tehetetlen, mintha egy modern diktátornak lenne kiszolgáltatva, sőt voltaképpen tehetetlenebb" (H, 1983.VII.15, 8). Itt a *minthát* írásra való késztetés fokozottabb, mert „normális", nem helyesírási hibákra vagy fikciókra vadászó olvasónak nem jut eszébe a főmondatbeli „ebben a szituációban" szavakat *ha* kezdetű, az általam szögletes zárójelben adott mellékmondattal helyettesíteni. A *minthát* írásra való késztetés hozzávetőleg ugyanilyen mérvű ennél a textusnál: „Az az állítás, hogy egy körversenyt nem lehet gyógyszerek nélkül végrehajtani,

ugyanúgy hangzik az én számomra, mintha egy nyugdíjas azt mondaná, hogy nem tud ürmösbor nélkül élni" (Ig, 1983.XII.13, 3).

6. A *mint* és a *ha* egybe- és különírását körülbelül egyformán megengedő, szinte osztálvozhatatlan (hacsak nem a „kétlaki határesetek" kategóriájába sorolandó) esetek léte elősegíti a téves egybeírást, tudatosítása tehát hozzájárul e tévedés gyakoriságának a magyarázatához. De a nagy fokú gyakoriság két fő oka az, hogy beszédben azonosan hangzik a *mintha* és a *mint ha*, írásban pedig az utóbbi két szó hibás egybeolvasztása rendszerint nem zavarja a szöveg megértését, a *mint ha* és a *mintha* jelentésben is eléggé közel állván egymáshoz. Hiszen valamikor a két egyszótagú kötőszó gyakori mondatbeli együttlétét folytán forrt össze kétszótagúvá, elemeinek értelmét sajátosan ötvöző új kötőszóvá. (Vö, 1517: „sylenciomban ... vala az uton, mynt ha az conventben volt volna".) A *mint* és a *ha* történeti, régóta szentesített „egybekelése" persze legfeljebb magyarázza, de *nem menti* későbbi *téves* egybeírásukat. Egy hibát még nem kell elnézni azért, mert látjuk okait. Születési mechanizmusának (mondhatni: a szellem bizonyos fokú mechanizálódásából való létrejöttének) a megértése nem kötelez, sőt még csak fel sem jogosít arra, hogy egyetértsünk létezésével. Még kevésbé a gyakoriságával. (Attól, hogy tudjuk, miként került pecsét zakónk hajtókájára — s amiért gomblyukába így is tehető virág, akár szóvirágos újságkivágás is —, még nem szükséges beletörődnünk e pecsét „virításába", pláne ha már szinte „visít". A ruhapecsét sokszor kitisztítható, a kinyomtatott helyesírási hibát viszont nem tünteti el a mellékelt *errata*.)

A *mint ha* és a *mintha* összetévesztése arról árulkodik, hogy elégtelen a szóban forgó jelentéshálózat szerkezettípusának a felismerése, vagyis a logikumnak mint struktúrának az érzékelése. Nem közönséges ismerethézaggal vagy pusztán emlékezeti lapszussal van itt dolgunk (mint például annak „elfeledésekor", hogy Madách neve ch-val írandó), hanem intellektusunk lankadásával, értelmi éberségünk kihagyásával, hiányos szellemi jelenléttel. A hibásan egybeírt *mintha* elszaporodását tehát szűznemzésesnek mondhatjuk olyan értelemben, hogy nem kívánja az *esprit* megtermékenyítő közreműködését. A téves egybeírás elkerüléséhez határozottan szükséges bizonyos szellemi *finesse*, jó adag készség mondatfűzésbeli nüanszok megkülönböztetésére, az egyértelműség biztosítására. Éppen ezért — hosszas olvasói tapasztalatom okán is — már szinte „kalapot emelek" (idézőjelben, hisz nincs kalapom), valahányszor helyesen különírt *mint ha* kerül szemem elé. Ez sajnos elenyészően ritka, ami egyet jelent a téves *mintha* leverő burjánzásával. Állításomat változatos és gazdag példatárral támasztottam alá. Cáfolása csakis még több ellenpéldával, ti. sok-sok helyes *mint hával* lehetséges. De ha nagyon számos volna is a korrekt *mint ha*, ettől még tény marad a helyetlen *mintha* lehangoló gyakorisága. Az ilyen tény pedig nem arra való, hogy meghajoljunk előtte, hanem hogy tegyünk ellene. Hangsúlyozom: nem „csupán" ortografikumról van szó (idézőjelbe tettem a „csupán"-t, mert a helyesírás sem holmi máz vagy fényűzés kérdése), hanem a mondanivaló milyenségéről, alkatáról, illetőleg logikai különbségek fel nem fogásáról vagy csak tompa sejtéséről. E sejtés meghaladásához próbálok az alábbiakban némi gyakorlati támpontot, majd valamelyes nyelvészkedő megközelítést adni.

7. A *mint* és a *ha* egybeírását követeli főként valamilyen látszat (megtévesztő hasonlóság) vagy fikció kifejezése; különírását pedig többnyire az, ha föltett esetek különbségét (néha valaminő egyenlőségét, egyezését) szögezzük le. Akik egy gondolat típusának ilyen tartalmi jellegét nehezen észlelik, haszonnal folyamodhatnak alakibb vagy gépiesebben igénybe vehető ismérvekhez (melyek azonban nemegyszer jóval több időt kívánnak, mint amennyire szüksége van a logikumra fogékonyabb embernek egy-egy konkrét eset természetének a felismeréséhez). Három ilyen ismérvet javasolok:

a) Aki könnyen fordít románra, az tisztázza magában, hogy románul *parcă (de parcă)* avagy *decit dacă* (esetleg *ca şi cînd*) esedékes-e. Csak az első esetben írandó *mintha*.

b) Aki tudja, mi a jelentő mód, nézze meg, hogy a kérdéses mondat állítmánya jelentő módban van-e vagy abba tehető-e „fülsértés" nélkül. (Fülsértő, mert nyelvtanilag sántít pl. ez: „Vegyük úgy, mintha hétfő *van*". A *van* — jelentő mód — helyett *volna* illik ide.) Igenlő esetben *mint ha* írandó. („Ha ülsz,

jobb, mint ha állsz." — „Ugyanúgy reszketne, ha fázna, mint ha félne." — „Ugyanúgy reszket, ha fázik, mint ha fél.")

c) A különírás — *mint ha* — helyénvaló, valahányszor a *ha* helyébe *mikor* tehető.

A fenti három kritériumnál elvibb az alábbi, kissé zsúfoltan leíró szabályozás:

A *mint* és a *ha* kötőszó — ebben a sorrendben — összeolvadhat egyetlen kötőszóvá, mely rendszerint valamilyen látszatra utal. Nem olvad össze, tehát különírandó a *mint* és a *ha*, amikor — együttesen — mellékmondattal kifejezett egyezést kiemelő hasonlítás bevezetésére szolgál (ami ritka eset, de előreveszem; példa rá: „Mint ha pásztortűz ég őszi éjszakákon... Toldi Miklós képe úgy lobog fel nékem"), vagy amikor a *ha* „logikailag (gondolatilag) rímel" az előtte levő legközelebbi „ikertestvérével", vagyis egy előző mellékmondatot bevezető *ha* szócskával. (Néha ebben a mellékmondatban csak átfogalmazással jelenik meg a *ha*. Pl.: „Ülök, mert így jobb, mint ha állok" > „Ha ülök, jobb...".) E két „testvér" szoros összetartozását egy (vagy több) főmondat jelzi, amely a két (vagy több) mellékmondat előtt áll („Jobb, ha X, mint ha Y"), vagy közéjük ékelődik. Ez a főmondat kisebb-nagyobb (a legélesebb ellentétig menő) különbséget vagy (azonosságig menő) egyezést állít vagy tagad. Teszi ezt vagy többnyire *-b* középfokjellel ellátott, „logikailag távolító" (ti. differenciáló) szó *(jobb, jobban, inkább* stb.; *más)* által, vagy „logikailag közelítő" szavak (pl.: mutató határozószó *[ugyanígy];* mutató névmás *[ugyanaz];* határozószó [*éppen, szinte* stb.] + mutató határozószó *[úgy];* határozószó + mutató névmás *[annyi, olyan])* segítségével, akár igenlően, akár tagadásba ágyazottan (*nem jobb, távolról sem úgy* stb.).

A fentiek talán hozzásegítenek, hogy ilyen, sajátosan bonyolult esetek se tévesszenek meg: a. „Jobb, ha úgy írsz, mintha tanultál volna helyesírást, mint ha úgy írsz, mintha nem tanultál volna." b. „Ha elmész, inkább kelted a gyávaság látszatát, mint ha maradsz." Itt félrevezethet a *látszat* szó jelenléte, ha arra gondolunk, hogy a *mintha* többnyire látszatra utal. Globálisan itt nem látszattal van dolgunk, hanem eshetőségek látszatkeltő voltának az egybevetésével.

*

Magasztos feladat: átfogni elméletileg az egész világmindenséget (egy csodálatos képletben vagy minden eddiginél mélyebb metafizikai rendszerben); s a lehető legfontosabb dolog gyakorlatilag kikapcsolni az atomháború veszélyét, a tömegínséget stb. De addig is, amíg minderre sor kerül, jól jön — ha úgy tetszik: aktív „kikapcsolódásként" — időnként barkácsolni, keresztrejtvényt fejteni, helyesírással törődni. Egyik sem „ostoba luxus, gyermeteg hobbi". A helyesírás például hozzásegít — többek közt — félreértések s ezekből fakadó balesetek elkerüléséhez. Még a szavak egybe- vagy különírásának a problémája sem lekezelendő, bár olykor nagyon sokadrangú. De hát az emberek se mind elsőrangúak.

HAJÓS JÓZSEF

„MINTHA" SAU „MINT HA"?

(Rezumat)

Semantic, *mintha* (= parcă, de parcă) şi *mint ha* (= decît dacă; ca şi cînd) diferă notabil, deci confundarea lor nu este o greşeală banal şi exclusiv ortografică, ci trădează insuficienta sesizare a structurii logice pe care o exprimă textele vizate. Autorul demonstrează prin numeroase exemple gravitatea şi frecvenţa înlocuirii lui *mint ha* cu *mintha*, oferind o succintă „fenomenologie diferenţială", respectiv cîteva criterii mai practice (printre care şi pe acela al traducerii în româneşte).

NYELV- ÉS IRODALOMTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK
XXX. évf. 1986. 1. szám

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

ASSZONYOK ELBESZÉLÉSEI

„Fáj nekem, hogy hárhogy kutatom múltamat, egyetlenegy jobb emléket nem találok közte. Lehet, hogy leírt emlékeim úgy vannak, mint mikor öntenek lágy, friss cementet, s valami belelépik úgy lágyan, s az a nyom úgy szárad, úgy keményedik meg, s ez úgy marad időtlen időkig."

Győri Klára[1]

Havadon egy évtizedes kutatás során[2] figyeltem föl arra, hogy a férfiak elbeszélései többnyire boldog, optimista kicsengésűek. Ezzel szemben az asszonyokéi visszafogottak, keserűek, drámai helyzetekről számolnak be, a legtöbbször szomorú hangulatúak. Ez indított arra, hogy több asszonyt is megkérjek: mondja el gyermekkorának, leány- vagy asszonykorának boldog emlékeit.

A havadi Szentgyörgyi Ákosné kategorikus nem-mel válaszolt: „Nincsen! Nekem nincs ilyen emlékem. De elmondok más emléket." És történeteket mondott el verekedő férjéről, házaséletük szomorú epizódjairól, és elmesélte a legborzasztóbbat: unokája öngyilkosságának történetét.

Ozsváth Lajosné középkorú havadi asszony minden ingerültség nélkül, de rezignáltan azt felelte, hogy csak édesanyjának volt „boldog" emléke. Erről azonban az derült ki, hogy inkább fájdalmas és szívszorító. Anyja akkor és amiatt volt boldog, hogy ünnep közeledvén, mielőtt szült volna, még sikerült a család számára megsütni az ünnepi kalácsot, elkészíteni az ünnepi töltött káposztát. Nemes Árpádné, szintén havadi asszony, azt mondta: „Én csak édesanyám mellett voltam boldog". Csakhogy édesanyjától már tizennégy éves korában elszakadt, szolgálni ment.

Több ilyen „kísérlet" után alakult ki bennem az a meggyőződés, hogy az asszonyok emlékei között nem akadtak úgynevezett „boldog", optimista kicsengésű emlékek, vagy pedig, s ez talán még megdöbbentőbb: a boldognak tartott emlékek valójában szívszorító történetek voltak. Ez indított arra, hogy különböző falvakban: Mezőfelében, Széken és Kolozson gyűjtsek emlékeket, történeteket a saját és a hozzátartozóik múltjából.

Intenzív érzésvilág

A természet csodálatos adománya az egész élő világban az, hogy az anyák képviselik az élet és a faj fenntartásához oly szükséges, oly nélkülözhetetlen védelmet és önfeláldozó odaadást az utódok érdekében. Ennek színtere pedig a család. Az asszony a család megtartója. Ezt a funkciót azonos módon és változatlanul, mondhatni örökérvényűen képviseli a változó világban. És természetesen mindezt azáltal, hogy nem az ésszerűség, nem is az elvek, hanem a világot megtartó szép ösztönöség és érzelem birtokosai.

Ezért ezeket az elbeszéléseket az intenzív érzésvilág jellemzi. Szinte azt gondolná az ember, hogy az asszonyok sokkal inkább képesek az átélésre, és persze — a tehetséges elbeszélők esetében — ennek kifejezésére is.

Az asszonyok történetei önmagukban véve szürkék, érdektelenek. Apró, mindennapi dolgok felett vitatkoznak, veszekednek a házastársak; az apák durvaskodnak a gyermekekkel; az öregek szenvednek a fiatalok érzéketlensége miatt. Ám

[1] Győri Klára, *Kisüdult az én örömem zöld fája.* Emlékezés. Sajtó alá rendezte és előszóval ellátta: Nagy Olga.
[2] Ennek eredménye: *Változó népi kultúra.* Társadalomnéprajzi vizsgálat címen többedmagammal megírt kézirat.

mindezek az ügyek nagy dolgokká válnak az asszonyok átélésében. Mert e viták, veszekedések, mindennapi súrlódások mögött érzelmek, szenvedélyek, indulatok lobognak. A mély érzelem nemcsak azokat az elbeszéléseket jellemzi, amelyek az elbeszélők által megélt történeteket tartalmaznak, hanem azokat is, amelyek másokkal estek meg, és az elbeszélőnek bizalmasan elmondták. Ezeket az elbeszélő épp olyan nagyfokú beleéléssel mondja el, mint a saját élményeit.

Hogy elbeszélőink mennyire igyekeznek beleélni magukat mások lelkivilágába, az nemcsak a szenvedélyes dialógusokból, belső monológokból derül ki, hanem abból is, hogy gyakran a harmadik személyben elkezdett történetet észrevétlenül első személyben folytatják. Sőt, amikor szenvedő hőseikről szólnak, gyakran sírva fakadnak, mintha velük történt volna mindaz, amiről mesélnek. „Csakhogy lelkem, hogy sokat ne nyújtsam, mert öl a sírás, ha rágondolok . . .“ Ehhez hasonló kitétel sokszor fordul elő az elbeszélőknél.

Amikor György Zsuzsannától megkérdeztem, hogy a történeteiben szereplők közötti párbeszédeket, sőt azok gondolatait, a közöttük lefolyt vitákat hogyan tudja olyan részletesen elmondani, csodálkozva felelte: „Az ő lelkivilágukat csak az ő szavaikkal tudtam megismerni, s igyekeztem olyan valóságosan elmondani, ahogy tőlük hallottam.“ Ez a megjegyzés segít feltételezni azt, hogy már a téma olyan volt — akár férfitól, akár asszonytól hallotta —, hogy az élmény ereje, melyet ezek az emlékek hordoznak, olyan erősen megragadta, hogy még ötven év után is elevenen élt az elbeszélő lelkében.

Az *Egyedül maradtam* című elbeszélésben György Zsuzsánna elmondja, hogy az ura negyvenkilenc évesen meg kellett halljon: „Nem szívesen ment. Minden bogár félti az életit, hát akkor egy negyvenkilenc éves ember, aki szereti az övéit, a feleségit, a kis házikót, ahol lakik, az udvart, a kertet, s az utolsó kutyáig még a szegénységet is szereti, mert meg van vele szokva.“

Figyeljük meg ezt az érzelemtől fűtött stílust, mely mögött ott van a férjét fiatalon elvesztett asszony bánata és fájdalma: „Szeretett ő minket. Nem volt nehéz neki tizenhat szezont kihúzni a cséplőgép tetején etetőként . . . Nem volt nehéz megkapálni a fél kolozsi határt, hogy az övéinek mindene meglegyen. Nem volt nehéz télen vasúthoz menni, hogy a gyermekeinek mindene meglegyen.“

Az átélés a saját, illetve a beleélés a mások élményeinek elmondásakor azért is lehetséges, mivel ezek az emlékek nem lehetnek közömbösek számára. A családban végbemenő konfliktusokat mindenki a bőrén érzi, hiszen életünk legintimebb színtere a család. Másfelől az ezekről szóló vallomások már eleve belső kényszerből születtek: különben nem adnánk át másoknak azokat a titkainkat, bajainkat, bánatainkat, amelyek — miként erről a későbbiekben gyakran lesz szó —, cseppet sem dicséretesek arra nézve, aki elbeszéli őket.

Spontaneitás, kötetlenség

Ha az elbeszélések természetét meg akarjuk ismerni, a „hagyományos“ népi prózai műfajokból kell kiindulnunk. Mert ami ezek erőssége, alapvető jegye, épp az hiányzik az asszonyok vallomásaiból. Vegyük csak sorra ezeket a jegyeket:

A hagyományos népi prózát először is az jellemzi, hogy közösségi jellegű, mindenki tulajdona: szájról szájra jár, a névtelen elbeszélők hozzáadnak és elvesznek belőle. És miközben továbbadják, mind csiszoltabbá válik, mint ahogyan az amorf kőből a szél, a víz, a fagy stb. sajátos alakzatokat produkál. Eközben lekopik róluk minden, ami esetleges, ami nem illik bele a témába, ami egyéni vagy spontán jegy volt. Innen ezeknek a népi elbeszéléseknek a „csiszoltsága“.

Nos, ezeknek az elbeszéléseknek nincs közösségi jellegük, nem járnak szájról szájra, s így az idő és a közösség nem csiszolhatta őket. Ebből származik nyerseségük. A csiszoltságbeli hiányosságukért azonban kárpótol az az életesség és hitelesség, amely belőlük árad.

Az asszonyok vallomásai, épp azért, mert nem a közönségnek szánják őket, mert intim dolgokról van szó, nem esnek át a hallgatóság cenzúráján. Innen az őszinteségük.

A kolozsi Kati néni elmondja, hogy tanulva saját példájából, menyét meg akarta kímélni attól, hogy a fiatalokkal egy szobában aludjék, akadályozza szerelmi életüket. Ezért önként kiköltözik a nyári konyhába. A régi időkre így emlékezik: „Tudod, hogy az én menyem ne kelljen röstelkedjen, hogy ha már éj-

szaka az ura megfogja a kezit, ...te is voltál asszony — egy szobácskánk volt s egy pitar —, hát kimentem a nyárikonyhába... Mert én is voltam asszony valaha. Aztán én is apámékkal laktam egy házba. (Egy szobában.) Aztán ott aludtak, a két gyermek is. Az én uram is férfi volt, aztán megfogta a kezemet, tudtam, már mit jelent ez, egye meg a bosszúság! Hát akkor úgy tettem, hogy kell menjek ki bajomra. Aztán tudod, fiam, hol a hiúba hűzódtunk el, ho' a pajtába..."

A „hagyományos" elbeszélésekben nem csupán a történet, de annak előadási módja, formája is igen fontos. A női vallomásokban ilyesmiről szó sincs. Az elbeszélő talán életében csak egyszer, egy megrendült pillanatában jut el oda, hogy beavat belső titkaiba. Éppen ezért ezek az elbeszélések mintegy „véletlenül", előre nem tervezve kerülnek elő a beszélgetés során. Az elbeszélőben „szó szót hoz ki" alapon, valamilyen asszociációs kényszerből kifolyólag juthat felszínre egy-egy ilyen történet. Ez a „felkészületlenség" teszi oly spontánná, és persze kevésbé szilárd szerkezetűvé. Ha azonban megfigyeljük a bennük kifejeződő indulatokat, akkor azt is látjuk, hogy maga az élmény erőssége, a maga természete szerint megszervezi, egybe szerkeszti a történetet. Mindez nem jelenti azt, hogy az egyéni vallomásokban — áttételesen — nem lenne benne az illető közösség is. Hiszen az egyént legfinomabb lelki rezdüléseiben is a közösség gondolkodásmódja határozza meg. Így ezek a vallomások — minden szubjektivitásuk ellenére — végső soron a paraszti élet dokumentumai.

Drámai helyzetek

Ha az egyes ciklusokban szereplő történeteket közelről megvizsgáljuk, ráismerünk azokra a közismert tréfákra és abszurdokra, amelyekben a konfliktushelyzet mindig a komikumban oldódik fel. De csak a témák hasonlóak. A házastársi viszályokról, a különböző nézeteltérések okozta konfliktusokról számtalan népi tréfa szól. Ezek a tréfák a házastársi hűtlenséget mindig a komikum szintjén tárgyalják. Miként az *Újabb paraszt dekameron* című könyvemből is kitűnik, ezek a témák variálódnak a *Csalfa asszonyok*, *Fortélyosok*, *Póruljárt szeretők* stb. fejezetekben.[3]

Hasonló témák képezik például a *Nem talál a szerelem* című ciklus tárgyát. De milyen különbség van a népi tréfák és ezek között az elbeszélések között! Ezekben korántsem optimista, ám gyakran drámai, sőt tragikus véget ér a konfliktus. Ezekben például a viszályok miatt nehézzé, gyakran elviselhetetlenné válik a házasélet, a szerelmi drámákban semmi nevetnivaló nincs. Jellemző még, hogy azokban az elbeszélésekben is, amelyeknek témája egy kigúnyolható szenvedély: egy öreg ember szexuális vágyai, a gúny és a kacagás drámába csap át. Az öregember úgy áll bosszút feleségén, hogy vonat elé dobja magát. *(Eldobta magától az életet)*

De az érdekből született házasságok történetei is azt bizonyítják, hogy a kikényszerített házasság egy életen át elkíséri a házastársakat. S a látszólag jó, kiegyensúlyozott házasságokban, ahol a paraszti konvenció szerint az utódok nevelésének biztosítása minden egyebet háttérbe szorít, ott lappang a fel nem oldható szenvedés.

A *Kontyba tette a haját* című elbeszélés arról szól, hogy a legényt apja kényszeríti elvenni a gazdag leányt birtokai és földjei miatt. A házasélet minden látható konfliktus nélkül folyt le, de az immár megöregedett ember így vall életéről: „Most is azt mondom: az én szívembe szeretet sose volt, csak épp elviseltem az életemet. Mikor nőttek az én fiaim, én egynek se mondtam, hogy kit vegyenek el. Nem bántam, ha az utolsó cigány leányát is veszi el, csak éppen szeresse. Mert nagy dolog szeretet nélküli társsal egy ágyba aludni!... Ha édesapám ilyen kemény volt, ilyen sorsot szánt nekem! Leéltem. Most már tötöm a hetvenedik esztendőmet, most is fáj az élet, s mikor az asszonyt látom, akit úgy szerettem, máig is fáj érte a szívem."

A rögeszmés vénasszony elbeszélésben az anya átkot mond arra, aki ellopta a pénzét. Miként kiderül, nem a gyanúsított szomszédasszony a tettes, hanem a

[3] Nagy Iga, *Újabb paraszt dekameron*. A szerelemről és a házasságról. Bp., 1983, 163, 219, 261.

saját fia, akin az átok megfogan. Az elbeszélő György Zsuzsánna ilyen szavakat ad az asszony szájába: „Mikor hallom a fiam ordítását, keserűségibe hogy nem tud járni, ketté ágja vele a szivemet. Bédugom a füleimet, reateszem a párnát, s akkor is hallom a fiam ordítását... De most már úgy vagyok, hogy igen kívánom a sírt. De félek, hogy ha bétesznek a koporsóba, ott is fogom hallani Gergely kiáltását."

Egy másik drámai vallomás: „Mikor meghalt az emberem, negyvennégy esztendös voltam, se öreg, se fiatal... Féltem az emberektől. Féltem, hogy ezek után nem fogom eltürni a megaláztatást. Mert huszonhat esztendőn át csak abban volt részem, hogy én szegény vagyok, s az uram gazda. Anyósom legtöbbször avval húzta az uramat, hogy »avval a büdös döggel nem mész semmire«". *(Egyedül maradtam)*

A drámaiság gyakran odáig megy, hogy a történet öngyilkossággal végződik. Az okok a megváltozott életben adódó sajátos konfliktusra utalnak: megölik magukat az öregek, akiket a fiatalok kiforgatnak; eladatják velük amijök van, s aztán nem gondoskodnak róluk *(Juli néni halála)*; de lehet öngyilkos az a lány is, akit eltiltottak szerelmétől. *(Inkább lássalak ravatalon)*

Megfigyelhető, hogy az egyes elbeszélések témája, a történetekből kicsendülő tragikus életérzés balladára emlékeztet: Íme: a leányt szülei tiltják szerelmesétől, emiatt öngyilkos lesz. A háborúból hazatérő ember, aki egy harmadik gyermeket talál asszonya mellett, megátkozza magát, és valósággal elsorvad, elpusztul. Egy kapzsi ember, aki elszántotta szomszédja barázdáját, azzal átkozza meg magát, hogy ha nem a saját földje az, amelyet felszántott, ne menjen ki többet élve a telkéről. Az átok beteljesül. Egy asszony szerelme kedvéért megöli három gyermekét. Egy szomszéd falubeli férj megöli feleségét...

E történetek mind balladába is illő témák. Miért nem öntődött mindegyikük balladába? Talán annak tulajdonítható ez, hogy Havadon, illetve Kolozson, amikor az események megtörténtek, a ballada már nem élt.[4]

Epikus készség

Már Győri Klára könyvének bevezetőjében utaltam arra a sajátos népi epikus „erényre", helyesebben készségre, amely a szóbeliségben mindig megvolt, hogy a népi adatközlő bármilyen egyszerű, hétköznapi dolgot, relációt vagy tájékoztatást olyan érzékletesen ad elő, amire az elvontságra hajlamos városi ember képtelen. Nos, amikor ezt leírtam, még csak azt akartam ezzel kifejezni, hogy ezt a paraszt ember nem tudatosan teszi, hanem ez a paraszti gondolkodásmód természetéből következik. Ma már száz és száz történet lejegyzése után bizonyosságként állíthatom, hogy ez a paraszti elbeszélő stílus törvényszerűsége. Az „epikai hitel", az az igyekezet, hogy bármit mond, elhihető legyen, arra kötelezi az elbeszélőt, hogy a körülményeket minél részletesebben, aprólékosabban adja elő.

Azokban az elbeszélésekben, amelyek teljes egészükben realista fogantatásúak, mintegy tényirodalomként jelentkeznek, ez a részletező epika a hitelesség, a valóság illúzióját adja. Az epikai hitelt szolgálják azok az emlékek is, amelyek az elbeszélések hőseinek valamikori érzéseit, leggyakrabban szorongatottságukat vannak hivatva visszaadni. A gyermek György Zsuzsánnát apja este nem engedi haza a kapálásból, ott kell maradnia a mezön, egy szénaboglyában kell aludnia: „Édes jó Istenem, hát már én hogy tudnék fekvőhelyt csinálni ebbe az irdatlan nagy buglyába! Ott egy marék szénát kitéptem a kicsi kezemmel, bétettem oda a hátamat, s ott sírdogáltam, de csak csendesen, hogy édesapám meg ne hallja. Aztán elnyomott az álom. Tudtam, hogy alszok, de nem vagyok otthon édesanyám mellett." *(Kapálóban)*

Hiteles életképek bontakoznak ki a következő szemelvényekből is, melyek bizonyítják, hogy az elbeszélések méltán válhatnak szociográfiai dokumentummá, a paraszti élet szemléletes tanúságaivá. Íme: Két öreg arról tanácskozik, hogy mitévők legyenek, mivel leányuknak, míg férje a háborúban volt, két gyermeke született, és most a vejük hazaérkezett: „Eridj, Anikó, beszélj a vőddel, mert az

[4] Gyűjtésünk során gyakran tapasztaltam, hogy az adatközlők a régi, klasszikus balladát prózában mondják el, mert már nem ismerik a ballada szöveget, de még emlékeznek a témára.

asszonyok másként tudnak beszélni, mint a férfiak. Mert ha elkezdene istenelni, félek, hogy én vissza, s abból baj lenne. Pedig az én vejem finom ember, mégis, nehogy a keserűség a szájára adjon valami cifra beszédet. Inkább menj te. S aztán, ha nincs merre tekeredni, hozd haza a leányodat, s aztán lesz itt még puliszka annak a négynek is" *(Megbocsátás)*.

Van, amikor a szorongatottság érzete segíti az elbeszélőt abban, hogy a múltbeli benyomásait epikai hitellel adja vissza. György Zsuzsánna rákos fia és férje miatt mindenféle „mondókat" fölkeres. Egy dési cigányasszonnyal, híres jövendőmondóval való találkozását így írja le: „Néz rám olyan szemrehányó formán, igen fojtogatja torkomat a sírás, majdnem féltem. Pedig nemigen féltem én addig az ilyen mondóktól. Félt a bosszúság! Akkor egyszerre megreszketett a csontomban a velő.

— Na, emeljen.

Nekem a kezem úgy reszketett, alig tudtam megfogni a kártyát.

— Na, mia, mit reszket?

Gondoltam magamba: vajon mire emeltem? Életre? Halálra?" *(Melyik a szerencsétlenebb?)*

E példákban mind olyan epikus készség van, amely a paraszti gondolkodásmód sajátja.

Reflexiók, kommentárok

Az elbeszélések nemcsak témáikkal, a bennük ábrázolt paraszti sorsok megmutatásával tarthatnak számot érdeklődésre, de azok által a reflexiók és kommentárok által is, melyeket az elbeszélő a történet szövegébe ágyazva mond ki, vagy pedig a történésekkel kapcsolatos kérdésekre válaszol az érdeklődő kutatónak. Lássunk erre néhány példát:

A *Megfejte a három bakkecskét* című elbeszélés egy fiatalkorában kicsapongó asszony sorsát mondja el. Arra a kérdésre, hogy az ilyen asszonyt lebecsülik-e, kimutatják-e iránta megvetésüket a faluban, az elbeszélő így válaszol: „Hát aztán az édes testvére se nagyon beszél vele. A leánya se akarja látni. S bizony-bizony, nem nagy megbecsülésben van része. Van neki még egy-két olyan maga fajtájabeli barátnéja, beszélnek vele, mert — mondjuk — én magam is elbeszélgettem vele, s meg-megvigasztalom. Már öregedett, már biza nem kapott senkit. Aztán a szomszédokkal rendje-módja szerint vitában van. Évekig nem beszélnek vele a szomszédok."

Az *Eldobta magától az életet* című elbeszélés egy öngyilkosságról szól. Az elbeszélő hozzáfűzi a maga kommentárját, vélekedését, mely azonban nem csupán az ő egyéni véleménye, hanem a faluközösség, sőt sok más falu egyöntetű vélekedése is: „Akit az ördög a hatalmába kerít, az halad... Nagy úr a gonoszság, amikor a gonosz valakinek a fejibe teszi, hogy pusztítsa el magát. Aztán az mind küldi, küldi, nem hágy neki békét." Ezzel kapcsolatosan a havadi Nemes Árpádné is úgy vélekedett, hogy „mintegy az ördög szállja meg az ilyen ember lelkit".

A *Felnevelte a gyermekeit* című történethez, mely az asszony kiszolgáltatottságáról szól, az elbeszélő a következő kommentárt fűzi: „Mert az akkori asszony nem futott el egy kis poftól, mint a mai, hogy »Hopp isten Debrecen, megélek én egyedül is.« Az akkori asszonynak nem volt joga, mint a mainak. A mai asszony megáll a maga lábán. Dolgozik, s aztán, ha az ura nem olyan, amilyen kellene legyen, otthagyja, s megél. Akkor gyávácskák voltak, tűrtek."

A fiatalok megtévedéséről szóló történetet ilyen reflexiókkal kíséri: „Nem is ilyen nagy vétek az, a Jóisten úgy adta — uram, bocsáss meg, ha tán vétkezek. — Hiszen a szentírásban is olyanok vannak megírva, hogy a mai ember is megbotránkozik. Meg aztán nincs olyan nagy megbotránkozni való. Mindnyájan esendők vagyunk, s az ember először a pálcát a saját feje fölött törje el. S tapogassuk meg a lelkünket, én is, más is. Faluhelyen, ha egy leány megesik, olyan erősen kiközösítik, ez nincs rendjén, mert aki elesik, annak kéne kezet nyújtani."

Vannak olyan kommentárok, amelyek megdöbbentenek nyers realizmusuk által. Ezek leplezetlenül tárják fel a szigorú feltételek között keserűvé, sivárrá és számítóvá lett paraszti lelkületet.

A *Szükség törvényt ront* című elbeszélés asszonya a háború idején egyedül marad gyermekeivel, férjét elvitték a háborúba. Nehéz helyzetbe kerül: már minden értékesebb holmiját elárverezték, vagy lefoglalták. A „bojár" tudja ezt, megkörnyékezi az asszonyt, kihasználva nehéz helyzetét. Az asszony sokáig ellenáll a csábításnak, de amikor látja, hogy nincs semmi reménység, így gondolkozik: „Meghányta-vetette magában a dolgot, hogy hát az az értékesebb része azért helyin marad. Ott kapja azt az ura, mikor hazajön. A párnákat, meg amiket elvitt a végrehajtó, az anyjától kapta hozományba. Há biza ha elvitték, azt már nehezen tudja helyrehozni."

Már-már cinizmusnak ható, de ugyancsak a szigorú lét diktálta nyerseség hallszik ki annak a parasztgazdának a szavaiból, aki feleségét, amikor az elmegy a gyermekmenhelyre egy gyermeket hozni örökbe, ilyen tanáccsal látja el: „Te arra is ügyelj, hogy fiúgyermeket hozzál, az istállóját neki, mert a leány gyenge jószág. De a fiú, ha az ember rászoktatja a maga keze után, az megszokhatja még a fehérnép munkát is." *(Kinek lett igaza)*

Ha ezeket az egyénieknek tűnő vélekedéseket jól megvizsgáljuk, rájövünk, hogy a „hagyományoktól vezérelt közösség"-ben (D. Riesman) az egyén a közösség mentalitásának hordozója. A közösség gondolkodásmódját, ítéleteit, erkölcsi normáit ismerjük meg belőlük. Ez a tény is hozzájárul ahhoz, hogy még azok a történetek is közösségi jelleget nyernek, amelyeket alig mesélnek, vagy csak bizalmas körben forognak.

Az elbeszélő tehetsége

Napjainkban az egyéniség szerepének kutatása mindinkább előtérbe kerül a népi élet minden területén. S ha a jó előadó, a jó táncos, jó énekes, jó mesemondó a múltban is kivált a többiek közül, még akkor is, amikor mindenki táncolt, dalolt, ma már bizvást mondhatjuk, hogy mindinkább a tehetséges egyének veszik át a valamikori közkincs átmentését.

Nem vizsgáltuk a realista fogantatású elbeszélések múltbeli helyzetét, hiszen a tündérmese bűvöletében ezeket észre se vettük. De mégis feltételezhetjük, hogy mindig akadtak olyan asszonyok, akik átélt szenvedéseiket, fájdalmukat — ha nem is mindenkinek, de egy-egy bizalmasabb rokonnak, testvérnek, barátnőnek — továbbadták.

Bakó Ferencnét az késztette történeteinek elmondására, hogy több évtizeden át családja együtt élt a férje pazarló szüleivel, s szerinte ez volt az oka annak, hogy a szegénység végigkísérte életüket. Emellett a szülők nagy családját is nekik kellett eltartaniok.

Szentgyörgyi Ákosnét durva, ideges ura miatti szenvedése késztette szólásra. Kocsis Rózsi három fia közül a legnagyobb gyógyíthatatlan gyengeelmejű. Ezt a terhet, melyet fiatal kora óta cipel, megpróbálta kibeszélni magából, ez késztette történeteinek elmondására és leírására. György Zsuzsánna negyvenévesen özvegy maradt, férje hosszú szenvedés után meghalt rákban. Immár huszonhat éves özvegysége és magányossága indítja szóra.

Mindez indítékok valóban magyarázhatják az elbeszélők beszédkényszerét: kimondani a fájdalmat. Ám nem magyarázzák a színvonalbeli különbséget, valamint az elbeszélések számbeli arányának különbségét az elbeszélők között. A kolozsi György Zsuzsánna — közel száz darabot kitevő elbeszélésfüzére a tanú rá — tehetség. Előadókészség tekintetében is messze kimagaslik a többi közül, az egy kivétel: Kocsis Rózsi, akinek mintegy 400 oldalt kitevő emlékezései kiadásra várnak.

Szó volt már arról is, hogy mivel ezek az elbeszélések nem járnak szájról szájra, a közösség elvárása nem csiszolta, nem alakította őket. Éppen ezért az érzékletes képek, hasonlatok, szólások, reflexiók, párbeszédek és leírások kétségtelen szépségét az egyéni tehetség jegyének tekinthetjük.

Ami a szerkesztést illeti, bizonyára abból az ősi epikus készségből származik, amely nem elvontan, hanem az asszociáció segítségével kombinálja az élet eseményeit, élményeit, és teszi kerekdeddé az elbeszeléseket. A népi gondolkodás lényegéhez tartozik ezek „összeszerkesztése": a kezdet, a bonyodalom és a kifejlet érzékelése. Az, hogy az egész világmindenségben minden mindennel össze-

függ, hogy a születés és a halál ugyanazon élet más-más oldala, hogy az életben, a természetben, tehát a világmindenségben örök harc és bonyodalom van, ez is benne van a természettől még el nem szakadt ember érzékeiben, idegszálaiban és egész gondolkodásmódjában. Nem tartom véletlennek, hogy a széki Győri Klára, vagy a kolozsi György Zsuzsánna oly erős asszonyi ösztönnel bírtak, távol még attól a „népi felvilágosodás"-tól, mely általában jellemző a mai falura. A világot mindketten ösztöneik, érzelmeik szerint érzékelik és fogadják, nem értelmükkel és nem az ész segítségével. Ez azt jelenti, hogy megértik azokat a lelki folyamatokat, amelyek magukban és másokban végbemennek. Ezért és így válnak ezek az elbeszélések a családi élet konfliktusainak lélektani dokumentumaivá. Másfelől — és ez már a velük született művészi érzékenység —, megértik és átélik saját maguk és mások lelki folyamatait. Ez nem csupán az elbeszélések rangját, de dokumentum-értékét is emeli.

Már a *Paraszt dekameron* bevezetőjében javasoltam, hogy a benne foglalt tréfás történeteket tekintsük a „realizmus betörésének" a népi prózába, n é p i e l b e s z é l é s e k n e k. Noha a tréfák helyi jellegűek voltak, s gyakran tipologizálhatatlanok, folklorizálódásuk, közösségi voltuk tagadhatatlan volt. Ám ugyanott tisztázatlan műfajiságuk ellenére ide soroltam Győri Klára néhány gyermekkori emlékét is, amelyek viszont már nem voltak közösségi termékek, nem jártak szájról szájra. Akkor nem tértem ki természetükre, nem tudatosítottam más voltukat. A több mint százötven azóta lejegyzett elbeszélés alapján ma már javasolhatom, hogy tekintsük ezeket egy-egy kiemelkedő népi elbeszélő egyéni repertoárjához tartozónak. Abból a meggyőződésből indulok ki, amelyet ugyan az időben visszafelé nem bizonyíthatok, hogy mindenkor voltak ilyen s z e m é l y e s h a n g ú v a l l o m á s o k. Ezeket ugyan nem közösségnek mesélték, de szűk, bizalmas körben elmondták, belső kényszerből kibeszélve azt, ami a szívüket nyomta, ami gyermekkori, vagy későbbi élményekből, érzésekből, traumákból gyülemlett fel lelkükben.

Egy alkalommal, amikor azt kérdeztem György Zsuzsánnától, mi inditja őt arra, hogy történeteit elmondja nekem, ezt válaszolta: „El voltam nyomva a bátyáim között. Gyermekkoromban ütöttek, pofoztak, csak azért, mert én voltam a vakarék. Szívesen elnéztek felettem mái napig."

Ilyen és ehhez hasonló lelki traumák minden időben kelthettek egy-egy művészi érzékenységű lélekben hasonló elbeszélő vágyat. Ezért, akár úgy olvassuk ezeket a történeteket, mint a családi élet lelki konfliktusairól szóló vallomásokat, akár úgy, mint egy tehetséges népi elbeszélő-önkifejező készség megnyilvánulásait — őszinteségüknél fogva — igaz élménnyel szolgálhatnak az olvasónak.[5]

NAGY OLGA

POVESTIRI ALE FEMEILOR

(Rezumat)

Autoarea a cules pe bandă de magnetofon povestiri, care vorbesc despre persoane cunoscute, reale, nu fictive, şi care relatează în diferite variante tema convieţuirii între soţ şi soţie; generaţia tinără cu cea în vîrstă; părinţi şi copii. Aceste istorisiri au un caracter sentimental pronunţat, iar comentariile, reflexiile şi concluziile încărcate de etică ţărănească, fac din acestea adevărate documente sociografice privind realitatea vieţii ţăranilor.

Aceste povestiri nu circulau de la om la om, căci datorită temelor cu caracter intim şi personal, precum şi conflictelor dramatice trăite, au fost relatate, racter intim şi persona:, precum şi conflictelor dramatice trăite, au fost relatate talentului povestitoarelor, aceste povestiri au devenit adevărate manifestări ale realismului popular contemporan.

[5] Az elemzett elbeszélésekből *Asszonyok könyve* címen szeretnék egy kötetnyit közre adni.

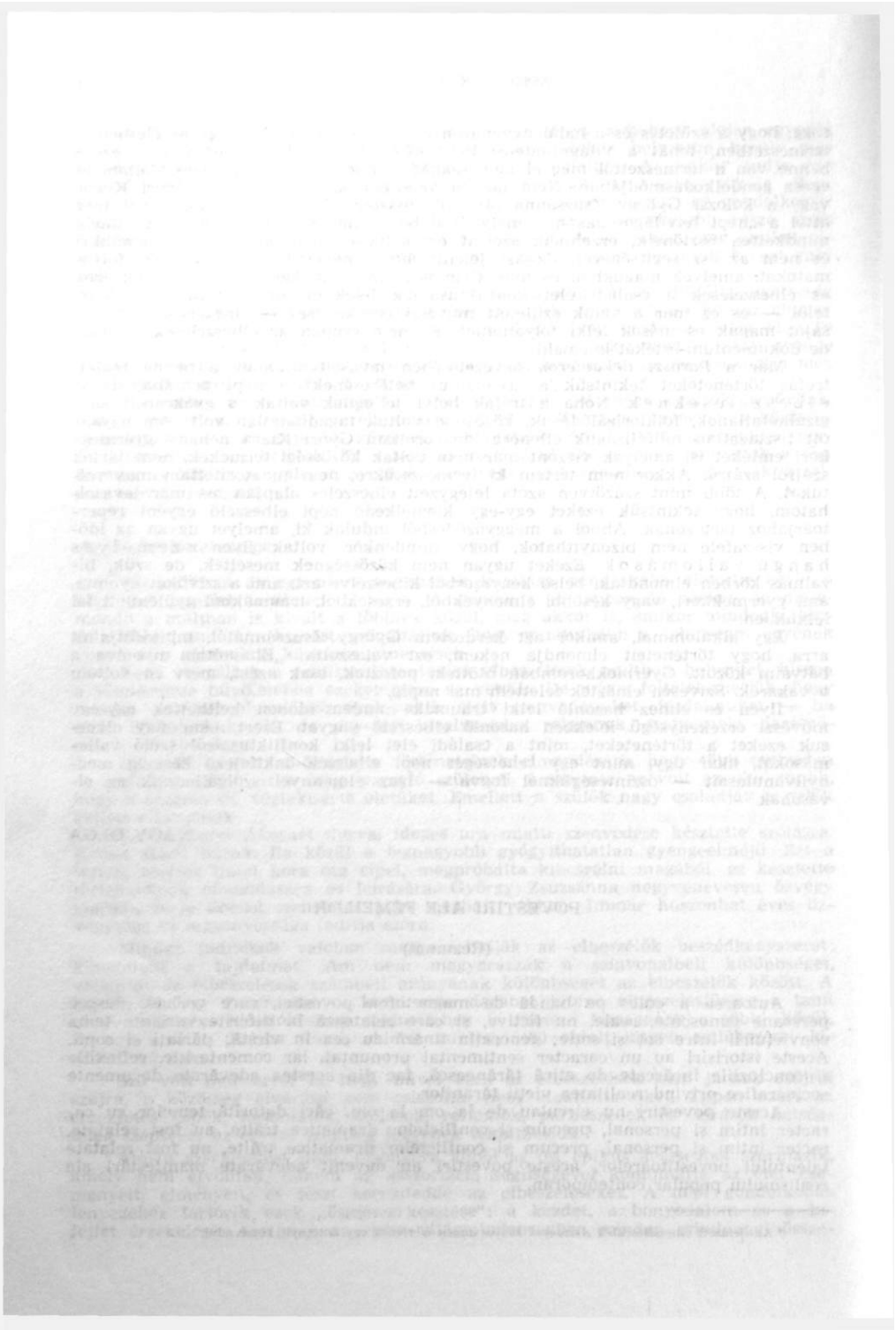

NYELV- ÉS IRODALOMTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK
XXX. évf. 1986. 1. szám

A SZÓFAJI ÉRTÉK

Sok más kérdés mellett a szófajiság problematikája is a mai napig sem kellően tisztázott területe a grammatikának. Úgy tűnik, hosszú időnek kell még eltelnie ahhoz, hogy a szakemberek egyetértésre jussanak, illetőleg bele kell esetleg nyugodni abba, hogy ugyanúgy fogjuk továbbra is kezelni ezt a kategóriát, mint a szó vagy a mondat, újabban pedig a szöveg kategóriáját: ahány meghatározás, csaknem annyi vélemény, illetve, annyiféle értelmezése ugyanannak.

Természetesen nem véletlen, hogy a szófajiság kérdése, a szófaj fogalmának meghatározása, tisztázása, újabb fogódzók keresése egyre inkább foglalkoztatja a kutatókat. Legújabban Fabó Kinga tett kísérletet a kérdés előbbre vitelére (*A szófajváltás.* Nyr. CVIII [1984], 360—9). A szófaj mint (még mindig nem tudni pontosan, hogy milyen) kategória meghatározza, mindenképpen befolyásolja a nyelvtanok tárgyalásrendjét. Kiváltképpen az oktatás szempontjából fontos tehát az, hogy hol helyezzük el, hol tárgyaljuk: a szójelentéstanban, az alaktanban vagy a mondattanban. Ez az egyik kérdés, amelynek előzetes tisztázása elsősorban gyakorlati szempontból feltétlenül fontos. A másik a terminológia kérdése. Egyáltalán beszélhetünk-e például szófajváltásról? Tehát igaz-e az, hogy egyik-másik szó „átkerülhet" egyik szófaji kategóriából a másikba?

Nézzük először az első kérdést. Fabó Kinga tanulmánya az idevágó legfontosabb és legfrissebb szakirodalom ismeretében feltétlenül továbblépett a kérdés megoldásában. Felhívta a figyelmet néhány olyan tételre, amely sok tekintetben eredetinek mondható.

A fő kérdés az, hogy minek alapján lehet eldönteni a szófajiságot. A bonyolultság oka, hogy valójában nem kellően tisztázott dolog, hogy miről állapítjuk meg a főnévi, melléknévi stb. jelleget. A nyelvtanok azt állítják, hogy ezt a szóról mondjuk. „A szófajok a szavak legáltalánosabb kategóriái, melyekben a szavak szótári jelentésének, továbbá nyelvtani viselkedésének (alakjának és mondatbeli használatának) hasonlóságai és különbségei tükröződnek" (MMNyR. I, 194). „A szófaji érték megállapításában... több szempontot kell figyelembe vennünk: a legfontosabb, hogy a szavak milyen általános jelentéskategóriába tartoznak, de számolnunk kell emellett a szónak szoros értelemben vett grammatikai jellegével is" (uo. 195—6). „...célszerű a három szempont együttese alapján... osztályozni a szavakat, jóllehet kétségtelen, hogy a magyar szófajok egyik legfontosabb nyelvi meghatározója a jelentés, a mondatbeli szerepet és az ebből következő alaki viselkedést is elsősorban ez szabja meg (MMNy. 14). Amint Fabó is mondja: „...a nyelvészek ragaszkodnak ahhoz, hogy a három kritérium együttes alkalmazása azonos eredményre vezet" (361). Hogy ez nem egészen így van, azt mindenekelőtt az bizonyítja, hogy ezeknek alapján úgyszólván alig van olyan szó, amely „tiszta" kategória volna. Az MMNy szerzői (és más nyelvtanok is) azért tartják fontosnak megemlíteni az egyes szófaji kategóriák közötti érintkezést. Így beszélnek 1. átmeneti szófajról (pl. az igenevek); 2. kereszteződő szófajról (pl. a vonatkozó névmás és a kötőszó); 3. kettős vagy hármas szófajú szavakról (pl. népnevek és színnevek stb.); 4. alkalmi szófajváltásról (pl. Nem enged a negyvennyolcból).

Visszatérve a feltett kérdésre: minek alapján és miről mondjuk azt, hogy főnév? Erre az eddigi nyelvtanok alapján a válasz ez: a jelentés, az alaki viselkedés és a mondattani szerep alapján a *szóról* mondjuk. Azért hangsúlyozzák a nyelvtanírók, hogy fontos mind a három szempont figyelembe vétele, mert például a *menés* szó csupán a jelentése alapján ige is lehetne, hiszen cselekvést fejez ki.

Az eddigiekből kitetszik — amit egyébként mindenki tud —, hogy az összes nyelvtanok a szófaji kategóriákba a szavakat sorolják be. Ez természetesnek tűnik, hiszen magának a kategóriának az elnevezésében előtagként szerepel a szó hangsor. A kérdés itt az, amint felveti Fabó, hogy mit kell értenünk a szó fogalmán. Berrár Jolánra hivatkozva megemlíti, hogy a szó hangsor a szakirodalomban

három dolgot jelent: 1. a szóalakok összességét, ez pedig azonos a tövekkel, vagyis a szótári szóval; 2. a szótári szó ragozási rendszerét, vagyis a szóalakot; 3. a szóalaknak a mondatban való egyedi megjelenéseit, vagyis a szóelőfordulást. Mindez azért fontos, mert a grammatikák szófaji elkülönítésében keveredik a történeti és a leíró szempont. Például a *kertben* meg a *szemben* történeti szempontból azonos szófajú (ragos főnév), leíró szempontból az utóbbi határozószó és névutó (l. ErtSz). Ez azt jelenti, hogy nincs pontos fogódzónk a szófaji besorolásra, hiszen nagyon sok a határeset, amint nevezni szokták a „nem tiszta szófajú szó" (l. *Tanulmányok a mai magyar nyelv szófajtana és alaktana köréből*. Bp., 1974. 59—73). Továbbmenve: amikor a „szó"-ról megállapítjuk, hogy főnév, ezt a hangsorról, a jelentésről vagy együtt a kettőről mondjuk? A kérdés megválaszolása nem könnyű. Mert például a „magas ház" és a „magasba emelkedett" szószerkezet *magas* eleméről már a jelentés alapján is megállapítható, hogy melléknév, illetve főnév. De például egy ilyen mondatban: *A pici kiejtette a gla hangsort*. Mi ez a „gla"? Van-e szófaja? Ha van, minek alapján állapítható meg, hiszen nincs jelentése, valójában tehát nem is szó. Ha nincs, miért nincs? Mondattanilag elemezve a „gla" jelzőnek minősíthető, ennek alapján szófajilag melléknév. Feltehető tehát az a kérdés, hogy milyen korellatív viszonyban van egymással a jelző és a melléknév, tehát a melléknév a mondatban jelzői szerepben jelenik meg, vagy fordítva: a mondatbeli jelző szófaji szempontból mindig melléknév? Szerintem a második tartalmazza az igazságot, legalábbis közelebb van hozzá. Ugyanis a „gla" csupán a mondatbeli jelzői szerepe alapján mondható melléknévnek, sem a „jelentése", sem az „alaktani viselkedése" nem árul el erről semmit. Ha ez így van, akkor valóban meg lehet esetleg kérdőjelezni azt az állítást, mely szerint „a szófaj lényege az, hogy jelentésforma" (365), illetőleg: „A szófaj tehát jelentésfaj" (uo.). Itt eljutottunk ahhoz a kérdéshez, hogy végülis a jelviszony két összetevője (a szójel, vagyis a hangsor és a jelentés) kapcsolatában melyiknek van nagyobb szerepe a szófaji hovatartozásban. Az eddigi általános felfogás szerint a jelentésnek, olyannyira, hogy a szófajtanban jelentés nélküli hangsorral nem is szoktak foglalkozni. Az igaz, hogy a nyelvi elemeknek (kiváltképpen a szavaknak) van jelentésük és hogy a jelentésnek csakugyan van fontossága a szófaji hovatartozásban, de Fabó Kinga szerint: „Bármilyen hangsor ragozódhat főnévként, ha főnévként használjuk" (369). Tovább: „Mit jelent az, hogy egy hangsort főnévként használunk? A következőket: Egy hangsor szófajiságát mondatbeli helyzete(i) alapján kapja. Egy szójel önmagában jelentésforma (szófaj) nélküli hangalak. Csak akkor válik valamilyen szófajjá, ha mondatba kerül. Szigorúan véve tehát egy hangsor, pl. az *asztal* szófaját nem lehet megállapítani. Csak annyit mondhatunk, hogy pl. az *asztal* hangsor általában főnévi jelentésformában (szófajban) szokott megjelenni, de megjelenhet más jelentésformában is. — A legtöbb hangsornak van valamilyen leggyakoribb használati módja, ebből következően leggyakoribb jelentésformája, azaz szófaja" (uo.). Amint látszik, a szerző szerint a szófaj azonos a jelentésformával, ez pedig azonos a használati móddal. De talán még ennél is fontosabb az a megállapítás, hogy „Egy hangsor akkor válik valamilyen szófajjá, ha mondatba kerül." Innen már csak egy lépés választ el attól, hogy a szófajt mint kategóriát függetlenítsük a szójelentéstől, legalábbis azokban az esetekben, amikor a hangsornak nincs is jelentése. (Lásd a *gla* példáját vagy a Fabó cikkében található Tandori idézeteket). Mindennél fontosabbnak látszik tehát az úgynevezett nyelvtani jelentés. Ezt pedig azonosíthatjuk a mondatrész-szereppel. Tehát a „gla" hangsornak a mondatban jelzői szerepe van (ez a nyelvtani jelentése), ezért sorolható a melléknél kategóriájába.

Visszatérve a szófajtan helyének a kérdésére, talán érdemes volna elgondolkozni azon, hogy nem volna-e helyes a mondattanban a mondatrészekkel szoros összefüggésben tárgyalni. Ehhez azonban arra is szükség volna, hogy grammatikai rangsort állapítsunk meg közöttük: vagyis az alany szerepű szó mindig főnévnek minősüljön, a jelzői szerepű melléknévnek (a számnév is!). A legnagyobb problémát a névszói állítmány szófajisága jelentené, habár Károly Sándor kimutatta: „Az állítmány a modern grammatikai felfogás értelmében egyrészt csak paradigmatikus rendszerében, alakpárjaival együtt értékelendő, s akkor A szél csípős — féle mondatok csípős állítmánya a csípős vagyok, csípős vagy, csípős Ø stb., vagy a csípős volt, csípős lesz, csípős Ø stb. sorban verbo-nominális állítmánynak számít, tehát funkcionálisan vagy szerkezetileg puszta nominális állítmány nincs,

másrészt a szintagmakapcsolatban, a szószerkezetben a csípős + segédige kapcsolat mint egység számít szintagmatagnak, amelynek szemantikai zöme a névszói rész, szintagmatikus zöme a segédige. ... A grammatikai állítmány ezek szerint tehát valóban az ige." (Nyr. LXXXVIII [1956], 159). Ebből az következik, hogy *A szél csípős* mondat állítmánya a 'csípős van', csakhogy a segédigét (*a Pista van húszéves* típusú mondatok kivételével) nem szerkesztjük bele. Így azt a névszót, amely úgynevezett névszói állítmányként jelenik meg a mondatban, továbbra is főnévnek, melléknévnek stb. lehetne minősíteni. Fölmerülhet persze annak a lehetősége is, hogy funkcionális szempontból tekintsük igének. Rácz Endre szerint is: „... a névszói állítmány úgy is felfogható, mint olyan névszói-igei állítmány, amelyben az igei rész zéró fokon szerepel, s így pontosan megfelel a kijelentő mód jelen idejében (és alanyi ragozásban) levő 3. személyű igei állítmány zéró morfémájának, azaz:

(A diák) szorgalmas — Ø ~ tanul + Ø

Az igei rész hiánya (vagyis a névszói állítmány) tehát a rendszerbeli összefüggés alapján fejezi ki a kijelentő mód jelen idejének 3. személyét." (*A mai magyar nyelv*, 240—1). Szabó Dénes felfogása szerint: „A nominális mondat praedicatív viszonyához — bár nincsen benne igealak — a jelentő mód jelen idejének és a harmadik személynek a képzete kapcsolódik: Ő katona. Ők boldogok. Az gyönyörű. — Más módban, más időben és más személyben névszói-igei állítmányt használunk." (Szabó Dénes, *A mai magyar nyelv*. 1953. 79). Ez azt is jelenti, hogy az *Ő katona* mondat az alany-állítmányi viszony szempontjából azonos ezzel: *Ő sétál* (tehát jelentő mód); most sétál — most katona (tehát jelen idő), ő sétál — ő katona (tehát 3. személy). A névszói állítmány tehát jelentő módú, jelen idejű, 3. személyű igealakkal helyettesíthető:

A gépkocsi(k) ragyogó(ak)

A gépkocsi(k) száguld(anak)

Az persze legalábbis vitatható, hogy a funkcionális azonosság, a helyettesíthetőség valóban kimeríti-e a szófaji azonosságot is. Vagyis egy szó attól ige-e, hogy a mondatban állítmány, vagy attól, hogy igei személyragokat vehet magához. Ha ugyanis a mondatrész-szerep a döntő, akkor egy ilyen mondatban: *A jár ige egytagú szó* — a 'szó' ige, az 'ige' főnév, a 'jár' melléknév. Ez képtelenségnek hat, pontosabban csupán a 'szó' főnév → ige szerepváltása (szófajváltása) szokatlan, de a 'jár' melléknevesülése — úgy gondolom — nem tűnik ennyire szokatlannak. De vajon képtelenségről, szokatlanságról van szó csupán, vagy pedig arról, hogy az eddigi beidegződések alapján a szófajiságot mindig konkrét szóhoz kapcsoljuk, vagyis egységesnek fogjuk fel a szó- és szófajfogalmat. Fabó Kinga Mártonfi Ferencre (Nyk. LXXV [1974], 177—201) hivatkozva ezt mondja: „... a grammatikai szófaj nyelvi univerzálé (minden nyelv minden hangsorának van valamilyen struktúrája), a lexikai szófaj viszonyt nem. Egy nyelv szótári tételeihez nem feltétlenül tartozik hozzá szófaji értéke. (Pl. angol *walk* 'séta, sétálni'; magyar *fagy:* ige, fn.) Vagy megfordítva: a szófajiság, a szófaji érték nem feltétlenül a szóhoz (szótári szóhoz) kötött. Egyáltalán nem szükségszerű, hogy a szófajiság tulajdonságát, a szófaji értéket hordozó nyelvi képződmény lexikalizálódjon, és feltétlenül egy szótári szónak nevezett (egy egységnek tekintett és más egységektől írásban is elkülönített) egységhez legyen alárendelve. — A szófajiság tulajdonság tehát megjelenhet a szónál magasabb vagy alacsonyabb nyelvi szinteken (tehát nem lexikalizálódott formában), esetleg éppen a szószint kihagyásával" (361—2). Lennebb Berrár Jolán felfogását ismertetve (*Próbák és problémák*. A Mai Magyar Nyelv tankönyv második kiadásához. Szófajok, kézirat. 1979.) ezt olvassuk: „Minden nyelvi elemnek, amelynek van jelentéstartalma (pl.: morféma, szintagma, mondat), van jelentésformája, azaz szófaja. Természetesen az utóbbi jelentésformáját célszerűbb lenne nem szófajnak, hanem mondjuk morfémafajnak, szintagmafajnak, mondatfajnak nevezni." Ebből következik, hogy például az egyszerű bővített mondat teljes alanyi részét főnévnek, teljes állítmányi részét (talán függetlenül attól, hogy igei-e vagy névszói) igének kellene vagy lehetne felfogni. Ennek viszont ellene mondanak a morfológiai tulajdonságok, hiszen az ige toldalékolási lehetőségei eltérnek a névszóéitől. Az viszont elfogadható, hogy a szófaj nem csupán a szóhoz kapcsolható tulajdonság, hiszen — mint láttuk — bármilyen hangsor (még a jelentés nélküli is) besorolható valamely szófajkategóriába, és szavak együttese is (pl. a több elemű tulajdonnevek) hozzátartozhatnak valamely szófajhoz.

Magát a szófajt tehát mindenképpen a szó kategóriája fölé kell helyeznünk. Ezt úgy kell érteni, hogy például a magyar nyelvnek nemcsak bizonyos számú szavát sorolhatjuk a főnév csoportjába, hanem valójában az összes szavakat, sőt bármilyen nyelvi elemet (alkalomadtán a toldalékot is; lásd: *A-t tárgyrag.* Ebben a *-t* tulajdonképpen főnév). Telegdi Zsigmond szerint: „A magyar egyáltalán nem ismer lényegileg, minden körülmények közt változatlan, ragozhatatlan szójeleket; bármennyire alkalmi a főnevesítés, főnévi használatban minden szójel ragozódik, még a költőszó is" (*Nyelvtani tanulmányok.* Bp., 1961. Szerk. Sulán Béla, 45). Temesi Mihály pedig megállapítja: „Törvényszerű jelenség nyelvünkben, hogy egyes főnevek és melléknevek kettős szófaji értékben használatosak, s hogy minden főnév alkalmilag melléknévi értelemben, és minden melléknév alkalmilag főnévi értelemben is élhet" (Nyelvtani tanulmányok. 75). Pais Dezső szerint „... a szófajok... mivolta kétféle természetű, de egymással összefüggően fellépő jelentéstani és alaktani tényezők összehatásának a függvénye." (Hozzászólás a leíró nyelvtani vitán. Sokszorosított anyag. Bp., 1953. 33.) És most nézzünk két egymásnak ellentmondó állítást. Telegdi idézi E. Hermanntól: „... a szófaj a mondatban tűnik ki"; lennebb: „Olyan szavak, mint a német singen és blau magukban nem tartoznak egy bizonyos szófajhoz, csak a mondat üt rájuk bélyeget" (*Nyelvtani tanulmányok.* 38). Ehhez fűzi hozzá Telegdi: „... megtévesztő az állítás, hogy a szavakra csak a mondat üti egy bizonyos szófaj bélyegét; ellenkezőleg: a szavak szükségképpen határozott nyelvtani jelleggel lépnek be a mondat szerkezetébe, jellegük meghatározása előfeltétele szintaktikai alkalmazásuknak" (uo.). Visszatértünk ismét a már említett kérdéshez: a szófaji érték határozza-e meg a szó mondatrész-szerepét, vagy fordítva: a mondatrész-szerep a szófaji értéket. Már említettem előbb, hogy talán a második áll közelebb az igazsághoz. Mert igaz ugyan, hogy az ige a mondatban leggyakrabban állítmány, a főnév pedig leggyakrabban alany stb., de azt is igaznak kell elfogadnunk, hogy az állítmány mindig ige(i értékű), az alany pedig mindig főnév(i értékű). (L. előbb a Károly Sándorra, Rácz Endrére és Szabó Dénesre való hivatkozást.)

Összefoglalva: kétségtelen, hogy magát a szófajt három tényező: a jelentés, az alaktani viselkedés és a mondatrész-szerep határozza meg. Ezt azonban mindig kizárólag a mondatban tudjuk a konkrét szóra (vagy a szónál nagyobb, néha kisebb nyelvi egységre) vonatkoztatni. Ugyanis a jelentés a mondatban lesz világos, a toldalékolás a mondatban történik, és mindenik mondatrésznek bele kell tartoznia egy bizonyos szófajkategóriába. A nyelvtanokban számon tartott tizenkét szófaj közül kettő (a főnév és a melléknév) általános szófajnak tekinthető. Ezt a két értéket ugyanis a nyelv valamennyi egysége felveheti. (Amennyiben a mondat állítmányi részének végső meghatározottját igei értékűnek fogjuk fel, akkor ebbe a kategóriába tartozik az ige is, mert bármelyik szó betölthetí a mondatban az állítmány szerepét. Ez a kérdés azonban további kutatást és bizonyítást kíván.) A többi tíz (vagy kilenc) egyedi v. sajátos szófaj, mert vannak ugyan közöttük is átfedések (l. a névmást és a határozószót stb.), de nincs egyetlen olyan sem, amelybe szófajilag minden nyelvi egység besorolható volna. A szófaj nem (csak) jelentésfaj, hanem a nyelvi egység (elsősorban természetesen a szó) mondatbeli megjelenésének módja, grammatikai jelentéstartalma. Ez egyúttal azt is jelentené, hogy a szófajváltást mint jelenséget kirekeszthetjük az elemzésből, mert nem arról van szó, hogy bizonyos esetekben például a melléknév főnévi kategóriába „vált", hanem valóságos főnév. Tehát a főnév és a melléknév nem úgy különül el egymástól, hogy: *kör* (főnév), *alakú* (melléknév), — hiszen ebben a mondatban: *Vettem egy kör alakút* — a szófaj értékük pontosan fordított. Vagyis a szófajt mint grammatikai kategóriát nem úgy kell felfogni, hogy vannak szavak, és azok beletartoznak egyik vagy másik osztályba, hanem fordítva: megvannak a szófaji osztályok, és az egyes szavak (és más egységek is) az említett szempontok alapján hol, az egyik, hol a másik osztályba sorolhatók.

BALOGH DEZSŐ

VALOAREA „PĂRȚII DE VORBIRE"

Rezumat)

Autorul intenționează să elucideze o problemă gramaticală, și anume aceea a noțiunii de „parte de vorbire", care nici pînă în momentul de față nu este definitiv clarificată în literatura de specialitate. Prima problemă la care se raportează conceptul de „parte de vorbire", o constituie punctul (mai bine zis punctele) de vedere, pe baza cărora se face delimitarea acestor categorii. În gramaticile cunoscute se ia în considerare sensul, structura morfologică și rolul cuvîntului în propoziție. Fără îndoială, toți acești factori au importanța lor, dar — așa cum rezultă din explicațiile autorului — trebuie să fie luat în considerare și contextul. Despre un cuvînt izolat, scos din context, nu se poate constata ce „parte de vorbire" este, numai într-un context concret „primește" el un caracter de „parte de vorbire". Acest lucru înseamnă că un atribut, de exemplu, nu este atribut pentru că respectivul cuvînt, în rolul de atribut, este adjectiv, ci tocmai invers: cuvîntul respectiv este adjectiv pentru că în text are rol de atribut. În consecință, „partea de vorbire" este o categorie gramaticală, adică este modul de apariție a cuvîntului în propoziție și are o valoare semantică gramaticală.

NYELV- ÉS IRODALOMTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK
XXX. évf. 1986. 1. szám

A ZÁRT *Ű*-ZÉS ÉS *Ú*-ZÁS EGYTAGÚ SZAVAKBAN ÉS HATÁROZÓRAGOKBAN

1. A köznyelvi és más nyelvjárásokbeli *ő* és *ó* helyén jelentkező *ű* és *ú*, Demétől zárt *ű*-zésnek és *ú*-zásnak nevezett nyelvjárási jelenség egyike a nyelvjárási irodalomban leggyakrabban érintett és tárgyalt kérdéseknek (Balassa, MNyj. 122; Horger, MNyj. 57; Deme, NyatlFunk. 187, 194; Imre Samu, MMNyjR. 96, 102). Kialakulásával is többen foglalkoznak. Történeti szempontból a köznyelvi *ő*-vel és *ó*-val szembeni *ű*-zést, illetőleg *ú*-zást zártabbá válásnak mondja Horger (MNyj. 40, 57), de vele szemben a jelenséget mások a monoftongizációnak kétirányú lefolyásával magyarázzák (Gombocz, Ht. 86; Bárczi, TA. 156, Ht. 65 kk.; Deme, NyatlFunk. 194; Benkő, MNyjtört. 76). Több esetben, nyelvjárásterülettől függően, analógiás kiegyenlítődés is hathatott, ahogyan az a határozóragok esetében is végbement. A *-ből, -ből* és *-ról, -ről* határozóragok hosszú magánhangzója ugyanis a kettőshangzók nyíltabb irányú (*ó, ő*) monoftongizációja révén jött létre, a *-tól, -től* rag viszont jórészt *-túl, -tűl* formájúvá alakult. Egyes nyelvjárástípusokban azonban már a XV. század folyamán analógiás kiegyenlítődés történt (Bárczi, Magyar névragozás. 1946; Benkő, MNyjtört. 81). E határozóragok további alakulásának területi problémáit jól szemléltetik a Benkőtől közölt térképlapok (MNyjtört. 102—3).

2. A zárt *ű*-zés és *ú*-zás körébe természetszerűleg beletartozik valamennyi köznyelvi *ő* és *ó* helyén jelentkező adat, ezek a többi megfeleléssel és fonémaváltakozással együttesen adják meg az /*ű*/ és /*ú*/ fonéma gyakoriságát, súlyát az illető nyelvjárási egység fonémarendszerében (így pl. Végh: MNny. I, 27; Papp: MNny. VI, 51; Teiszler, NagykárolynyjR. 94, 129; Vöő, BánsnyjR. 35, 63; Imre, MMNyjR. 96, 102). A jelenség nyelvföldrajzi vizsgálatakor nem elegendő azonban megadnunk az /*ű*/ és /*ú*/ fonéma százalékos súlyát, a különbségeket csupán az illető fonéma gyakoriságának különbözőségében látnunk, hanem a jelenség belső tagoltságának részletezésével, az összetartozó adat-csoportok nyelvföldrajzi izoglosszáinak követésével, körülhatárolásával mutathatjuk ki, hogy a jelenség hol, a nyelvrendszer milyen morfémáiban jelentkezik. Nyilvánvalóan külön kell választanunk a jelenség „tendenciaszerű" megnyilvánulását a hang sajátosan egy-egy szó- vagy ragmorfémához köthető felbukkanásától. Így például esetünkben elkülönítendő az egytagú szavak, főleg a *kű, lú* típusú *v*-tövű morfémák összetartozó csoportja a többtagú, a *fúrú, meddű* típusú szavak tővégi eseteitől vagy az említett határozórag-csoporttól.

3. Magam az alábbiakban a romániai magyar nyelvjárások tendenciaszerű zárt *ű*-zésének és *ú*-zásának nyelvföldrajzát vizsgálom az egytagú, jórészt *v*-tövű morfémákban meg egy határozórag-csoportban a „Romániai magyar nyelvjárások atlasza" anyaga alapján. Az atlasz kér-

dőfüzetéből erre a célra a *bő, bőr, cső, kő, ő, (ők), lő, sző, ló,* valamint a *-ból, -ből; -ról, -ről; -tól, -től* határozóragokat tartalmazó címszavakat választottam ki. Az atlasz viszonylag sűrű kutatópont-hálózata lehetővé teszi egyrészt a jelenség pontosabb nyelvföldrajzi leírását (Imre Samu az MNyA. ritka erdélyi kutatópont-hálózata alapján csak ilyen elnagyolt nyelvföldrajzi megállapításokat tehet: „Erdély nagy területén", „Erdély nyugati vidékén"; MMNyjR. 98, 104), másrészt válaszolhatunk arra a kérdésre is, hogy vajon a zárt *ű*-zés, *ú*-zás nyelvföldrajzilag összekapcsolható-e, legalábbis a romániai magyar nyelvjárások vonatkozásában, az *í*-zéssel, ahogyan Losonczi gondolta (NyF. LXXXI, 8; NyT. II, 7), s amely párhuzamosság mértéke még „alapos vizsgálatra szorul" (Deme, NyatlFunk. 187).

Az adatok felsorakoztatásakor látni fogjuk, hogy a köznyelvi */ő/*-vel, */ó/*-val szemben hol hosszú *ű* és *ú*, hol rövid *ü* és *u* áll. Egy-egy nyelvjárási egység fonémarendszerében ezek az adatok természetszerűleg különbözőképpen értékelendők (így pl. Teiszler, NagykárolynyjR. 88, 94). Minthogy azonban az adatokat egy átfogó köznyelvi/nyelvjárási nyílt/zárt váltakozás részeként vizsgáljuk csupán, azok nyelvföldrajzi megjelenését követjük, Deméhez hasonlóan úgy véljük, hogy „az adatok besorolásakor ide kell vennünk az azóta megrövidült eseteket is" (NyatlFunk. 187). Földrajzilag kutatópontokként nyugatról kelet felé haladunk, íme:

B i h a r—É r m e l l é k: Ágya: *bű, bűr, csű, kű, ű, űk, lű, szű, lú; -bul, -bül; -rul, -rül; -tul, -tül.* Nagyszalonta: *bű, bűr, csű ~ csü, kù, ű, ük, lű, szű, lú; -bul, -bùl ~ -bül; -rúl ~ -rul, -rűl ~ -rű; -túl ~ -tùl, -tül ~ -tűl.* Bélfenyér: *bű, bűr, csű, kű, ű, ük, lű, szű ~ szù, lù ~ lú; -bul, -bül; -rul, -rül ~ -rùl; -túl ~ -tul, -tűl ~ -tül.* Köröstárkány: *bű, bűr, csű, kű, ű, ük, lű ~ ⟨lö^{a}⟩, szű, lù ~ ⟨lò⟩; -bù, -bü ~ -bül; -ru ~ ⟨-ro⟩, -tú ~ -tù ~ -tu, -tű ~ -tül.* Biharsályi: *bű, bűr, csű, kű, ű ~ ⟨ő̤ṳ̈⟩, űk ~ ő̤ṳ̈k, lű, szű, lú; -bùl, -bül ~ -bül; -rùl, -rül ~ -rùl; -tul ~ -tùl, -tùl.* Pósalaka: *bű, bö^{a}r ~ bűr, csű ~ ⟨csöü⟩, kű, ű, ük, lű, szű, lú; -búl, -bű; -rú ~ -rúl, -rű ~ -rű'; -tú ~ -tú', -tű ~ -tül.* Síter: *bű, bűr ~ ⟨bö^{a}r⟩, csű, kű, ű ~ ⟨öü⟩, ük, lű, szű, lú; -búl, -bűl ~ -bül; -rù' ~ -rúl, -rùl; -túl ~ -tu', -tùl.* Tóti: *-bű ~ -bőü, bűr, csű, kű, ù ~ ⟨öü⟩, ùk ~ öük, lű, szű ~ szőü, lù ~ ⟨lọu⟩; -bùl, -bül; -rul, -rùl ~ -rül; -tùl ~ -tul, -tül.* Érköbölkút: *bű, bűr, csű, kű, ű, ük, lű ~ ⟨löü⟩, szű, lú ~ ⟨lọu⟩; -bùl, -bül ~ -bűl; -rù ~ -rúl, -rül ~ -rűl; -tù' ~ -tu', -tùl.* Érkörtvélyes: *bű, bűr, csű ~ ⟨csöü⟩, kű ~ ⟨kő^{a}⟩, ű ~ ő̤ṳ̈, ük, lű, szű, lú; -bùl, -bül; -rù', -rùl; -tùl, -tül ~ -tül.* Mezőfény: *bű, bűr ~ bőür, csű, kű ~ köj, ű ~ ő̤ṳ̈, ük ~ ő̤ük, lű ~ lőj, szű, lú; -búl ~ -bóul, -bül; -rúl, -rül ~ -rùl; -túl ~ -tùl ~ -tóul, -tùl ~ -tül.* Gencs: *bű, bűr, csű,*

kű, ű ~ ő̯ü̯, űk ~ ő̯ü̯k, lű ~ ⟨lő̯ü̯⟩, szű, lú; -bú^{l}, -bǜl ~ -bűl; -rúl ~ -rú, -rül ~ -rǜl; -tùl ~ -túl, -tǜl ~ -tűl.

Szamoshát—Nagybánya és Kővár vidéke: Egri: *bű, bűr, csű ~ ⟨cső̯ü̯⟩, kű, ű ~ ő̯ü̯, űk ~ ő̯ü̯k, lű, szű, lú; -bul, -bül; -ru^{l}, -rül; -tul, -tül.* Hirip: *bű, bűr, csű, kű, ű ~ ⟨ő̯ü̯⟩, űk ~ ⟨ö̀ü̯k⟩, lǜ, szű, lú; -bul, -bül; -ru ~ -rul, -rü ~ -rǜl; -tùl ~ -tu, -tü.* Kőszegremete: *bű, bűr, csű ~ ⟨csö̯ü̯⟩, kű, ű ~ ⟨ö̯ü̯⟩, űk ~ ö̯ü̯k, lű, szű, lú; -bul, -bül ~ -bü; -ru ~ -rùl, -rül; -tul, -tül.* Misztótfalu: *bű ~ bő̯ü̯, bűr, csǜ, kü ~ kȫ, ő̯ü̯, ő̯ü̯k, lű ~ ⟨lő̯ü̯⟩, szǜ, lú ~ ⟨lo̯u̯⟩; -bul, -bül; -rul ~ ro^{u}l, -rü^{l}; -tul ~ -tùl, -tǜl.* Koltó: *bű, bűr, csű, kű, ű, űk, lű, szű, lú ~ ⟨lóu̯⟩; -bu, -bü ~ -bǜ; -ru, -rü ~ -rül; -tùl ~ -tu, -tü.* Sárosmagyarberkesz: *bǜ, bűr, csű, kű, ű, űk, lű ~ lü, szű ~ szö^{ü}, lú; -bù ~ -bo^{u}, -bü ~ -bǜl; -rul ~ -ru ~ ⟨-rou̯⟩, -rǜl ~ -rü; -tù ~ -tul, -tű^{l} ~ -tül.*

Máramaros: Rónaszék: *bö̀ ~ bü, bö̀r ~ ⟨bür⟩, csö̀ ~ cs^{ü}ö ~ csü, kö̀ ~ kö, ö, ök, lö, szö, lo; -bul, bül ~ -bö̯l; -rol ~ -rul, -röl ~ -rül; -tol ~ -tul, -töl ~ -tül.* Aknasugatag: *bö, bör, cs^{ü}ö, kö, ö, ök, lö, szö̀, lo; -bol, -böl; -rol, -röl ~ -rül; -tol, -töl ~ -tül.*

Bánság: Kisiratos: *bű, bűr, csü ~ cso̯, kű, ű, űk, lű ~ ló, szű, lú ~ ló; -búl, -bűl ~ -bǜl; -rúl, -rűl ~ -rül; -tùl, -tǜl ~ -tül.* Majlátfalva: *bű, bűr, csű ~ csǜ, kű, ű, űk, lű ~ lo̯, szű, ló ~ lú; -bú, -bǜl; -rú ~ -rùl, -rű ~ -rǜl; -tú ~ -tùl, -tű ~ -tǜl.* Dezsőháza: *bű, bűr, csű, kű ~ kő^{ü}, ű ~ ⟨ő^{ü}⟩, űk, lű ~ lő^{ü}, szű, ló^{u} ~ lo; -bul ~ -bòl, -bül ~ -böl, -rul ~ -ròl, -rül ~ -rö̀l; -tul ~ -tòl, -tül ~ -tö̀l.* Keresztes: *bűj, bűr, csű ~ cső^{ü}, kű, ű, űk, lüv, szű ~ sző̯ü̯, lo̯; -búl, -bűl ~ -bül; -rú ~ -rúl, -rű^{l} ~ -rűl; -tú ~ -túl, -tű ~ -tűl.* Végvár: *bű, bűr ~ bőr, csű ~ cső̯ü̯, kű ~ kő̯ü̯, ű ~ ő̯ü̯, űk, lő̯ü̯, szű ~ sző̯ü̯, lo̯u̯; -bù^{l}, -bűl ~ -bül; -rúl ~ -rùl, rű^{l} ~ -rűl; -tú ~ -tùl, -tű ~ -tűl ~ -tül.* Szapárifalva: *bű ~ bő̯ü̯, bűr, csű ~ cső̯ü̯, kű, ű ~ ő̯ü̯, űk, lő^{ü}, szű ~ sző̯ü̯, lóu̯; -búl, -bűl ~ -bű^{l}; -rúl, -rűl; -túl, -tűl ~ -tǜl.*

Szilágyság: Dobra: *bű, bűr, csű, kű, ű, űk, lű, szű, lú; -búl, -bű^{l}; -rúl, -rűl; -t̬úl, -t̬űl.* Bogdánd: *b^{ü}ȫ, bőr, cs^{ü}ȫ ~ csȫ ~ ⟨cső̯ü̯⟩, ko̯, ^{ü}ȫ, ^{ü}ȫk, lȫ ~ ⟨lȫ^{ü}⟩, sz^{ü}ȫ, l^{u}ō ~ lō ~ ⟨la̯o̯⟩; -bù ~ -bú, -bǜ ~ -bű; -rú ~ -ru, -rű^{l} ~ -rü^{l}; -tù ~ -tu, -tü.* Völcsök: *bű, bűr, csű ~ csǜ, kű, ű ~ ⟨ö̀ü̯⟩, űk, lű, szű, lú ~ ⟨lóu̯⟩; -bul, -bűl ~ -bü; -rúl ~ -rul, -rű ~ -rűl; -túl, -tű ~ -tü.* Kárásztelek: *bű, bűr, csű, kű, ű, űk, lű,*

szű, lú; -bùl, -bù̀l; -rú^{l} ~ -rùl, -rù̀^{l} ~ -rű^{l}; -tú^{l} ~ -tùl; -tül ~ -tù̀^{l}. Ipp: *bű, bűr, csű, kű, ű ~ ⟨ő̤ṳ̈⟩, űk ~ ő̤ṳ̈k, lű, szű, lù; -bul, -bül; -rul ~ -ru, -rül; -tul, -tül.* Szilágyperecsen: *bű, bűr, csű ~ ⟨cső^{ü}⟩, kù̀, ű ~ ⟨ő^{ü}⟩, űk ~ ő^{ü}k, lű ~ ⟨lő^{ü}⟩, szù̀, lu ~ lù; -bul, -bü; -ru ~ -rù, -rü ~ -rù̀l; -tú ~ -tul, -tù̀ ~ -tül.* Diósad: *bű, bűr, csű, ű, űk, lű ~ ⟨lő̤ṳ̈⟩, szű, lú; -bul ~ -bú, -bül; -rú ~ -rúl, -rü; -tú, -tül.* Petenye: *bű, bűr, csű, kű, ű, űk, lű, szű, lú; -bù, -bű ~ -bù̀; -rù, -rű ~ -rül; -tú^{l} ~ -tul, -tù̀ ~ -tù̀l.*

K a l o t a s z e g: Szentkirály-Zentelke: *bű, bűr ~ ⟨bő^{ü}r⟩, csű, kű, ű, űk, lű, szű, lú; -búl, -bűl ~ -bù̀l; -rúl ~ -rùl, -rűl ~ -rù̀l; -túl, -tűl.* Magyarbikal: *bű, bűr, csű, kű, ű, űk, lű, szű, lú; -bul, -bül ~ -bù̀l; -rul, -rül ~ -rù̀l; -tú ~ -tul, -tű ~ -tü^{l}.* Középlak: *bű, bűr, csű, kű, ű, űk, lű, szű, lu; -bul, -bül ~ -bù̀l; -rul ~ -rùl, -rül ~ -rù̀l; -tul, -tül.* Gyerőmonostor: *bű, bűr, csű, kű, ű ~ ⟨ő̤ṳ̈⟩, űk, lű, szű, lú ~ lù; -búl, -bűl ~ -bül; -rúl ~ -rul, -rűl ~ -rù̀l; -túl, -tűl.* Nagykapus: *bű, bűr, csű, kű, ű, űk, lű, szű, lú; -búl, -bűl ~ -bù̀l; -rúl ~ -rù^{l}, -rű ~ -rűl ~ -rù̀l; -túl ~ -tùl, -tűl ~ -tù̀l.* Méra: *bű, bűr, csű, kù̀, ű ~ ő̤, űk, lű, szű, lú; -bul, -bül; -rul ~ -ru^{l}, -rül; -tul ~ -tùl, -tül.* Györgyfalva: *bű, bűr, csű ~ csù̀, kű, ű, ù̀k, lű, szù̀, lu; -bul, -bül; -rul ~ -ru^{l}, -rül ~ -rù̀l; -tul, -tù̀l.*

B e l s ő - E r d é l y (a mezőségi nyelvjárás kutatópontjai): Domokos: *büj, bűr, csù̀ ~ csű, ű, űk, lű, szù̀, lú ~ lù; -búl, -bűl; -rúl ~ -rùl, -rù̀l; -túl, -tűl ~ -tù̀l.* Felsőtők: *bö, bő̤r, csö ~ csö̤, kö̤, ö, ök, lö, szö, lò; -bul, -bül; -rul, -rül; -tul, -tül.* Kide: *bő, bűr ~ bőr, csű ~ ⟨cső̤⟩, kű, ű, űk, lű, szù̀, lú; -bul, -bù̀l; -rul, -rül ~ -rű; -tul ~ -tùl, -tù̀l.* Baca: *bü ~ b^{ü}ö ~ bö̀, b^{ü}ö̀r ~ bö̀r, csö, kö, ö ~ ü, ök ~ ük, l^{ü}ö, szü, lo; -bol, -böl; -rol, -röl ~ -rül; -tol ~ -tòl, -töl ~ -tül.* Szásznyíres: *bù̀, bűr ~ ⟨bőr⟩, csü ~ csù̀, kü, ü ~ ⟨ö⟩, ù̀k, lü, szü ~ ⟨szö̀⟩ ~ sz^{ü}ö̀, lu; -bul, -bül; -rul, -rül; -tul ~ -tùl, -tül ~ ⟨-tö̀l⟩.* Magyardécse: *bű, bűr, csù̀ ~ csű, kű, ű, űk, lű, szű ~ ⟨sző^{ü}⟩, lú; -bu, -bü ~ -bù̀; -rù, -rü, -tú ~ -tu, -tü ~ ⟨-tö⟩.* Kérő: *bö, bőr, csö ~ csö̀, kö̀, ö̀, ö̀k, lö̀, szö, lo; -bol, -böl; -rol, -röl; -tol ~ -tul, -töl ~ -tül.* Ördöngösfüzes: *bű, bűr, csű ~ csü, kù̀, ű ~ ü, ük, lű ~ lù̀, szű, lú; -bul, -bűl; -rùl ~ -rul, -rül; -tùl ~ -tul, -tù̀l ~ -tül.* Szék: *bű, bűr, csű ~ csù̀,*

kü, ű, ük, lü, szű, lu; -bul, -bül; -rul, -rül ~ -rül; -túl ~ -tül, -tül. Magyarszovát: *bú, bűr, csü ~ csű, kü, ő, ők, lü, szü, lú; -bul, -bül; -rul, -rül ~ -rül; -tul, -tül.* Mezőkeszű: *bü, bür, csü, kü, ü, ük, lű, szü, ló ~ lú; -bul, -bül; -rul, -rül; -tul, -tül.* Feketelak: *bü, bűr, csü, kü, ül, ük, lü, szű, lu ~ ⟨lo⟩; -bul, -bül ~ -bül; -rul, -rül ~ -rül; -tul, -tül ~ -tül.* Mezöveresegyháza: *bü ~ bö, bǫr ~ bür, csü ~ csǫ, kü ~ kǫ, ü, ük, lü ~ ⟨lǫ⟩, szö, lu; -bǫl, -böl ~ -bül; -rol ~ -rǫl, -rül ~ -rǫl; -tol ~ -tǫl ~ -tul, -töl.* Tacs: *bű, bűr ~ bür, csű ~ csű, kű, ű, ük, lű, szű, lú; -bul, -bül ~ -bül; -rul ~ -rǫl, -rül ~ -rül ~ -rǫl; -túl, -tül ~ -tül.* Sófalva: *bö, bör, csö ~ csö, kö, ö, ök, lö ~ lö, szö, lo; -bul ~ -bol, -böl; -rol ~ -rul, -röl; -tol ~ -tol, -töl.* Zselyk: *bű, bűr, csű ~ csű, kű, ű, ük, lű ~ ⟨lö⟩, szü, lú; -bú, -bű ~ -bü ~ -bü; -rú, -rű; -tú ~ -tu, -tü.* Mezőköbölkút: *bǫ ~ bű, bǫr ~ bǫr, csü ~ csǫ, kű ~ kǫ, ö, ök, lú, szű ~ szǫ, ló; -bol, -böl ~ -bö; -rol, -röl; -tol ~ -tǫl ~ -to, -tő.* Tancs: *bǫ, bǫr, csű, kü ~ kǫ, ő, ök, lű ~ lǫ, szű ~ szö, lu; bol, -böl ~ -bǫl; -rol ~ -ról, -röl ~ -ról, -tól ~ -tol, -töl.* Marossárpatak: *bü, bǫr, csű ~ csü, kű, ű, ük, lü, szü, lu; -bǫ ~ -bu, -bü; -rú ~ -rǫ, -rü ~ -rü; -tó ~ -tǫ, -tü ~ -tǫ.* Mezöpanit: *bü, bör, csű, kű, ö, ök, lű, szű, ló; -bol, -böl; -ról ~ -rol, -röl ~ -röl; -tól ~ -tó', -től ~ -töl.* Magyaró: *bǫ, bǫr, csǫ ~ csǫ, kǫ, ő ~ ǫ ~ u, ük ~ ök, lű ~ lǫ, szǫ, ló ~ lú; -bo, -bö; -ro, -rő ~ -rǫ; -tó ~ -to, -tő ~ -tǫ.*

Torockó: *b^{u}ö, bör, csǫ ~ csö, kǫ, ǫ, ǫk, lǫ, szö ~ sz^{u}ő, lǫ; -bǫ, -bö; -rǫ ~ -ro, -rö ~ -rö ~ -rö'; -to ~ -t^{u}o, -tö ~ -tö.* Tordatúr: *bő, bór, csö ~ csǫ, kǫ, ő, ^{u}ök, lő, sző, lo; -bol, -böl; -rol, -röl; -tol ~ -to', -tő' ~ -tő.* Harasztos: *bǫ, bör, csö ~ csǫ ~ cs^{u}ő, kö, ö, ök, lö, szö, lo; -bol, -böl ~ -böl; -rol ~ rol, -röl ~ -röl; -tol ~ -tol, -töl.* Aranyosegerbegy: *bö, bör, csö, kö, ő, ök, lő, szǫ, ló; -bol, -böl; -ro' ~ -ro', -rő ~ -röl; -tol, -töl.* Miriszló: *bǫ, bör, csö ~ csǫ, kǫ, ö, ök, lǫ, szǫ, lo; -bol, -bő' ~ -bö; -rol, -rǫl ~ -röl; -tol ~ -tol, -tö ~ -töl.* Magyarkapud: *bö, bör, csö, kő, ǫ, ǫk, lő, szǫ, lo; -bol, -bö; -ro, -rö ~ -rö; -tol ~ -to', -töl.* Magyarlapád: *bö, bör, csö ~ cs^{u}ǫ, kő, ő ~ ^{u}ő, ök, lǫ ~ lő, szǫ ~ sz^{u}ő, lǫ; -bo, -bö ~ -bö; -rǫ ~ -ro ~ -ro, -rǫ ~ -rö; -to ~ -t^{u}o, -tő.* Magyarpéterfalva: *bö, bǫr, csö, kǫ, ö, ök, lö, szǫ, lo; -bo, -bö; -ro, -rö, -to, -tö.* Istvánháza: *bő, bör, csö ~ csǫ, kö, ǫ, ök, lö, szö, lo; -bo, -bö;*

-rò ~ -ro, -rö ~ -rő, -to ~ -tol, -től. Marosbogát: *bǫ̀, bőr, csǫ̀ ~ csö, kǫ̀, ǫ̀, ǫ̀k, lǫ̀, szǫ̀, lǫ́; -bo, -bö ~ -bǫ̀; -ro, -rő; -to, -tő.* Mezőbodon: *bǫ̀, bőr ~ b^{a}őr, csö ~ cs^{a}ö, kǫ̀, ǫ̀, ők ~ ǫ̀k, lǫ̀, szǫ̀, lǫ; -bo, -bǫ̀ ~ -bö^{l}; -ro ~ -ro^{l}, -rö; -tò ~ -tol, -tǫ̀ ~ -tö.* Szabéd: *bő, bőr, csǫ̀, kö, ő, ők, lő, szó, lō; -bò, -bǭl; -ró^{l} ~ -rò, -rö; -tó^{l} ~ -tòl, -tǫ̀ ~ -tö^{l}.* Magyarsáros: *bǫ̀, bǭr, csö ~ csǫ̀ ~ csǭ, kö, ǫ̀, ǫ̀k, lǫ̀, szǭ, lǫ; -bǫ, -bǭ ~ -bǫ̀; -rǫ, -rǫ̀; -to ~ -tǫ̀, -tǫ̀.* Gogánváralja: *bǫ̀, bőr, csœ ~ csǭ, kǫ̀, ő, ők, lǫ̀, szǫ̀, lǫ; -bo, -bö; -ro, -rǫ̀ ~ -rö^{l}; -to, -tö.* Héderfája: *bǫ̀, bör, csǫ̀, kǫ̀, ū, ūk, lǭ, szǫ̀, lo; -bo, -bö ~ -böl; -rò ~ -ro, -rö ~ -rǫ̀; -to ~ -tol, -tǫ̀ ~ -tǫ̀.* Nyárádkarácsonyfalva: *bő, bőr, cső ~ csǫ̀, kő, ő, ők, lő, szó, lō; -ból, -ből ~ -bó^{l}; -ról ~ -ròl, -ró^{l} ~ -rǫ̀l; -tól, -től ~ -tǫ̀.* Pipe: *bő, bőr, csó ~ csǫ̀, kő, ő, ők, lő, szó, ló; -bó^{l}, -bő^{l} ~ -bő; -ról, -ről ~ -rő; -tó, -tő.* Nyárádszentmárton: *bǭ, bőr, csǭ ~ cs^{a}ő, kő, ő, ők, lő, sző, lǫ́; -ból, -bǭl; -ról ~ -ról, -ró^{l} ~ -rǫ̀l; -tól, -tǫ̀.* Görgényüvegcsűr: *bǫ̀, bőr, csǭ ~ cs^{a}ö, kő, ő, ők, lő, sző, ló; -ból, -ből; -ról, -ről ~ -rǫ̀^{l}; -tól ~ -tó^{l}, -től.*

Székelység: Jobbágytelke: *bük̄ö, bőr ~ b^{a}őr, csük̄ö ~ cs^{a}ő, kük̄ö̀, ük̄ǫ̀, ük̄ö̀k, l^{a}ő, szük̄ő, luō; -bò^{u} ~ -ból, -b^{a}ő ~ -bök̄ű; -r^{u}o ~ -r^{u}ól, -r^{a}ǫ̀ ~ -rö; -tou ~ -tól, -tök̄ű ~ -tö.* Kibéd: *bő^{a}, bǭr, cs^{a}ő ~ csǫ̀, kő^{a}, ǭ^{a}, ǭ^{a}k, lök̄ű, sz^{a}ǭ, ló^{u}; -bo^{u}, -bő^{a} ~ -bö^{a}l; -ro^{u} ~ -rǫ̀^{u}, -rǫ̀ ~ -rǫ̀l; -tǫl, -tő^{a} ~ -tö.* Bede: *bǭ, bőr, cs^{a}ǭ ~ csǭ, kǫ̀, ő, ők, lő^{a}, szǭ, lō; -ból, -bő^{a} ~ -bǭl; -rò^{l} ~ -rǫ́l, -ró^{l}; -tò^{l}, -tő^{l}.* Siklód: *bǭű, bëőr, csō^{a} ~ csǭ, kǭ, ǭ, ők, lǭ, szǭ^{a}, lōu; -bò^{l}, -böü ~ -bö^{a}l; -rò^{u} ~ -rò^{u}l, -rő^{a} ~ -ró^{a}l; -t^{u}òl, -t^{a}ǫ̀l ~ -tǫ̀.* Bözöd: *bǫ̀, bőr, csǫ́ ~ csó^{a}, kǭ, ǭü, ǭük, lő, szó, lóu ~ lō; -bò^{u}l, -böl ~ -bǫ̀l; -rò^{u}l ~ -ro^{u}l, -ró ~ -rǫ̀l; -to^{u}l, -tǫ̀l ~ -tök̄ű.* Bun: *bǫ̀, bőr, csǫ̀ ~ csǭ, kő, ő, ők, lő, szǭ, ló; -bòl, -bǫ̀l ~ -böl; -ròl, -ről ~ -rǫ̀^{l}, -tol, -től ~ -tǫ̀^{l}.* Küküllősárpatak: *bǭ, bő^{a}, bǭr, csǫ̀ ~ csǭ, kǫ̀, ǭ^{a}, ők, lǫ̀, szǫ̀, lǫ́ ~ lǫ̀; -ból, -ből ~ -bǫ̀l; -ról, -ről ~ -rǫ̀l; -tól, -tǫ̀l.* Nagymoha: *bőü, bőür, csǭü ~ csǭü, kőü, ő^{a}ü, ǭük, lőü, szőü, ló ~ló^{u}; -bol, -bǫ̀l; -rol, -rǫ̀ ~ -rǫ̀l; -tòl, -tǫ̀l.* Fiátfalva: *bǭ ~ bǭ^{a}, bőr, csǭ^{a}, kǭ, ǭ, ǭk, lǭ^{a}, szǭ, lō; -bòl, -bǫ̀l; -ròl, -röl; -tǫ̀l ~ -tǫ̀l, -tǫ̀l.* Dobó: *bǭ^{a}, bőr, csǫ̀ ~ csǭ, kő ~ kő^{a}, ǭ^{a}, ǭ^{a}k, lǫ̀^{a}, szǭ, lō^{u} ~ lō; -ból, -ből; -ról ~ -rō^{u}l, -ről; -tól, -tǫ̀l.* Farkaslaka: *bǭ^{a}, bőr, csǭ^{a} ~ cs^{a}ǭ, küǭ, ǫ̀^{a}, ǭ^{a}k, lő^{a}, szǭü, lóu; -bò, -bǫ̀ ~ -bǫ̀^{a}; -rò ~ -rǫ^{u}, -rǫ̀ ~ -röl; -to^{u}l, -tö^{a}l.* Énlaka: *bǭ^{a}.*

bő̱ű̱r, cső̱ű̱ ~ *cső̱, kő̱, ő̱, ö̱ű̱k, lő̱ª, sző̱, lő̱ű̱* ~ *lő̱; -boᵘl, -bö̱ª̱l* ~ *bő̱̀l; -rọ̱* ~ *-roᵘl, -rọ̱̀; -toᵘl, -tọ̱* ~ *-tö̱ª̱*. Székelyvarság: *bő̱, bő̱r, cső̱, kő̱, ő̱, ő̱k, lª̱ő̱, sző̱, lő̱* ~ *ló̱; -bóᵘl, -bő̱l* ~ *-bő̱̀l; -ró̱l* ~ *-róᵘl, -rő̱ª̱l; -tọ̀l, -tọ̱̀l*. Zetelaka: *bő̱ª̱, bő̱ª̱r, cső̱* ~ *csᵘª̱ő̱, kő̱, őª̱, őª̱k, lő̱, sző̱, ló̱; -boᵘl* ~ *-bòl, -bő̱ˡ* ~ *-bő̱̀l; -rọ̀l* ~ *-ró̱l, -rő̱̀l* ~ *-rő̱l; -tòl* ~ *-toᵘl, -tő̱l* ~ *-tő̱̀l*. Lövéte: *bő̱ª̱, bő̱r, cső̱* ~ *csö̱̀, kő̱, ő̱, ő̱k, lő̱ª̱, sző̱, lő̱* ~ *lő̱; -boᵘl, -bö̱ª̱l; -ról, -rö̱̀l; -tőᵘl, -tő̱l* ~ *-tő̱̀l*. Kénos: *bő̱ª̱, bő̱r, cső̱* ~ *cső̱, kő̱, ő, ő̱k, lő̱, sző̱, lő̱ű̱* ~ *lő̱; -bòᵘl, -bő̱l; -ró̱l, -rő̱l; -tó̱l, -tọ̱l* ~ *-tő̱̀l*. Petek: *bő̱ª̱, bő̱ª̱r, csö̱̀, kő̱, ő, ő̱k, lő, sző̱ª̱, ló* ~ *⟨lóᵘ⟩; -bọ̱l, -bő̱l* ~ *-bő̱̀l; -ro* ~ *-ró̱l, -rő* ~ *-rö̱̀l; -tól* ~ *-tọ̀l, -tö̱̀l* ~ *-tő̱̀l*. Székelyzsombor: *bő̱, bő̱r, cső̱ª̱* ~ *csőű̱* ~ *csö̱, kő̱, ő, őª̱k, lő̱, sző̱, lò; -bọ̀l, -bö̱̀l; -ról* ~ *-rọ̀l, -rö̱̀l* ~ *-röl; -tọ̀l* ~ *-toᵘl, -tőª̱l* ~ *-tő̱l*. Alsórákos: *bőű̱, bő̱ű̱r, csőª̱* ~ *csòª̱, kö̱ª̱, őª̱, őª̱k, lö̀ª̱, szóª̱, ló̱ű̱; -bọ̀ᵘl, -bőª̱l* ~ *-bő̱̀l; -rọ̀l* ~ *-rö̱̀l, -rö̱̀l; -tọ̀l* ~ *-tö̱̀l, -tő̱l*. Datk: *bő, bő̱r, cső* ~ *csö̱̀, köű̱, ő, ők, lö̱ª̱, sző, lóű̱; -bọ̀ᵘl, -bö̱̀l; -rö̱̀ª̱l, -rö̱̀l* ~ *-rél; -tö̱̀ª̱l, -tél* ~ *-tö̱̀l*. Halmágy: *bᵘª̱ő, bᵘª̱őr, csᵘª̱ö* ~ *csű̱ö̀, kᵘª̱ö, ű̱ö̀k, lª̱ő, szű̱ő, luó* ~ *luº; -bᵘòl, -bű̱öl„; -ruòl, -rᵘª̱öl; -tuol, -tű̱öl*. Apáca: *bő, bő̱r, csőű̱* ~ *csö̱̀, kö̀ª̱, őª̱, öűk, łőű̱, sző, lő̱ű̱; -bòl, -bö* ~ *-böl; -ròl, -rő* ~ *-rö; -tòl* ~ *-tọl, -tö* ~ *-tö̀l*. Krizba: *bö̀ű̱, bö̀ű̱r, csö̀ű̱* ~ *cső, kő̱ű̱, ö̀ű̱, ő̱ű̱k, lö̀ª̱, szöű̱, lọᵘ* ~ *lö̱ª̱; -bòl, -bö̀l* ~ *-bö; -rő̱, -ról; -tọ̀l, -tö̀l*. Borszék: *bő̱, bő̱r, cső̱, kő̱, ő̱, ő̱k, lő̱, sző, lőᵘ; -ból, -bő̱l* ~ *-bö̀l; -ró̱l* ~ *-rò', -ról; -tó̱l* ~ *-tọ̀ᵘl, -tö̀l*. Gyergyóremete: *bő̱ª̱, bő̱ª̱r, cső̱* ~ *csö̱̀, kő̱, ő̱, ő̱k, lő̱, sző̱, ló̱; -bọ̀l, -bő̱l* ~ *-bő̱l; -ró̱l, -rő̱l* ~ *-rő̱l; -tól* ~ *-tọ̀l, -tól*. Gyergyószentmiklós: *bő, bő̱r, cső* ~ *cső̱, kő̱* ~ *kőª̱, ő* ~ *ő̱, ő̱k, lő̱, sző̱, ló̱; -bóˡ, -bő̱l; -ról, -rő̱l; -tól, -tő̱l*. Csíkjenőfalva: *bő, bő̱r, cső* ~ *cső̱, kő̱, ő, ő̱k, lö̀, sző̱, ló̱; -bòl, -bö̀l* ~ *-bö̱̀l; -ròl, -rö̀l* ~ *-rő̱l; -tòl, -tő̱l* ~ *-tö̀l*. Csíkvacsárcsi: *bő, bő̱r, cső, kőª̱, ő, ő̱k, lő, sző̱, ló̱; -bọ̀l, -bö̱̀l; -rọ̀l, -rö̱̀l* ~ *rö̀l; -tól* ~ *-tòl, -tő̱l*. Gyimesbükk: *bö̀, bö̀r, csö̱̀* ~ *csö̱ª̱, kő̱, ő, ő̱k, lö̱̀, szö̱̀, lọ̀; -bọ̀l, -bő̱l* ~ *-bö̱̀l; -ròl* ~ *-rọ̀l, -rő̱l; -tól* ~ *-tọ̀l*. Zsögöd: *bű̱ő̱, bᵘª̱ór, csüő̱, kű̱ő̱* ~ *kᵘª̱ő̱, ű̱ő̱, ª̱ő̱k, lű̱ő̱, szű̱ö, luo; -bᵘöl, -bᵘª̱öl* ~ *-bᵘª̱öl; -ruöl* ~ *-rᵘª̱öl, -rᵘª̱ő̱l* ~ *-rᵒª̱ő̱l; -tuöl* ~ *-től, -tᵘª̱ő̱l*. Csíkménaság: *bű̱ö̀, bᵘª̱őr, csᵘª̱ő* ~ *csüö̀, kᵘª̱ő, lᵘª̱ő, ő* ~ *ª̱ő, ª̱ő̱k, lᵘª̱ő, szű̱ő, luª̱ő; -bᵘòl, -bᵘª̱ö̀l* ~ *-bᵒª̱öl; -rᵘòl, -röl* ~ *-rᵘª̱öl; -tᵘòl* ~ *-tòl, -tö̀l* ~ *-tᵘª̱ö̀l*. Csíkkozmás: *bő, bő̱r, cső* ~ *cső̱, kő, ő, ő̱k, lö̱̀, sző, ló; -ból, -bő̱l* ~ *-bö̀l; -ról, -ró̱l; -tól, -tő̱l*. Csíklázárfalva: *bő̱ª̱, bő̱r, cső̱* ~ *cső* ~ *csőª̱, kő̱, ő̱ª̱, ő̱ª̱k, lő̱, ‘ọzs lőᵘ; -ből, -bő̱l; -ról* ~ *-ről, -röª̱l* ~ *-rö̀l;*

-tól ~ -tõᵘl, -tõl ~ -tȍl. Kászonaltíz: *bõ, bȩ̃r, csõ ~ csȩ̃ ~ csȍᵘ, kȍᵘ, õᵘ, õᵘk, lõᵘ, szȩ̃ᵘ, lõᵘ; -bóᵘl, -bȩ̃l ~ -ból; -ról ~ -rȍᵘl, -rȍl ~ -rȍᵘl; -tȩ́l ~ -tȍᵘl, -tȍᵘl.* Bükkszád: *bȍ, bȩ̃r, csȍ ~ csõᵘ, kõ ~ kõ, öᵘ, ȍk, lóᵘ, szȍ, lȍᵘ; -bȩ̃l, -bȩ̃l ~ -bȩ̃l; -rȩ̀l ~ -roᵘl, -rȍl ~ -rȍl; -tȍl, -tȍl.* Szárazajta: *bȍ, bőr, csõ ~ csõᵘ ~ csó, kȍ, ó, ők, lõᵘ, szõᵘ, lȩ́ᵘ; -bȩ̀ᵘl, -ból; -ról ~ -rȍl, -ről ~ -rȍᵘl; -tȩ́l ~ -tȩ̀ᵘl, -tȍl.* Erdőfüle: *bȍ, bȍᵘr, csȩ̃, kȩ̃ ~ kȩ̃, ȩ̃ ~ õᵘ, ȩ̃k, lœ, szȍ, lȩ̀ᵘ; -bȩᵘl, -bȩ̃l ~ -bȍl; -rȩ̀ᵘl, -rȍᴵ ~ -rȩ̃l; -tȍᵘl ~ -tëᵘl, -tȍᵘl.* Bölön: *bëïi, bõᵘr, csõïi ~ csȍïi, kȍïi, õ, õïk, lõïi, szõïi, lõu; -bȍᵘl, -bõᵘl; -roᵘl, -rȍᵘl ~ -rȩ̃l; -toul ~ -tȍᵘl, -tȍᵘl.* Sepsiköröspatak: *bȍ ~ bõᵘ, bőr, csȍᵘ ~ csȩ̃, kó ~ kȩ̃, õ ~ óᵘ, óᵘk, lőïi, lóᵘ; -ból, -bȩ̃l; -rȩ́l ~ -rȩ̀l, -rȩ̃l; -tȩ̀l ~ -toᵘl, -tȩ̃l ~ -tõᵘl.* Árapatak: *bȩ̃, bȍᵘr, csó ~ csõ, kȍïi, ó, ők, ló, sző, lóᵘ; -bȩ̀l, -bȍl ~ -bõl; -rol ~ -ròl ~ -rȩᵘl, -rȍl; -tól, -től ~ -tȩ̀l.* Bikfalva: *bȩ̃, bőr, csõ ~ csȩ̃, kõ, õ, ők, lõ, szȩ̃, ló ~ lõ; -bȩ́l, -bȍl; -ròl ~ -rȩ́l, -rȩ̃l ~ -rȍl; -tòl ~ -tȩ̀l, -tȩ̃l ~ -tȍl.* Tatrang: *bïïȍ, bïïőr, csïïȍ, kïïȍ, ïïõ, ïïȍk, lïïó, szïïõ, luº ~ luᵉ; -bȩuol, -bᵘȍl ~ -bïïöl; -rᵘól ~ -ruᵉl, -rïïöl; -tȩuol, ~ -tȩuòl, -tïïöl.* Kézdikővár: *bõ, bõᵘ, bõᵘr, csõᵘ, kõ ~ kõᵘ, õᵘ, õᵘk, lõᵘ, szõ ~ szõᵘ, lõᵘ; -bòl, -bõl; -rõl, -rõl ~ -rõᵘl; -tól ~ -tòᵘl, -tõl ~ -tõᵘl.* Kézdialmás: *bó ~ bõ, bőr, csȩ̃ ~ csöïi, kõ, õ, ők, lõ, szȩ̃, lõ; -ból, -böl, -ról ~ -ròl, -rȍl; -tòl, -tȍl.* Dálnok: *bȍ ~ bᵘȍ, bᵘȍr, csȍ ~ csᵘȍ, kõ ~ kᵘȍ, õ, õk, lȍ, szõ ~ szᵘȍ, lò ~ lᵘõ; -ból, -ből ~ -bȩ̃l; -rõl, -rᵘõl, -rȍl ~ -rᵘȍl; -tõl ~ -tól, -től.* Gelence: *bᵘȍ, bᵘȍr, csïïõ ~ csȩ̃, kïïȍ, üȍ, ᵘȍk, lüȍ, szᵘȍ, luo; -bᵘòl, -bᵘȍl ~ -bȩ̃õᴵ; -rᵘõl ~ -ruol, -rüõ ~ -rüöᴵ; -tᵘòl, -tüȍl.* Zágon: *bïïõ, bᵘȍr, csïïõ, kïïȍ, ïïȍ, ïïȍk, lᵘȍ, szüȍ, lᵘó ~ lᵘõ; -bᵘòl, -bᵘȍl; -rᵘòl ~ -rᵘol, -rᵘȍl ~ -rᵘȍl; -tuòl, -tüȍl.* Pusztina: *bõ, bőr, csȍ, kõ ~ kȍ, ȩ̃, ȩ̃k ~ ᵘȍk, lȩ̃, szȍ, lo; -bol, -böl ~ -bȍl; -rol, -röl; -tol ~ -tòl, -tõl.* Bogdánfalva: *bᵘőr, csᵘȩ̃ ~ csïȩ̃, kᵘȍ, ȩ̃, ȩ̃k, lüó, szᵘȩ̃, luo ~ lᵘo: -bȩ̀l, -bȩ̃l ~ -bᵘȍl; -rȩ̃l ~ -rȩ̀l, -rȩ̃l ~ -rïïl; -tȩ̃l, -tél ~ -tïïl.* Diószeg-Tuta: *bȍ, bőr, csȍ, kȍ, ȍ, ők, lȍ, szȍ, lò ~ lȩ̃; -bol, -böl; -rol, -ről ~ -rȍl; -tol ~ -tȩ̃l, -töl.* Csernakeresztúr: *bȩ̃, bȩ̃r, csó ~ csȩ̃, kȍ, ȩ̃, ȩ̃k, ló, szõ, ló; -bòl, -bȍl ~ -bȩ̃l; -ról ~ -rȩ̀l, -rõl ~ -rȍl; -tol, -tȍl ~ -tȩ̃l.*

Lozsád: *bü ~ bȩ̃, bűr, csü, kü, ü ~ ȍ, ük, lü, szù ~ szȩ̃, lú; -bul, -bül; -rul, -rül, -tul, -tül.* Szabófalva: *bür, sü ~ śü, kü, ů, ůk, lüᵒ, szü, lu ~ luº; -bul ~ -bȩ̃l, -bȩ̃l ~ -bȩ̃l; -rul ~ -rol, -rül ~ -rȩ̃l; -tol ~*

-tu̯l, -tül. Kóbor: *bő ~ bű, bőᵘr, csǜ ~ csü ~ csü̯, kű, ű, űk, lű ~ lő, szű ~ ⟨sző⟩, lú ~ lu; -ból, -ből ~ -ből; -ról ~ -ròl, -rőʲ; -tól, -től.*

4. A felsorakoztatott adatok alapján megállapíthatjuk, hogy a vizsgált esetekben zárt *ű*-zést, *ú*-zást találunk a Kraszna folyó és a Fehér-Körös között a kelet felé húzódó *í*-ző tiszai nyelvjárástípusban: Biharban (a Fekete-Körös völgyi magyarság mezőségi típusú nyelvjárásában is!), az Érmelléken, a Szilágyság *í*-ző részében (vö. Márton Gyula: NyIrK. XX, 3; Murádin: NyIrK. XXVIII, 37), továbbá a Nagybánya környéki és Kővár vidéki falvak szórványmagyarságának nyelvjárásában, valamint Kalotaszegen (ez utóbbira l. még Lakó, A kalotaszeginyjR. 76, 128).

A fenti területen a jelenség csaknem általános, a nyíltabb formák csak szórványosan, ritkán, a nyelvjárási normaként ható *ű*-ző, *ú*-zó alakok mellett, a köznyelvi hatás eredményeként bukkannak fel. Gyakoriságuk falvanként, ezen belül adatközlőnként is, a városiasodás fokának függvénye. A máramarosi Rónaszéken viszont éppen az *ü*-zés, *u*-zás a szórványos jelenség, ahogyan ugyanitt az *i*-ző alakok is igen ritkán bukkannak fel.

A zárt *ű*-zés, *ú*-zás határa azonban ma nem esik egybe az *í*-zés határával: tehát a jelenség nemcsak északon a Kraszna—Zilah-patak—Szilágy-patak vonalán és délen a Fehér-Körös vonalán belül fordul elő (az *í*-zés izoglosszáira lásd tőlem: NyIrK. XXVIII, 36 kk.).

A jelenség jellemző az északkeleti nyelvjárástípusra is: általános a Szamoshát és a kétféle *é* fonémát megkülönböztető, nem *í*-ző szilágysági falvak nyelvjárásában. A Szilágyság fentemlített falvai között azonban találunk néhány olyan, belső nyelvjárássziget jellegű települést, mint amilyen gyűjtésemben Bogdánd nyelvjárása, amelynek fonémarendszerében az /*é*$_1$/ és /*é*$_2$/ fonémával párhuzamosan /*ő*$_1$/ és /*ő*$_2$/ fonémát találunk; realizációjuk — mint az /*é*$_1$/ és /*é*$_2$/ esetében is — eső kettőshangzó (*ü̯ȫ ~ ü̯ő ~ ü̯ö* stb.), szemben az emelkedő (*ő̈ü̯ ~ ő̈ᵘ ~ ö̈ü̯* stb.) kettőshangzóval. Ilyen még Désháza (MNyA. Ro-2), Sarmaság és Újsarmaság nyelvjárása is (Márton: NyIrK. XX, 9). Ez a kettősség csak az itt tárgyalt egytagú szavakra vonatkozik; a határozóragok esetében mind a négy említett település nyelvjárásában végbement a területi kiegyenlítődés a zártabb, a *-búl, -bűl; -rúl, -rűl; -túl, -tűl* alakok javára.

Az északkeleti nyelvjárástípusnak a tiszai nyelvjárástípushoz hasonló mai *ű*-zését, *ú*-zását történetileg talán magyarázhatjuk annak feltételezésével, hogy ez az *i̯ë*-ző terület korábban *í*-ző volt, és hogy nem lehet kizárni annak lehetőségét, hogy itt *í* > *i̯ë* diftongizációról van szó (vö. Deme: I, OK. VII, 524—5; Benkő, MNyjtört. 97). Az *í*-zés diftongizálódását nem követte a fenti *ű*-ző, *ú*-zó esetek változása, míg néhány településen — mint Bogdándon, Désházán — a rendszerkényszer az *i̯é/éi̯*, illetőleg az *ü̯ő/ő̈ü̯* közötti párhuzamosságot helyreállította.

Mint azt az adatok mutatják, zárt *ű*-zést, *ú*-zást találunk a Fehér-Körös vonalától délre, a Bánság nyelvjárásaiban is (l. erre még Vöő, BánsnyjR. 35, 63). A jelenség megléte természetes az *í*-ző nyelvjárást beszélő telepes falvakban, mint amilyen kutatópontjaim között Végvár,

de az *i*-zéssel járó párhuzamosságnak éppen az a tény mond ellent, hogy jellemző az *ö*-ző és *é*-ző alföldi nyelvjárástípusra is. (Kutatópontjaim között ezt a nyelvjárástípust képviseli Kisiratos, Dezsőháza, Keresztes, Szapárifalva.) Igaz ugyan, hogy néhány, morfémához kötött *i*-ző alakot ebben a nyelvjárástípusban is találunk, de ez a nyelvjárás mégsem *i*-ző (Imre Samu, MMNyjR. 343; Murádin: NyIrK. XXVIII, 36).

Az *i*-zés, valamint *ű*-zés, *ú*-zás közötti párhuzamosságot ismét megtaláljuk a mezőségi nyelvjárásban. Ahogyan a kalotaszegi *i*-zés továterjed keletre, és folytonos a mezőségi nyelvjárásban, ugyanúgy követi ezt az *ű*-zés, *ú*-zás is — gyakoriságban, realizációban egyaránt. Az *i*-zésről kimutattam már (NyIrK. XXVIII, 39), hogy míg Kalotaszegen az *i*-ző adatok összefüggő egységben tűnnek elénk, a mezőségi részeken, ugyanazon helységben, de falvanként is, szeszélyesen váltakozik az *i* és *i* az *é*-vel. Ugyanezt a szeszélyességet mutatják a zárt *ű*-zés, *ú*-zás vonatkozásában is a RMNyjA-nak mezőségi adatai, pontosabban a Mezőség (a mezőségi nyelvjárás) többé-kevésbé *i* (~ *i*)-ző és egyben *ü* (~ *ü*)-ző, *u* (~ *u*)-zó északi részén a viszonylag sűrűn felvett kutatópontjainak adatai. Ugyanaz a határvonal választja el a mezőségi nyelvjárás *ű*-ző, *ú*-zó északi részét a nem *ű*-ző, *ú*-zó déli résztől, mint amit az *i*-zés esetében is meghúztunk. Ez a határvonal itt nyugat—keleti irányban halad: Magyarléta—Komjátszeg—Tordatúr—Nagycsány—Mezőméhes—Szabédon át a Maros folyóig húzódik. Sem az itt említett falvak lakossága, sem az e vonaltól délre eső Aranyosszék meg a Maros—Küküllők vidékének magyar nyelvjárása nem *ű*-ző, *ú*-zó, de *i*-ző sem!

A mezőségi nyelvjárásterület északi részén, vagyis az említett határvonaltól északra a zárt *ű*-zésben és *ú*-zásban erős ingadozást figyelhetünk meg, az *ű*-ző, *ú*-zó alakok gyakran és fakultatívan váltakoznak a nekik megfelelő *ő*-ző, *ó*-zó formákkal. Kisebb mérvű ez a váltakozás a viszonylagosan szilárd etnikai egységben élő falvakban, mint amilyen Szásznyíres, Magyardécse, Ördöngősfüzes, Szék, Mezőkeszű, Feketelak, Tacs, Zselyk. Ugyanakkor csak néhány esetben tűnik fel az *ű* ~ *ü*-zés, *ú* ~ *u*-zás, vagyis inkább az *ő* ~ *ö*-zés, *ó* ~ *o*-zás van túlsúlyban, a terület északi szélében: Felsőtőkön, Sófalván, Bacán, Kérőn. Ezt az erős ingadozást mutatja fel a MNyA. vajdakamarási (Ro-7) kutatópontja is, ahol részint *bü* ~ *bű* (724. térkép), *szű* (538. térkép), részint *k^{u}ö* ~ *kő* (968. térkép), *lo* (961. térkép) alakot rögzítettek a gyűjtők.

A teljes romániai magyar nyelvjárási kép kedvéért felsorakoztattam a mezőségi nyelvjárás déli részlegének és a székely nyelvjárásnak *ő*-ző és *ó*-zó adatait. Ezen belül két *ű* (~ *ü*)-ző és *ú* (~ *u*)-zó nyelvjárásszigetet található. Az egyik ilyen *ű* (~ *ü*)-ző, *ú* (~ *u*)-zó (és egyben *i* ~ *i*-ző) település a mezőségi típusú Lozsád, a másik az ö-ző és egyben *i*-ző Kóbor (l. még tőlem: MNy. LXXVIII, 105). Megjegyzendő, hogy Kóboron csak az egytagú szavakban találunk zárt *ű*-zést és *ú*-zást, a határozóragokban végbement a területi kiegyenlítődés a nyíltabb, a *-ból, -ből; -ról, -ről; -tól, -től* alakok javára.

MURÁDIN LÁSZLÓ

NYELV- ÉS IRODALOMTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK
XXX. évf. 1986. 1. szám

ADATTÁR

A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTTI ROMÁNIAI MAGYAR RÖVIDPRÓZA

(Könyvészeti tanulmány)

I. Novella- és elbeszélőpályázatok a húszas évek első felének romániai magyar sajtójában

1. A Zord Idő novellapályázata — 1920

A kiírás időpontja: 1920. aug. 1. Az eredményhirdetés időpontja: 1920. okt. 16. Díjnyertes írás: Nyirő József *Haldoklik a székely.*

„[...] E mű teljes művészi egészet nyújt. Jellemző ereje kész, meglátása a tiszta humor magaslatán áll, stílusa kiforrott íróé. Különösen kiemelkedő nyelvének tősgyökeres zamata, főként eredeti hasonlatai. Sajnálni valónak mondjuk, hogy ily írói készségét a szerző nem fordítja jelentékenyebb és terjedelmesebb tárgyak kidolgozására."

Berde Mária, *Jelentés a Zord Idő novella- és verspályázatának eredményéről.* Zord Idő, II. (1920), 20. (okt. 16), 958—959.

2. A Napkelet és a Keleti Újság elbeszélőpályázata — 1920

Meghirdette a Napkelet 1920. okt. 1-i száma. Eredményhirdetés: 1920 karácsonyán, a Napkelet 1920/7—8. számában. A megkétszerezett díjat megosztva, három egyenlő részben adják ki. Díjnyertes írások: Nyírő József *Értelek, virág,* Nagy Dániel *Annuska menyasszony lett,* Pap József *Bobka.*

Nyírő József írásáról:

„Csodálatos szépségű munka. Stílusművészete néplélekből világértékké fejlesztett tökéletesség. Koncepciója titáni könnyedséggel való bánásmód abban, hogy emberek életfolyását a világmindenség megsötétléseiként és megvillanásaiként tudja feltüntetni. [...] Az elképzelhető legnagyobb sötétséget lebírja egyetlen gondolatnak s a lelki szeretéseknek a fényével és melegségével. — Egyetlen hibája a mesteriségben való olyan tökéletessége, hogy káprázat az első olvasása. Hatása csak többszöri [...] olvasás után tud kibontakozni, de minden olvasásnál több, nagyobb és megragadóbb."

Nagy Dániel írásáról:

„Ragyogó fantázia, pompás epikai készség, mesteri karakterábrázolás. Nemes, egyszerű eszközökkel dolgozik, nagy, tömör színfoltokkal vázolja fel a gazdag mesét, s szinte szakemberre való pontossággal dolgozza ki a pszichopatikus lélek tüneti cselekvéseit. Különös, súlyos, még sokkal súlyosabb feladatok megoldására is képesnek igérkező tehetséget látok mögötte, mely Dosztojevszkijjel rokon, de tipikusan magyar."

Pap József írásáról:

„Igénytelen, egyszerű mese, de van benne belülről jövő sok erő és oroszokra emlékeztető finomság. A két megelőző novella előnyeit, ha még nem is oly tökéletes egyéni specifikummal, de már egyesíti magában. A megírási módot egyenletesen perdülő előadás és egyensúlyozott objektivitás jellemzi. Hibája: a koncepciónélküliség."

Jelentés a Napkelet és a Keleti Újság pályázatáról. Napkelet, I. (1920), 7—8. (Karácsony), 510—511.

3. A Zord Idő tárcanovella-pályázata — 1921

A kiírás időpontja: 1921. jan. 15. A pályázati felhívás „tárcanovellára (rajzra, hangulatképre, a ma tévesen novellának nevezett műfajra)" szól. Az eredményhirdetés időpontja: 1921. ápr. 15. A pályázat eredményének általános értékelése: „egyik pályázatot sem tartjuk oly eredményesnek, mint első [1920. aug. 1-i] kiírásunkat". Díjnyertes írás: Sipos Domokos *Templomrabló.*

„[...] Kiválóan sikerült a szerzőnek az éhes, kisemmizett ember problematikus lényének megoldása: a cinikus rabló és istenhívő, vallásfélő ember ellentmondó jellemrugóinak összeegyeztetése. A stílus [...] tömörsége a kapkodó indulatoknak jó eszköze. Egyáltalán nem annyira a téma, mint a megtalált erőteljes és hatásos kifejezési mód indítanak rá, hogy a szerzőben kifejlendő elismert írót lássunk, és így a pályadíjat neki odaítéljük. [...]"

Jelentés a Zord Idő vers- és tárcanovella-pályázatáról. Zord Idő, III. (1921), 5. (ápr. 15), 257.

4. A Zord Idő nagynovella-pályázata — 1921

A kiírás időpontja: 1921. jan. 15. A pályázati felhívás „a szó igazi értelmében" vett novellára szól, „vagyis regénynél kisebb terjedelmű, de bonyodalommal, fejlődéssel és kifejlődéssel bíró műre, mely tehát külső vagy belső hosszabb történésfolyamatot ad, nem csupán helyzetet, hangulatot". Eredményhirdetés: a Zord Idő 1921. máj. 1—15-i, 6. számában. A díjat megosztva, két egyenlő részben adják ki. Díjnyertes írások: Sipos Domokos *Boldog idők*, Sivó Ági Vera *Emberek halála.*

Sipos Domokos írásáról:

„[...] Érdeme [...], hogy igazi couleur locale-t, mégpedig erdélyit adott tárgyának [...], bár ebben nem új csapáson jár. Stílusa üdítően könnyed. A világkatasztrófa előtti meddő, de romantikus diákpolitizálás erkölcsi megvilágítása komoly igazságként szól hozzánk. Hátránya a műnek: hogy néha hétköznapivá lapul el nyelve, s hogy némileg szétfolyó meséjével, jobban mondva szorosan vett »mesenélküliségével« éppen az hiányzik belőle, ami az igazi novella sajátja: a drámaian sűrített egység."

Sivó Ági Vera írásáról:

„[...] Legfőbb érdeme a művészi hatást teljesen kiváltani tudó, egyéni meglátásokat kivetítő stílusa. A mű e részben magasabban áll a *Boldog idők*nél. Meséje is novellaszerűbb, olykor drámaian megragadó és erős, de egészében nincs eléggé összefogva. Itt-ott előforduló líraian filozofáló részei szívről tanúskodnak, ami fő kelléke az igazi írónak."

Jelentés a Zord Idő nagynovella-pályázatának eredményéről. Zord Idő, III. (1921), 6. (máj. 1—15), 324.

5. A Keleti Újság novellapályázata — 1922/1923

A kiírás időpontja: 1922. márc. 3. A pályázatot 1922. jún. 11-én megújítják, a következő indoklással: „Sajnálkozással kell jelentenünk, hogy a pályázók nagy száma nem áll arányban a beküldött írások értékével. A bírálóbizottságnak az a véleménye, hogy a kitűzött pályadíjat ne adjuk ki, hanem tekintélyes összeggel emeljük fel, hogy a pályázni szándékozó íróknak alkalmat adjunk becsesebb irodalmi értéket képviselő novellák jutalmazására." Az eredményhirdetés időpontja: 1923. ápr. 15. A felemelt pályadíjat megosztva, két egyenlő részben adják ki. Díjnyertes írások: Tamási Áron *Föld embere*, Balla Böske *Bűn.*

„[...] A különböző pályázatok eredménye [...] alig mondható kielégítőnek, és igen érdekes tanulságokat rejt magában. Megállapítható, hogy a benyújtott pályamunkák százai közül kiemelkedők is csak viszonylagosan jelentenek értéket, de szigorú irodalmi mértéket alkalmazva alig jöhetnének számba. — A művészi tökéletességnek ez a hiánya azonban az erdélyi irodalom jövője szempontjából nem jelenti az ifjú tehetségek hiányát, sőt ebben a tekintetben a pályázatok határozottan meglepetéseket hoztak, és megnyugvást keltenek. — Az erdélyi magyar szellemi élet terjeszkedésének határozott jele, hogy az ismeretlenségből, a névtelenségből a még latens tehetségeknek egész tömege tört elő, akiknek felkarolása és megfelelő nevelése rövid idő múltán határozott nyeresége lesz az irodalomnak. — A Keleti Újság legutóbb hirdetett novellapályázata szintén ilyen eredménnyel végződött. A bírálóbizottság véleménye szerint a beérkezett huszonöt pályamunka között mindössze kettő van, amely értékességével kiemelkedik [...] — Mindkét munka csak viszonylagosan nevezhető sikerültnek, és erre való tekintettel a bírálóbizottság úgy döntött, hogy a pályadíjat megosztja.

A Keleti Újság novellapályázatának eredménye. Keleti Újság, VI. (1923), 86. (ápr. 15), 8.

6. Az Ellenzék történelmi novella-pályázata — 1923

A kiírás időpontja: 1923. nov. 11. Az eredményhirdetés időpontja: 1923. dec. 20. A bírálók (Kovács Dezső, Kuncz Aladár és Reményik Sándor) díjazásra érde-

mesnek Nyírő József *Rapsonné rózsája* című írását ítélik; különdíjra javasolják Gyallay Domokos *Folt a családfán*, valamint Kacsó Sándor *Akik a sötétben is létnak* című írását.

„Örömmel állapítjuk meg, hogy a pályázat sikeres, és a bírálóbizottságot nem kis feladat elé állította, mert több határozottan irodalmi értékű mű felett kellett döntenie. A pályázaton részt vett művek témájukat Erdély történetének különböző korszakaiból merítették, s nem egy epizódot örökítettek meg kerek irodalmi formában. [...] — Részt vesz [...] a pályázaton tizenkilenc mű. Ezek között a megkívánható irodalmi színvonal alatt maradt tíz történelmi elbeszélés. — Dicsérettel emeljük ki, és megvételre ajánljuk a következőket: Tűz a Monostoron, A Mester, A diadalmas menyegzőig, A jengiszalai fogoly sarca, A vásárhelyi híres muzsikáló kút. — A díj elnyerésénél komolyan három mű jöhetett számításba [...]Mind a három határozottan irodalmi értékű. Emellett az egymással való összevetésben különböző erényeik és különböző fogyatkozásaik oly módon domborodtak ki, hogy az egyik művészi tekintetben, a másik a szorosan vett történelmi novella stílusa és a harmadik a lélektani alakrajzolás tekintetében emelkedett a többi felé. [...]"

Az Ellenzék történelmi novella-pályázata. Ellenzék, XLIV. (1923), 288. (dec. 20), 3.

7. Az Ellenzék történelmi elbeszélés-pályázata — 1925

A kiírás időpontja: 1925. jan. 25. A legsikerültebb pályaműveket a lap — jóval az eredményhirdetés előtt — névtelenül közreadja (máj. 24: *Vajúdó idők küszöbén*, máj. 31: *Száskajárás*, jún. 7: *Jótám meséje*, jún. 14: *A kontár*, jún. 21: *A télutó*, jún. 28: *Hetedhétország legszebb asszonya*, júl. 5: *Lassan mégis megvirrad*). A megjelent írásokról a szerkesztőség felkérésére — ugyancsak az eredményhirdetés előtt — rendre kifejti véleményét: Tompa László és Molter Károly (júl. 19), Benedek Elek, Spectator (Krenner Miklós), Tabéry Géza és Kádár Imre (júl. 26), Szentimrei Jenő (aug. 2) és Gyallay Domokos (aug. 9). A felsoroltak közül Molter Károly és Tabéry Géza *A télutót*, Kádár Imre és Szentimrei Jenő a *Vajúdó idők küszöbén*t, Spectator a *Jótám meséjét* tartja a legkiemelkedőbbnek; további három véleményező megosztaná a díjat: Tompa László a *Vajúdó idők küszöbén* és *A télutó*, Benedek Elek a *Vajúdó idők küszöbén* és a *Lassan mégis megvirrad*, Gyallay Domokos pedig a *Jótám meséje* és *A télutó* között. Az eredményhirdetés időpontja: 1925. aug. 15. A díjat megosztva, két egyenlő részben adják ki. Díjnyertes írások: Sipos Domokos *Vajúdó idők küszöbén*, Berde Mária *A télutó*. (Az előzetes véleményezésekben díjazásra javasolt pályaművek között szerepelt még Makkai Sándor *Jótám meséje* és Kacsó Sándor *Lassan mégis megvirrad* című írása).

A pályázati hirdetményből:

„Az Ellenzék szerkesztősége, tekintettel a tavalyi [!] történelmi novella-pályázat sikerére, az idén ismét pályázatot hirdet egy erdélyi történelmi tárgyú elbeszélésre. A nyertes mű díja 10.000 lej. Az Ellenzék szerkesztősége a pályadíjat azért állapította meg ez aránylag nagy összegben, mert reméli, hogy Erdély legjobb prózaírói munkájuk legjavával vesznek részt a pályázaton. A pályázatnak szigorú feltételei közé tartozik: korhű szellem, művészi megírás, kifogástalan kompozíció és jellemfestés, érdekes cselekmény. — Az elbeszélés terjedelme túl hosszú nem lehet, de azért kívánatos volna, hogy az erdélyi magyarság történelmének mélyebb problémáját érintse, s a művészi novella szokott kellékein kívül egy kiforrott írói szemlélet távlatát is magába foglalja."

Az Ellenzék 10.000 lejes pályadíjat tűz ki egy erdélyi történelmi elbeszélésre. Ellenzék, XLVI. (1925), 20. (jan. 25), 3.

Tompa László hozzászólásából:

„Az Ellenzék novellapályázatának eredményéből legjobbakul kiválogatott és közölt hét novella azt mutatja, hogy a pályázat — bár azt mindenképpen érdemes volt kihirdetni — ezúttal nem segítette elő ismeretlen rendkívüli erők felszínre vetődését. A novellák általában színvonalon levők, írói készséget is bizonyítanak, de nem hoznak új értékeket, meglepően friss, egyéni világlátást, az írói tehetségnek ismeretlen eredetiségeit. Szinte bizonyos, hogy a szerzők inkognitójának megszüntetése után néhány jó és jeles tollú ismert írónkkal fogunk szembe találkozhatni, s nem valamely még felfedezetlen ösztehetséggel. — Magam a hét közül a legjobbnak a *Vajúdó idők küszöbén* és *A télutó* című novellákat ítélem.

[...] — A *Vajúdó idők küszöbén* szerzőjében a látásnak erősen szociális jellege a legfeltűnőbb. Egy vajúdó korszak néhány jellegzetes alakját erős kontúrokkal látja és láttatja meg. Széles perspektívájában az igazság színével és érdekesen foglalódik össze két nagy fontosságú társadalmi kérdés: a vallási és a szociális. [...] Előadásában is ugyanaz a tiszta látás nyilvánul, mint az események felfogásában; világos és jól kifejező, anélkül, hogy különösen egyénieskedő volna. — *A télutó* egészen más művészi felfogás és módszer szülötte. Erősen egyénített emberek érzelmi története, melyben azonban mégis a legkülönbözőbb világnézetek ütköznek össze a legvégzetesebben. Két szélhordta falevél sorsán át megérezzük a vihart, mely sodorja őket. Mindez azért, mert a szerző költői szívvel, intuícióval, de egyúttal erős művészi tudatossággal választotta meg alakjait és a kort, melyben történetük a legmélyebb jelentőségüvé tehető. [...] A cselekmény, az egyének története ezenfelül változatos és az érdeklődést állandóan fokozni tudó, több helyen drámai feszültségű."

Molter Károly hozzászólásából:

„A pályázatot eredményesnek tartom. Nem hozott ugyan meglepetést, de ha serkentő és Erdély múltját fellebbentő sikeréről nem is szólok, hozott néhány szép novellát. [...] — V. *A télutó*. Embereken át, életen át láttatja a negyvenkilenc utáni Erdélyt. [...] A női lélek mélységes ismerete beszél a novella magyarázó elején, míg a mind fokozódó drámaiság a hőst termelő kor elhitetésében remekel. Külön érdeme, különösen Erdélyben, a koncepció és szerkesztés biztonsága, természetessége [...] Nyelviekben tömör, jellemző ereje mindvégig emelkedőben, és alapgondolata tartós igazság. [...]"

Vélemények novellapályázatunk eredményéről. Ellenzék, XLVI. (1925), 162. (júl. 19), 9.

Benedek Elek hozzászólásából:

„Örömmel állapítom meg, hogy az Ellenzék történeti novella-pályázata két igen értékes novellával gazdagította az erdélyi irodalmat: az első számú *(Vajúdó idők küszöbén)* az egyik, a VII. számú *(Lassan mégis megvirrad)* a másik. [...] Mindkét novella elsőrangú író műve, s mindkettőnek rokon a vezérgondolata: az egyik *(Vajúdó idők küszöbén)* az elnyomott nép, a másik *(Lassan mégis megvirrad)* az elnyomott magyar nyelv harca a legelemibb jogokért. Amott Budai Nagy Antal áll a lázadó erdélyi parasztság élén, emitt Apáczai Csere János vívja harcát, mögötte azonban nem nagy tömeg, csak tanítványainak kicsiny, de lelkes serege áll. Mind a ketten előfutárjai annak a hosszú, több évszázados harcnak, amelyben nép is, nyelv is végre kivívja jogait. — Aki különös nagy súlyt helyez a történeti hűségre, az idei pályázattal e tekintetben meg lehet elégedve: a novella rovására túlságosan is nagy a történeti hűség. A *Vajúdó idők küszöbén* is inkább nagyszerűen megírt történeti tanulmány, mint novella, ám ami kevés novella van benne: »a szép pávamadárért«, az erdélyi alvajda leányáért epedő Budai Nagy Antal lelki vívódása, mielőtt a lázadók élére áll, a maga kevésszavúságában egy kis irodalmi remek. — A *Lassan mégis megvirrad* címűben több a novella, a történeti hűség károsodása nélkül, s általában a pályamű klasszikus megelevenítése Apáczai emberi nagyságának s szinte magától értetődő tragédiájának. Míg a *Vajúdó idők*ben szívesen láttam volna kissé több novellát, a *Lassan mégis megvirrad*ban valamivel jobban ki lehetett volna domborítani Apáczainak Basireusszal való harcát, s a felületesen olvasó magyarok számára nem lett volna felesleges egy-két szóval rámutatni az ősi magyar betegségre is, mely saját fiainál mindig többre becsülte a messzi földről idevetődött Basireusokat. [...]"

Spectator hozzászólásából:

„A hét novella csalódást okozott. A pályázattól nagyobb, dúsabb eredményt vártam. Hát a nagy vetélkedésnek és az aratásra várásnak mindössze ez a gyümölcse? A végső döntés alá bocsátott, a javába selejtezett novelláknak egyike sem jelenti irodalmunk különös gazdagodását, egyikre sem fogunk izgalmasan visszagondolni."

Kádár Imre hozzászólásából:

„A nagy erdélyi novellát nem lelem a leközölt pályamunkák között. [...]"

Vélemények novellapályázatunk eredményéről. Ellenzék, XLVI. (1925), 168. (júl. 26), 9—10.

A bírálóbizottság jelentéséből:

„A bírálóbizottság az eredmény lelkiismeretes mérlegelése után megállapítja, hogy bár a verseny színvonala az eddig kiírt novellapályázatok általános értékszintjét meghaladja, a pályázat intencióinak teljesen megfelelő, korfestésben, cselekményérdekességben, jellemábrázolásban, előadásban és szerkesztő művészetben egyaránt kiváló, abszolút értékű munkát nem eredményezett. Pályázó íróinkat általában túlságosan kötötte a históriai nyersanyaghoz való (némelyiknél szinte pedáns) ragaszkodás, s alig egy-kettő jutott el addig a magasságig, ahol a történelmi valóság átélése a novellafantázia eszményítő szabadságával a szépirodalom művészi feldolgozásának harmóniájában egyesül. [...]"

„A legtöbb történelmi elmélyedést, a távoli korszak lelkével együttérezni tudó legerősebb képességet a *Vajúdó idők küszöbén* című novellában látja a bírálóbizottság. Az összes pályázók között ennek az írónak a szeme előtt lebegett leginkább a történeti novella fogalmához méltó, nagyobb szabású koncepció. Történelmileg távolabb eső, kevésbé ismert s irodalmilag is feldolgozatlan korból merít, s kiterjedt történelmi tanulmányok alapján, de viszonylagosan szabad alakító erővel rajzolja meg az erdélyi pórlázadás (1437) tragédiáját. Anyagát a novella keretei számára szinte túlságos szélességgel öleli át, s gyökeresen és művészien erdélyi hangulattal színesíti. Nyelvezetéhez a rendelkezésére állt kevés forrásmunka alapján komoly tanulmányokat végzett, s bibliai ódonságával — különösen a középkorian komor és súlyos hangulatú bevezető részben — megragadó tud lenni. — A kollektív törekvések átérzése és ábrázolása azonban háttérbe szorította az egyes alakok jelentőségét, s munkájának letagadhatatlan fő hibája — a történelmi anyag túltengése mellett — az, hogy anyagát nem érlelte a fejlődésnek addig a fokáig, ahol belőle még erősebb kontúrokban válhattak volna ki a külön életet élő, meglelkesített egyének, akik a korlélek közlésének így erősebb és beszédesebb médiumaivá válhattak volna."

„A siker legbiztosabb esélyeivel *A télutó* című, V. novella indult a küzdelembe. Valamennyi társa fölött kiemelkedik írójának azzal a képességével, hogy a történeti nyersanyaggal való minden súrlódás nélkül, a szabad művészi alkotó erő fölényével dolgozza ki tárgyát. A történeti valószínűség ellen mégsem vét, amiben kétségtelen segítségére van a tradiciók közelsége, melyekből meséjét merítette. Epikai és leíró eszközökkel korrajzot nem ad, de jól egyénített alakjaiból és drámai feszültségben nem lankadó cselekményéből árad a szabadságharcot követő évek levegője. Színes nyelvében és erős szerkezetében a gyakorlott író erényei egyaránt érvényesülnek. Az elbeszélés hangjában azonban s mindvégig érdekes alakjainak rajzában a téma természetes rokonságán felül is maradnak Jókai-hangulatokra csendülő elemek. [...]"

A bírálóbizottság jelentése az Ellenzék történeti novella-pályázatának eredményéről. Ellenzék, XLVI. (1925), 185. (aug. 15), 9—10.

*

A korszak hét nevezetes rövidpróza-pályázatán összesen tíz szerzőt díjaztak. Ezek a következők (nevük után zárójelben a megfelelő pályázat sorszáma):

1) Nyírő József	— 2 önálló díj (1, 6)
	— 1 harmadmagával megosztott díj (2)
2) Sipos Domokos	— 1 önálló díj (3)
	— 2 másodmagával megosztott díj (4, 7)
3) Balla Böske	— 1 másodmagával megosztott díj (5)
4) Berde Mária	— 1 másodmagával megosztott díj (7)
5) Sivó Ági Vera	— 1 másodmagával megosztott díj (4)
6) Tamási Áron	— 1 másodmagával megosztott díj (5)
7) Nagy Dániel	— 1 harmadmagával megosztott díj (2)
8) Pap József	— 1 harmadmagával megosztott díj (2)
9) Gyallay Domokos	— 1 különdíj (6)
10) Kacsó Sándor	— 1 különdíj (6)

II. A két világháború közötti romániai magyar rövidprózaművelői — antológiákban

1. *Versek — elbeszélések — tanulmányok tizenegy fiatal erdélyi írótól, erdélyi művészek rajzaival.* (Erdélyi fiatal írók antológiája.) Kolozsvár, 1923. 168 l. — A rövid prózai írások szerzői: Kacsó Sándor, Szent-Iványi Sándor, Tamási Áron.

2. *Erdély lelke.* Gyűjtemény élő erdélyi novellisták műveiből. Összeállította és előszóval ellátta: Kristóf György. Ludwig Voggenreiter-Verlag. Magyar osztály. Berlin, 1924. 151 l. — Szerzők: Benedek Elek, Sebesi Samu, Kovács Dezső, R. Berde Mária, Gyallay Domokos, Balogh Endre, Makkai Sándor, Pálffyné Gulácsy Irén, Molter Károly, Nyírő József, Kacsó Sándor.

3. *Erdélyi történetek.* Benedek Elek előszavával. Az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.—T. kiadása. Budapest, [1925]. 240 l. — Szerzők: Berde Mária, Balogh Endre, Gyallay Domokos, Kacsó Sándor, Karácsony Benő, Kós Károly, Kovács Dezső, Ligeti Ernő, Marót Sándor, Molter Károly, Nagy Dániel, Nyírő József, Pap József, Pálffyné Gulácsy Irén, Sebesi Samu, Sipos Domokos, Szentimrei Jenő, Tabéry Géza, Tamási Áron.

4. *Erdélyi Helikon Antológiája 1927.* I—II. Erdélyi Szépmíves Céh. Kolozsvár, (1927). 174 + 181 (+ VI) l. (II. sorozat, 1—4.) — A rövid prózai írások szerzői: Berde Mária, P. Gulácsy Irén, Gyallay Domokos, Hunyady Sándor, Kacsó Sándor, Makkai Sándor, Kisbán Miklós (Bánffy Miklós), Kovács Dezső, Kós Károly, Kuncz Aladár, Ligeti Ernő, Molter Károly, Nagy Dániel, Nyírő József, Sipos Domokos, Tabéry Géza, Tamási Áron.

5. *Új Arcvonal.* Tizenkilenc fiatal erdélyi író antológiája. Kolozsvár, 1931. 176 l. — A rövid prózai írások szerzői: Belteky László, Gagyi László, Kovács Katona Jenő, K. Grandpierre Emil, Kovács György, Kováts József, Ovári Éva, Thury Zsuzsa, Wass Albert.

6. *Az Erdélyi Helikon íróinak anthologiája.* 1924—1934. Szerkesztette: Kovács László. (Az Erdélyi Szépmíves Céh 10 éves jubileumára kiadott díszkiadás.) Erdélyi Szépmíves Céh. Kolozsvár, 1934. 396 l. — A rövid prózai írások szerzői: P. Gulácsy Irén, Hunyady Sándor, Kacsó Sándor, Kádár Imre, Kemény János, Kisbán Miklós (Bánffy Miklós), Kós Károly, Kovács Dezső, Kovács László, Kuncz Aladár, Ligeti Ernő, Makkai Sándor, Nyírő József, Sipos Domokos, Szántó György, Tamási Áron.

7. *Új Erdélyi Antológia.* Abafáy Gusztáv, Bözödi György, Dsida Jenő, Flórián Tibor, Jékely Zoltán, Kiss Jenő, Kolozsvári G. Emil, Kováts József, Nagy István, Szabédi László, I. Szemlér Ferenc, Szenczei László, Varró Dezső, Vásárhelyi Z. Emil, Wass Albert írásai. (Szerkesztette: Abafáy Gusztáv, Jancsó Elemér és I. Szemlér Ferenc.) Minerva kiadás. (Ez a könyv a „Láthatár" kisebbségi kultúrszemle közreműködésével készült.) (Kolozsvár), 1937. 180 l. — A rövid prózai írások szerzői: Bözödi György, Kolozsvári G. Emil, Kováts József, Nagy István, Szabédi László, Szenczei László, Wass Albert.

8. *Hűséges Mártonka.* Romániai magyar novellák 1918—1944. I—II. A kötetet gondozta: Sőni Pál. Dacia Könyvkiadó. Kolozsvár-Napoca, 1975. 196 + 182 l. (Tanulók Könyvtára 157—158.) — Szerzők: Asztalos István, Balogh Endre, Benedek Elek, Berde Mária, Bözödi György, Gagyi László, Gulácsy Irén, Gyallay Domokos, Horváth István, Hunyady Sándor, Karácsony Benő, Kemény János, Kós Károly, Kovács Dezső, Kovács György, Kovács Katona Jenő, Kováts József, Markovits Rodion, Molter Károly, Nagy Dániel, Nagy István, Pap József, Sipos Domokos, Szabédi László, Szentimrei Jenő, Tabéry Géza, Tamási Áron.

9. *Egyszer mindenkit szólítanak.* Romániai magyar elbeszélők. I. Válogatta, az előszót írta és összeállította: Nagy Pál. Dacia Könyvkiadó. Kolozsvár-Napoca, 1984. 296 l. (Tanulók Könyvtára 253.) — Szerzők: Benedek Elek, Kovács Dezső, Balogh Endre, Donáth László, Markovits Rodion, Karácsony Benő, Nagy Dániel, Berde Mária, Tabéry Géza, Hunyady Sándor, Molter Károly, Szentimrei Jenő, Sipos Domokos, Károly Sándor, Gulácsy Irén, Tomcsa Sándor, Tamási Áron, Kacsó Sándor, Kemény János, Daday Loránd, Nagy István, Szilágyi András, Szabédi László, Asztalos István, Horváth István, Gagyi László, Kovács György, Bözödi György.

A legjellemzőbbként kiválasztott hét korabeli antológiában, valamint a két retrospektív gyűjteményben összesen 50 szerző szerepel rövid prózai alkotással. Ezek a következők (nevük után zárójelben a megfelelő kiadvány sorszáma):

Asztalos István (8, 9)
Balogh Endre (2, 3, 8, 9)
Bélteky László (5)
Benedek Elek (2, 8, 9)
Berde Mária (2, 3, 4, 8, 9)
Böződi György (7, 8, 9)
Daday Loránd (9)
Donáth László (5, 8, 9)
Gagyi László (5, 8, 9)
Gulácsy Irén (2, 3, 4, 6, 8, 9)
Gyallay Domokos (2, 3, 4, 8)
Horváth István (8, 9)
Hunyady Sándor (4, 6, 8, 9)
Kacsó Sándor (1, 2, 3, 4, 6, 8, 9)
Kádár Imre (6)
Karácsony Benő (3, 8, 9)
Károly Sándor (9)
Kemény János (6, 8, 9)
Kisbán Miklós (Bánffy Miklós) (4, 6)
Kolozsvári Grandpierre Emil (5, 7)
Kós Károly (3, 4, 6, 8)
Kovács Dezső (2, 3, 4, 6, 8, 9)
Kovács György (5, 8, 9)
Kovács László (6)
Kovács Katona Jenő (5, 8)
Kováts József (5, 7, 8)
Kuncz Aladár (4, 6)
Ligeti Ernő (3, 4, 6)
Makkai Sándor (2, 4, 6)
Markovits Rodion (8, 9)
Marót Sándor (3)
Molter Károly (2, 3, 4, 8, 9)
Nagy Dániel (3, 4, 8, 9)
Nagy István (7, 8, 9)
Nyírő József (2, 3, 4, 6)
Ovári Éva (5)
Pap József (3, 8)
Sebesi Samu (2, 3)
Sipos Domokos (3, 4, 6, 8, 9)
Szabédi László (7, 8, 9)
Szántó György (6)
Szenczei László (7)
Szentimrei Jenő (3, 8, 9)
Szent-Iványi Sándor (1)
Szilágyi András (9)
Tabéry Géza (3, 4, 8, 9)
Tamási Áron (1, 3, 4, 6, 8, 9)
Thury Zsuzsa (5)
Tomcsa Sándor (9)
Wass Albert (5, 7)

A kilenc kiadvány közül *Kacsó Sándor* hétben, *Gulácsy Irén*, *Kovács Dezső* és *Tamási Áron* hat-hatban, *Berde Mária*, *Molter Károly* és *Sipos Domokos* öt-ötben, *Balogh Endre*, *Gyallay Domokos*, *Hunyady Sándor*, *Kós Károly*, *Nagy Dániel*, *Nyírő József* és *Tabéry Géza* négy-négyben, 12 szerző három-háromban, 10 szerző kettő-kettőben, további 14 szerző pedig egy-egyben van jelen rövid prózai írásokkal.

III. A két világháború közötti romániai magyar rövidpróza — szerzői kötetekben

Alább a két világháború közötti romániai magyar rövidpróza legjavát közlő, hazai kiadásban 1920-tól 1940-ig, illetve 1945-től 1985-ig megjelent kötetek adatait sorakoztatjuk fel a szerzők betűrendjében, azon belül pedig időrendben.

Asztalos István, *A szakáll*. [Elbeszélés.] Józsa Béla Athenaeum. (Kolozsvár), [1945]. 32 l. (Dolgozók Könyvtára.)

Asztalos István, *Vád és panasz*. Elbeszélések. (A szerző 1938—1943 között írott elbeszéléseiből készült válogatás.) Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó. Bukarest, (1953). 243 l.

Asztalos István, *A vidámság embere*. Elbeszélések. Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó. Bukarest, (1956). 124 l. (Kincses Könyvtár.)

Asztalos István, *Emberség*. Elbeszélések. (Szerkesztette, jegyzetekkel és bibliográfiai mutatóval ellátta: Bonyháti Jolán.) Irodalmi Könyvkiadó. Bukarest, 1962. 535 l. (Asztalos István Művei III. Romániai Magyar Írók.)

Asztalos István, *Történt az utcán*. Elbeszélések. Irodalmi Könyvkiadó. Bukarest, 1969. 312 l.

Asztalos István, *Tarisznyás királyok. Novellák*. A bevezető tanulmányt írta: Varró János. Válogatta és a jegyzeteket összeállította: Bonyháti Jolán. Dacia Könyvkiadó. Kolozsvár, 1972. 288 l. (Tanulók Könyvtára 106.)

Balla Károly, *A jel*. Novellák, karcolatok. Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó. Bukarest, (1955). 250 l.

Balla Károly, *A legszebb emlék.* Válogatott írások. [Majtényi Erik előszavával.] Ifjúsági Könyvkiadó. Bukarest, (1961). 294 l.

Balla Károly, *Elcserélt ünnep.* Novellák, kisregények. (Az előszót Szász János írta. A kötetet Balla Zsófia rendezte sajtó alá.) Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, 1985. 328 l. (Romániai Magyar Írók.)

Balogh Endre, *Hajótörötték.* Fehér rügy. Hajnalhasadás. Megindul az iroda. Swetaketu törvénye. Meg kell halni. Örökélet. Kis regények. Minerva Irodalmi és Nyomdai Müintézet Részvénytársaság. Kolozsvár, 1922. 139 l. [Valójában csak az első írás minősíthető kisregénynek, a többi novella.]

Balogh Endre, *Mesét írok neked...* Elbeszélések. Minerva R.—T. kiadása. Kolozsvár, 1925. 120 l. (Pásztortűz Könyvtár 4.)

Bánffy Miklós l. Kisbán Miklós

Benedek Elek, *Kisbaczoni [!] történetek.* Rigler József Ede R.—T. bizománya. Nagyvárad, [1925]. 68 l. (Az Én Könyvtáram 1.)

Berde Mária, *A tükör.* Szegény kicsi Jula. Borzhistória. —— novellái. Kosmos R.—T. Marosvásárhely, 1920. 96 l.

Berde Mária, *Rina kincse.* [Elbeszélések.] Pán-kiadás. (Temesvár), [1923]. 119 l. (Pán-könyvtár 18.)

Berde Mária, *Vizen hold.* [Két elbeszélés.] Haladás kiadása. Kolozsvár, 1923. [A borítón: 1924.] 59 l.

Berde Mária, R., *Télutó.* Elbeszélések. „Minerva" Irodalmi és Nyomdai Müintézet R.—T. kiadása. Kolozsvár, 1928. 178 l. (Pásztortűz Könyvtár 11.)

Bözödi György, *Rebi néni feltámadása.* Elbeszélések. (Kiadja a Méhkas Diákszövetkezet.) (Kolozsvár, 1945.) 200 l. (A Móricz Zsigmond Kollégium nyolcadik kiadványa.)

Bözödi György, *Hazafelé.* Válogatott elbeszélések. [A szerző előszavával.] Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó. Marosvásárhely, 1958. 319 l.

Bözödi György, *Nyugtalan pásztorok.* Lírai kisregény. *Elbeszélések.* (A bevezetőt írta: Izsák József.) Irodalmi Könyvkiadó. Bukarest, 1968. 423 l. (Romániai Magyar Írók.)

Daday Loránd, *A lápon át.* Novellák. A kötetet szerkesztette és az előszót írta: Dávid Gyula. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, 1970. 367 l. (Romániai Magyar Írók.)

Donáth László, *Humoros esetek.* [Novellák.] „Minerva" Irodalmi és Nyomdai Müintézet Részvénytársaság. Kolozsvár, 1928. 187 l.

Donáth László, *Jairus fia.* [Novellák.] Marosvásárhely, [1929]. 208 l.

Gagyi László, *Vadrózsa.* Novellák. [A szerző előszavával.] Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó. Marosvásárhely, 1957. 268 l.

Gulácsy Irén, Pálffyné, *Ragyogó Kovács István.* Falusi csöndélet. [Novellák.] Kiadja Révész Béla könyvkereskedése. Marosvásárhely, 1925. 160 l. (Erdélyi Könyvbarátok Társasága Irodalmi Vállalat III. k.)

Gulácsy Irén, P., *Által a Tiszán.* Elbeszélések. Erdélyi Szépmíves Céh. Kolozsvár, 1928. 149 (+ VII) l. (II. sorozat, 21—22.)

Gulácsy Irén, *Ökörsütés.* Novellák. Állami Könyvkiadó. Bukarest, (1949). 24 l.

Gyallay Domokos, *Ősi rögön.* Elbeszélések. A Minerva R.—T. kiadása. Kolozsvár, 1921. 113 l.

Gyallay Domokos, *Rég volt, igaz volt...* Erdélyi történetek. Kiadja Révész Béla könyvkereskedése. Marosvásárhely, 1925. 159 l. (Erdélyi Könyvbarátok Társasága Irodalmi Vállalat VI. k.)

Gyallay Domokos, *Hadrakelt emberek.* Elbeszélések. Minerva Irodalmi és Nyomdai Müintézet kiadása. Kolozsvár, 1931. 123 l. (A „Magyar Nép" Könyvtára 44.)

Gyarmati Ferenc, *Muzsika.* (Apró írások az életről, az emlékekről, az őszről és az elmúlásról.) (Szerző kiadása.) Déva, (1923). 64 l.

Hunyady Sándor, *Diadalmas katona.* Elbeszélések. Erdélyi Szépmíves Céh. Kolozsvár, 1930. 167 l. (IV. sorozat, 11—12.)

Kacsó Sándor, *Utoljára még megkapaszkodunk.* Elbeszélések. Kolozsvár, 1927. 192 l.

Kacsó Sándor, *Nagyidő.* Novellák. [Benedek Marcell előszavával.] Bolyai kiadás. (Marosvásárhely, 1946.) 239 l.

Kacsó Sándor, *Válogatott írások.* Regény, elbeszélések, karcolatok. (Az előszót írta: Izsák József.) Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, 1970. XI + 547 l. (Romániai Magyar Írók.)

Kahána Mózes, *Tarackos. Hat nap és a hetedik.* [Két regény.] *Elbeszélések.* (Válogatta és a bevezető tanulmányt írta: Mózes Huba.) Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, 1978. 447 l. (Romániai Magyar Írók.)

Karácsony Benő, *Tavaszi ballada.* Novellák. Kiadja Révész Béla könyvkereskedése. Marosvásárhely, 1925. 160 l. (Erdélyi Könyvbarátok Társasága Irodalmi Vállalat II. k.)

Karácsony Benő, *Tavaszi ballada.* Novellák, színdarabok. (Válogatta és az utószót írta: Baróti Pál.) Irodalmi Könyvkiadó. Bukarest, 1968. 359 l. (Romániai Magyar Írók.)

Kemény János, *Kákoc Kis Mihály.* [Kisregény.] Erdélyi Szépmíves Céh. Kolozsvár, 1929. 87 l. (III. sorozat, 20.)

Kemény János, *Ítéletidő.* Történetek és rajzok a havas életéből. Erdélyi Szépmíves Céh. (Kolozsvár), 1938. 221 l. (XI. sorozat, 1—2.)

Kemény János, *Kokó és Szokrátesz.* Déltengeri történetek. Erdélyi Szépmíves Céh. (Kolozsvár, 1940.) 173 l. (XI. sorozat, 18—19.)

Kemény János, *Apolló megtérése.* Összegyűjtött novellák. (Készült az Ítéletidő, Kokó és Szokrátesz, A havas dicsérete, Halász, vadász, madarász című kötetek alapján, a szerző válogatásában.) (Az előszót Kántor Lajos írta.) Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, 1972. 335 l. (Romániai Magyar Írók.)

Kisbán Miklós [Bánffy Miklós], *Fortéjos Deák Boldizsár Memoriáléja.* [Elbeszélések.] Erdélyi Szépmíves Céh. Kolozsvár, 1931. 151 l. (V. sorozat, 2—3.)

Kós Károly, *A Gálok.* Kis regény és elbeszélések. Minerva Irodalmi és Nyomdai Müintézet Részvénytársaság. Kolozsvár, 1930. 109 l. (Pásztortűz Könyvtár 15.)

Kós Károly, *Kalotaszeg.* Erdélyi Szépmíves Céh. Kolozsvár, 1932. 175 l. (VI. sorozat, 1—2.) [87—134: *Budai Nagy Antal históriája.*]

Kós Károly, *Budai Nagy Antal históriája.* [Elbeszélés.] *Varju-nemzetség.* Krónika. [A szerző előszavával.] Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó. Bukarest, (1955). 276 l.

Kós Károly, *Budai Nagy Antal.* [Kacsó Sándor előszavával. A szerző utószavával.] Irodalmi Könyvkiadó. Bukarest, 1963. 187 l.

Kós Károly, *Hármaskönyv.* Szépirás, publicisztika, grafika. Balogh Edgár előszavával. Irodalmi Könyvkiadó. Bukarest, 1969. 599 l. (Romániai Magyar Írók.)

Kós Károly, *Kalotaszegi krónika.* Hét írás. A bevezető tanulmányt Varró János írta. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, 1973. 520 l. (Romániai Magyar Írók.)

Kós Károly, *A havas.* Elbeszélések és a Budai Nagy Antal című dráma. Válogatta, előszóval és függelékkel ellátta: Varró János. Dacia Könyvkiadó. Kolozsvár-Napoca, 1983. 288 l.

Kovács Dezső, *Apostolok és csavargók.* Elbeszélések. Minerva Irodalmi és Nyomdai Müintézet Részvénytársaság kiadása. Kolozsvár, 1924. 127 l.

Kovács Dezső, *Kollégiumi történetek és egyéb elbeszélések.* Maksay Albert bevezetőjével. Erdélyi Szépmíves Céh. [Kolozsvár], 1936. 159 l. (IX. sorozat, 11—12.)

Kovács Dezső, *A kísértő.* Elbeszélések és anekdoták. (A kötetet összeállította és az előszót írta: Nagy Géza.) Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, 1970. 264 l. (Romániai Magyar Írók.)

Kovács György, *Bűnügy.* Elbeszélések. [A szerző előszavával.] Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó. Bukarest, (1956). 244 l.

Kovács György, *Falusi kaland.* [Elbeszélések.] [Hajdu Győző utószavával.] Irodalmi Könyvkiadó. Bukarest, 1961. 280 l. (Kincses Könyvtár.)

Kovács György, *Leányok a kertek alatt.* Elbeszélések [1928—1934]. Irodalmi Könyvkiadó. Bukarest, 1963. 460 l. (Romániai Magyar Írók.)

Kovács György, *Bánat és bor.* Elbeszélések [1935—1937]. Irodalmi Könyvkiadó. Bukarest, 1966. 496 l. (Romániai Magyar Írók.)

Kovács György, *Kozmáné szép asszony.* Elbeszélések [1938—1940]. Irodalmi Könyvkiadó. Bukarest, 1969. 504 l. (Romániai Magyar Írók.)

Kovács György, *Néma pásztor.* Elbeszélések. Válogatta, az előszót írta és a függeléket összeállította: Varró János. Dacia Könyvkiadó. Kolozsvár-Napoca, 1980. 311 l.

Kovács László, *Történet a férfiről.* Novellák. Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet R.—T. kiadása. Kolozsvár, 1930. 131 l. (Pásztortűz Könyvtár 16.)

Kováts József, *Útlevél.* Novellák. Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó. Bukarest, (1957). 187 l.

Kováts József, *Emberek útra kelnek.* Regény. *Elbeszélések.* (A bevezetőt írta: Kicsi Antal.) Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, 1970. 488 l. (Romániai Magyar Írók.)

Ligeti Ernő, *Vonósnégyes.* Elbeszélések. Lapkiadó R. T. Kolozsvár, 1928. 163 l.

Makkai Sándor, *Élet fejedelme.* [Elbeszélések.] Az „Az Út" kiadása. Kolozsvár, 1924. 131 l.

Makkai Sándor, *Megszólalnak a kövek.* [Novellák.] (Minerva R. T. kiadása.) Kolozsvár, 1925. 125 l.

Markovits Rodion, *Ismét találkozom Balthazárral.* [Elbeszélések.] (Szatmár, 1925.) 87 l.

Markovits Rodion, *Sánta farsang.* Regény. *Elbeszélések.* Irodalmi Könyvkiadó. Bukarest, 1967. 391 l. (Romániai Magyar Írók.)

Marót Sándor, *Nincs halál.* [Elbeszélések.] [Nagyvárad], 1924. 104 l.

Molter Károly, *Majdnem hősök.* Elbeszélések. Kiadja Révész Béla könyvkereskedése. Marosvásárhely, (1925). 159 l. (Erdélyi Könyvbarátok Társasága Irodalmi Vállalat IV. k.)

Molter Károly, *Harci mosolyok.* Karcolatok, elbeszélések. [A szerző előszavával.] Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó. Marosvásárhely, 1956. 230 l.

Molter Károly, *Iparkodj, kisfiam!* Elbeszélések. (A bevezetőt írta: Izsák József.) Irodalmi Könyvkiadó. Bukarest, 1964. 352 l. (Romániai Magyar Írók.)

Molter Károly, *Bolond kisváros.* Novellák. Válogatta és az előszót írta: Varró János. Dacia Könyvkiadó. Kolozsvár-Napoca, 1976. 288 l.

Nagy Dániel, *Novellák.* „Főbusz" Irodalmi és Könyvkiadó-társulat. (Arad), 1922. 95 l. (Erdélyi Könyvtár 12.)

Nagy Dániel, *Egy szegény kisfiú élettörténete.* Novellák. Kiadja Révész Béla könyvkereskedése. Marosvásárhely, 1925. 160 l. (Erdélyi Könyvbarátok Társasága Irodalmi Vállalat VII. k.)

Nagy Dániel, *Cirkusz.* Regény. *Novellák.* (A bevezetőt írta: Csehi Gyula.) Irodalmi Könyvkiadó. Bukarest, 1967. 352 l. (Romániai Magyar Írók.)

Nagy István, *Mivé lettek?* [Elbeszélés.] A szerző kiadása. Kolozsvár, 1932. 15 l.

Nagy István, *Földi Jánost bekapta a város.* [Elbeszélés.] Szerző kiadása. [Kolozsvár], 1932. 31 l.

Nagy István, *Vékony az ajtó.* Novellák. Munkás Athenaeum. Kolozsvár, [1939]. 40 l.

Nagy István, *Ünnep a mi utcánkban.* Novellák. Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó. Bukarest, [1953]. 240 l.

Nagy István, *Forgalmi akadály.* Elbeszélések. Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó. Bukarest, (1955). 104 l. (Kincses Könyvtár.)

Nagy István, *Huszonöt év.* I. Karcolatok, novellák, elbeszélések. Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó. Bukarest, (1956). 540 l.

Nagy István, *Az asztalos meséje.* Elbeszélések. Ifjúsági Könyvkiadó. Bukarest, 1959. 160 l.

Nagy István, *Földi Jánost bekapta a város.* [Elbeszélés.] *Nincs megállás. A szomszédság nevében.* [Két regény.] (Az előszót írta: Söni Pál.) Irodalmi Könyvkiadó. Bukarest, 1962. 636 l. (Romániai Magyar Írók.)

Nagy István, *A jótékony prémeskabát.* [Novellák.] Összeállította: Szőcs István. Az előszót írta: Söni Pál. Ifjúsági Könyvkiadó. Bukarest, (1962). 199 l. (Tanulók Könyvtára 13.)

Nagy István, *A Boldog utcán túl.* [Elbeszélések, novellák, karcolatok, riportok, önéletrajzi töredékek.] (A kötetet összeállította és a jegyzeteket készítette: Abafáy Guszáv.) Irodalmi Könyvkiadó. Bukarest, 1966. 704 l. (Romániai Magyar Írók.)

Nagy István, *A piros szemű kiskakas.* Novellák. Az előszót írta: Söni Pál. Dacia Könyvkiadó. Kolozsvár, 1972. 256 l. (Tanulók Könyvtára 110.)

Nagy István, *Az asztalos meséje. Az író meséi.* Novellák, elbeszélések. A bevezetőt írta: Szász János. Ion Creangă Könyvkiadó. Bukarest, 1984. 160 l.

Nagy László, S., *Jókai szerelmei.* Elbeszélések. Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet, 1925. 61 l.

Nagy László, S., *Zenélő kút.* Történelmi elbeszélések. Erdélyi Szemle kiadása. (Kolozsvár), 1928. 72 l. (Élő Erdély.)

Nyírő József, *Jézusfaragó ember.* [Novellák.] Minerva. [Kolozsvár], 1924. 167 l.

Nyírő József, *Kopjafák.* [Elbeszélések.] Erdélyi Szépmíves Céh. Kolozsvár, 1933. 163 l. (VI. sorozat, 21—22.)

Nyírő József, *Székelyek.* Elbeszélések és rajzok. Erdélyi Szépmíves Céh. [Kolozsvár], 1936. 187 l. (IX. sorozat, 9—10.)

Nyírő József, *Havasok könyve.* [Novellák.] Erdélyi Szépmíves Céh. [Kolozsvár], 1936. 161 l. (IX. sorozat, 19—20.)

Pálffyné Gulácsy Irén l. Gulácsy Irén

Pap József, *Első könyv.* [Rövid prózai írások.] Haladás Lap- és Könyvkiadó B.—T. Kolozsvár, 1924. 115 l.

P. Gulácsy Irén l. Gulácsy Irén

Radóné Kempner Magda, *Integrállények.* [Kisregény.] „Korunk" kiadása. Kolozsvár, 1926. 50 l. (Korunk Könyvtára IV.)

R. Berde Mária l. Berde Mária

Sipos Domokos, *Istenem, hol vagy?!* Novellák. „Kaláka" kiadása. Kolozsvár, 1922. 152 l.

Sipos Domokos, *Vajúdó idők.* Elbeszélések. Erdélyi Szépmíves Céh. Kolozsvár, 1928. 157 l. (III. sorozat, 6—7.)

Sipos Domokos, *A csoda.* Válogatott elbeszélések. (Válogatta és az előszót írta: Molter Károly.) Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó. Marosvásárhely, 1958. 204 l.

Sipos Domokos, *Vajúdó idők küszöbén.* Elbeszélések, költemények. (Sajtó alá rendezte: Bernáth Ernő. Nagy Pál bevezető tanulmányával.) Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, 1973. 336 l. (Romániai Magyar Írók.)

S. Nagy László l. Nagy László

Szabédi László, *Telehold. Veér Anna alszik.* Versek, szépprózai írások. (Szerkesztette, az előszót és a jegyzeteket készítette: Csehi Gyula.) Irodalmi Könyvkiadó. Bukarest, 1967. 648 l. (Romániai Magyar Írók.)

Szabó Mária, *Magamtól másokig.* Elbeszélések. Minerva R.—T. kiadása. Kolozsvár, 1926. 148 l. (Pásztortűz Könyvtár 7.)

Szántó György, *A kék lovas.* [Elbeszélések és versek.] Genius kiadása. (Arad), 1924. 127 l.

Szenczei László, *Székely Apokalypsis.* [Kisregény.] [Kolozsvár, 1935.] 48 l.

Szentimrei Jenő, *Városunk és más elbeszélések.* Kiadja Révész Béla Könyvkereskedése. Marosvásárhely, 1925. 159 l. (Erdélyi Könyvbarátok Társasága Irodalmi Vállalat V. k.)

Szilágyi András, *A halhatatlan fűkaszás.* Novellák, karcolatok. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, 1977. 295 l.

Tabéry Géza, *Kolozsvári bál.* [„Négy fejezet egy soha el nem készülő regényből".] Nagyszalonta, 1923. 79 l.

Tabéry Géza, *Szebeni vihar.* Novellák (1914—1939). (Nagyvárad), 1940. 143 l. (Új Erdélyi Könyvek.)

Tabéry Géza, *Medvetánc.* [Novellák.] Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó. Bukarest, (1958). 199 l.

Tamási Áron, *Lélekindulás.* (Novellák.) Kolozsvár, 1925. 184 l.

Tamási Áron, *Erdélyi csillagok.* Elbeszélések. Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Részvénytársaság. Kolozsvár, 1929. 127 l. (Pásztortűz Könyvtár 14.)

Tamási Áron, *Helytelen világ.* Novellák. Erdélyi Szépmíves Céh. Kolozsvár, 1931. 151 l. (V. sorozat, 19—20.)

Tamási Áron, *Rügyek és reménység.* Elbeszélések. Erdélyi Szépmíves Céh. [Kolozsvár], 1936. 168 l. (IX. sorozat, 15—16.)

Tamási Áron, *Rendes feltámadás.* Válogatott novellák. Válogatta és az előszót írta: Sütő András. Irodalmi Könyvkiadó. Bukarest, 1968. 559 l.

Tamási Áron, *Zeng a magosság.* Válogatott novellák. I. 1922—1935. II. 1936—1966. (Válogatta és az utószót írta: Dávid Gyula. A bibliográfiát Tamási Ágota ál-

litotta össze.) Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, 1980. 463 + 439 l. (Romániai Magyar Írók.)

Tomcsa Sándor, *Vese velővel.* Vidám és szomorú históriák. [A szerző előszavával.] Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó. Bukarest, (1956). 192 l.

Tomcsa Sándor, *Őszi tárlat kisvárosban.* I. Elbeszélések, portrék, humoreszkek. (A bevezető tanulmányt írta: Bajor Andor. Szerkesztette és jegyzetekkel ellátta: Bonyhái Jolán.) Irodalmi Könyvkiadó. Bukarest, 1965. 648 l. (Romániai Magyar Írók.)

Tomcsa Sándor, *A fellázadt pofozógép.* Humoreszkek. (Válogatta K. Jakab Antal.) Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, 1973. 255 l.

Az áttekintés összesen 44 szerző 116 kiadványának a leírását tartalmazza. A tájékozódás megkönnyítése végett, íme, e kiadványok általános időrendi mutatója:

1920 Berde Mária, A tükör
1921 Gyallay Domokos, Ősi rögön
1922 Balogh Endre, Hajótöröttek
Nagy Dániel, Novellák
Sipos Domokos, Istenem, hol vagy?!
1923 Berde Mária, Rina kincse
Gyarmati Perenc, Muzsika
Tabéry Géza, Kolozsvári bál
1924 Berde Mária, Vízen hold
Kovács Dezső, Apostolok és csavargók
Makkai Sándor, Élet fejedelme
Marót Sándor, Nincs halál
Nyírő József, Jézusfaragó ember
Pap József, Első könyv
Szántó György, A kék lovas
1925 Balogh Endre, Mesét írok neked...
Benedek Elek, Kisbaczoni [!] történetek
Gulácsy Irén, Pálffyné, Ragyogó Kovács István
Gyallay Domokos, Rég volt, igaz volt...
Karácsony Benő, Tavaszi ballada
Makkai Sándor, Megszólalnak a kövek
Markovits Rodion, Ismét találkozom Balthazárral
Molter Károly, Majdnem hősök
Nagy Dániel, Egy szegény kisfiú élettörténete
Nagy László, S., Jókai szerelmei
Szentimrei Jenő, Városunk és más elbeszélések
Tamási Áron, Lélekindulás
1926 Radóné Kempner Magda, Integrállények
Szabó Mária, Magamtól másokig
1927 Kacsó Sándor, Utoljára még megkapaszkodunk
1928 Berde Mária, R., Télutó
Donáth László, Humoros esetek
Gulácsy Irén, P., Által a Tiszán
Ligeti Ernő, Vonósnégyes
Nagy László, S., Zenélő kút
Sipos Domokos, Vajúdó idők
1929 Donáth László, Jairus fia
Kemény János, Kákoc Kis Mihály
Tamási Áron, Erdélyi csillagok
1930 Hunyady Sándor, Diadalmas katona
Kós Károly, A Gálok
Kovács László, Történet a férfiről
1931 Gyallay Domokos, Hadrakelt emberek
Kisbán Miklós (Bánffy Miklós), Fortéjos Deák Boldizsár Memoriáléja
Tamási Áron, Helytelen világ
1932 Kós Károly, Kalotaszeg
Nagy István, Földi Jánost bekapta a város
Nagy István, Mivé lettek?
1933 Nyírő József, Kopjafák
1935 Szenczei László, Székely Apokalypsis
1936 Kovács Dezső, Kollégiumi történetek és egyéb elbeszélések
Nyírő József, Havasok könyve
Nyírő József, Székelyek
Tamási Áron, Rügyek és reménység
1938 Kemény János, Ítéletidő
1939 Nagy István, Vékony az ajtó
1940 Kemény János, Kokó és Szokrátesz
Tabéry Géza, Szebeni vihar

1945 Asztalos István, A szakáll
Bözödi György, Rebi néni feltámadása
1946 Kacsó Sándor, Nagyidő
1949 Gulácsy Irén, Ökörsütés
1953 Asztalos István, Vád és panasz
Nagy István, Ünnep a mi utcánkban
1955 Balla Károly, A jel
Kós Károly, Budai Nagy Antal históriája. Varjú-nemzetség
Nagy István, Forgalmi akadály
1956 Asztalos István, A vidámság embere
Kovács György, Bűnügy
Molter Károly, Harci mosolyok
Nagy István, Huszonöt év
Tomcsa Sándor, Vese velővel
1957 Gagyi László, Vadrózsa
Kováts József, Útlevél
1958 Bözödi György, Hazafelé
Sipos Domokos, A csoda
Tabéry Géza, Medvetánc
1959 Nagy István, Az asztalos meséje
1961 Balla Károly, A legszebb emlék
Kovács György, Falusi kaland
1962 Asztalos István, Emberség
Nagy István, Földi Jánost bekapta a város. Nincs megállás. A szomszédság nevében
Nagy István, A jótékony prémeskabát
1963 Kós Károly, Budai Nagy Antal
Kovács György, Leányok a kertek alatt
1964 Molter Károly, Iparkodj, kisfiam!
1965 Tomcsa Sándor, Őszi tárlat kisvárosban
1966 Kovács György, Bánat és bor
Nagy István, A Boldog utcán túl
967 Markovits Rodion, Sánta farsang. Elbeszélések
Nagy Dániel, Cirkusz. Novellák
Szabédi László, Telehold. Veér Anna alszik
1968 Bözödi György, Nyugtalan pásztorok. Elbeszélések
Karácsony Benő, Tavaszi ballada
Tamási Áron, Rendes feltámadás
1969 Asztalos István, Történt az utcán
Kós Károly, Hármaskönyv
Kovács György, Kozmáné szép asszony
1970 Daday Loránd, A lápon át
Kacsó Sándor, Válogatott írások
Kovács Dezső, A kísértő
Kováts József, Emberek útra kelnek. Elbeszélések
1972 Asztalos István, Tarisznyás királyok
Kemény János, Apolló megtérése
Nagy István, A piros szemű kiskakas
1973 Kós Károly, Kalotaszegi krónika
Sipos Domokos, Vajúdó idők küszöbén
Tomcsa Sándor, A fellázadt pofozógép
1976 Molter Károly, Bolond kisváros
1977 Szilágyi András, A halhatatlan fűkaszás
1978 Kahána Mózes, Tarackos. Hat nap és a hetedik. Elbeszélések
1980 Kovács György, Néma pásztor
Tamási Áron, Zeng a magosság
1983 Kós Károly, A havas
1984 Nagy István, Az asztalos meséje. Az író mesé
1985 Balla Károly, Elcserélt ünnep

Amint a fenti mutatóból kitűnik, a 116 kiadvány felerészben 1940 előtt, felerészben pedig 1945 után látott napvilágot. A megjelent címek számát tekintve a legtermékenyebb évek: 1924 (7 kiadvánnyal), 1925 (12 kiadvánnyal) és 1928 (6 kiadvánnyal).

A megjelenés helye szerint a kiadványok a következőképpen oszlanak meg:

Helységek	A megjelent címek száma és százalékaránya		
	1920—1940	1945—1985	Együttesen
1) Arad	2 (3,44%)	—	2 (1,72%)
2) Bukarest	—	46 (79,31%)	46 (39,65%)
3) Déva	1 (1,72%)	—	1 (0,86%)
4) Kolozsvár (Kolozsvár-Napoca)	41 (70,68%)	7 (12,06%)	48 (41,37%)
5) Marosvásárhely	(13,79%)	5 (8,62%)	13 (11,20%)
6) Nagyszalonta	1 (1,72%)	—	1 (0,86%)
7) Nagyvárad	3 (5 17%)	—	3 (2,58%)
8) Szatmár	1 (1,72%)	—	1 (0,86%)
9) Temesvár	1 (1,72%)	—	1 (0,86%)
Összesen	58 (100%)	58 (100%)	116 (100%)

Az 1940 előtti kiadványok a következő kiadókat tüntetik fel: Az Út, Erdélyi Szemle, Erdélyi Szépmíves Céh, Főbusz, Genius, Haladás, Kaláka, Korunk, Kosmos, Lapkiadó, Minerva, Munkás Athenaeum, Pán, Révész Béla, Rigler József Ede. Az 58 kiadványnak több mint 24—24%-át az Erdélyi Szépmíves Céh, illetve a Minerva jegyzi.

Az 1945 utáni köteteken a következő kiadók neve szerepel: Józsa Béla Athenaeum, Méhkas Diákszövetkezet, Bolyai (Marosvásárhely), Állami Könyvkiadó, Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, Ifjúsági Könyvkiadó, Irodalmi Könyvkiadó, Kriterion Könyvkiadó, Dacia Könyvkiadó, Ion Creangă Könyvkiadó. Az 58 kiadványnak több mint 31%-a az Irodalmi Könyvkiadónál, több mint 25%-a az Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó jelzésével, több mint 20%-a pedig a Kriterion Könyvkiadó gondozásában jelent meg.

Végezetül, íme, az a tíz szerző, aki a két világháború közötti romániai magyar rövidprózát célzó áttekintésünkben a legtöbb önálló kiadvánnyal szerepel:

Szerzők	Kiadványaik száma		
	1920—1940	1945—1985	Együttesen
1) Nagy István	3	9	12
2) Kós Károly	2	5	7
3) Asztalos István	—	6	6
4) Kovács György	—	6	6
5) Tamási Áron	4	2	6
6) Berde Mária	4	—	4
7) Kemény János	3	1	4
8) Molter Károly	1	3	4
9) Nyírő József	4	—	4
10) Sípos Domokos	2	2	4

Összeállította: MÓZES HUBA

CSÍKSZENTDOMOKOS, CSÍKSZENTKIRÁLY ÉS ZSÖGÖD HELYNEVEI

1. Csíkszentdomokos *(Szëndomokos ~ Damokos, -on, -ról, -ra;* rom. *Sîndominic)* Felcsík legnagyobb települése, Csíkszeredától északra, 28 km-re fekszik. A község összterülete, beleértve a szomszédos fiatal iparváros, Balánbánya területét is, 15 247 ha. A 6700 főből álló lakosság földműveléssel, népművészeti háziiparral, erdőkitermeléssel és bányászattal foglalkozik.

A község helynévanyagát kül- és belterület (ez utóbbin belől a tízesek) szerint csoportosítottam, s a külterület neveihez térképvázlatot is csatolok. A gyűjtést 1984—85-ben végeztem. Ezúton mondok köszönetet Szász Károly iskolaigazgatónak adataiért és előzékeny segítségéért.

Előforduló rövidítések: e = erdő, fr = falurész, k = kaszáló, l = legelő, p = patak, sz = szántó, u = utca.

Belterület: I. *Anyósmëntës nëgyed ~ Új nëgyed* (u, ebben a nemrég beépült utcában egyetlen anyós sincs, innen a tréfás elnevezés). II. *Alszëg ~ Altíz* (fr): 1. *Bács-kert* (beépített terület, a hajdani tulajdonosok, a *Bács* nevűekről). 2. *Bessö-híd* (a Lok vizén átvezető híd). 3. *Bindër János uccája ~ Görgice ucca* (most Binder János lakik benne, régebb a Görgicze család). 4. *Boros Pétër uccája* (lakójáról kapta az utca a nevét). 5. *Buba ucca ~ Kolektív ucca* (a téesz istállói felé vezető utca, melyben László Albert, ragadványnevén Buba Albert lakik). 6. *Cigányok uccája* (régen cigányok lakták). 7. *Dobos Márton uccája* (az utcában lakó személyről). 8. *Fehér-kert ~ Ribizlis* (a téesz gyümölcsös, veteményes kertje). 9. *Fodbal-kert* (futballpálya). 10. *Guzrán Lajos uccája* (lakójáról). 11. *Ilus ~ Ilus-cukrázda* (felelőse Török Ilona — Ilus). 12. *Istállók* (a téesz gazdasági épületei). 13. *Kedves Ferenc uccája* (lakójáról). 14. *Kicsi-Iskola* (az I—IV. osztályos iskolaépület). 15. *Krausz-bót* (régen a Krausz család tulajdona volt a vegyeskereskedés). 16. *Kúrkó János uccája* (lakójáról). 17. *Küssö-híd* (Szádakút patakán átvezető híd). 18. *Lisztës-bót* (régen lisztet árultak benne, ma kenyérüzlet). 19. *Márton Dávid uccája ~ Mártonfiak uccája* (a Márton család lakik benne). 20. *Miklós Istán uccája ~ Kicsi-lik ~ Kicsi-lik uccája* (a Miklós család lakja a szűk, lukszerű utcát). 21. *Mónár Dobos Jóska uccája* (lakójáról). 22. *Nagy-Iskola ~ Központi-Iskola* (az V—X. osztályos iskolaépület). 23. *Ót higgya* (híd az Olton). 24. *Szabó Lajos uccája* (lakójáról). 25. *Szászok uccája ~ Szász ucca* (Szász nevű családok lakják). 26. *Templom* (ép). 27. *Templom ucca* (a templom mellett vezet el). 28. *Tódor ucca* (lakójáról). 29. *Vízhej ~ Vízárok ~ Hóttárok* (az Olt régi medre, a szabályozás után beépítették). III. *Bános* (fr): 30. *Albërt Lázár uccája* (lakójáról). 31. *Biró Gergé uccája* (lakójáról). 32. *Biró Károj uccája* (lakójáról). 33. *Biró Lajosné uccája* (lakójáról). 34. *Bőjte Gergé uccája ~ Ótra járó út* (részint lakójáról). 35. *Kardák hejje* (beépített terület, régen Karda-birtok). 36. *Malomfël uccája* (a Malomfel nevű határrész felé vezet). 37. *Nagy-vőgy feje* (ú, a Bánoson végig vezető útnak a Nagy-vőgy alatti része). 38. *Szikrák uccája* (a Szikra családok lakják). 39. *Tók uccája* (az utca végén tó van). 40. *Szájván* (a juhok szállása). IV. *Csërajja* (fr): 41. *Alsó-Csërajja* (a falurész déli része). 42. *Csërajji iskola ~ Széjji iskola* (I—IV. osztályos iskolaépület). 43. *Fëssö-Csërajja* (a falurész északi része). 44. *Karda Pétër hejje* (beépített terület, egykori tulajdonosáról). 45. *Kicsi-bót* (üzlet). 46. *László Antal uccája* (lakójáról). V. *Dorma ~ Dorma ajja* (fr): 47. *Borosok uccája* (a Boros családok lakják). 48. *Istállók* (a téesz épületei). 49. *Istállók uccája* (ide vezető utca). 50. *Jogár fenyeje uccája* (a Jogár fenyeje nevű határrész felé vezető utca). 51. *Kádárok uccája* (a Kádár nevű családok lakják). 52. *Szászok uccája* (a Szász nevű családok lakják). 53. *Tó* (tó). 54. *Tó ucca* (a tó felé vezet). VI. *Falu vége* (fr): 55. *Albërtfiak uccája* (lakójáról) 56. *Állomás* (vasútállomás). 57. *Állomás ucca* (az állomás felé vezet). 58. *Átjáró* (vasúti átjáró). 59. *Birók uccája ~ Rét ucca* (a Biró család lakja a Rét felé vezető utcát). 60. *Dobosok uccája ~ Mozaik ucca* (a Dobos nevű családok lakják a mozaikgyár felé vezető utcát). 61. *Gidrók kertye* (k, hajdani tulajdonosáról). 62. *Fűrészgyár ~ Gyár ~ Ófagyár ~ Ófatelep ~ Kardagyár* (fafeldolgozó üzem). 63. *Kantin ~ Régi Ófa konyhája ~ Közös konyha* (a domokosi ipari egységek étkezdéje). 64. *Kugli-ház* (a tekepálya és épülete). 65. *Malom ~ Kardák malma* (ép). 66. *Mozaik ucca* (a mozaikgyár és az állomás közötti utca). 67. *Ovoda* (ép). 68. *Orház* (vasúti őrház). 69. *Pap-kert* (régen egyházi birtok). 70. *Pipások uccája ~ Pipás Péter uccája ~ Miklósok uc-*

cája (a Miklós család ragadványneve: Pipás). 71. *Pipás Pétër higgya* (az Olton átvezető híd). 72. *Prémonda-bót* ~ *Munkás-bót* (a fűrészüzem üzlete). 73. *Rakodó-Rámpa* (vasúti rakodóhely). 74. *Szëbënik uccája* (a Szebeni család lakja). 75. *Vármëgyei út* (ú). VII. *Fëltíz* ~ *Fësszëg* (fr): 76. *Bácsok uccája* (a Bács nevű családok lakják). 77. *Biró Ferencné uccája* (lakójáról). 78. *Borosok uccája* (a Boros nevű családok lakják). 79. *Dombik uccája* (a Dombi nevű családok lakják). 80. *Gálok uccája* (a Gál család lakja). 81. *Kardák uccája* (a Karda család lakja). 82. *Kedvesëk uccája* (a Kedves nevű családok lakják). 83. *Sinka ucca* (ma már nem él Sinka nevű az utcában, de a faluban élő családnév). 84. *Uccák uccája* (a Felszegnek egy része, ahol sok egymás melletti utca van). 85. *Víz mejjéke* (az Olt partján húzódó kis utca). VIII. *Garados ajja* (fr): 86. *Cigányok uccája* (cigányok lakják). 87. *Kálvária úttya*. 88. *Szabók uccája* (Szabó nevű családok lakják). 89. *Szádakútra vezető ucca* (u). IX. *Kicsikút ucca* (a Kicsikút felé vezető nagyobb utca). 90. *Bara Ëmre uccája* (lakójáról). X. *Közeptíz* ~ *Középtíz* ~ *Közepszëg* ~ *Középszëg* (fr): 91. *Albërt Istán uccája* (lakójáról). 92. *Barák uccája* (a Bara családok lakják). 93. *Bőjték uccája* (a Böjte családok lakják). 94. *Császárkert* (beépített terület, régen Császár-birtok volt). 95. *Dobosok uccája* (a Dobos nevű családok lakják). 96. *Egésség-ház* (orvosi rendelő). 97. *Fábiányok uccája* (a Fábián nevű családok lakják). 98. *Ferencëk uccája* (a Ferenc nevű családok lakják). 99. *Ferik ucca* (Miklós nevű család ragadványneve: Feri). 100. *Kádárok higgya* (Szed loka patakát átszelő híd). 101. *Kádárok uccája* (Kádár nevű családok lakják). 102. *Kalamár Ágoston uccája* (lakójáról). 103. *Könyves-bót* (ép). 104. *Kultúrház* (ép). 105. *Nagy-bót* (ép). 106. *Nagy-út* ~ *Főút* (aszfaltozott műút). 107. *Kössëgháza* (a néptanács épülete). 108. *Patika* (ép). 109. *Pijac* (a hétfői hetivásár helye). 110. *Pijactér* (régi, felhagyott vásártér). 111. *Pijac ucca* ~ *Bodók uccája* (a Piac felé vezető utca, a Bodó nevű családok lakják). 112. *Pijac uccai híd*. 113. *Posta* (ép). 114. *Sárosi ucca* (a Sárosi nevű családról). 115. *Tamások uccája* (a Tamás nevű családok lakják). 116. *Tanittók gödre* (a tantestület tagjai számára ide épülő tömbház). 117. *Vasbót* (vasüzlet). 118. *Vëronka* ~ *Vëronka-cukrázda* (Biró Veronka nevéről). 119. *Vízpuska-ház* (tűzoltó szertár). XI. *Nagypallónál* ~ *Nagypalló uccája*. 120. *Aprózár* (zöldségüzlet). 121. *Lajos Józsi uccája* (ilyen nevű már nem lakja az utcát). 122. *Nagypalló* ~ *Ádám higgya* (az Olton átvezető híd, régebb deszkapalló, mellette Vak Ádám muzsikus lakott). 123. *Mezőszéjj* (fr). 124. *Birófiak uccája* (a Biró nevű családok lakják). 125. *Jágër ucca*. XII. *Pál osztoga* ~ *Pál osztaga* (fr): 126. *Bót* (üzletház). 127. *Jégpája*. 128. *Kurta vize higgya* (Kurta patakán átvezető híd). 129. *Ovoda* (ép). 130. *Újnëgyed* (újonan kiépült utca). XIII. *Rét* ~ *Rét ucca* (a Réten megépült új utca). XIV. *Rez ajja* (fr). XV. *Sáros út* (fr): 131. *Alsó-Küsvőgy uccája*. 132. *Fësső-Küsvőgy uccája*. 133. *Gyëngék uccája*. 134. *Lok út ucca*. 135. *Mákszëmëk uccája* (a Mákszem nevű családok lakják). 136. *Nagybükk uccája*. 137. *Patakra járó út* (Szádakút patakához vezet). 138. *Piricske uccája*. 139. *Sárosúti Iskola* (ép, I—IV. osztályos iskola). 140. *Sejmék* ~ *Sejmék uccája* (a Sejmék felé vezet). XVI. *Sójom ucca*. 141. *Carina ucca* (a Carina felé vezet). 142. *Feri-kert* (k, Feri Lajos tulajdona volt). XVII. *Szed loka* ~ *Szed loka uccája* (u). XVIII. *Vár uta* ~ *Vár ucca* (fr): 143. *Ásott út* (kiásott út). 144. *Hëgy ucca* (a Hegy felé vezet). 145. *Kardák uccája* (a Karda nevű családok lakják). 146. *Kollektív* ~ *Gazdaság* (a téesz épülete). 147. *Ovoda* (ép). XIX. *Víz eleje* (a Kis-Öt pataka mentén fekvő falurész): 148. *Cikk ucca*. 149. *Gábor-kert* (k). 150. *Temető* ~ *Simók dombja* („Kiviszik a Simók dombjára", 'meghal'). 151. *Kis-Öt pataka* ~ *Jordán vize* (p, itt gyülekeztek a környékbeli románok vízkeresztkor, itt szenteltek). 152. *Román temető*. 153. *Román templom*. 154. *Temető ucca* (a temető mellett vezet el). 155. *Vërës Pétër uccája* (lakójáról).

Külterület: 156. *Agyagástó* (a Víz elején kis tó, amelyet most töltenek fel, szigetforma terület). 157. *Akasztófa* (kihalt név, egy-két adatközlő tudja hallomásból). 158. *Albërtfiak vápája* ~ *Albërtfiak gödre* (k). 159. *Álózi-gödör* (e, Kedves Alózi tulajdona volt). 160. *Alsó-ág* ~ *Alsó-Kovács-patak* (p). 161. *Alsó-Bogdán* (k, sz). 162. *Alsó-bükk ajja* (k). 163. *Alsó-Carina* ~ *Alsó-Carinák* (sz, vö. Felső ~). 164. *Alsó-Garados* (k). 165. *Alsó-Háti gödre* (k). 166. *Alsó-Háti gödre száda* (k). 167. *Alsó-Kövesdomb* (sz). 168. *Alsó-Küsbükk* (l, sz). 169. *Alsó-Küsvőgy* (l). 170. *Alsó-Piricske* (k, sz). 171. *Alsó-Rez* (sz). 172. *Alsó-Sáros-gödör* (e). 173 *Alsó-Szép pataka* (p). 174. *Alsó-vész* (k). 175. *Alsó-vőgy* (e). 176. *Alsó-Zsëndëjës-patak* (p). 177. *Antal András lapossa* (l). 178. *Átalok nyire* ~ *Átalak nyire* (l)

179. *Bábasza* (sz). 180. *Bábasza pataka* (p). 181. *Bács-patak* (p, l). 182. *Bács-patak alsó sorka* (l). 183. *Bács-patak fësső sorka* (l). 184. *Bácsok gödre* (e, l). 185. *Bagojkó* (k). 186. *Balán havasa* ~ *Bëlán havasa* (l). 187. *Balázs-vápa* (e). 188. *Bálintok* (e). 189. *Bálintok alsó sorka* (e). 190. *Bálintok fësső sorka* (e). 191. *Bálintok pataka* (p). 192. *Bános* (k, sz). 193. *Bánosi csëre* (k, l). 194. *Bánya* ('Balánbánya'). 195. *Bánya pataka* (p). 196. *Bánya pataka száda* (beépített terület, Balánbánya egy része). 197. *Bánya pataka úttya*. 198. *Bánya-tető* (sz). 199. *Bánya-tető háttya* (k). 200. *Bánya-szád* (sz). 201. *Bánya úttya*. 202. *Bányász-kërëszfa* ~ *Bányász kërëszfája* (l). 203. *Barabások kaszálója* (k). 204. *Barabások kúttya* (forrás). 205. *Bara Jancsi* ~ *Bara Jancsi vőgye* (k). 206. *Barák sorka* (k). 207. *Bárán-hëgy* (l). 208. *Békasós-sorok* (l). 209. *Benkő reze* (l). 210. *Benkő reze nyaka* (l). 211. *Benkő reze pataka* (p). 212. *Birófiak pataka* (p). 213. *Biró Ignác kërëszfája* (keresztfa). 214. *Biró Máté hágója* (k). 215. *Bocskor reze* (e). 216. *Bocskor reze gödre* (e). 217. *Bocskor reze pataka* (p). 218. *Bodók pataka* (l, p). 219. *Bodor-puszta-nyak* (l). 220. *Bogdán* (k). 221. *Bogdán homloka* (k). 222. *Bogdán nyaka* (k). 223. *Bogdán-tető* (k). 224. *Bojtik kapuja* (k). 225. *Bojtik gödre* (k). 226. *Bolondos* (l). 227. *Bornyú-kert* (l). 228. *Bornyú-kert pataka* (p). 229. *Borsbükk* (l). 230. *Borsbükk ódala* (l). 231. *Borviz kúttya* (forrás). 232. *Borviz pataka* (p, k). 233. *Borz bükke* (k, l). 234. *Borzlikas vápa* (l). 235. *Borzos* ~ *Borzos hëgye* (l). 236. *Boty* (e). 237. *Boty ajja* (e). 238. *Boty sorka* ~ *Boty-sorok* (e). 239. *Boty sorka háttya* (e). 240. *Boty úttya*. 241. *Bükk* (e). 242. *Bükk ajja* (k). 243. *Bükk pataka* (p). 244. *Bükk pataka száda* (k). 245. *Bükk-nyak* (e). 246. *Bükk sorok* (e). 247. *Bükk-tető* (e, k). 248. *Bükkös vápa* ~ *Bükkös vőgye* (l). 249. *Carina* ~ *Carinák* (sz, régen ez a terület *vetéskert* v. *vetésmező* 'vetésforgó' volt, évente *ugarták*, 'egyik részét ugarnak hagyták', a másikat bevetették; kapuját *levëgető*-nek v. *vetéskapu*-nak nevezték). 250. *Cigánypërzsëlés-tető* (l). 251. *Cillos* ~ *Cillos-vőgy* (l). 252. *Cillos úttya* (ú). 253. *Császár higgya* (Szabók patakát átszelő híd). 254. *Csekevár ódala* (k). 255. *Csëre* ~ *Csëre húzása* (k, sz). 256. *Csëre-domb* (k). 257. *Csëre-homlok* (k). 258. *Csëre-kert* (k). 259. *Csërën fëlmënő út*. 260. *Csëre-ódal* ~ *Csër-ódal* (k). 261. *Csihányos vápa* (e). 262. *Csihányos-laposs* (e). 263. *Csónak út*. 264. *Csorgó* ~ *Csorgó vőgye* (l). 265. *Csorgó bütüje* (l). 266. *Csorgó pataka* (p). 267. *Csúp* ~ *Csúpok vápája* (l). 268. *Csúpok nyaka* (l). 269. *Dádé-kert* (sz). 270. *Dorma* (sz). 271. *Dorma ajja* (sz). 272. *Dorma hëgyësse* (sz). 273. *Dökkert* (k). 274. *Dökkút* (az elhullott állatokat temetik bele). 275. *Döllő* ~ *Düllő-ódal* (k, sz). 276. *Dugás* (a Kicsi-lok és Nagy-lok patakának találkozásánál levő gát). 277. *Dugás ajja* (k). 278. *Egés* (k). 279. *Egés háttya* (k). 280. *Egés-homlok* (k). 281. *Ëgëtt-vész* (sz). 282. *Ëgyenës-gödör* (e). 283. *Ëggyes-kő* (szikla, l). 284. *Első-üver* (e). 285. *Első-vőgy* ~ *Macskanyergës gödör* (e, l). 286. *Emésztő-bütü* (k). 287. *Emésztő-gödör* (l). 288. *Epërjes* (l). 289. *Eresztő-gödör* (e). 290. *Falu sorka* (k). 291. *Farkasfogó-gödör* (k). 292. *Farkasverëm* (k). 293. *Fehér-kërëszfa-domb* (k, sz). 294. *Fehér kërëszfája* (keresztfa). 295. *Fehér-mező köve* (szikla, l). 296. *Fekete-Rez* (e). 297. *Fekete-Rez homloka* (e). 298. *Fekete-Rez pataka* (p). 299. *Fekete-Rez pusztája* (l). 300. *Fenyittő* (l). 301. *Ferenc Pista gödre* (l). 302. *Ferenc Pista alsó gödre* (l). 303. *Ferenc Pista fësső gödre* (l). 304. *Ferencfiak gödre* (e, k). 305. *Ferik-gödör* (e). 306. *Fësső-Bogdán* (k). 307. *Fësső-Bükk ajja* (k). 308. *Fësső-Carina* ~ *Fësső Carinák* (sz). 309. *Fësső-Garados* (a falu ültette erdő). 310. *Fësső-Háti gödre* (k). 311. *Fësső-Háti gödre száda* (k). 312. *Fësső-Kovács-patak* ~ *Szoros-patak* (p). 313. *Fësső-Küsvőgy* (k). 314. *Fësső-Piricske* (sz). 315. *Fësső-Rez* (sz). 316. *Fësső-Sáros-gödör* (e). 317. *Fësső-Sáros kőkaliba* (kőből készült kaliba). 318. *Fësső-Szép pataka* (p, e). 319. *Fësső-vész* (k). 320. *Fësső-vőgy* ~ *Kurkók gödre* (k). 321. *Fësső-Zsëndëjës pataka* (p, e). 322. *Fingó* ~ *Kis-bükk* (k). 323. *Fiók-sorok* (l). 324. *Fiók-sorok ajja* (l). 325. *Fiók-sorok pataka* (p). 326. *Franci* (e). 327. *Franci pataka* (p). 328. *Franci úttya* (ú). 329. *Füge-vész* (e). 330. *Füge-vész ajja* (sz). 331. *Füge-vész háta* (k). 332. *Füge-vész kúttya* (forrás). 333. *Fűgés* (e). 334. *Fűgés-patak* (p, e). 335. *Fűgés-patak száda* (e). 336. *Füle bükke* (k). 337. *Fűrész-domb* (l). 338. *Fűrész-patak* (p, e). 339. *Fűrész-patak száda* (e). 340. *Garados* (e, k). 341. *Garados ajja* (k). 342. *Garados háttya* ~ *Pója háttya* (k). 343. *Gál-kút* ~ *Gál kúttya* (e, forrás, k). 344. *Gál-kút pataka* (p). 345. *Guzrán Béla gödre* (k). 346. *Guzrán-domb* (k). 347. *Gyöngyeményës* (e). 348. *György Istán ültetéttye* (e). 349. *Hajduna* (k). 350. *Hajduna ajja* (k). 351. *Hajduna ódala* (k). 352. *Hámor-patak* (p, l). 353. *Harangozó-domb* (k). 354. *Határ-patak* (p). 355. *Határ-sorok* (k). 356. *Háti* ~ *Háti gödre* (e, k). 357. *Háti kapuja* (k). 358. *Háti száda* (k). 359. *Háti-tető* (k). 360. *Havas-láb* (l).

361. *Havas-láb ódala* (l). 362. *Hëgy* (sz). 363. *Hëgy-karéj* ~ *Aratás teteje* (sz). 364. *Hëgy mejjéke* (sz). 365. *Hëgy-tető* (sz). 366. *Hókák gödre* ~ *Hóka gödör* (k). 367. *Horvát-kert* (k). 368. *Hozók vápája* (k). 369. *Höncsökös* (k). 370. *Hű-patak* (sz). 371. *Hű-patak száda* (sz). 372. *Írott-kő* (l). 373. *Írott-kő pataka* (p). 374. *Jáhoros* ~ *Jáhoros gödre* (e). 375. *Jáhoros háttya* (e). 376. *Jáhoros nyaka* (l). 377. *Jáhoros pataka* (p). 378. *Jáhoros-patak száda* (e). 379. *Jeges-gödör* (e). 380. *Jeges-gödör pataka* (p). 381. *Jogár fenyeje* (sz). 382. *Juharfás vápa* (k). 383. *Kalamárok kúttya* (forrás). 384. *Kalamárok laposa* (l). 385. *Kálvária*. 386. *Kanális-gödör* (e). 387. *Kancëllária-vőgy* (e). 388. *Kancëllária pataka* (p). 389. *Kántor üvere* (k). 390. *Káposztás-gödör* (k). 391. *Karda Péter* (k). 392. *Kardák kertye* (k). 393. *Kecske-bükk* (l). 394. *Kedves Álózi-sarokrész* (e, k). 395. *Kerek-borsikás* (l). 396. *Kerek-bükk* (sz). 397. *Kerek-bükk homloka* (sz). 398. *Kerek-bükk teteje* (sz). 399. *Kerek-puszta* (l). 400. *Kërësztëlet* (k). 401. *Kërësztëlet csapása* (ú). 402. *Kërësztëlet háttya* ~ *Kërësztëlet-hát* (k). 403. *Kérges-nyak* (e). 404. *Keskëny-bükk* (k). 405. *Keskëny-bükk sorka* (k). 406. *Keskëny-bükk pataka* (p). 407. *Kettős híd* (Olt-híd a Bánoson felül). 408. *Két-Dorna köze* (sz). 409. *Kétút köze* (sz). 410. *Kicsi-áj* (l). 411. *Kicsi-borvíz pataka* (p, k). 412. *Kicsi-bütü* (e). 413. *Kicsid-égés* (k). 414. *Kicsid-égés sorka* (k). 415. *Kicsi-Farkasverëm* ~ *Alsó-Farkasverëm* (k). 416. *Kicsi-Feketerez* (e). 417. *Kicsi-fenyő* ~ *Sójom farka* (k). 418. *Kicsi-Hámor-patak* ~ *Alsó-Hámor-patak* (p, l). 419. *Kicsi-Kerek-puszta* (l). 420. *Kicsi-kút* (forrás). 421. *Kicsi-lok* (k). 422. *Kicsi-lok pataka* ~ *Kicsi-lok vize* (p). 423. *Kicsi-nyir* ~ *Fësső-vőgy feje* (k). 424. *Kicsi-Ót pataka* (p, e, k). 425. *Kicsi-Ót pataka úttya* (ú). 426. *Kicsi-patak* (p, e). 427. *Kicsi-patak fësső ódala* (e). 428. *Kicsi-Szádakút pataka* (p, k). 429. *Kicsi-vár bükke* (k). 430. *Kicsi-vár bükke pataka* (p). 431. *Kicsi-vész pataka* ~ *Alsó-vész-patak* (p, k). 432. *Kis-Cillos pataka* (p, l). 433. *Kisbé* (sz). 434. *Kis-Dorma* (sz). 435. *Kis István vőgye* (k). 436. *Komlós-hid*. 437. *Kósa vesze* (k). 438. *Kósák gödre* ~ *Kósák üvere* (k). 439. *Kosepër-sorok* (l). 440. *Koszok üvere* (k). 441. *Kosz Pëtër* (k). 442. *Kosz Pëtër pataka* (p). 443. *Kovács-patak* (p, l). 444. *Kovács-patak feje* (l). 445. *Kovács-patak száda* (l). 446. *Kovács-patak úttya* (ú). 447. *Kovású* (e, l). 448. *Kovású bütüje* (k). 449. *Kovású teteje* (k). 450. *Kőlik* (sz). 451. *Kőlik-tető* (sz). 452. *Kőlövő* (p, e). 453. *Kőlövő-gödör száda*. 454. *Kőpest* (k, l, régen mészégető hely). 455. *Kőpesti út* (ú). 456. *Kősziklás-sorok* (l). 457. *Köves-domb* (sz). 458. *Köves-patak* (p, e). 459. *Közsorok* (k). 460. *Kurkók pataka* (e, p). 461. *Kurkók pusztája* (e). 462. *Kurmatura* ~ *Karmatura* ~ *Seggsöprő* (l). 463. *Kurta* (k, sz). 464. *Kurta feje* (k). 465. *Kurta pataka* (p). 466. *Kurta-sorok* (e). 467. *Kurta-sorok ajja*. 468. *Küs-bükk* (k). 469. *Lacsok út* (k). 470. *Lacsok út ajja* ~ *Lacsok út ódala* (k). 471. *László-kert* (k). 472. *László-kút* (forrás). 473. *Lető* (k). 474. *Lető bükke* (e). 475. *Lető háttya* (k). 476. *Lető kúttya* ~ *Pap kúttya* (forrás). 477. *Likonya* ~ *Kicsi-vápa* (k). 478. *Likonya pataka* (p). 479. *Lik árka* (e). 480. *Lik pusztája* (e). 481. *Lok* ~ *Lok vize* (p). 482. *Lok feje* (e). 483. *Lok-út* (k). 484. *Lok úttya* (ú). 485. *Lososdics-vápa* (e). 486. *Lucsos-vápa* (e). 487. *Luka reze* (l). 488. *Luka reze pataka* (p, l). 489. *Luka reze teteje* (l). 490. *Magos-bükk* (l). 491. *Magos-bükk pataka* (p, k). 492. *Mákszëm havasa* ~ *Nagy-ódal* (l). 493. *Malomfël ajja* (k). 494. *Malomfël úttya* (ú). 495. *Maros-bükk* (l). 497. *Mártonfiak pataka* (p, l). 497. *Második-üver* (e). 498. *Második-vőgy* (e, k). 499. *Mátéfiak pataka* (p, e). 500. *Medvés-gödör* (l). 501. *Mëggyes* (e). 502. *Mëggyes pataka* (p). 503. *Méj-patak* (p, e). 504. *Meszesgödör* (k). 505. *Meszes-kút* (forrás). 506. *Meszes-patak* (p, l). 507. *Meszes-patak feje* (l). 508. *Mészkemënce-domb vőgye* (k). 509. *Mészkemënce-domb vőgye alsó-sorok* (k). 510. *Mészkemënce-domb fësső-sorok* (k). 511. *Mező-széjj* (sz). 512. *Mihái-mestër* (e). 513. *Mihái-mestër pataka* (p, e). 514. *Mihái-mestër-pataka száda* (e). 515. *Mikili* (l). 516. *Mikili pataka* (p). 517. *Mikili pataka száda* (l). 518. *Miklósfiak pataka* (p, e). 519. *Minzsina* (e). 520. *Minzsina pataka* (p, e). 521. *Mocsár* (k). 522. *Mogyorós-domb* ~ *Magyarós-domb* (k). 523. *Mozaik* ~ *Mozaik-bánya*. 524. *Muhos* (l). 525. *Mutuj* (e). 526. *Mutuj pataka* (p). 527. *Mutuj sorka* (e). 528. *Nagy-áj* ~ *Nagy-ágy* (l). 529. *Nagy-áj pataka* (p). 530. *Nagy-áj pataka száda* (l). 531. *Nagy-bükk* (k). 532. *Nagy-bükk ódala* (k). 533. *Nagy-bükk úttya* (ú). 534. *Nagy-bütü* (e). 535. *Nagy-bütü ódala* (e). 536. *Nagy-Farkasverëm* ~ *Fësső-Farkasverëm* (k). 537. *Nagy-hágó* (k). 538. *Nagy-Hagymás* (l). 539. *Nagy-Hámor-patak* (p, l). 540. *Nagy-Kerekpuszta* (l). 541. *Nagy-lok* (k). 542. *Nagy-lok pataka* (p). 543. *Nagy Mihái pataka* (p). 544. *Nagy Mihái vesze* (k). 545. *Nagy-nyir* (e). 546. *Nagy-nyir pataka* (p). 547. *Nagy-nyir pataka száda* (l). 548. *Nagy-ódal* (e). 549.

Nagy-patak (p, e). 550. *Nagy-Szádakút pataka* (p). 551. *Nagy-vápa* (e). 552. *Nagy-vár bükke* (k). 553. *Nagy-vár bükke pataka* (p). 554. *Nagy-vész ~ Fësső-vész* (k). 555. *Nagy-vőgy* (e). 556. *Nagy-vőgy alsó gödre* (e). 557. *Nagy-vőgy fësső gödre* (e). 558. *Nagy-vőgy háta* (k). 559. *Nagy-vőgy nyaka* (sz). 560. *Naskalat* (l). 561. *Naskalat háttya* (e). 562. *Naskalat lába* (e). 563. *Naskalat pataka* (p). 564. *Naskalat száda* (e). 565. *Német-domb* (l). 566. *Nyáros* (k). 567. *Nyáros kúttya* (forrás). 568. *Nyáros pataka* (p, k). 569. *Nyáros pataka száda* (k). 570. *Nyir* (l). 571. *Nyirës-domb* (k). 572. *Odalút* (ú, k, l). 573. *Odalút pataka* (p). 574. *Oprák dombja* (k). 575. *Ot bükke* (e). 576. *Ot bükke pataka* (p). 577. *Ot feje ~ Lokfő* (e). 578. *Ot loka* (k). 579. *Ot mejjéke* (k, sz). 580. *Ot pataka ~ Ot vize* (p). 581. *Ot reze* (l). 582. *Ot reze háttya* (l). 583. *Ot reze ódala* (k). 584. *Otovány pataka* (k). 585. *Ördögvész ódala* (e). 586. *Öcsém köve* (szikla, e). 587. *Pál osztoga* (sz). 588. *Pál kertye* (e). 589. *Pásztor bükke ~ Bátori* (k). 590. *Patakelő bükk ~ Patakeli bükk* (k, sz). 591. *Pëtákok bütüje* (e). 592. *Pince* (sz). 593. *Pince eleje* (sz). 594. *Piricske* (sz). 595. *Piricske pataka* (p). 596. *Porcëllánkő* (szikla). 597. *Rét* (k). 598. *Rëvëndika* (l). 599. *Rez* (sz). 600. *Rez égése* (l). 601. *Rez farka* (sz). 602. *Rez-ódal* (sz). 603. *Reztető* (sz). 604. *Rez úttya* (ú). 605. *Rókakő* (szikla). 606. *Román templom* (ép). 607. *Rucok pataka* (p, e). 608. *Salamás* (sz). 609. *Salamás pataka* (p). 610. *Salamás pataka száda* (e). 611. *Sáros-gödör* (l). 612. *Sebe vesze* (sz). 613. *Sejmék* (k). 614. *Sënkiké* (k, sz). 615. *Siket* (e). 616. *Siket-patak* (p). 617. *Sipos* (e). 618. *Sipos háttya* (e). 619. *Sipos pataka* (p). 620. *Sipos sorka* (e). 621. *Sipos száda* (e). 622. *Sójom* (sz). 623. *Sójom teteje* (sz). 624. *Sötét-patak* (p, e). 625. *Sullóporos vápa* (k, l, földjét súrlópor gyanánt használták). 626. *Szabó Emre vápája* (k). 627. *Szabók dombja* (k). 628. *Szabók kërëszfája* (keresztfa, melyet a Szabó-testvérek állítottak a háborúból visszatérve). 629. *Szabók pataka* (p, k). 630. *Szabók pataka alsó-ódala* (e, l). 631. *Szabók pataka bükke* (k). 632. *Szabók pataka fësső-ódala* (e, k). 633. *Szabók pataka teteje* (k). 634. *Szabók pataka száda* (k). 635. *Szádakút* (k). 636. *Szádakút pataka* (p). 637. *Szádakút úttya* (ú). 638. *Szánduj pataka* (p, e). 639. *Szánduj pataka úttya* (ú). 640. *Szász Gyurka* (e). 641. *Szász Gyurka pataka* (p). 642. *Szëd-loka* (k). 643. *Szëd-loka feje* (e). 644. *Szëd-loka ódala* (k). 645. *Szëd-loka pataka* (p). 646. *Szëd-loka pataka száda* (k). 647. *Székëlëk dombja* (k). 648. *Székelek úttya ~ Ökörjáró út* (ú). 649. *Szén széjje* (k). 650. *Szép pataka* (k). 651. *Szimina* (e, k). 652. *Szimina alsó bütüje* (k). 653. *Szimina feje* (e, k). 654. *Szimina fësső sorka* (e). 655. *Szimina pataka* (p). 656. *Szimina száda* (k). 657. *Szimina úttya* (ú). 658. *Szoros-patak* (p, e). 659. *Szoros-gödör száda* (e). 660. *Szoros-vőgy ~ Szoros-gödör* (e). 661. *Tálas-bükk* (l). 662. *Tamás vesze* (k). 663. *Tanya-kert ~ Kristófé féle* (k, sz, a „Kristóf úré vót, ők vótak benne a tanyások"). 664. *Társulás* (sz). 665. *Telek* (k). 666. *Temető teteje* (sz). 667. *Terkő* (szikla, e). 668. *Terkő-csorgó* (forrás, l). 669. *Tibék* (e). 670. *Tibék feje* (e). 671. *Tibék jobb ág vőgye* (e). 672. *Tibék pataka* (p). 673. *Tiszta-sorok* (l). 674. *Tók feje* (k). 675. *Tolvajkő* (szikla, e). 676. *Tolvajkő ajja* (e). 677. *Tormás-kút* (forrás, körülötte vadtorma). 678. *Torzsás-patak* (p, e). 679. *Torzsás-patak száda* (e). 680. *Tótok sorka* (k). 681. *Tótok vápája* (k). 682. *Tőkés* (e). 683. *Tőkés-patak* (p). 684. *Törcsvári-vágás* (e). 685. *Törökök bányája ~ Nagy-vápa* (e, régen kőbánya volt itt). 686. *Tunzéria* (l). 687. *Vajda vesze* (sz). 688. *Vajda vesze pataka* (p). 689. *Vállu* (itató vályúk). 690. *Vállus gödör* (e, l). 691. *Vállus-patak* (p, e). 692. *Vár bükke* (a hagyomány szerint vár állott itt). 693. *Vár bükke pataka* (p). 694. *Vár-kút* (forrás). 695. *Vár-kút száda* (k). 696. *Vár sorka* (k). 697. *Vas-patak* (e, p). 698. *Vasút* (vasútvonal). 699. *Vátra-vőgy* (e). 700. *Véllemënyës* (e). 701. *Vërës-kő* (szikla, e). 702. *Vërës-kő ajja* (e). 703. *Vërës-kő vőgye* (e). 704. *Vërësëk kertye* (k). 705. *Vész ~ Vész tartomány* (k). 706. *Vész-patak* (p). 707. *Vész-sorok* (k). 708. *Vész-tető* (k). 709. *Vigyázó kő* (szikla, e). 710. *Virgó pataka* (p). 712. *Vizásásos gödör* (l). 713. *Zabos sorok* (l). 714. *Zabos sorok ajja* (k, l). 715. *Zsëndëjës* (e, zsindelynek való fákkal). 716. *Zsuzsika néném kërëszfája* (keresztfa). 717. *Zsuzsika néném kërëszfája dombja* (sz).

*

2. **Csíkszentkirály** *(Szënkiráj, -on, -ról, -ra;* rom. *Sîncrăieni)* Csíkszeredától délre, 8 km-re fekszik mintegy 4000 ha nagyságú területen. Ez a 6800 lakosú alcsíki község faiparáról, ásványvízforrásairól, fürdőjéről, természeti rezervációiról híres.

Térképvázlat Zsögöd és Csíkszentkirály helyneveihez

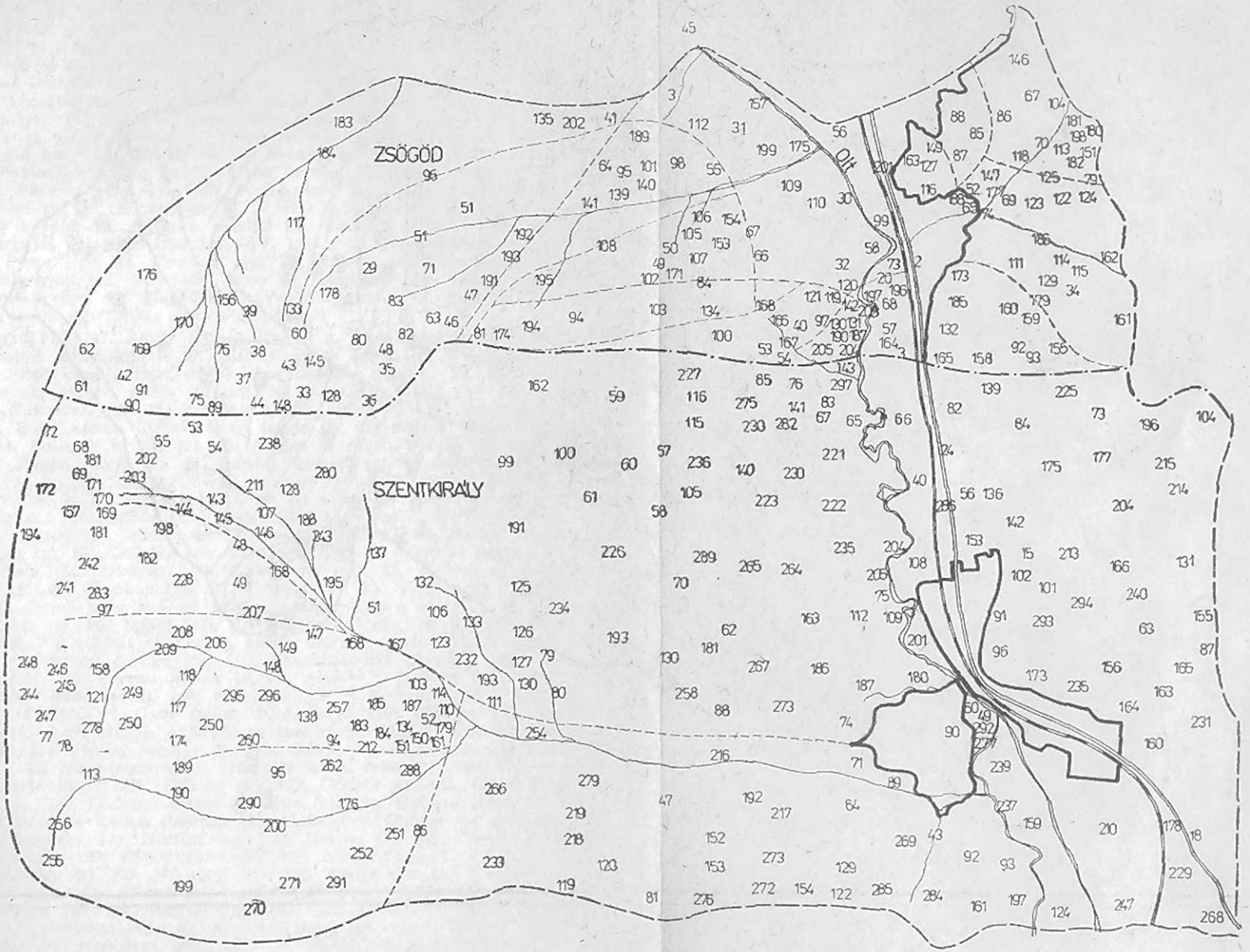

Térképvázlat Csíkszentdomokos helyneveihez

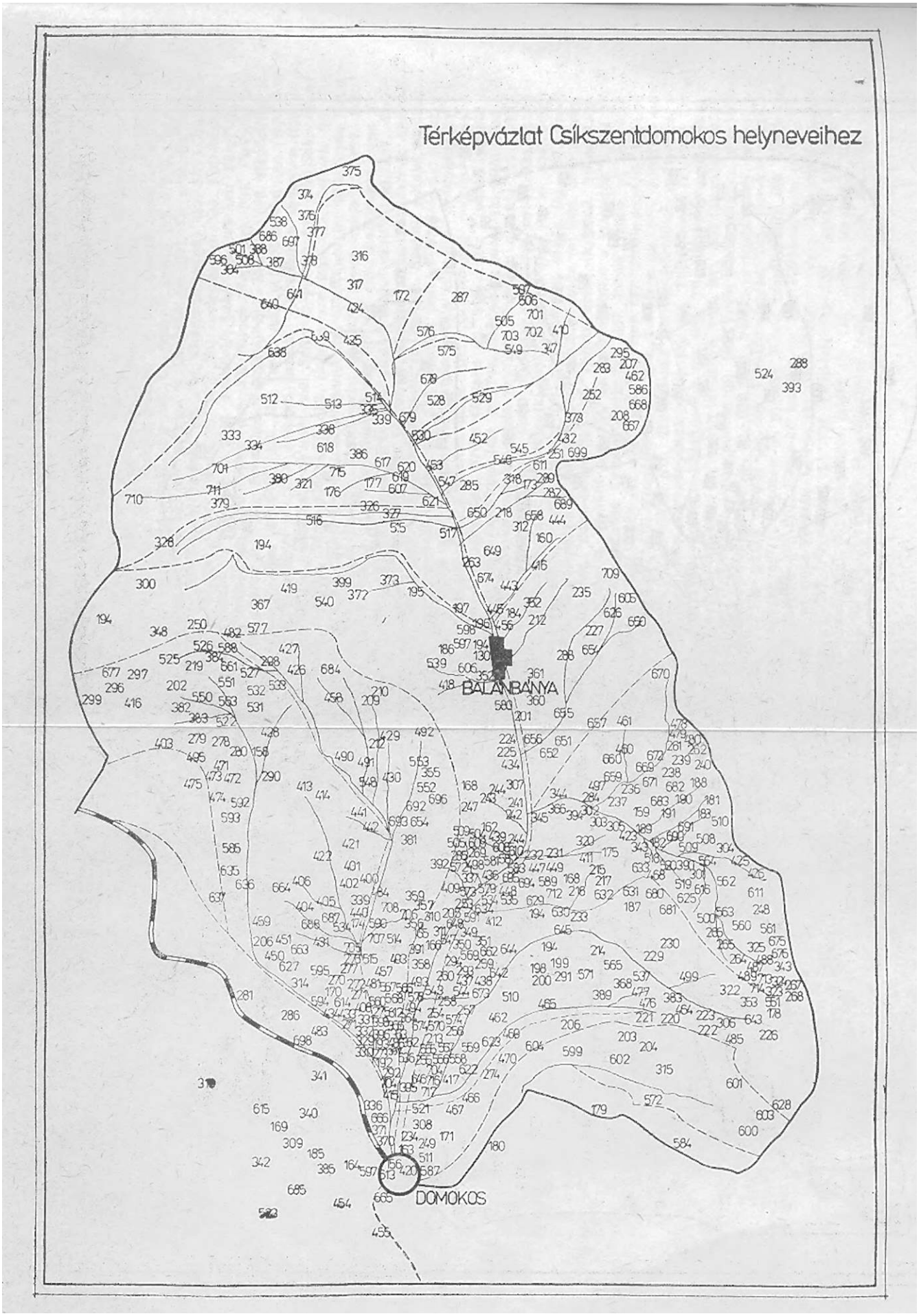

A község helynévanyagát kül- és belterület szerint csoportosítottam, a gyűjtést 1985-ben végeztem. A székely települések jellegzetes tizedrendszere itt is megtalálható: *Főút melléke, Kincseszeg, Poklonfalva, Tiva.* A közlemény mellé térképvázlatot is csatolok.

Belterület: I. *Főút mejjéke* (fr): 1. *Apor-kert* (k). 2. *Cigányok uccája* (cigányok lakják). 3. *Duna ucca ~ Duna* (u). 4. *Gazdaság* (ép) ~ *Kollektiv* (a téesz épülete). 5. *Köves ucca ~ Nagy út* (a szentimrei Büdös felé vezet). 6. *Kultúr* (a művelődési otthon épülete). 8. *Szövetkëzet ~ Bót* (ép). 9. *Új nëgyed ~ Új telep* (újonan létesült utca). 10. *Új ucca ~ Csekék uccája.* II. *Kincseszëg* (fr): 11. *Állomás* (vasútállomás). 12. *Állomás ucca* (az állomás felé vezet). 13. *Aprőzár* (ép, zöldségüzlet). 14. *Gyár ~ Dongagyár ~ Hordógyár* (donga és parkettagyár). 15. *Mez ucca!* (a mezőre vezet). 16. *Rét ucca.* 17. *Tőtőde ~ Állami borvíz* (ásványvizet palackozó hely, ép). 18. *Új út.* 19. *Zsák ucca ~ Benedëk Imre uccája* (lakójáról). III. *Poklonfalva* (fr): 20. *Csiszërëk uccája.* 21. *Domb ucca.* 22. *Fëssëg pataka* (p). 23. *Fëssëg ucca.* 24. *Főút ~ Országút* (aszfaltozott műút). 25. *Nagy-hid* (az Olton vezet át). 26. *Ót mejjéke* (u). 27. *Ravaszok uccája.* III. *Templom ajja* (fr): 28. *Balázsok uccája.* 29. *Balogok uccája.* 30. *Borosok uccája.* 31. *Cukrázda* (ép). 32. *Gálok uccája.* 33. *Kicsi-Iskola* (I—IV. oszt.). 34. *Néptanács* (ép). 35. *Páncélok uccája.* 36. *Posta* (ép). 37. *Rendëlő* (ép) 38. *Román templom* (ép). 39. *Templom* (katolikus templom). 40. *Templom ucca* (a templom felé vezet). IV. *Tiva* (fr): 41. *Léstyánok uccája.* 42. *Nagy-Iskola* (V—VIII. oszt.). 43. *Régi út.* 44. *Táncosok uccája.* 45. *Temető.* 46. *Tőtőde* (borvíz palackozó)

Külterület: 47. *Agrár főggye* (sz, az I. világháború után osztották ki a frontról hazatért katonáknak). 48. *Alsó-Kispatak* (e, k, p). 49. *András Pistáé* (k). 50. *András Pista küpüje* (forrás). 51. *Aranyos-kút* (forrás). 52. *Árnyék úttya* (ú). 53. *Aszalván* (k, régebb erdős terület). 54. *Aszalván ódala* (k). 55. *Aszalván teteje* (k). 56. *Baka-kert* (k). 57. *Bakó* (k, l). 58. *Bakó ajja ~ Bakajja* (k). 59. *Bakó háta* (l). 60. *Bakó nyaka* (l). 61. *Bakó teteje* (l). 62. *Balázs Istáné* (sz). 63. *Balló köve* (sz). 64. *Balogok kertye* (k). 65. *Bánya* (l, régen bánya volt itt). 66. *Bánya ajja* (k). 67. *Bánya teteje* (k). 68. *Bartis Balázsé* (k). 69. *Bartisé* (forrás). 70. *Bedenëk Gáboré!* (k). 71. *Berëk* (k). 72. *Bocskoré* (k). 73. *Bojzás* (sz). 74. *Borpatak* (k). 75. *Borsáros* (k, sz, lápos terület, az itt termő törpenyír miatt védett hely). 76. *Budaszëg* (k). 77. *Büdös* (e, széndioxidot tartalmazó gázömlésekkel). 78. *Büdös ~ Büdősfürdő ~ Szëntimrei Büdös* (fürdőtelep, üdülőhely). 79. *Csalé* (k). 80. *Csalé árka* (p). 81. *Csekéké* (sz). 82. *Csëre ajja ~ Csërajja* (k). 83. *Csërefás ~ Csërefás borviz* (borvízforrás). 84. *Csëre-tető* (sz). 85. *Csihányos ódala* (e). 86. *Csintura út* (ú). 87. *Csonkod* (sz). 88. *Csorba-kert* (k). 89. *Dancsida* (sz). 90. *Dëllődomb* (k). 91. *Domb ucca* (sz). 92. *Eckën* (sz). 93. *Eckën ajja* (k). 94. *Egrës-mocsár* (l). 95. *Előhágó* (e). 96. *Éphát* (sz). 97. *Erdészház* (ép). 98. *Étyház erdeje* (e). 99. *Fallós* (e). 100. *Faragó-kút ~ Faragó kúttya* (forrás, l). 101. *Farkasé* (k). 102. *Farkasé árka ~ Fëssëg pataka* (p). 103. *Faszujkás-kút* (forrás). 104. *Fëlhágó* (sz). 105. *Fenyés* (sz). 106. *Ferenc Jánosé* (e, vö. *Alsó-~, Fësső-~*). 107. *Fësső-Kispatak* (e, k, p). 108. *Fësső-Rét* (k). 109. *Fingos küpü ~ Kétszál-palló* (forrás, k, védett terület). 110. *Flotáció ~ Gyár* (régen fürészüzem volt itt, ép). 111. *Forësztër út* (ú). 112. *Fürdő* (borvízfürdő a Borsáros területén). 113. *Fürdő árka* (a Büdösből eredő patak). 114. *Fűrész hágaja* (l). 115. *Gábor Dënës* (k, sz). 116. *Gábor Gyuri* (k, sz). 117. *Gál köve* (szikla, l). 118. *Gál köve árka* (p). 119. *Gál mezeje* (sz). 120. *Gál mezeje úttya.* 121. *Gáloké* (k). 122. *Gödrös út.* 123. *Grádics* (e, ú). 124. *Gusztus-tó* (sz). 125. *György Ágoston kertye* (k). 126. *György Dënësné kertye* (k). 127. *György Dënësné kúttya* (forrás). 128. *Gyükér ~ Gyökér* (e). 129. *Hágó* (k, sz). 130. *Harang-kert* (k). 131. *Harisat* (sz). 132. *Harom* (e). 133. *Harom árka* (p). 134. *Hideg-kút* (forrás). 135. *Hideg-patak* (k). 136. *Homokbánya ~ Bánya* (régebb homokot bányásztak itt). 137. *Hű-patak* (p). 138. *Kádár-kert* (k). 139. *Kánaán ~ Kánaán főggye* (sz). 140. *Kánya* (k). 141. *Kápolna mezeje* (k). 142. *Káposztás-kert* (sz). 143. *Kárász* (k). 144. *Kárász feje* (k). 145. *Kárász pataka* (p). 146. *Kárász úttya* (ú). 147. *Kárhágó* (e). 148. *Kárhágó árka* (p). 149. *Kárhágó ódala* (e). 150. *Kendërës* (ú). 151. *Kendërës árka* (p). 152. *Kerek-főd* (sz). 153. *Kerek-főd teteje* (sz). 154. *Kerek-tó ~ Szërëdahej-kert* (k). 155. *Kereméző* (sz). 156. *Kërëszfa* (sz). 157. *Keserű Kárujé ~ Ferenc Kárujé* (k). 158. *Két kő köze* (k). 159. *Két Ót köze* (k, sz). 160. *Két út köze* (sz). 161. *Kicsi-Eckën* (sz). 162. *Kicsi-kút* (forrás, l). 163. *Kis-hëgy* (sz). 164. *Kis-hëgy ódala* (sz). 165. *Kis-hëgy teteje* (sz). 166. *Kis-*

köves-láb (sz). 167. *Kis-patak ~ Küs-patak* (e, k, p). 168. *Kis-patak úttya* (ú). 169. *Komlós* (k). 170. *Korpás* (k). 171. *Korpás feje* (k). 172. *Kő ajja* (l). 173. *Kő-ódal* (sz). 174. *Kőröskút pusztája* (l). 175. *Körtefa* (sz). 176. *Köves-ódal* (l). 177. *Közep-láb* (sz). 178. *Kút-ódal* (sz). 179. *Lok* (k). 180. *Ló-kert* (k). 181. *Lúcs* (feketefenyő erdő, védett terület). 182. *Lúcs mejjéke* (k). 183. *Macskakő* (szikla, l). 184. *Macskakő árka* (p). 185. *Macskakő csuportya* (szikla). 180. *Magyarós* (sz). 182. *Magyarós orra* (sz). 188. *Mák-föd* (k). 189. *Málka-kert* (l). 190. *Málka kősziklája* (szikla). 191. *Malomkő* (e). 192. *Márkosé ~ Márkos* (sz). 193. *Márton Laji kertye* (k). 194. *Medveférésztő* (e). 195. *Mihóké* (e. k). 196. *Mocsár-kert* (k). 197. *Nagy-Eckën* (sz). 198. *Nagy Ëmréné csutakossa* (k). 199. *Nagy Gergé ódala* (k, l). 200. *Nagy Gergé pataka* (p). 201. *Nagy-kert* (k). 202. *Nagykő* (szikla). 203. *Nagykő bükke* (e). 204. *Nagykő úttya*. 205. *Nagy-küpü* (forrás). 206. *Nagyos ~ Nagyos vőgye* (e, k, l). 207. *Nagyosi út* (ú). 208. *Nagyos ódala ~ Meszes ódala* (e). 209. *Nagyos pataka* (p). 210. *Nagy-Rét* (sz). 211. *Nagy-szájván* (juhakol). 212. *Nagy út ~ Régi büdösi út* (ú). 213. *Négy út köze* (sz). 214. *Nyergelő* (sz). 215. *Nyergelő-bütü* (sz). 216. *Nyirës* (k, sz). 217. *Ódalút* (ú). 218. *Oláh főggye ~ Siposoké ~ Siposok kertye* (k, sz). 219. *Oláh küttya* (forrás, Oláh szn.). 220. *Omlás* (k, sz). 221. *Omlás-bütü* (k). 222. *Omlás ódala* (k). 223. *Omlás-tető* (sz). 224. *Ot* (folyó). 225. *Ördöglik* (l, k). 226. *Pálé-kert ~ Bocs-kert* (k). 227. *Pál Ëmre* (k, sz). 228. *Pál Pétëré* (k). 229. *Papőr* (ép). 230. *Pappiros malom* (régen itt papírüzem volt, ma k). 231. *Patakelő* (sz). 232. *Piricske* (e). 233. *Pityókás-kert teteje* (sz). 234. *Rakottyás-tó* (k, a tó kiszáradt, csak esőzéskor gyűl meg a víz). 235. *Ranc-láb* (sz). 236. *Ravasz-küpü* (forrás). 237. *Régi Ot* (morotva). 238. *Rejtëk-vőgy* (k). 239. *Rét* (k). 240. *Simó-fijaké* (sz). 241. *Somjó küttya ~ Somó küttya* (forrás). 242. *Somjó küttya pusztája ~ Somó-kút pusztája* (k). 243. *Sós-vőgy* (k). 244. *Sövény* (e). 245. *Sövény ësztëna* (e). 246. *Sövény ësztëna teteje* (e). 247. *Sövény ódala* (e). 248. *Sövény teteje* (e). 249. *Súgó ~ Súgó tartománya* (l). 250. *Súgó teteje* (k). 251. *Süket-kert ~ Gál háza kertye* (l). 252. *Süket-kert teteje* (l). 253. *Sűtős-kert* (k). 254. *Szájván* (juhakol). 255. *Szakács küttya* (forrás, e). 256. *Szakács küttya árka* (p). 257. *Szappanyosok kertye ~ Vitos Antié* (k). 258. *Szarka-kő* (k, sz). 259. *Szëmëskő ajja* (l). 260. *Szëmëskő sziklája* (szikla, l). 261. *Szilos* (l). 262. *Szőr-ódal* (l). 263. *Szukié* (sz, Csiszër Gábor, csúfnevén Szuki hajdani tulajdona). 264. *Szusztora (k. sz).* 265. *Susztora-tető* (k, sz). 266. *Tajigahagyó* (sz). 267. *Tankó gödre* (k). 268. *Telek* (sz). 269. *Temető ajja* (sz). 270. *Tiva dombja* (l). 271. *Tiva orra* (l). 272. *Tiva pataka* (p, k). 273. *Tiva pataka ódala* (k). 274. *Tizes* (sz). 275. *Tófenék* (l). 276. *Tollós-kert* (sz). 277. *Tökös-kert* (k). 278. *Udvar Ignácé* (k). 279. *Új szegés* (régen kaszáló volt, 1912 után, a tagosítás után lett szántó). 280. *Ungurjáné* (k). 281. *Urszujoké ~ Uszujoké* (sz). 282. *Vágás* (k). 283. *Vállúk* (itatóvályuk). 284. *Vargyas* (sz). 285. *Vargyas-tető* (k). 286. *Vasút*. 287. *Vërës-föd* (l). 288. *Vërësvész-kert* (l). 289. *Vërësvizes* (k). 290. *Verőféj kertye Verőféj-kert* (l). 291. *Vizdugó ~ Üllepittő* (régen vashámor volt itt). 292. *Viz-kert ~ Pap-kert* (k). 293. *Vőgy* (sz). 294. *Vőgy ódala* (sz). 295. *Zavaró* (l). 296. *Zavaró ajja* (l). 297. *Zsögöt réttye* (k).

*

3. **Zsögöd** *(Zsögöt, -be, -ből, be;* rom. *Jigodin)* Csíkszereda közigazgatása alá tartozó, faluból „városnegyeddé" átalakult település. A kb. 1960 ha területű hajdani faluhoz tartozik a kedvelt kiránduló és üdülőhely, Zsögödfürdő is. A bel- és külterület szerint csoportosított helyneveket térképen rögzítettem. Az utcanevek hagyományos népi nevei mellé följegyeztem a hivatalos névadással keletkezett utcaneveket is. A gyüjtést 1985-ben végeztem.

Belterület: I. *Alszëg* (fr): 1. *Cigonia ~ Cigonia uccája* (u). 2. *Főút ~ Republika út ~ Köztársaság út* (Zsögödöt átszelő műút). 3. *Fürdő ucca* (Zsögödfürdőre vezet). 4. *Kőbánya ucca* (u). 5. *Pál Balázs uccája* (u). 6. *Patakhid* (a szentléleki patakon átvezető híd). II. *Fësszëg* (fr): 7. *Bútorgyár* (ép). 8. *Gödör ~ Kút-patak ucca*. 9. *Iskola* (ép, I—IV. oszt.). 10. *Muzeum* (a Nagy Imre-képtár épülete). 11. *Muzeum-kert* (a képtár kertje). 12. *Román papé ~ Gödör* (k). 13. *Sallók uccája ~ Bëce ucca ~ Potya ucca* (azt itt lakó családok nevéről és csúfnevéről). 14. *Templom* (ép). 15. *Templom ucca ~ Zsögöt ucca*. 16. *Új nëgyed ~ Kicsi ucca ~ Szar ucca* (újonan létesült kis utca). 17. *Új temető* (új temetkezési hely). III. *Vár ucca* (fr): 18. *Bót* (ép). 19. *Gazdaság* (a téesz épülete). 20. *Erdő ucca ~ Erducca* (az erdő fele vezet). 21. *Fëlüljáró* (a műúton). 23. *Kërësztút* (útkereszteződés). 24.

Kicsi-mező ucca (a Kicsi-mező fele vezet). 25. *Kunák uccája* (az utcában lakó Kuna családokról). 26. *Pétër Ferenc uccája* (lakójáról). 27. *Téglavető ucca*. 28. *Új út* (a Főúttal párhuzamosan haladó új müút).

Külterület: 29. *Abrán-kert* ~ *Abrányé* (l). 30. *Alsó-Tanórok* (k). 31. *Aranyos árka* (k). 32. *Árok köze* (k). 33. *Aszalván* (e, k). 34. *Avas mejjéke* (sz). 35. *Balázs Istán* (l). 36. *Balázs Istán teteje* (l). 37. *Bálint Dëmëtër* (e, k). 38. *Báránlegëlő* ~ *Báránregëlő* (e). 39. *Báránlegëlő pataka* (p). 40. *Besső-Pëtre* (k). 41. *Besső-Vész* (k, sz). 42. *Bikáké* (k, Hirtelen egy része, ahol a bikáknak való takarmányt kaszálják). 43. *Bilibók-puszta* ~ *Bilibók pusztája* (e). 44. *Borbós-kút* (forrás, e). 45. *Bot főggye* (sz). 46. *Bükkvágás* (k). 47. *Bükkvágás pusztája* (l). 48. *Csemete-kert* (k). 49. *Cserepes* (a szájhagyomány szerint itt cserépgyár volt). 50. *Cserepes-patak* (p). 51. *Csët pataka* ~ *Csëp pataka* (p, e). 52. *Csia* ~ *Disznyófarm*. 53. *Csihányos* (e). 54. *Csihányos ajja* (k). 55. *Csordahajtó út* (ú). 56. *Darabont* (k). 57. *Dëllető* ~ *Dëllő-domb* (k). 58. *Dimén kertye* (k). 59. *Dóci kúttya* (hajdani forrás Petrében). 60. *Dökkút*. 61. *Édësfűzfej* (e, l). 62. *Édësfűz pusztája* ~ *Édësvíz pusztája* (e). 63. *Faragó* (e). 64. *Farkaskő ajja* (k). 65. *Farm* (bikatenyésztő). 66. *Fenyő-hát* (k). 67. *Fenyő út* (k, sz). 68. *Fësső-Tanórok* (k). 69. *Fitód réttye* (k). 70. *Fitódi patak* (p). 71. *Fojom* (l, e). 72. *Fojom pataka* (p). 73. *Fűzes* (k). 74. *Gál higgya* (a híd és a körülötte lévő k). 75. *Ger úttya* (e). 76. *Ger úttya vize* ~ *Ger úttya pataka* (p). 77. *Gyárfásé* (e,régi tulajdonosáról). 78. *Gyárfásé pataka* (p). 79. *Harmadik Suta* (e, a Sutának egy része, új név). 80. *Harom* ~ *Három hëgye* (e). 81. *Harom ajja* (sz). 82. *Harom-kebel* (e). 83. *Harom vára* (a hagyomány szerint itt vár állott, várrom maradékok ma is láthatók). 84. *Hágút* (ú). 85. *Hëgy* (k, sz). 86. *Hëgy háta* (sz). 87. *Hëgy mejjéke* (sz). 88. *Hëgy ódala* (k, sz). 89. *Hideg-kút* (forrás). 90. *Hirtelen* (e). 91. *Hirtelen pusztája* (e). 92. *Hissze* (k, sz). 93. *Hissze teteje* (k). 94. *Hovalló* ~ *Havalló* (k, sz), 95. *Hovalló kúttya* (forrás). 96. *Ifët út* (ú). 97. *Istállók* (a téesz ép). 98. *Jancsó* (k, sz). 99. *Kacsos kertye* (k). 100. *Kacsos nyire* (k, sz). 101. *Kádár főggye* (k, sz). 102. *Katonák kúttya* (forrás). 103. *Kerek-bükk* (e, k). 104. *Kerek-csëre* (sz). 105. *Kerek-erdő* (k, sz). 106. *Kerek-erdő pataka* (k, sz, ún. szárazpatak, csak esőzéskor folydogál víz benne). 107. *Kerek-erdő teteje* (k). 108. *Kerek-erdő úttya* (ú). 109. *Kétfürdő közé* (Zsögödfürdő és a Szeredai Fürdő közötti terület). 110. *Két-Ot köze* (k). 111. *Kicsi-csëre* ~ *Kicsi-Kerek-csëre* (sz). 112. *Kicsi-Ot* ~ *Csapolás* (az Oltnak egy kis, ásott szakasza). 113. *Kicsi-Suta* ~ *Első-Suta* (e). 114. *Kis-bükk* (l. sz). 115. *Kis-bükk teteje* (l). 116. *Kis-mező* ~ *Kicsi-mező* (sz). 117. *Kis-patak* (e, p). 118. *Kis-tanórok* (sz). 119. *Kis-vár* (sz, k, helyén várromok). 120. *Kis-vár ajja* (a téesz istállói, épületei találhatók itt). 121. *Kis-ver teteje* ~ *Kis-vár-tető* (sz). 122. *Kodor* (k, sz). 123. *Kodor ajja* (k). 124. *Kodor teteje* (e). 125. *Kodor úttya* (ú). 126. *Koka Imre kertye* (k). 127. *Kórház ódala* (k, Nagy Laji dombjának egy része). 128. *Korpás* (e). 129. *Kőbánya*. 130. *Kőröshëgyi borvíz*. 131. *Kőrösszög* ~ *Kőröshëgy* (e). 132. *Köves erdő* (ültetett e). 133. *Kutyahóhérház* (k, sz). 134. *Küsső-Pëtre* (k). 137. *Küsső-Vész* (k). 136. *Laposs* (e). 137. *Laposs ajja* (l). 138. *Laposs teteje* (k). 139. *Magyarós* (k, sz). 140. *Magyarós ajja* (k, sz). 141. *Magyarós-tető* ~ *Magyarós teteje* (k, sz). 142. *Malomhágó* (k, sz, helyén vízimalom volt). 143. *Micsoda-borvíz* (borvízforrás). 144. *Nádi borvíz* (ma már eltűnt forrás). 145. *Nagy-hágó* (e). 146. *Nagy Imre kertye* (k). 147. *Nagy-kert* (k). 148. *Nagykő bükke* (e). 149. *Nagy Laji dombja* (l). 150. *Nagy Laji kertye* (l). 151. *Nagy-Suta Második-Suta* (e). 152. *Nagy-szëg* (k). 153. *Nagy-Vész* (l, sz). 154. *Nagy-Vész mejjéke* (l. sz). 155. *Nyúzó-vőgy* (k). 156. *Melegforrás* („lënge vizű" forrás). 157. *Ot* ~ *Olt* ~ *Nagy-Ot* (folyó, az Oltnak szabályozott szakasza). 158. *Ördöglik* (k, sz). 159. *Pál Balázs hëgye* ~ *Pál Balázs* (l). 160. *Pál Balázs ódala* (l, sz). 161. *Pap halála* (k). 162. *Pap vőgye* (k, sz). 163. *Pástos út* (ú). 164. *Patak mejjéke* (k). 165. *Pekó* ~ *Benzinkút* (benzinkút Zsögöd alsó határán). 166. *Pëtre* ~ *Petre* (k, sz). 167. *Pëtre pataka* (p). 168. *Pëtre úttya* (ú). 169. *Pincegödör* (l). 170. *Piucc-gödör pataka* (p). 171. *Potya kúttya* (forrás, *Potya* Salló József ragadványneve). 172. *Régi dökkút*. 173. *Régi temető*. 174. *Rejtë vőgye* (e). 175. *Rét* (k). 176. *Róka-liget* (e). 177. *Salló tanyája* ~ *Salló-tanya* (helyén ma disznóhizlalda van). 178. *Silló Dëmëtër* (e). 179. *Silló út* ~ *Silló úttya* (ú, k, sz). 180. *Suta*. 181. *Suta ajja* (l, sz). 182. *Suta-kettő borvíz* (forrás). 183. *Szécsën* (e). 184. *Szécsën pataka* (p). 185. *Szénégető* (k). 186. *Szëntlélek pataka* ~ *Mëncënti patak* (p). 187. *Szëntvér* (forrás). 188. *Szeszgyár* ~ *Szëszgyár* (régen a Farm helyén szeszgyár volt, ép). 189. *Szërëdai Fürdő* (a határ Zsögöd és Csíkszereda külterületén). 190. *Szikla borvíz*

(forrás Zsögödfürdőn). 191. *Szilvágás* (l). 192. *Szilvágás ajja* (l). 193. *Szilvágás ódala* (l). 194. *Szollák kúttya* (forrás, l). 195. *Szollák kúttya pataka* (p). 196. *Tanórok* (k). 197. *Tusa malma* (k, régen malom állt itt). 198. *Ugrató* (síugrató a Sutában). 199. *Ülepittő* (k). 200. *Vár pataka* (p). 201. *Vasút* (vasúvonal). 202. *Vész* (k, sz). 203. *Víz köze* (k). 204. *Zsögödi borvíz* (borvízforrás Zsögödfürdőn). 205. *Zsögötfürdő* ~ *Fürdő* ~ *Zsögöt*.

CSOMORTÁNI MAGDOLNA

NYELV- ÉS IRODALOMTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK
XXX. évf. 1986. 1. szám

SZEMLE

Régi Magyar Glosszárium

Szótárak, szójegyzékek és glosszák egyesített szótára. Szerkesztette Berrár Jolán és Károly Sándor. Akadémiai Kiadó, Bp., 1984. 805 + 3 l.

A XVIII. század második felében Sajnovics János és Gyarmathi Sámuel munkásságában jelentkező összehasonlító-történeti nyelvtudományi vizsgálódás és a rákövetkező század legelején a Révai Miklós nevéhez fűződő nyelvtörténeti kezdeményezés után is a magyar nyelvtudományban csak a magyar nyelv rokonsági hovátartozásának eldőlte után, a múlt század második felében kezdett a történeti szemlélet érvényesülni. Erőre azonban ez a szemlélet igazában csak akkor kaphatott, mikor a *Régi Magyar Nyelvemlékek*, a *Nyelvemléktár* meg más nyelvtörténeti alapanyagot szolgáltató korabeli kiadvány megjelentetése Szarvas Gábor és Simonyi Zsigmond számára lehetővé tette a háromkötetes *Magyar Nyelvtörténeti Szótár*ban az addig feltárt nyelvemlékeknek és a Szabó Károly *Régi Magyar Könyvtár*ában számba vett régi magyar nyomtatványok szóanyagának egybeszerkesztését. A nyelvtörténeti kutatás további fellendülése a levéltárakban rejtőzködő szórvány- és szövegemlékek szótörténeti jelentőségének felismerésével Szamota István és Zolnai Gyula *Magyar Oklevél-szótár*ának megjelenése nyomában következett be. Már a NySz. jelentkezése ráterelte a figyelmet más nyelvemléktípusok: a szójegyzékek, glosszák és szótárak anyaga nyelvtörténeti forrásként való felhasználásának szükségességére is. E felismerés következtében ezeknek a nyelvemléktípusoknak folyóiratokban és önálló kiadványokban való megjelentetése ugyan jelentős számú glosszális, szójegyzékes és szótári anyaghoz juttatta volna hozzá a kutatást, ez az anyag azonban — a nagy szétszórtságban nehezen hozzáférhető volta miatt — a maga teljességében sohasem kerülhetett bele a nyelvtörténeti kutatás fénykörébe.

A második világháború után, 1950-ben már Gáldi László felvetette legalább a legjobban szétszórt szójegyzékek korszerű gyűjtelékes kiadásának gondolatát (l. tőle: *Középkori szójegyzékeink új kiadásáról:* MNy. XLVI, 28 kk), de ez az indokolt kívánalom a nagy arányú nyelvtudományi munkálatok árnyékában visszhangtalan maradt. A jelentős közösségi munkálatok kilakításának rendjén a nyelvtörténeti vizsgálatok tervezgetésekor a szótörténeti kutatás szempontjából jóval nagyobb méretű anyagfeltárás: egy új magyar nyelvtörténeti szótár megteremtésének gondolata foglalkoztatta a gyökeresen átszervezett MTA Nyelvtudományi Intézetének vezetőségét, e nagyarányú terv megvalósítása azonban — sejthetően anyagi és személyi feltételek hiányában — a távoli jövőbe tolódott ki. Az akadémiai Nyelvtudományi Intézet e nagy nyelvtörténeti szótári terv megvalósításáról való lemondás láttán már az ötvenes évek elején a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem két nyelvészeti tanszékének oktatószemélyzete egy jóval kisebb méretű terv: a középkori magyar glosszális, szójegyzékes és szótári szóanyag együttes feldolgozásának előmunkálataként hozzá is kezdett az anyaggyűjtéshez. A lexikális jellegű szókincs egybegyűjtését a két tanszék dolgozói Berrár Jolán vezetésével végezték. A cédulázó és anyagellenőrző munkák hozzávetőlegesen egy évtizede alatt folytatott előmunkálat után a következő évtizedben folytatandó szerkesztési munka tervének kidolgozására Benkő Loránd, a budapesti egyetem I. számú Magyar Nyelvtudományi Tanszékének vezetője Károly Sándort kérte fel. Az 1962-re elkészült tervezet megvitatása és véglegezése után megindult *Régi Magyar Glosszárium* szerkesztése 1968 tájáig tartott. A mindenképpen szükséges ellenőrző és a kéziratot nyomdára előkészítő munka elhúzódása miatt a Glosszárium véglegesen csak 1978-ra készült el és — sajnálatosan hosszú kiadói és nyomdai átfutási idő után — csak hat év múlva, 1984-ben került a kutatók kezébe.

A most már végre előttünk fekvő szótörténeti kézikönyv magyar és német nyelvű előszava (7—10) tömören ismerteti a Glosszárium történetét. A szótárszerkesztés elveit, illetőleg gyakorlatát magyar nyelven részletezőn, németül rövidebben fogalmazott Bevezetés (11—15) után a két részre tagolódó Szótári rész az 1290-ből kelteződő *Vatikáni Glosszák*-tól Szenczi Molnár Albertnek 1604-ben megjelent *Dictionarium*áig — ezt azonban már kizárva — dolgozza fel a glosszák, szójegyzékek és szótárak szóanyagát. A XVI. századi szótárak közül — terjedelmes volta miatt — csak az 1585-beli *Calepinus* anyaga maradt ki a Glosszáriumból, hiszen ez a Melich János közzétette külön kiadványban jól hozzáférhető.

A Bevezetés körültekintő, minden lényeges szerkesztési kérdésre kiterjedő fejtegetései a két szerkesztőnek, Berrár Jolánnak és Károly Sándornak a szótártan korszerű elméleti és a szerkesztés gyakorlati kérdéseiben való alapos tájékozottságáról tanúskodnak. Az ő fegyelmező, rendszerező képességük biztosította már a munkaközösségben végzett anyaggyűjtés szakaszában, még inkább a szerkesztés idejében a munka egyenletességét, és így a megjelent Glosszáriumnak megbízható kézikönyvként való használhatóságát. Az első két fejezet (11—3) részletesen tájékoztat a Glosszáriumba bekerült köszók- és a belőle kirekesztett tulajdonnévi szóanyagról, valamint a mű jellegéről, céljáról és az egyesített szótár voltából folyó jelentőségéről. Ez a rész a szótárszerkesztés elméleti és gyakorlati kérdéseiben tájékoztató olyan tanulmány, mely példatárát a beszerkesztett anyagból szemelgette ki. Ebben a fejezetben a szótárszerkesztés egyik legnehezebb kérdésére, a címszók értelmezésének részletes elemzésére (13—7) éppúgy sort kerítettek a szerkesztők, mint a szócikkekbe szerkesztés bonyolult problémáira. A címszóalakítás vonatkozásában teljes megelégedésünkre szolgálhat az az eljárás, hogy a szócédulákra kivetített adalékokból a szerkesztők kiemeltek és az önálló címszó rangjára emeltek minden olyan lexikai elemet, amely különvaló számontartást igényelhet. A Glosszárium szóegyedítő és betűrendes jellege miatt nemegyszer egymástól kisebb-nagyobb távolságra sodródott ugyan egyik-másik egy szóbokorba tartozó címszó, a gyakorlati használhatóság szempontjából azonban ez helyeselhetőbb eljárás, mintha a szerkesztők a szócsaládosítás gyakorlatát követték volna. Ugyancsak helyénvaló, hogy az egyes szócikkek szerkesztésekor a szerkesztők kerülték a címszóra vonatkozó szófejtő és szótörténeti fejtegetéseket, és szigorúan csak a felhasznált forrásban való jelentkezésre, az értelmezésbeli kételyekre vonatkozó legfontosabb megállapításokra kerítettek sort.

Minthogy a Glosszárium anyaga 51 forrásból került egybe, nem volt felesleges a szerkesztőknek az az eljárása sem, hogy kellő tömörséggel sort kerítsenek az egyes források ismertetésére és a velük kapcsolatos leglényegesebb megállapítások kritikai értékelésére is. A gondos filológiai felszerelést a Bevezetéshez csatlakozó — a rövidítéseket, a források időrendbeli jelentkezését és az idézett szakirodalmat tartalmazó — rész teszi teljessé.

Mielőtt befejezésként a Glosszárium összefoglaló értékelésére térnék rá, utalnom kell egy bennünket közelebbről érdeklő kérdésre is. A Glosszárium szerkesztői a bevezető fejtegetésekben érintőlegesen felvetik saját munkájuk és az *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár* egymáshoz való viszonyának problémáját (13). Úgy látják, hogy bár a két munkának szerkesztési elvei és gyakorlati eljárásai egymástól függetlenül alakultak ki, rokon vonás a két szótári munka között a művelődéstörténeti szempont és a szintaktikai kapcsolatok szemmel tartása. Ez utóbbira a Glosszárium jóval szegényebb adalékanyaga miatt különösen a Szótörténeti Tárnak van lehetősége. Ha figyelmen kívül hagyjuk a Szótörténeti Tár anyagának nyelvföldrajzi tájoltságát, igazat adhatunk a szerkesztőknek, hogy a Glosszáriumnak a XIII—XV. századból származó rendkívül bőséges, de nyelvföldrajzilag nem rögzíthető anyaga jól kiegészíti a Tárnak ebből az időszakból származó nagyon szórványos adalékanyagát. De hozzátehetjük: viszont a XVI. századra nézve a Szótörténeti Tár dolgoz fel jóval gazdagabb szóanyagot.

A Glosszárium tudománytörténeti előzményeinek, szerkezetének, szerkesztési elveinek ismerete, a Szótörténeti Tárhoz való viszonyának legalább futó tisztázása jórészt már magában is rejti a kezünkben lévő új szótári mű értékelését. A *Régi Magyar Glosszárium* a teljes szétszóródottságban leledző 51 glosszális, szójegyzékes és szótári forrás szóanyagának korszerű szótári elvek és következetes szerkesztési gyakorlat alapján készült olyan jelentős lexikológiai alkotás, amely beláthatatlan ideig elavulhatatlanul, nagy mértékben megkönnyíti a szófejtő-szótörté-

neti kutatók munkáját. Éppen ezért a két szerkesztő a Glosszáriummal örökre megbecsült helyet biztosított magának a magyar nyelvtudomány, és közelebbről éppen a magyar szótárszerkesztés történetében.

SZABÓ T. ATTILA

SZABÓ T. ATTILA, Tallózás a múltban

Válogatott tanulmányok, cikkek VI. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, 1985. 583 l.

A bemutatásra kerülő kötet a szerző életművének sokrétűségéről tanúskodik. A gyűjteményben levő közlemények, amelyeket több mint ötven év gazdag terméséből válogatott a szerző, nemcsak nyelvtudományi és nyelvhelyességi, hanem az irodalom- meg művelődéstörténet, a tárgyi és szellemi néprajz, sőt a művészettörténet, képzőművészet körébe tartozó kérdésekkel is foglalkoznak.

A kitűnően megszerkesztett kötet hat — nagyon találó címet viselő — részbe osztva közli a tanulmányokat és cikkeket: I. A. tudománynépszerűsítés ösvényein (5—53), II. A hely és a név (54—75), III. Az irodalom- és nyelvtörténet forrásvidékein (116—231), IV. Olvasás közben (252—365), V. Nyelv- és tudománytörténeti tanulmányok (372—430), VI. Megemlékezések (437—579). Ezután következik a Függelék (499—579).

1. Az első rész cikkei és tanulmányai közül néhány nyelvhelyességi kérdésekről szól: a nyelvművelés lehetőségeiről és határairól, az idegen szavak használatáról, az igekötők alkalmazásában észlelhető hibákról, mások egy-egy újonnan megjelent könyvet méltatnak: *A finn és magyar Kalevala*, *A népnyelvi búvárlat módszere*. Néhány cikk olyan fontos, időszerű kérdéseket feszeget, mint a kétféle műveltség, a népiség jelentősége és határa művelődésünkben, a tudomány az erdélyi életben.

2. Ismeretes, hogy a mai meg történeti helynévanyag összegyűjtésében, a gyűjtés módszerének kidolgozásában, valamint az anyag feldolgozásában alkalmazható szempontok kikristályosításában Szabó T. Attila munkásságának úttörő jelentősége van. A *Tallózás a múltban* második része bizonyos helynevek eredeztetésével, magyarázatával foglalkozik (*Aramáj*, *Arnyir*, *Dércser* stb.), illetve a magyar helynévkincs egyik igen fontos rétegét, a személynévi eredetű helyneveket vizsgálja tüzetesen.

3. A több mint fél évszázados könyvtári és kézirattári búvárkodás során Szabó T. Attila számos értékes irodalom-, művelődés- és nyelvtörténeti jelentőségű, korábban ismeretlen forrást, adatot tárt fel a tudomány számára. A kötet harmadik része ebbe az igen gazdag adat-, forrásfeltáró munkásságba enged bepillantást. Pl. a Vadadi Hegedüs-Kódex tanulmányozása rendjén a szerző fedezett fel újabb adatokat Körösp ataki B. János életére és munkásságára vonatkozólag, vagy ő bukkant rá az Erdélyi Múzeum Levéltárában Pálffy János addig ismeretlen három levelére. Rendkívül értékesek továbbá azok az újabb adatok, amelyeket *A boszorkányhit XVIII. század végi dési emlékei*, *A kecskeméti nyelv két erdélyi emléke*, valamint *Egy kolozsvári harmincadjegyzék szó- és művelődéstörténeti adalékai* című közleményei tárnak az olvasók elé.

4. A következő részben a szerző az utóbbi évtizedekben közölt könyvismertetéseiből válogatott ki néhányat. A bemutatott munkák között a magyar nyelv- és irodalomtudománynak olyan jelentős alkotásai szereplnek, mint az Országh László szerkesztette *Szótártani tanulmányok*, *Benkő Loránd*, *A kora ómagyar kor szövegemlékei*, *Éder Zoltán*, *Benkő József nyelvészeti munkássága és az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság*, *Bakos Ferenc*, *A magyar szókészlet román eredetű elemeinek története*, a Hopp Lajos gondozta kritikai Mikes-kiadás első két kötete, *Gáldi László*, *Ismerjük meg a versformákat!*, *A magyar népmesetípusok*. A szerző nálunk megjelent népköltészeti, néprajzi, történettudományi, művészettörténeti köteteket is méltat (*A háromszéki magyar népköltészet kötetéhez*, *Havasi mesemondó*, *Magyarózdi toronyalja*, *Magyargyerőmonostori népköltészet*, *A kalotaszegi magyar népi öltözet*, *Tájak, falvak, hagyományok*, *Emlékezetre méltó dolgok*, *A reneszánsz és a barokk az erdélyi népi életben*, *Kelemen Lajos művészettörténeti tanulmányai*).

A kötetbeli mintaszerű könyvismertetéseket a kritikai hangvétel, válaszellem jellemzi.

5. Az ötödik rész két hosszabb lélegzetű, összefoglaló, tanulmányt tartalmaz a magyar szókészlet feudalizmuskori román eredetű kölcsönelemeinek kutatásáról, az erdélyi magyar nyelv- és nyelvjárástörténeti kutatások szempontjairól és feladatairól. Ugyanebbe a részbe került be ezenkívül néhány olyan — főleg az Erdélyi Magyar Szótörténet Tár anyagát felhasználó — közlemény, amely egy-egy szóra, szókapcsolatra vonatkozólag közöl igen tanulságos nyelvtörténeti észrevételeket (*élő erdő, élő föld, élő ok, falnagy, folnagy, fónagy, fuvatlan, ördögharapás, pallér, pallérság*).

Először az Új Élet című folyóiratban megjelent és itt újraközölt interjúban az Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár adatanyagának gazdagságáról, az első két kötet fogadtatásáról, a szerkesztés lényegesebb mozzanatairól, kérdéseiről stb. esik szó.

6. A kötet megemlékezéseket magában foglaló utolsó része az elődök közül Pálffy Jánost, a néhai kortársak közül a magyar nyelvjárástan legnagyobb alakját, Csűry Bálintot, a jeles földrajz tudóst, a szerző egykori tanárát, Tulogdy Jánost, a neves festőművész-barátot, Fülöp Antal Andort, a kiváló erdélyi szociológust, Venczel Józsefet állítja az emlékezés fényébe. A megemlékezések utolsó darabja az erdélyi történetírás nagy mesteréről, Kelemen Lajosról szól, akinek közvetlen környezetében a szerző élete java részét töltötte el „örök tanítványként és munkatársként".

7. A könyv függelékében a forrásjelzés-rövidítéseket, a rövidítések és jelek magyarázatát, a jegyzeteket, a szerző szaktudományi és tudománynépszerűsítő közleményeihez való kiegészítéseket, a Válogatott tanulmányok és cikkek IV—VI. kötetéhez készített mutatókat találjuk. A függelékbeli adatok és megjegyzések a kötetben való még alaposabb eligazodást, tájékozódást segítik elő. Szerintünk talán jó lett volna ideiktatni a Tár-ról közölt méltatások jegyzékét is.

8. Szabó T. Attila válogatott tanulmányai és cikkei hatodik kötetének tanulmányozása során az olvasóban kiegészül az a kép, amely az előző kötetek olvasásakor alakult ki benne a szerző páratlan gazdagságú tudományos munkásságára, illetőleg szellemi érdeklődésének sokrétűségére nézve. A kötet alapján szellemi érdeklődésének kibontakozását és kiteljesedését folyamatában is szemlélhetjük. Megfigyelhetjük azt is, hogy miként tökéletesedtek azok a szempontok, amelyek tudományos munkálkodásában szerfölött gazdag adatanyag vizsgálata során kristályosodtak ki.

ZSEMLYEI JÁNOS

Analele Academiei Republicii Socialiste România

Anul 117 (1983). Seria a IV-a. Volumul XXXIII. Editura Academiei Republicii Socialiste România. București, 1985. 336 l.

Az *Analele Academiei Republicii Socialiste România* című évkönyv 1985-ben megjelent, 117. kötete az Akadémia osztályainak, területi egységeinek és intézményeinek 1982—1983. évi munkájáról, eredményeiről tájékoztat.

A kötet törzsanyagát az Akadémia Elnökségének, illetve az Elnökség Bürójának az ülésein előterjesztett és megvitatott jelentések, beszámolók alkotják. Sorukból kettőt ragadunk ki. Elsőként az Elnökség 1983. április 21-i ülésén elhangzott beszámolót említjük. Ez a beszámoló a Kolozsvár-Napoca-i Fiók 1982. évi megvalósításait mérlegeli. Elemző értékelése szerint a Fiók szervezeti felépítése az év folyamán megszilárdult, tevékenysége pedig — Ştefan Pascu akadémikus termékeny erőfeszítéseinek köszönhetően — az év második felétől megélénkült. Bizonyítja ezt ama tény is, hogy a Fiók — a társadalom- és politikai tudományok, az orvostudományok, a mezőgazdasági és erdészeti tudományok akadémiái, valamint a különféle tudományos társaságok tagjainak bevonásával — több rangos tanácskozást és ülésszakot szervezett. Így került sor — a „Kolozsvári akadémiai napok" keretében — a többi közt *A tudósok és a béke, A népi művelődés humanista jellege, A földrajzi kutatások és a talajjavítás* című szimpozionokra, valamint az *Interdiszciplinaritás és szintézisalkotás a jelenkori tudományban* témájú ülésszakra.

Másodikul hadd utaljunk itt az Elnökség Bürójának 1983. március 10-i ülésén bemutatott jelentésre, amely a Kolozsvár-Napoca-i Fiók tevékenységét elemezve, a Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények 1982-ben kiadott 1—2. összevont számára is kitér. A jelentés megállapítja, hogy az összevont szám a folyóirat vezető tanácsának és szerkesztőbizottságának ama törekvését tükrözi, hogy magas tudományos színvonalú, minél eredetibb tartalmú írások közreadásával járuljon hozzá a nyelvészet, az irodalomtudomány és a folklorisztika ágazatainak fejlődéséhez. Ezt a törekvését a szerkesztőbizottság tételesen is megfogalmazta a folyóirat XXVI. évfolyamát nyitó, *Az új negyedszázad küszöbén* című programcikkében.

A törzsanyaghoz tartozik azoknak a jegyzéke is, akiknek az Elnökség 1983. november 25-i ünnepi ülésén Románia Szocialista Köztársaság Akadémiájának 1981. és 1982. évi díjait odaítélte. A díjazottak között szerepel Gyémánt László kolozsvári kutató, valamint Király László kolozsvári költő is. Az előbbi történelmi adatközléséért, az utóbbi *Amikor pipacsok voltatok* című kötetéért részesült az akadémiai-díj magas erkölcsi elismerésében.

Az Akadémia 1985-ben megjelent évkönyvét a következő rovatok anyaga zárja: Tudományos rendezvények; Évfordulók-megemlékezések; Ünnepségek; Nemzetközi kapcsolatok; Románia Szocialista Köztársaság Akadémiájának szervezeti felépítése és összetétele; Az Akadémia 1983-ban elhunyt tagjai.

MÓZES HUBA

BÉCSY TAMÁS, Az irodalomesztétikai tudásról

Akadémiai Kiadó. Budapest, 1985. 193 l.

Bécsy Tamás legújabb könyvének tárgya az irodalmi művek vizsgálatával foglalkozó tudományágak kapcsolata. Ezek lényegét és a köztük levő összefüggéseket fedi fel, mutatja be három fejezetben. A tárgyalás középpontjában az irodalmi mű és vizsgálata áll, így könyve végső fokon az műelemzés lényegének jobb megértését szolgálja. A kötet érdekes témája miatt is megérdemli, hogy értékelése érdekében tartalmát ismertessük.

Az első fejezet a tulajdonképpeni alapozás (*A műalkotásra vonatkozó tudásunk*). A szóban forgó tudományágak eredményesebb jellemzése érdekében a szerző megkülönbözteti az irodalomról való tudást az irodalomra vonatkozó tudástól. Az irodalomról való tudás „elsősorban irodalomtörténeti és irodalomelméleti ismeretanyag, a különböző törvényszerűségek és ismérvek tárháza" (9). Ezzel szemben az irodalomra vonatkozó tudás az irodalom egészére, a műnemek és a műfajok természetére vonatkozó ismeretek foglalata, mindenekelőtt az irodalmi műalkotások törvényszerűségeinek az ismerete, pontosabban az amit eredetükről, természetükről, milyenségükről tudunk. Az irodalomra vonatkozó tudás az irodalomról való tudásra épül. A könyv témájának a körébe vágó kérdések az inkább elméletnek nevezhető tudást (az irodalomról való tudást) érintik. Az ezt az elméletet biztosító tudományok és tudományágak rendszerének a taglalása a kötet elsődleges célja.

A kifejtés fogalmi rendszerének legfontosabb tényezői a változó és a viszonylag állandó törvényszerűségek, továbbá a közös törvényszerűségek, az egynemű közeg és a világszerűség.

Az első kettő alapján az irodalomra vonatkozó tudásunknak két változata lehetséges: a történeti változások és a folyamatosan megörződő mozzanatok logikai rendszerezése. Az irodalomra vonatkozó tudásunk tényleges alapja az egyedi műalkotásokban meglevő közös jegyek, jellemzők és törvényszerűségek, amelyek lényegében a műnemek (líra, epika, dráma) törvényszerűségei. Az egynemű közeg (pl. a nyelv vagy a szín vagy a hang alapján a szerző a művészeti ágakat (pl. az irodalmat, festészetet, zenét) határolja el. Jelentőségét így magyarázza: „Az egynemű közeg elsősorban azért egynemű, mert van olyan »eszköz«, amely azonos, egynemű törvényszerűségek által létező világba képes hozni a valóság különnemű tényezőit és tárgyiasságait" (39). Hangsúlyozza, hogy az egynemű közegek anyagai jelek, amelyek a befogadó számára a világot feldézett, másodlagos valóságként jelenítik meg, csak világszerűséget és nem „világot" hoznak létre. S épp mint

jelrendszerek biztosítanak nem megosztott, elkülönített, hanem egységes, koherens tudást: az „esztétikai tudás már nemcsak a művészetre vonatkozó tudás lesz, hanem alapjaiban a művészeti ágakra vonatkozó tudás is" (48).

Így kapcsolódik össze az esztétika által kidolgozott, a művészetre vonatkozó tudás azzal, ami sajátosan az irodalomra vonatkozik. Söt ezzel a szerző mintegy előrevetíti az irodalomesztétikai tudáson belüli egyik kettősség összekapcsolásának a lehetőségét is. Eddig ugyanis több szakember az *irodalom* fogalmának az értelmezését a nyelv és a fikció (a jelentés) kettősségéhez kötötte. Bécsy úgy véli, hogy a kettő egyesíthető, minthogy a nyelvi jel valóban magában foglalja a jelölőt és a jelöltet (a jelentést), és így „a szó mint jel és a nyelv mint jelrendszer szükségképpen fiktív világot épít fel" (45). Az egységes, koherens tudás lehetősége megvan tehát az irodalomesztétikán belül is, jogosult tehát (a könyv címében jelzett) irodalomesztétikai tudásról is beszélni.

A második nagy fejezet tárgya az irodalmi mű elemzésében szereplő tudományok rendszerezése, jellemzése és a közöttük levő összefüggések kimutatása *(A műalkotással foglalkozó tudományok rendszere)*. A művészetben összegeződő, de művészeti ágakként, továbbá műnemekként és műfajokként elkülönített törvényszerűségek bennerejlenek minden műalkotásban" (23). A különböző nagyságrendű kategóriák (művészet, művészeti ág, műnem, műfaj) közül a szerző szerint az egynemű közegek anyagai (tehát egy-egy művészeti ágnak megfelelő anyag) és rendszereik „kínálkoznak a legkonkrétabban, legpontosabban vizsgálható mozzanatnak" (56), és ez — mint állítja — az egyedi műalkotások és elemzésük szintjére vetítve is igazolható: „a befogadó számára az egynemű közegek anyagai és rendszereik alapozzák meg és építik fel a műalkotás egész világát, világszerűségét" (56).

Így jut el a szerző az ágazati esztétikai, az irodalomesztétikai alapozásból az egyedi műhöz és vizsgálatához, a műelemzéshez. A műalkotással foglalkozó tudományágakat jórészt tárgykörük csökkenő mértékében tárgyalja: esztétika, ágazati esztétika, műnemelmélet, a tágabb értelmű irodalomelmélet, műfajelmélet, a gyakorlat tudományágai (más tudományokbeli alapkutatások és az ott elért eredmények felhasználása közötti kapcsolat analógiája), maga a műelemzés, a napi kritika. S hogy ezek között milyen összefüggéseket tart számon, azt egynek a kiemelésével, a műelemzés bemutatása révén próbálom megvilágítani.

A műelemzés — a szerző is okkal hangsúlyozza — egy kialakulóban levő tudományág, amelynek célja „az *egyes*, az *egyedi* műről pontos, konkrét és vitathatatlan ismeretek szerzése, hogy az adott műre vonatkozó tudás kialakulhasson" (112). Korábban alárendelődött az irodalomtörténeti szintézisek vagy pedig az írói monográfiák sajátos igényeinek. A mai műelemzések kialakulására hatással volt a nyelvészet, a szemiotika. Lényegesnek tartja, hogy a műelemzés jórészt „a műnem- és műfaj elméletből indult el, illetőleg a stilisztikából, avagy szélesebben az irodalomelméletből" (108), de elméleti alapjai az ágazati és az általános esztétikából is gazdagodtak. Az irodalomtörténethez annak a megoldásnak a keresésével kapcsolódik, „hogy miként lehet egy műről szerves, koherens tudást találnia, létrehoznia a logikai és a történeti rendszerezés segítségével" (110).

Mindezeket az összefüggéseket a szerző másképpen is megvilágítja, amikor arra utal, hogy „a műelemzést mint tudományágat mindenféleképpen három »terület« törvényszerűségei konstituálják" (11): a fentebb említett tudományágaké (az esztétikától a műfajelméletig), aztán a történeti tudományágaké, a harmadik pedig a konkrét műé, „ahol az előzőek gyakorlatilag megvalósulva jelennek meg" (14), vagyis a műelemzés mintegy egyesíti a szóban forgó tudományágakban elért tudást, amit „az egyedi műre vonatkozó tudássá alakít" (115).

Ugyancsak az összefüggések kimutatása szándékával vonja ide a napi kritikának nevezett irodalomkritikát (illetőleg ennek a frissen megjelent kortárs irodalmi alkotásokkal foglalkozó változatát), ami a szerző szerint „a tudomány és a művészet határán létező írásmű" (119). Persze azt is hangsúlyozza, hogy elvileg a napi kritika is „az irodalomtudomány »terápiás« tudományága" (121), hisz a kritikusnak ugyanúgy, mint a műelemző irodalmárnak érvényesítenie kellene az elméletek, az alapkutatások eredményeit, de erre rendszerint nem kerül sor, azért nem, mert a kritikákat olvasók „nem lennének képesek hasznosítani azt" (121).

A harmadik fejezetben a szerző azokat a törvényszerűségeket tárgyalja, amelyek az irodalmi alkotás műalkotás jellegét, művészi értékét biztosítják *(Az iro-*

dalomesztétikai tudás alapvonalai). Ezeket a törvényszerűségeket (viszonyokat, jegyeket és jellemzőket), amelyeket itt csak felsorolunk, a szerző átfogó kategóriák szerint különíti el: az objektum-szubjektum viszony, a nyelvészeti törvényszerűségek (pl. a szókép, ritmus, rím szerepe), az ismeretelméleti kategóriák (pl. jelenségek és lényeg vagy az egyedi, különös és általános; a külön kiemelt objektum és szubjektum viszony szintén idetartozik), az esztétikai minőségek (pl. szépség, érték, élmény).

És természetesen figyelemmel van az eltérő természetű kategóriák közötti összefüggésekre is. A leglényegesebb az, hogy „minden műalkotás három tényező egymásra vonatkoztatottságában ... születik meg": objektum, a művészi egyéniség és az adott egynemű közeg, vagyis a nyelv (130), továbbá „az ismeretelméleti kategóriák az objektum objektív társadalmi lényegét ... az esztétikai minőségek pedig az objektum" szubjektív aspektusát tükrözik (182). E kétféleség a nyelv által egysítve jelenik meg (182), és így „a kettő együtt a valóság makrokozmoszának világszerűségét, mikrokozmikus megjelenését biztosítja" (183).

Mindebből a szerző a műelemzés módjára vonatkozó fontos következtetéseket is levon, mindenekelőtt azt, hogy a fentebb említett kettősségből egységes képződmény alakul, ami miatt „minden mű csak és mindig és kizárólag mint egész veendő figyelembe" (179), így tehát az irodalmi műveket nem lehet „lineáris megjelenésmódjukban elemezni" (180), azaz úgy, hogy az elemzés versszakról versszakra, fejezetről fejezetre haladjon. De levonhatunk egy másik következtetést is, azt, hogy az elemző nem vizsgálhat csak bizonyos törvényszerűség-csoportokat (rétegeket), például csak a nyelvit vagy csak az esztétikai minőséget. Ehhez a következtetésünkhöz a kiindulópont a szerzőnek az a tétele, hogy nincs olyan, esztétikailag elfogadható mű, „amelyben az egyik vagy a másik törvényszerűség-halmaz konkrét tartalmai jelennek meg magasrendűen" (189).

Bécsy Tamás kitűzött célját megvalósította. Sikerült rendszereznie az irodalmi művekkel foglalkozó tudományokat, és sikerült a közöttük levő összefüggéseket felderítenie. Kiindulópontja az esztétika, vizsgálati alapja és kerete pedig az irodalomtudományi témából következően az irodalomesztétika. Ez bár egészen jogosult, és — mint láttuk — eredményes, sikeres, mégsem tekinthető egyedüli lehetőségnek, hisz alap lehetne például a kommunikációelmélet is (ezen belül Schmidt[1] tárgyalási rendje: mindenféle közlés → mindenféle esztétikai közlés → irodalmi közlés, amihez olyan diszciplinákat társíthatnánk, mint amilyen például az irodalomszemantika, irodalmi szöveggrammatika, irodalompragmatika és természetesen egy kommunikációs irodalomelmélet, valamint referencia-, modell-, érveléselmélet stb.).

A kötet értékét az is növeli, hogy elméleti téziseiből az elemzés jellegére, magára a műelemzés gyakorlatára vonatkozó következtetéseket vonhatott le, amelyekhez további következtetéseket társíthatunk. Mindezek többünk számára azért is jelentősek, mert a műelemzéseknek a szövegelméletekből levezethető globális jellegét más (itt a Bécsy Tamás elméletéből adódó) megvilágításba helyezve igazolhatjuk.

A könyv témájának jelentőségét időszerűsége is bizonyíthatja. Ma ugyanis az irodalomtudomány és határtudományai, így a stilisztika számára is a főkérdés a műelemzés és módszertana. Az irodalomtudomány ágainak újabb osztályozásai szintén azt jelzik, hogy a középponti diszciplína az irodalmi mű elemzése, amely ma már nem rendelődik alá más ágazat (pl. az irodalomtörténeti szintézisek, írói monográfiák) sajátos érdekeinek. Bécsy Tamás könyvének legfőbb megállapításai mind ezt az új szemléletet képviselik.

Végül, de valóban nem utolsósorban egészen természetes, hogy a drámaelmélet jeles képviselője egy általános témájú kötetben is figyelemmel van a dráma műnemére, sajátos kérdéseire. Idevágó megjegyzései az eddig eléggé elhanyagolt műnem vizsgálatának a felkarolását és biztató távlatát jelzik.

SZABÓ ZOLTÁN

[1] Siegfried J. Schmidt, *Foundations for the Empirical Study of Literature. The Components of a Basic Theory.* Helmut Buske Verlag. Hamburg, 1982.

LŐRINCZY HUBA, **Fénytörés**
Válogatott bírálatok. Magvető Kiadó. Bp., 1985. 398 l.

Az utóbbi két évtizedben keletkezett kritikáinak javát gyűjtötte egybe Lőrinczy Huba újabb kötetében. Mintegy túllépve, kitágítva a műfaj keretét. Bírálatainak zöme ugyanis — miként ő maga mondja — „esszébe, tanulmányba hajló". Másként fogalmazva: az irodalomtörténet és az irodalomkritika szempontjait, módszereit egymáshoz közelítő elemzés. Nem hiába érzi szükségét a szerző előrebocsátani rövid ajánlásában: „a kritikus nemigen volt képes száműzni, megtagadni az irodalomtörténészt, bármihez nyúlt is". Csak örülhetünk a kettősségnek, az irodalomtörténész és a kritikus együttes jelenlétének, hisz a korszerű irodalomtudomány meg sem lehet e kölcsönösség nélkül.

Lőrinczy Huba (bizonyság rá előző tanulmánykötete: *Szépség és rezignáció*, 1984) a tágabban értelmezett századforduló, a múlt század végének és századunk első évtizedeinek magyar irodalmához vonzódik a leginkább. A régit és az újat annyiféleképp egyesítő korszak alkotóit, szellemi törekvéseit, lap- és folyóiratvállalkozásait, filozófiai és kritikai gondolkodását „mérlegeli", értelmezi újra, újszerűen. Ambrus Zoltán, Török Gyula és Gozsdu Elek prózáját, Reviczky Gyulát, Bródy Sándort, a megújhodó Krúdy-, illetve Ady-kutatást, az egyre árnyaltabbá váló (Rába György nyújtotta) Babits-képet, Kiss József folyóiratának, A Hétnek mindmáig oly sokféleképp magyarázott (időnként eltúlzott) szerepét, Nietzschének a századforduló szellemi életére gyakorolt hatását, a kor főbb stílustörekvéseit — és folytathatnám a tematikai feltérképezést. Kiterjeszti érdeklődését a szerző líra- és regényelméleti munkákra (Rónay György és Sükösd Mihály tanulmányaira), kritikatörténeti és irodalomtörténeti szintézisekre (Komlós Aladár kritikáira és Pomogáts Bélának az újabb magyar irodalomról készült összefoglalására) is. Teszi mindezt széleskörű elméleti és irodalomtörténeti felvértezettséggel, mindig vitára kész, előítéletekkel perlekedő szellemben. Igen sokatmondó, hogy a magyar kritikairás legpolémikusabb, tág látókörű egyéniségeit idézi meg elődként, választja példaként: a „meg nem kérlelhető és kemény" kritikát meghirdető Bajza Józsefet, az ugyancsak nem udvarias Gyulai Pált, a modern irodalmi esszét művelő Péterfy Jenőt.

A gyűjtemény írásainak együvé kerülése, elrendezése nem önkényes, nem esetleges. Az első rész (*Mérlegelések* címet viseli) tartalmazza a századvég és századelő kimagasló és el-elfeledett íróinak szentelt elemzéseket; a második *(Eszmetükrök)* e korszak irodalmát megtermékenyítő eszmeáramlatok, orgánumok értelmezésével foglalkozik; a harmadik *(Próbafúrások)* pedig a mai irodalom több jelentős — javarészt prózai — művét kívánja közelebb hozni az olvasóhoz.

A századvég irodalmát vizsgálva, Lőrinczy Huba (akárcsak műelemzéseiben) mindig szélesebb összefüggések érvényesítésére törekszik. A kor lírikusairól (Széles Klára: *Reviczky Gyula poétikája és az új magyar líra*, Scheiber Sándor—Zsoldos Jenő: *Ó mért oly későn*) írva, Reviczky és Kiss József költészetének átmenetiségére koncentrál, a XX. század nagy lírikusaira — Adyra, Kosztolányira, Tóth Árpádra — gyakorolt (Lőrinczy Huba szerint nem kellőképpen bizonyított) befolyását keresi, vitatja. Hasonlóan jár el akkor is, amikor sajtótörténeti munkát választ ki bemutatásra. (Dersi Tamás: *Századvégi üzenet.*) A két jelentős folyóirat, *A Hét* és a *Nyugat* közötti különbségeket felmutatva, egyetértéssel idézi a szerző — több évtizedes sémáktól eltérő — véleményét, mely szerint „Kiss József lapját nem jellege, nem is költői iránya, novelláinak témaválasztása, szelekciója és hangulata, hanem stílustörekvése, művészigére minden sorban igényt tartó választékossága rokonítja a *Nyugat*tal".

Vitatni lehet a kategorikus megfogalmazást, az azonban kétségtelen, hogy a folyóirat jellegének, szerepének megítélésében valóban jobban számításba kell vennünk a stílusban megmutatkozó újításokat, a választékos esztétikai igényt.

A századelőn megújhodó magyar irodalom jelesei közül Ady és Krúdy művéről szól nagyobb nyomatékkal a kötet kritikáinak szerzője. Adyról három alkalommal is. Legárnyaltabban, egyértelmű elismeréssel Király Istvánnak Ady világháborús költészetét elemző új típusú monográfiáját, az *Intés az őrzőkhöz* két kötetét méltatja *Tanulmány és vitairat* címmel. Király István kimagasló teljesít-

ményéhez és Ady többszólamú költészetéhez illő sokrétű megközelítéssel. Ezalkalommal sem tévesztve szem elől a kontextualitás elvét. Azt, hogy az Ady-mű kutatója „a totalitással kíván szembesülni folyvást, az irodalom és korunk egészére akar rálátni az életműből", s hogy „az életmű egészében gondolkodik mindenkor". Lőrinczy Huba megfigyelései pontosak, vagy ahogy mondani szoktuk: lényeget érzékeltetőek. Kompozíció és koncepció, szuggesztivitás, emelkedettség, problémacentrikusság, az Ady-líra polifon jellegének felismerése és dokumentálása csakugyan elsődleges értékminősítői Király István Ady-monográfiájának.

Bori Imre eredeti koncepciójú Krúdy-képét (Bori Imre: *Krúdy Gyula*) szintén az életmű egésze felől vizsgálja, bírálja. Méltányolva Bori eredeti látásmódját, mindenekelőtt a pályaszakasz első és utolsó periódusának értékelését kifogásolja. Azt tudniillik, hogy Krúdy már a századfordulón eljutott volna a modern életlátásig és még inkább a kései művek Bori szerint fordulatot jelentő fokozott tudatosságát (intellektuális jellegét), a tárgyias ábrázolásmód túlsúlyát. Vitatja Lőrinczy Huba Krúdynak a Bori által kijelölt — a hagyományos felfogástól eltérő — irodalomtörténeti helyét, fejlődéstörténeti funkcióját. (Lásd még a másik Bori-kötetről — *Varázslók és mákvirágok* — írott kritikát.)

Nem szükséges bizonygatnunk: a modern magyar próza sok tekintetben még tisztázásra váró problémáit feszegető vélemények szembesülnek ebben a két felfogásban.

E gyűjtemény alapján is elmondhatjuk: Lőrinczy Huba kritikai minősítései egyértelműek, szerzőjüktől — egyik bírálat kifejezését kölcsönözve — távol áll a „legömbölyítés" szándéka. Néha épp ezek a kategorikus, sarkítottan kiélezett megfogalmazások serkentenek vitára. Első kötetének kimunkált Török Gyula tanulmányában például túl szigorúnak érzem *A zöldköves gyűrű* című regény megítélését (mégha végletes állításokkal vitatkozik is a tanulmány írója), akárcsak új kötetében az Ady születésének 100. évfordulójára megjelentetett összeállítás („Akarom: tisztán lássatok") csaknem teljességében elmarasztaló bírálatát. És talán egy nagy költőnek (jelen esetben Adynak) monográfusára gyakorolt stílusdeterminálo hatása sem feltétlenül kifogásolható. Különösen akkor, ha ez a stílus a költő világának, nyelvi újításainak eröteljesebb érzékeltetését szolgálja.

Zárszóként: A már jelzett irodalomtörténeti, poétikai alapvetés érveket sorakoztató kritikusi módszerrel, sablonoktól mentes, megragadóan eleven nyelvezettel, a stílus esendőségei iránti érzékenységgel párosul Lőrinczy Huba szövegre koncentráló kritikáiban. Akkor is, amikor a kortárs irodalomról ír. Szabó Magda nagysikerű regényéről (a *Régimódi történet*ről), Rónay György vagy Bólya Péter könyveiről — hogy csak a legszínvonalasabbakat említsem itt meg a mai irodalommal foglalkozó írásai közül.

„... Egyike azoknak, akik inkább kívánnak nem szerettetni, hogysem hitök s a közügy rovására szerettetni..." — elevenítette fel Lőrinczy Huba kritikusi eszményképének szavait könyve elején.

Hogy mennyire önvallomásnak szánta Bajza József sorait, azt a *Fénytörés* darabjai is tanúsíthatják.

KOZMA DEZSŐ

Székely Oklevéltár

Új sorozat I—II. köt. Udvarhely széki törvénykezési jegyzőkönyvek. Közzéteszi Demény Lajos és Pataki József. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, 1983; 1985. 395; 436 l.

A magyar nyelvű történeti forráskiadványok sorát a Székely Oklevéltár nemrég megjelent új kötetei nagyon jelentős iratgyűjteménnyel gyarapították. A kiadvány szerkesztőit idézve: „figyelmünket a XVI—XVII. századból fennmaradt, vagyis a legrégibb magyar nyelvű forrásainkra összpontosítottuk, annál is inkább, mert ezeknek közlésére a régi történetírás nem fordított kellő figyelmet. Ezek közé a nagy értékű források közé tartoznak a társadalom felépítését és változásait tükröző katonai jellegű összeírások, az úgynevezett lustrák mellett a törvénykezési protocollumok is. A *Székely Oklevéltár* új sorozatának első három vagy négy

kötetében ezt az eddig kevés figyelemre méltatott törvénykezési iratanyagot, mégpedig Udvarhelyszéknek a XVI. század második feléből fennmaradt protocollumait szeretnők megszólaltatni" (I, 11).

Az első kötet az 1569—1591-ből, a második az 1592—1597-ből való jegyzőkönyveket tartalmazza, összesen 481-et. Az első kötet bevezetése röviden kifejti a SzékOkl. régi sorozatával kapcsolatos legfontosabb tudnivalókat, rávilágít az új sorozat rendeltetésére, forrásanyagának jellegére, közlésmódjára. A második kötet előszavában szerkesztésbeli kérdésekről, jobbításokról olvashatunk. A vizsgált kiadványnak van román és német nyelvű tájékoztatója is. A szövegek tanulmányozását gondos jegyzetek, valamint név- és tárgymutató segíti. Itt jegyezzük meg, hogy mindegyik kötethez jó lett volna mellékelni néhány iratszövegnek a hasonmását.

A betűhíven közzétett udvarhelyszéki jegyzőkönyvek több tudományszak számára nyújtanak elsőrendűen fontos forrást. Történettudományi értékeire elsőként maguk a kiadvány összeállítói hívják fel a figyelmet. Jelzik továbbá a közölt szövegek nyelvtörténeti, nyelvjárástörténeti becsét is (l. a Bevezetést). Az utóbbiakat illetően azt hangsúlyozhatjuk, hogy a székely nyelvjárás régi emlékei — sőt mai állapota is — sok olyan nyelvi formát és jellegzetességet őrzött meg, amely különösen fontos nyelvtörténeti bizonyságként szolgál. Ugyanakkor az udvarhelyszéki törvénykezési jegyzőkönyvek nyelvi értékét nagyban növeli az is, hogy rendszerint pontosan jelzett helyhez és időhöz kötődnek, ami a nyelvjárástörténeti kutatás számára alapvető előnyt jelent. Így e nyelvemlékcsoport lehetővé teszi a XVI. századi udvarhelyszéki nyelvjárás kutatópontszerű és térképezhető tanulmányozását. Külön kiemelendő az is, hogy a jegyzőkönyvek megjelölik a valló, a nyilatkozattevő nevét, társadalmi hovatartozását, ezzel módot adva nyelvszociológiai vizsgálatokra. A Székely Oklevéltár új sorozatának (ezután SzOÚ) szerkesztői megfigyelték, hogy „nem egy esetben a XVI. századi jegyzőkönyvekben rögzített élő nyelv világosabb és szabatosabb, mint a korabeli egyes irodalmi alkotásoké." A protokollumokba foglalt legkülönfélébb peres ügyek tárgyalása, a tanúkihallgatások és -vallomások során elhangzott nyelvi nyilatkozatok valóban a mindennapi beszélt nyelvet tükrözik. A nyelvtörténeti kutatásnak az egyik legfontosabb és legnehezebb feladata az, hogy a nyelvemlékekben kitapintsa a beszélt nyelv mibenlétét, alakulását, fejlődését. Az SzOÚ az ilyen természetű búvárlathoz is nagyszerű lehetőséget kínál.

Tudjuk, hogy nyelvünk egységesülésének, a magyar irodalmi nyelv kialakulásának határozottabb kezdetei a XVI. század második felébe nyúlnak, éppen abba a korba, amelyből az SzO újabban feltárt emlékei származnak. Nagyon érdekes és tanulságos volna szemügyre venni, hogy a nyelvterület peremén, az egykori Udvarhelyszék írásbeliségében miként és mennyire hatnak az egységesülő írott nyelv helyesírási, hangtani, nyelvtani normái, mi a helyzet hagyományőrző nyelvjárás és nyelvi norma viszonyában, ez hogyan nyilvánul meg például az udvarhelyszéki nyelvjárás egyik legjellemzőbb sajátosságának, az *ö*-zésnek a vonatkozásában. Jelezhetjük azt is, hogy az SzOÚ gazdag anyagot nyújt a magyar törvénykezési és jogi nyelv formálódásának, fejlődésének megismeréséhez.

E kiadvány nyelvtörténeti felhasználását — bizonyos kivételekkel — a betűhű szövegközlés teszi lehetővé. Fölvethető, hogy a latin szövegrészeket is nem lett volna ajánlatosabb változtatás nélkül átvenni. A szerkesztők a bevezetésben ismertetik a forrásanyag közlésmódjának elveit, átfogóbb részletezéssel nyilván többet megtudhatnánk az eredeti, illetve átírt formákról. A hangjelölésben végrehajtott olyan egyszerűsítések mint az *i* hangértékű *y* mellékjelezésének, vagy az *sz* paleográfiai változatainak elhagyása indokolt, célszerű. A kétponttal mellékjelezett *y ü, ű* hangértékben való megtartásának vannak kérdéses esetei, tudniillik bizonyos szavakban ez a jel *i, i*-t is jelölhet, vagy az akkori ejtésváltozatnak megfelelően kétségtelenül azt. Ilyenek: *megh kyldette (~ kildettem megh), kylen* (60. sz. irat), *kyldett (~ kildett ~ kjldett ~ kwlgj)* (82.), *zena fy (~ zena fw)* (416.) stb. (mindegyik *y* és *w* kétponttal ékezve). Hasonló kétely merül fel a kétpontos *y ij*-nek vélt hangértékével kapcsolatban is. A példaként idézett *yezte el* igealak (I, 13) minden bizonnyal nem *ijeszté el*-nek, hanem *jeszté el*-nek olvasandó (vö. MTsz.: *ijed, ijeszt*), tehát az *y*-nak itt *j* értéke van. Az *ő, ő*-t jelző egy ponttal vagy vesszővel ékezett *o, eo, ó, eó*-nak meg amelyekre nincs utalás; a ritkábban előforduló *ő, eő, ő, eő, ó, eő, o*-nak bizonyára ugyancsak *ő, eő*-s át-

írása, azaz több sajátos jelnek egyetlen betűvel való helyettesítése vitatható eljárás. Az ő, eő az udvarhelyszéki jegyzőkönyvekben valójában csak gyakori jelként fordul elő.

A nyelvtörténet szemszögéből hátrány, hogy az SzOÜ a nagy- és kisbetű használatában a mai helyesírási szabályokat veszi irányadónak, s így a személy- és helyneveket mindig nagy kezdőbetűvel, a helynévi jelzőket pedig kisbetűvel szerepelteti. A szövegközlés más eseteiben a következőképpen járt el: A központozást szintén a mai helyesírási szabályokhoz igazította. A szavak egybe- és különírásában rendszerint megőrzi az eredeti formát, de különválasztja az olyan összeírt szavakat, amelyek értelemzavaróak *[megis = meg is]*. A következetesség kedvéért az ilyen egybeírt szavak is megmaradhattak volna, és jegyzetben lehetett volna figyelmeztetni a helyes olvasatra. Az összetett helyneveket ha eredetileg különírták, a szerkesztők kötőjellel vonták egybe őket (pl. Nagy-Galambfalva). A helynevekben gyakran rövidítve írt *Szent* szót zárójel nélkül oldják fel.

Bizony jó volna, ha a kiadványbeli — egyébként betűhív — emlékeket a kis és nagy kezdőbetűk használatának normalizálódása, illetve korabeli sajátosságai szempontjából is tanulmányozhatnók, aszerint, hogy a tulajdonneveket milyen gyakran írták kisbetűvel, a közszavakat pedig naggyal, s ez utóbbiak nagybetűs jelölése mutat valamiféle közös vonást stb. Úgy gondolom, a történettudományt illetően is aligha közömbös, hogy milyen szavakat írtak kis- vagy nagybetűvel. Milyen jó volna az is, ha az eredeti szövegeknek megfelelően vizsgálhatnók, hogy mely írásjelek fordulnak elő, mi a szerepük, miképp alkalmazzák őket, mennyire következetes vagy következetlen a használatuk. Tegyük hozzá, a nyelvemlékek központozása nem pusztán helyesírási, hanem mondat- és szövegtani kérdés is. És még valami: mai központozási szabályoknak régebbi korok szövegeibe való bevitele számos buktatóval járhat. Persze a szavak egykori elválasztása, rövidítése sem jelentéktelen helyesírási sajátság.

Tudom, a XVI. századi kéziratok az írásjelek, a kis és nagy kezdőbetűk használatában meg egyebekben is nagyon sok fogyatékosságot, ingadozást és kiforratlanságot tükröznek. Jórészt ugyanez tapasztalható a hangjelölésben is. A szerkesztők, ha mindenben követték volna a jegyzőkönyvek írásmódját, ez természetesen még több nehézséget okozna a szövegek megértésében nem csupán a nagyközönségnek, hanem a szakembereknek is. De az is igaz, hogy a kérdéses változtatások nélkül e munka tudományos értéke többrétű és teljesebb volna. Az utóbbi időben mindinkább azt hangsúlyozzák: a történeti forráskiadványokban is a régi szövegek minél pontosabb visszaadására kell törekedni, hogy a történettudománnyal érintkező tudományágakat is lehetőleg teljesen felhasználható és maradandóan megbízható forrásként szolgálhassák.

A Demény Lajos és Pataki József irányításával szerkesztett Székely Oklevéltár új sorozata az elődök monumentális munkájának korszerű tudományos formában való folytatása, több munkaközösség példás összefogásának és együttműködésének eredménye. Az új sorozatnak már az első két kötete is korai dokumentumoknak olyan kincsestára, mely a nyelvtörténetet (a nyelvjárás-, irodalmi nyelv- és helyesírás-történetet) is lényegében nagyon jelentős adatokkal és ismeretekkel gazdagítja.

KÓSA FERENC

Pro Didactica

Buletinul filialei pe anii 1980—1981 (I);
pe anii 1982—83 (II). Cluj-Napoca, é.n. 122 + 232 l.

A Filológiai Társaság Kolozs Megyei Fiókja kiadványsorozatot indított *Pro Didactica* címen. A kiadvány célja egyrészt, hogy tükröztesse a Társaság munkásságát, másrészt, hogy elméleti és módszertani útmutatást nyújtson az iskolai oktatás elmélyítéséhez. Eddig két kötet látott napvilágot. A köteteket egyetemi és középiskolai tanszemélyzeti tagokból, tudományos kutatókból összeállított szerkesztőbizottság szerkesztette és gondozta: dr. Gligor Gruiţă, dr. Kozma Dezső, Iuliu Pîrvu, dr. Mircea Popa, Ion Oşianu.

Minthogy a kötetekben csaknem azonos rovatcímek találhatók, szemlénket összesítve a rovatok szerint csoportosíthatjuk. Mindkét kötetet évfordulókra írt, illetőleg a Társaság összejövetelein megtartott előadások, ennek szövegei vezetik be *(Aniversări)*. Így az I. kötetben M. Eminescu, T. Arghezi, M. Sadoveanu, O. Goga, G. Bacovia, a II.-ban pedig I. L. Caragiale, I. Agîrbiceanu életművének egy-egy aspectusát taglalják a szerzők. Kiemelnök itt Mihai Gherman-nak a *Nicolae Cartojan és a régi román irodalom* tárgyában írott cikkét.

Az évfordulós előadások szövegei után a II. kötet új rovatot nyit *(Învăţămînt postuniversitar)*, mely a fokozatokra készülő tanárokhoz szól. Közli azokat a tudományos és módszertani követelményeket, amelyet egy I. fokozatra benyújtott dolgozat meg kell hogy feleljen, továbbá ízelítőt nyújt egy-egy tudományos kérdés kidolgozásának módozatairól. Példaként említjük Ion Agîrbiceanu műveinek személyneveiről írt tanulmányt (Al. Cristureanu, *Onomastica în operele lui Ion Agîrbiceanu)*.

Talán a legtöbb segítséget a gyakorló tanároknak nyújt az ezt követő, *Lecturi posibile* (talán: lehetséges műelemzés-változatoknak fordítható) rovatcím alá sorolt cikkek sora. Különböző szerzők egy-egy, az irodalomoktatásban szereplő irodalmi művet, többnyire egy-egy verset elemeznek, szem előtt tartva az irodalom oktatásának szempontjait. Hadd említsük meg példaként Iuliu Pârvu („*Mai am un singur dor*" de Mihai Eminescu), Doina Mărghitaş („*Patria*" de Zaharia Stancu), Călin Manilici *(Un model literar: Răzvan şi Vidra)* szépen megírt dolgozatát.

Míg a műelemzések mindkét kötet törzsanyagához tartoznak, a II. kötet ismét egy új rovattal *(Ars poetica)* bővíti a Filológiai Társaság tevékenységi, egyben a tantestület, az olvasók érdeklődési körét. Ezek az írások már a középiskolai oktatást meghaladó, de a „felkészült tanár" modelljét szorgalmazó tudományt szolgálják. A rovat 11 tanulmányát olyan személyiségek jegyzik, mint Ion Coteanu akadémikus, Mihaela Mancaş, Ştefan Oltean stb.

Minthogy a Filológiai Társaság magyar nyelvű tevékenységet is folytat, mely főleg a magyar anyanyelven folyó oktatást szolgálja, szinte természetes, hogy a kiadvány fejezetet szentel a magyar irodalom- és nyelvoktatás problémáinak. A *Probleme de limbă şi literatură maghiară* rovatcím alá, magyar nyelven megírt, cikkek és tanulmányok, a Társaság céljainak megfelelően, szintén elméletiek és módszertaniak. Kozma Dezső Arany Jánossal foglalkozva *Hagyomány és újítás Arany művészetében*, illetőleg *Arany János verstipusai*ról ír. Az irodalmi gondolkodás fejlesztésének módozatait Szilágyi Júlia, az esztétikai ízlésfejlesztés mozzanatait meg Máté Gábor taglalja. Módszertani dolgozat a Molnos Saroltáé: a verselemzés néhány kérdését tárgyalja. Az iskolán kívüli munkát kapcsolja ide Tibád Levente *A névkutatás, a névtani körök szerepe a tanulók nyelvi nevelésében* címen megírt alapos cikkében.

Nem volt célunk tartalmi vonatkozásban részleteiben is méltatni a Filológiai Társaság két kötetét, csupán fel akartuk kelteni a figyelmet, hiszen e kötetek nem kaphatók a könyvárusi forgalomban, s így alig jutnak el Kolozs megye határain túl. A középiskolai oktatásban oly hasznos kötetek, mint magának a Filológiai Társaságnak a tevékenysége is, a meglevőnél sokkal több figyelmet, hírverést kíván.

GABRIEL, VASILIU

KIEFER FERENC, Az előfeltevések elmélete

Akadémiai Kiadó. Budapest, 1983. 355 l.

Az előfeltevés vagy preszuppozíció a jelentéselmélet egyik fontos de eléggé vitatott kérdése. Vannak azonban olyanok is, akik nem is a szemantikába tartozó kérdésként tárgyalják, hanem kimondottan logikai kategóriának tartják, vagy elsősorban pragmatikai aspektusait emelik ki, s így a szövegnyelvészetnek nyújtanak sok értékes adatot.

Kiefer Ferenc egyik alapvető hipotézise az, hogy a nyelvészt a szemantikai értelemben felfogott előfeltevések érdekelhetik. Ezért azokat a kitapintható nyelvi

tényeket keresi, amelyek valamilyen előfeltevést indukálnak. Természetesen ehhez először is arra vállalkozik, hogy elhatárolja a szemantikai értelemben felfogott előfeltevést egyrészt a szigorú logikai implikációtól másrészt pedig a pragmatikai előfeltevés fogalmától.

Szerinte a logika feladata, hogy a mondatok igazságfeltételeit kifejtette tegye, és azokat a lehető legpontosabban megfogalmazza. Eszerint a logikai implikációt a következőképpen határozzák meg: „S_1 logikailag implikálja S_2-t, ha valahányszor S_1 igaz, S_2-nek is igaznak kell lennie" (24). Valójában ezt erős implikációnak is nevezik.

Ezzel szemben Kiefer az előfeltevés fogalmát a következőképpen határozza meg: „Legyen S egy tetszőleges (egyszerű) mondat, amely egy PSZ preszuppozíciós szerkezetet tartalmaz. PSZ kapcsolódjék egy S' előfeltevéshez. S' akkor és csakis akkor előfeltevése S-nek, ha amennyiben S-t állítjuk, akkor függetlenül attól, hogy S igaz-e vagy hamis, nem lehetséges, hogy S' ne legyen igaz" (42). Előfeltevése tehát csak mondatoknak lehet. Egy szó vagy egy szószerkezet önmagában nem tartalmazhat előfeltevést. A mondatban viszont mindig valamely nyelvi szerkezet idézi elő az előfeltevést. Például határozott főnévi szerkezet (Anna, Anna fia), faktív ige (tud, sajnál) stb. (Erről részletesen l. a későbbiekben).

A pragmatikai megközelítésmód pedig abban tér el a szemantikaitól, hogy az előfeltevést nem két mondat (kijelentés) közti kapcsolatként, relációként fogja fel, hanem a beszélőnek a megnyilatkozáshoz való pragmatikai viszonyaként. Valamely preszuppozíciós szerkezet eszerint indukálhat ugyan bizonyos kontextusban előfeltevést, más kontextusban viszont lehet, hogy ez az előfeltevés nem érvényesülhet. Vagyis ebben az esetben a beszélő a megnyilatkozást nem az adott helyzetnek megfelelően használta.

Az elméleti jellegű bevezető után a szerző rátér az előfeltevések osztályozására, és az egyes előfeltevéseket kiváltó nyelvi szerkezet-típusokat a lehető legrészletesebben elemzi.

Az előfeltevések különbözhetnek szerinte eredetük, tartalmuk és érvényességi körük szempontjából. Mielőtt rátérne azonban az előfeltevések osztályozására, azokat az előfeltevés-típusokat tekinti át, amelyek a jelentéstani szakirodalomban a leggyakoribbak. Majd arra próbál választ keresni, hogy milyen kapcsolat áll fenn a szemantikai jegyek és az előfeltevések között.

Kiinduló tételként a szemantikának azt a korábbi felfogását tagadja, miszerint a preszuppozíciós jegyek a szelekciós jegyekkel azonosíthatók. Vagyis eszerint a szelekció abban áll, hogy minden egyes predikátum bizonyosfajta argumentumot tételez fel. Kiefer kimutatja, hogy a főnevek kognitív jelentésében nem fordulnak elő preszuppozíciós jegyek. S ebből természetesen következik az is, hogy a főnevek szelekciós jegyei nem foghatók fel preszuppozíciós jegyekként. Sőt arra is rámutat, hogy az igék előfeltevései sem lehetnek szelekciós jegyek.

A döntő különbség az előfeltevés és a szelekciós jegy között az, hogy az előfeltevés minden esetben valaminek a meglétére utal, vagyis összekapcsolja a mondatot a valósággal. Például: (a) Az autóm elromlott. (b) Az iskola teniszpályája messze van. E mondatok előfeltevései: (a) Van autóm. (b) Az iskolának van teniszpályája. A szelekciós jegyek viszont nem a külvilágra utalnak, hanem a mondat egy-egy összetevőjére. S ha ez az összetevő kielégíti a szelekciós jegy által támasztott követelményeket, akkor még nem biztos, hogy olyan mondatot kaptunk, amelynek van igazságértéke.

További fontos különbség a preszuppozíció és a szelekció között az, hogy ha a preszuppozíció nem teljesül, attól a mondat grammatikailag helyes lehet, de szemantikailag nem adekvát. Tehát ha az előbbi mondatoknak nem előfeltevése az, hogy: (a) Van autóm. (b) Az iskolának van teniszpályája, akkor ez azt jelenti, hogy valami nem létezőről állítunk valamit, azaz nincs igazságértékük. Ha viszont a szelekciós jegyet sértjük meg, akkor egy adott mondat belső szemantikai struktúrája lesz helytelen, és az igazságértékek kérdése fel sem merül. Például: (a) A morfémám elromlott. (b) Az iskola teljesítménye messze van.

A két fogalom között a szerző még egy harmadik különbséget is megállapít, amely szerint az általános összefüggéseket kifejező mondatoknak nincsenek a határozott főnévi alanyhoz kapcsolódó egzisztenciális előfeltevései: (a) Minden ember halandó. (b) A kutya háziállat. A szelekciós jegyek figyelmen kívül hagyása viszont szemantikailag helytelen mondatot eredményez: (a) Minden fonéma halandó. (b) A könyv háziállat.

De Kiefer elhatárolja a szelekciós jegyeket a pragmatikai implikátumoktól is, hiszen ezek szintén a külső valóságra utalnak.

A továbbiakban lássuk, milyen fontos észrevételeket fűz az egyes előfeltevéstípusokhoz.

A valódi nem származtatott főnevek lexikai jellemzése nem tartalmaz preszuppozíciós jegyeket. Azokhoz a főnevekhez viszont, amelyek igéből származnak, előfeltevés kapcsolódik.

Előfeltevéssel járnak a faktív, inchoatív igék, az ismétlődést kifejező predikátumok. Az inchoatív igék és a faktivitás vizsgálatára külön fejezetet is beiktat.

A melléknevek egyszerű predikatív helyzetben nem állnak előfeltevéssel. Például: Az asztal kerek. A melléknevek előfeltevései csak olyan szerkezetek segítségével vizsgálhatók, amelyekben a melléknevek legalább két argumentumú predikátumok. Ezek általában az összehasonlító szerkezetek, amelyekre szintén külön fejezetet szentel.

A melléknevek preszuppozíciós veselkedése alapján a mellékneveknek egy szemantikai osztályozásához jut, amely az egyes melléknév-típusok között fennálló mélyebb szemantikai különbségekre is rámutat.

Igen érdekes és tanulságos a téma-réma struktúra és az előfeltevések viszonyának a vizsgálata is. A téma-réma struktúra jelölésére Östen Dahl (*Topic and Comment, Contextual Boundness and Focus. Buske.* Hamburg, 1974, 9) módszerét választja. „Dahl szerint, állapítja meg Kiefer, a mondat rémája nyílt mondatként (open sentence), a mondat témája viszont olyan kifejezésként fogható fől, amely a nyílt mondat változóját leköti (variable binding expression)" (222). Az ismert és az új információ jelölésére a „kontextuálisan kötött" és a „kontextuálisan kötetlen" kifejezést használja. Azt vizsgálja, hogy hogyan befolyásolja a téma-réma struktúra a határozott főnévi szerkezetekhez kapcsolódó egzisztenciális előfeltevéseket.

Ha egy határozott főnévi szerkezet egzisztenciális előfeltevéshez kapcsolódik, akkor van referenciája. A következő hat főnévi szerkezetet különbözteti meg: tulajdonnév, osztálynév, anyagnév, birtokos szerkezet, deverbális főnév, komplex jelzős szerkezet.

A tulajdonnév referenciális funkciója nem függ a mondatok téma-réma struktúrájától, hiszen egzisztenciális előfeltevést indukál függetlenül attól, hogy a mondat témájában vagy rémájában áll be. A többi főnévi szerkezet csak tematikus helyzetben fordul elő.

Levonható tehát az a következtetés, hogy „...olyan eset nem fordul elő, ...amikor egy előfeltevés csak rematikus helyzetben lép fel" (242). Általános elv tehát, hogy: „Ha egy PSZ preszuppozíciós szerkezet rematikus helyzetben előfeltevést indukál, akkor szükségképpen tematikus helyzetben is előfeltevéssel jár" (242).

Végül külön fejezetben foglalkozik az összetett mondatok előfeltevéseivel is. Azt vizsgálja, hogy az összetett mondat tagmondataiban előforduló előfeltevések milyen feltételek mellett válhatnak az egész összetett mondat előfeltevéseivé. Rávilágít arra, hogy az összetett mondatok előfeltevéseinek a vizsgálata már szövegnyelvészeti kérdés is egyben, ugyanis itt a szemantikai kérdések mellett fontos szerepet kapnak a pragmatikaiak is. Ezek ugyanis utalnak a kontextusra és figyelemmel vannak az előfeltevések bevezetésére és teljesülésének helyére és idejére is.

A vázlatos áttekintésből is látható, hogy Kiefer Ferenc a magyar jelentéstani szakirodalom számára olyan úttörő munkára vállalkozott, amelyben a vizsgált kérdésnek nemcsak alapos elméleti tisztázását nyújtja, hanem emellett olyan gyakorlati példákat is kínál, amelyek egyben operatívak is.

KABÁN ANNAMÁRIA

HAJDÚ MIHÁLY, **Magyar—angol, angol—magyar keresztnévszótár**

Bp., 1983. 117 lap.

I. 1. Régi hiányt pótol Hajdú Mihály munkája, hiszen a nemzetközi szakirodalomban már a múlt század második felében jelent meg magyar neveket is tartalmazó utónévszótár (C. M. Yonge, *History of Christian Names.* I—II. London, 1863).

Később, a XX. századbeli hasonló művek egyik-másikában (Eugéne Wroonen, *Les noms des personnes dans le monde.* Anthroponymie universalle comparée. Bruxelles, 1967) azonban — nem utolsósorban a magyar szakirodalom hiánya miatt — számos téves magyar névadatot, az akkori lakosság körében nem használt szót, illetőleg több, helyesírás szempontjából pontatlan adatot találunk — állapítja meg Hajdú munkája bevezetőjében. Emellett éppen Hajdú *Magyar becézőnevek* (Bp., 1974) című műve jóvoltából gazdagabb és megbízható magyar anyagot is tartalmaz J. van der Schaar művének 12. kiadása (*Voordenbock van voornamen.* Utrecht—Antwerpen, 1964). Ugyancsak helyes, de igen kis számú magyar névalakokat közöl egy 23 nyelvű lengyel névszótár (*Slownik imion.* Wroclaw, 1975). Mindez főként amiatt, mert mindeddig nem jelent meg magyar (és más nyelvű párhuzamokat közlő) utónévszótár.

2. Hajdú a következő munkák alapján állította össze szótára magyar anyagát: 1. Ladó János, *Magyar utónévkönyv* (Bp., 1971). Benne a hivatalos szervektől használatra jóváhagyott 1827 keresztnév található. 2. Gulyásné Mátraházi Zsuzsa, *Napjaink különleges keresztnévdivatja.* Megjelent a Magyar Névtani Dolgozatok című sorozat 15. számaként (Bp., 1981). Ez a dolgozat azokat az utóneveket veszi számba, „amelyeket külön kérvény alapján engedélyeztek anyakönyvezésre". Ezeknek a számát nem ismerjük, sajnos, a szerző nem közli a benne található nevek számát. 3. Hajdú Mihály, *Keresztneveink és becézőneveink újabbkori vizsgálata. 1770—1970.* (I—II. Bp., 1970) kéziratos munkája. Benne azokat a neveket gyűjtötte össze, „amelyek az utóbbi évszázadokban előfordultak, illetve történeti névkutatásaim során... találkoztam velük, ha mára már kiestek is a névkincsből" (5).

3. A kötet szempontjából mellékes, de a magyar olvasókat bizonyára érdekelné, hogy a szerző milyen mértékben vette figyelembe az egyes nevek becéző alakjait (csak a köz- és irodalmi nyelvben használatosakat vagy a nyelvjárásokban élő formákat is felvette-e). Igaz ugyan, hogy néhány adata (az *Anna* becéző neveként említett *Kisó*, az *Erzsébet* becéző alakjaként szereplő *Pendzsó* és mások) azt jelzi, hogy a nyelvjárást beszélők becéző formái is szerepelnek a szótárban, hiszen a névadás divatja lehet részben helyhez kötött, de akkor is az egész magyar nyelvközösség névanyagába tartozik.

4. Módszertani szempontból tekintetbe vette Hajdú az angol nyelvű szakirodalom minden jelentős e tárgyú szakmunkáját, szám szerint 16 művet. (Ehhez előtanulmányként hozzávehetjük Hajdúnak a *Keresztnévszótárak repertóriuma* [Magyar Névtani Dolgozatok 3. szám. Bp., 1977] című dolgozatát is.) Ha az előbbiekben megtalálta a magyar utónévnek megfelelő angol változatot, utalt az összefüggésre. Ellenkező esetben igyekezett a magyar név etimológiáját megadni (5). Jelöli a név fejlődési irányát és megadja a nevet alkotó alapszónak (köznévnek) az angol jelentését (6). A gyakorlatban használt utóneveknek közli „a gyakoribb becéző formáit is" (6), és beiktatja IPA átírásban valamennyi névformának a magyar köznyelvi kiejtését. Megjelöli, melyek a női, melyek a férfi nevek. A bizonytalan etimológiákra meg a bizonytalan jelentésekre kérdőjellel utal. Végül pedig jelzi, mely nevek gyakoriak, melyek ritkák, illetőleg melyek nem szerepelnek már a XIX. és XX. században.

5. Van magyar és angol nyelvű bevezetése. Az angol szöveg után rövidítésjegyzék következik, majd utána ábécérendben a névanyag.

A magyar—angol rész 92, az angol—magyar pedig 11 lap terjedelmű, ugyanis a magyar—angol részben tüzetesen felsorolja és szócikkekbe foglalja az előzőkben leírtak szerint a magyar utóneveket és becéző változataikat megadva az angol megfelelőt, az angol—magyar rész viszont — a dolog természeténél fogva — csak a két megfelelőnek az ábécérendben való felsorolását tartalmazza, megjelölve, hogy férfi vagy női névről van-e szó.

II. A továbbiakban egy-két észrevételt tesznek az anyag magyarázatával kapcsolatban, és megemlítek néhány olyan becéző alakot, amely kimaradt a szócikkekből.

1. A Ladó könyvében felsorolt utónevekkel kapcsolatban megjegyzi a szerző, hogy mindegyik ott előforduló „nevet fölvettem a keresztnévszótáramba, ha személyesen nem is értek egyet némelyiknek magyar keresztnévként való használatával" (4—5). Eljárását csak helyeselhetjük, de tekintettel arra, hogy Hajdú Mihály a legjobb ismerője ennek az anyagnak, talán nem ártott volna valamilyen jellel figyelmeztetnie a szótár (laikus) használóját arra, melyek ezek a nevek. A rövidí-

tések és jelek jegyzékében és a szócikkekben szerepel ugyan a ø jel, amellyel a magyar névhasználatban a szerző kutatása szerint elő nem forduló neveket jelöli, de ez — úgy vélem — nem jelent egyet a fentebb idézett szöveggel.

2. Helyesnek látszik a régi nevek megjelölése is, de ugyanakkor nem ártott volna az újak vagy legújabbak megjelölése sem, hiszen ami nem régi, az nem is mind új, hanem már meglévő, mondjuk így „mindennapos" megszokott.

3. Bizonyára elnézés eredménye például, hogy a László címszót ugyanebben a formában megismétli a becéző változatok között is. Ebben a vonatkozásban az sem világos, miért ismétli meg a címszó után ugyanabban a hangalakban még egyszer a nevet. Például: *Lajos* és ugyanígy a *Lea, Lenke, Levente, Lilla, Loránd* stb. szócikkében.

4. Az *Erzsébet* név becéző alakjainak az egymásutánjával kapcsolatban például meggondolkodtató: milyen szempont szerint következnek egymás után az egyes változatok. A bevezetőben erre vonatkozóan az áll: „...a közhasználatú neveknél megadom a leggyakoribb becealakokat kiejtésükkel együtt" (6). Itt mindegyik becealaknak közli a kiejtését is. Azt jelenti ez, hogy mindannyian ugyanolyan gyakoriak? Persze, tisztában vagyok azzal, hogy a különböző kiadványokban közöltek alapján a szerzőnek nem állt módjában a gyakorisági egymásutánt pontosan megállapítani. Saját tapasztalatára támaszkodhatott volna, de az igen-igen szubjektív megoldás lett volna. Mégis valamilyen módon — talán — utalni lehetett volna a különböző közlésekben előforduló változatok számarányára támaszkodva a (nagyon) gyakori, illetőleg (nagyon) ritka változatokra. Az ilyen jellegű utalás — ha jól értettem — csak magára a címszóbeli névre vonatkozik, nem a becézőváltozatok megterheltségi fokára, gyakoriságára.

5. A szótárban közreadott gazdag becézőnév-anyagot megszerezhetjük néhánnyal és ha több ilyen kiegészítésre sor kerül, teljesebbé tehetjük becézőneveink számát. Fölsorolom ábécérendben az egyes utóneveket, és utánuk :-tal elválasztva a becéző formákat. Ágnes : *Agica;* Albert : *Albi;* Amália : *Ámáli;* András : *Andor, Zsiga;* Anna : *Anci, Ancika, Nuci, Nucika;* Annamária : *Annamari;* Attila : *Tilla, Tilu;* Borbála : *Birike, Boróka;* Ilka : *Ilkuci;* Dezső : *Dedő, Dedőke;* Ede : *Édi;* Emánuel : *Manó;* Emese : *Mesó, Mesőke;* Erzsébet : *Pendzsi, Perzsi;* György : *Győr, Györgyica, Győrike, Caca;* Klára : *Klárisz;* Gyula : *Gyuluka, Gyula-Pula;* Hermina : *Mina;* István : *Están;* Ivonn : *Ivi;* József : *Jóskuca, Joskuca;* László : *Vazul;* Loránd : *Lorándka;* Lőrinc : *Nőrinc;* Lucia : *Lucsi;* Margit : *Mackó, Babuci, Pötyi;* Mária : *Mári, Maris, Máris, Márişkó;* Mátyás : *Matyenkó;* Mihály : *Minnya;* Mónika : *Móna;* Mózes : *Moskó, Mózsa; Pintyő, Pintyőke;* Panna : *Panni,* Rozália : *Dodó;* Valdemár : *Váldi;* Vilmos : *Vilikó;* Xénia : *Xéni;* Zoltán : *Zötyi;* Zsuzsa : *Szizi.*

Hajdú Mihály kétnyelvű személynévszótárának megjelenése mindenképpen nagy nyeresége névtudományunknak, és hihetőleg alapul szolgál majd újabb két- és többnyelvű, a magyart is tartalmazó személynévszótárak szerkesztéséhez.

GÁLFFY MÓZES

GABRIELA DUDA, AGLAIA GUGUI, MARIE JEANNE WOJCICKI,

Dicţionar de expresii şi locuţiuni ale limbii române

Editura Albatros. Bucureşti, 1985. 815 l.

A szerzői hármas munkája a második magyarázatos szólás- *és* kifejezésgyűjtemény a román szótárirodalomban. Az előszó tanúsága szerint elsősorban a lexikográfiai kérdések iránt érdeklődő nagyközönség számára készült. Jellegét és rendeltetését tekintve hasonlít a jó másfél évtizeddel ezelőtt megjelentetett román szólás- és kifejezésgyűjteményhez (*Dicţionar de expresii şi locuţiuni româneşti.* Editura Ştiinţifică. Bucureşti, 1969. 509 l.). Bizonyára az új gyűjtemény szerkesztői jól ismerik ezt a művet, csak azt nem tudom, miért mellőzik, miért hallgatnak róla. (Sem a könyvészetünkben nem szerepel, sem az előszóban nem említik.)

A gyűjtemény törzsanyagát természetesen a szócikkekbe szerkesztett szólások és kifejezések alkotják (19—812). A többi lapon a szerkesztők gondolatgazdag

előszava (5—12), a rövidítések jegyzéke (13—17) és a felhasznált források felsorolása található (813—815). A nagyarányú gyűjtőmunkára utaló könyvészet hatvankét tételt tartalmaz (főleg szótárakat, továbbá Caragiale, Creangă, Eminescu, Sadoveanu és más írók műveit).

A szólás- és kifejezésgyűjtemény szerkesztésével, használatával kapcsolatos legfontosabb tudnivalókat az előszó tartalmazza. Ebben a szerzők mindenekelőtt azt tisztázzák, hogy a gyűjteményük nem teljes, hanem csak reprezentatív válogatás. (A nem egészen találó cím bizonyára kényszermegoldás volt. A válogatásnak megfelelő címet az előző gyűjtemény már lefoglalta, s el akarták kerülni az egybeesést.) Munkájuk sikere érdekében következetesen elhatárolták egymástól a kötött meg a szabad szókapcsolatokat, és ez utóbbiakat — a forrásműként felhasznált szótáraktól eltérően — nem sorolták be a gyűjteménybe. Hasonló sorsra jutottak azok a kötött szókapcsolatok is, amelyek csupán egyetlen író stílusára jellemzőek, és később sem váltak általánosan ismertté, illetve nem sajátos elemei valamelyik nagyobb tájegységnek.

A gyűjtemény nyelvi anyagának kiválogatása során — az előszó szerint — a legnehezebb feladat a főneves, igés, melléknéves stb. kifejezések kategóriájának az elhatárolása volt, mivel ez a kérdéskör a szakirodalomban további elméleti tisztázásra vár. Szerencsére a szótárban található (főneves, határozós, igés, melléknéves, prepozíciós) kifejezések azt tanúsítják, hogy a szerkesztők nagy körültekintéssel és mértéktartással végezték a válogatást. És az is dicséretes, hogy hasonlóan jártak el az elavult, régi nyelvi meg nyelvjárási szólások és kifejezések kiválogatásában is. Mindez együttesen — a szerzők szándékának megfelelően — biztosítja is a válogatás reprezentatív jellegét.

A gyűjtemény egymás után betűrendben következő közös címszavak, úgynevezett *vezérszavak* alatt közli a szólásokat meg a kifejezéseket. A szerkesztők feladatát nehezítette az is, hogy a vezérszók megítélésében nincs kialakult hagyomány, nincs nézetazonosság. Jelen esetben ők vezérszónak tekintik a frazeológiai egység átvitt jelentésű elemét, illetve azt a — mondattani szempontból — fontos szót, amely a szólást összetartja. A gyűjtemény — akárcsak az értelmező szótárak — önálló és utaló szócikkeket tartalmaz. Minden önálló szócikk három (eltérő betűtípussal nyomtatott) részből áll: a szólás vagy a kifejezés alakváltozataival együtt; a jelentésmagyarázat, az értelmezés; a szólások és kifejezések használatát szemléltető anyag, a példamondat(ok).

A szerkesztők az ismétlések elkerülése végett bevezették az utaló szócikkel történő utalásokat. Úgy vélem, az utalások rendszerét (*vezi şi* vagy *cf.* 'vesd össze' jelzéssel) jó lett volna kiterjeszteni az önálló szócikkekre is. Ezáltal fel lehetett volna hívni a figyelmet azokra a szólásváltozatokra, amelyek eltérő szóállományuk miatt meg más okból nem kerülhettek együvé, és azonkívül a gyűjtemény szólásai közötti összefüggést is jelezhették volna.

Amint az eddigiekből kitűnik a szerkesztők derekas munkát végeztek, a gyűjteménynek azonban fogyatékosságai is vannak. A már jelzetteken kívül azt is szóvá kell tennem — főleg azért, mert jobb híján a szakemberek is ezt fogják használni —, hogy elég sok szólás maradt ki a szótárukból. Tudom, nem törekedtek teljességre, s ezért csak olyan szólásokból ildomos hiánylistát összeállítani, amelyek nem hiányozhatnak egy reprezentatív válogatásból. Ilyent pedig, a DLR. új sorozatának köteteiben tallózva, eleget találtam. Például: *Cît un fir* (sau *un simbure, un grăunte*) *de mac* = foarte mic; *Mai altfel* = nu chiar aşa (de rău) cum se prezintă; *De cînd maica m-a făcut* = de cînd sînt pe lume; (în construcţii negative) niciodată (pînă acum); *A arunca* (cuiva) *mănuşa* = a provoca (pe cineva) la duel; p. *gener.* a provoca (pe cineva) stb. (További példákat találni a *mamă, masă, maţ, măgar, mălai* stb. szócikkeiben.) Ezeknek a gyűjteményből való kihagyását az előszóban felsorolt válogatási szempontok nem indokolják. Az esetleges terjedelmi gondokat a szemléltető anyag rovására minden különösebb veszteség nélkül meg lehetett volna oldani.

Befejezésként hangsúlyozni szeretném, hogy bíráló észrevételeim sem a gyűjtemény értékeit, sem a szerzők érdemeit nem csökkentik. Az új szólás- és kifejezésgyűjtemény valóban hézagpótló mű, minden tekintetben jobb az előzőnél. Meggyőződésem, hogy eredményesen használhatják mindazok, akiknek a szerkesztők szánták. És a szakemberek sem nélkülözhetik mindaddig, amíg az ő számukra is készítenek korszerű magyarázatos szólás- és közmondásgyűjteményt.

SZÁSZ LŐRINC

NYELV- ÉS IRODALOMTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK
XXX. évf. 1986. 1. szám

HÍREK

SZABÓ T. ATTILA 80 ÉVES

Most, amikor nyolcvanadik életévébe lépésekor Szabó T. Attilát, a magyar nyelvtudomány kiváló művelőjét, a kolozsvári egyetem konzultáns professzorát, tanítványai, munkatársai és a hazai magyar nyelv- és irodalomtudomány minden munkatársa nevében köszöntjük, alig tűnik hihetőnek ez az életkor az emberre és a tudósra nézve egyaránt. Rácáfol a fiatalokat lebíró alkotó kedv és -erő, a szakadatlan munkában telő napok eredményessége és elégtelensége, ha — mint ő szokta — a magára kirótt feladatok sokaságának és a maga elé tűzött célok szüntelen megújításának prizmáján át nézzük. A kivételes emberi sors, amelyet szakmai elhivatottsága formált, kivételes emberi alkatra lelt, mely a nyugdíjbavonulás utáni, megpihenésre szánt éveket az ő életpályáján a rendkívüli teljesítmények gazdag szakaszává változtatta. Ha ebben a — terjedelmében is szerény — köszöntőben Szabó T. Attila tudományos munkásságának csak e korszakát tekintjük is át, abban a tudatban tesszük ezt, hogy sok évtizedes gazdag tevékenysége töretlenül tükröződik ebben az életmű betetőzödését magában foglaló képben.

Az egyetemi tanári katedrától való megválás, az 1971-ben való nyugdíjba vonulás ugyanis sem az oktató, sem a kutató munkában nem jelentett Szabó T. Attila számára megszakítást, mégkevésbé lezárást. Ellenkezőleg: új korszakot nyitott, melyben végre teljes erejét annak szentelhette, amin sokrétű tudományos pályája során legszívesebben, -szenvedélyesebben munkálkodott: az erdélyi magyar nyelvjárások történeti múltját bemutató nagy szintézisre készült. E vállalkozás arányait és jelentőségét az 1972—73-ban közzétett mutatványok bár már előrevetítették, és ismeretes volt a szakkörökben, sőt azon túl is „a levéltárak végtelen irattengerében való búvárkodás" eredményeképpen Szabó T. Attilától föltárt történeti adatanyag páratlan gazdagsága, az Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár első kötetének megjelenése 1975-ben mégis valósággal lenyügözte információbőségével a szakembereket, de a nem szakmabeliek szélesebb rétegeit is, hazai és széleskörű nemzetközi elismerést váltva ki. 1977-ben Timotei Cipariu díjjal tüntetik ki, és a Magyar Tudományos Akadémia tiszteleti tagjává választja. A munkatársakkal továbbszerkesztett Tár kötetei ezután viszonylag gyors ütemben követik egymást (1978: II, 1982: III, 1984: IV. kötet) közeledve a félút megtételét jelentő, kiadásra készen álló kötetekhez. E nagyjelentőségű mű értékelésétől itt elfekintve — közel száz recenzió készült róla — hadd idézzem fel személyes élményükként mindazoknak, akik szótárszerkesztői munkájában részt vesznek, a rendszeres szerkesztői munkaülések igazi közösségi légkörét, melyben a tudósi tekintély a vitaszellemet nem tompítani, hanem kibontakozni segíti hol szabadegyetemmé varázsolva enciklopédikus tudásával e munkaértekezleteket, hol igaz emberségre tanítva hosszú életének tapasztalataival vagy éppen egy-egy emlékének felidézésével.

Bár az SzT. munkálatainak vezetése és végzése több mint egy embernek való állandó elfoglaltságot jelent, ezzel párhuzamosan indult meg Szabó T. Attila válogatott tanulmányainak és cikkeinek kötet-sorozatban való közzététele is a bukaresti Irodalmi Kiadó, majd a Kriterion felkérésére. Az egyes kötetek címe: *Anyanyelvünk életéből* (1970), *A szó és az ember* (1971), *Nyelv és múlt* (1972), *Nép és nyelv* (1980), *Nyelv és irodalom* (1981), *Tallózás a múltban* (1985) mintegy vezérszavakként jelzi Szabó T. Attila tudományos kutatómunkájának széles sugarát és fókuszait. Az előbbi a nyelvtudomány számos ágán kívül a néprajzot, a népköltészetet, sőt az irodalom bizonyos területeit is átfogja, az utóbbiban a nyelv- és nyelvjárástörténet áll közéj pontban a szótörténettel.

E kötetekben teljes gazdagságában elénk táruló életműből ha csak az utóbbi másfél évtized termését tekintjük is át, olyan nagy jelentőségű művek tűnnek elénk, mint az ötödik magyar szövegemléket bemutató monográfia: *A Marosvásárhelyi Sorok és Glosszák*. 1973 (Farczády Elekkel), a névtörténet számára nagybecsű tanulmánysorozat: *A marosvásárhelyi személynévanyag becejellegű elemei a XVII. sz. első felében*, vagy Lencsés György Ars Medicajának hosszasan vitatott kérdéséhez hozzászóló tanulmányai. Számos — itt fel nem sorolható — szótörténeti és szófejtő elemzés, nyelvjárástörténeti szempontból fontos szövegközlés és -magyarázat egészíti ki a képet, mely még mindig hiányos volna, ha nem említenők meg azokat a nyelvtörténeti adatokra alapozott néprajzi tanulmányokat, melyek mind a követett módszerbeli eljárások újszerűsége, mind pedig az erdélyi néprajz és művelődéstörténet egy-egy érdekes mozzanatát megvilágító szempontból lényegesek (pl. *A galambbúgos nagykapu az erdélyi régiségben*, *A mezőségi Szék férfi és női viseletének XVIII—XIX. századi történetéhez* stb.). A népköltészet iránti lankadatlan érdeklődésének is újabb jelét adja, amikor bevezető tanulmányával fémjelzi a könyvsikerré vált *Balladák könyvét*, méltatja a hazai magyar népköltészeti kiadványok jelentősebbjeit, illetve maga is foglalkozik „a bárókisasszony balladájának" történeti alakulásával.

Töretlen ívelésű pályán halad Szabó T. Attila tudományos koncepciója a maga és mások, elsőrendűen a hazai magyar nyelvtudomány előtt álló feladatok megítélése tekintetében is. E periódust is végigkísérik az írásai között mindig is rangos helyet elfoglaló tudományos számadások, a hazai magyar nyelvtudomány eredményeit és feladatait időről időre áttekintő összegezések (legutóbb: *Az erdélyi magyar nyelv- és nyelvjárástörténeti kutatás szempontjai és feladatai*. 1984.), amelyek a tájékoztatás mellett főként problémaláttató, figyelemkeltő szándékkal íródtak tanúsítva, hogy a hivatásának elkötelezett tudós elsősorban nem a maga életművét építi, hanem azt, aminek saját életét és munkáját szentelte.

A hazai magyar nyelvtudomány sajátos feladatai közt a magyar nyelv román kölcsönszavainak történeti szempontú vizsgálata évtizedek óta Szabó T. Attila egyik állandóan művelt munkaterülete, melyre tanítványai közül is munkatársakat toborzott és nevelt. *A magyar szókészlet feudalizmuskori román eredetű kölcsönelemeinek kutatása* (1982) című tanulmányában foglaltak jelzik e témában is a folytonosságot meg e monográfia közelesen kiadásra kész monumentális kéziratanyaga, melynek megjelenése a romániai nyelvtudománynak minden bizonnyal eseménye lesz. Szabó T. Attila érdeme az is, hogy e kérdéskör tudománytörténeti vonatkozásait is föltárta, és mérlegre tette a korábbi eredmények jelentőségét. Ez irányú kutatásainak „melléktermékeként" is olyan jelentős munka született mint az összehasonlító nyelvészet nagy erdélyi úttörője halálának másfélszázados évfordulójára írt tanulmány: *Gyarmathi Sámuel nyelvtudományi munkássága a tudománytörténet távlatában* (1983).

Az elődök és kortársak érdemeinek méltatása Szabó T. Attila figyelmét egyébként is soha el nem kerülte akár a szellemi rokonság tér- és időbeli távolságot nem ismerő szálai, akár személyes kapcsolatok fűzték hozzájuk. Munkássága minden szakaszában, most is talált időt és ihletet, hogy lelkes tárgyilagossággal mutassa fel értékeiket, követésre ösztönzően méltassa a kultúra nagy emberi közösségét szolgáló tevékenységüket (az érintett pályaszakaszból pl. Kriza János, Kőrösi Csoma Sándor, Seprődi János, Viski Károly, Kelemen Lajos, Pais Dezső, Márton Gyula stb. munkásságáról szóló tanulmány, megemlékezés). Szakbírálatainak hosszú sora, mely nyomon követi az érdekelt tudományágak minden kiváló alkotásának megjelenését, szintén arról tanúskodik, hogy mások munkájának méltató elismerése jellemző vonás Szabó T. Attila tudósi portréján.

Mint az is, hogy a kutató tudós munkájával mindig is összeegyeztethetőnek tartotta a széleskörű nyelvi nevelést és tájékoztatást, akár a Helyesírási Tájékoztató gondozásáról, akár nyelvművelő cikkek írásáról volt szó, azt a meggyőződést vallva, hogy a nyelv ügyében nemcsak a szaktudomány, hanem a nyelv használói is illetékesek.

Köszöntjük őt mindezért hálával és tisztelettel 80. születésnapján még sok, jó egészségben és hasznos munkában telő esztendőt kívánva Neki.

B. GERGELY PIROSKA

ELENA STAN

(1930—1985)

Múlt év november 16-án a Nyelv- és Irodalomtudományi Közleményeknek ismét egy kedves, régi barátját kellett utolsó útjára kísérnünk. Elena Stan a szülői házból hozta magával a múlt sokoldalú ismeretének az igényét, hisz családját egyaránt rokoni szálak fűzték Avram Iancu falujához, Felsővidrához és a hajdani Aranyosszék közösségi életében tartós szerepet játszott Weress családhoz. Nos, a gyermekkori élményeket éppoly termékenyen kamatoztatta munkásságában, mint azt a belső fegyelmet, amelyet rendszeres zenei és bölcseleti tanulmányainak köszönhetett. Mindez döntően meghatározta a kolozsvár-napocai Nyelvtudományi és Irodalomtörténeti Intézethez kötődő egész életpályáját: kezdetben Kelemen Béla irányításával a nagy Román—magyar szótár első kiadásának előkészítésében tevékenykedett, majd 1956-tól korai nyugdíjazásáig közel egy emberöltőn keresztül az Irodalomtudományi Osztályon dolgozott, ahol évekig volt Lucian Blaga, Ion Breazu, Jancsó Elemér, Iosif Pervain, valamint az ugyancsak a közelmúltban elhunyt jeles esztéta, Liviu Rusu munkatársa is. Jóllehet szorosabban vett kutatási területe a XIX. és XX. századi román irodalom volt (utolsó műve, a néhány hónappal halála előtt megjelent *Momentul „Tribunei" sibiene 1884—1903* e tárgykörbe tartozik), nagy hozzáértéssel foglalkozott a román—magyar művelődési kapcsolatokkal is. Ilyen vonatkozású kutatásait a méltán országos visszhangot keltett *Poezia lui Eminescu în Transilvania* című doktori értekezésében (Editura pentru literatură, 1969), valamint a NyIrK-ben és az Utunkban közreadott írásaiban gyümölcsöztette.

Mindemellett jól átgondolt közleményeiből egyéniségéhez illő műgond és az anyanyelv szelleme iránti tisztelet áradt, s így hagyatéka a romániai irodalomtudomány hírnevét öregbíti.

KÖLLŐ KÁROLY

INTREPRINDEREA POLIGRAFICĂ CLUJ,
Municipiul Cluj-Napoca, Cd. nr. 171